

HISTORISCHES
QUELLENBUCH ZUR ALTEN GESCHICHTE

FÜR OBERE GYMNASIALKLASSEN.

I. ABTHEILUNG.

GRIECHISCHE GESCHICHTE.

II. HEFT.

BEARBEITET VON

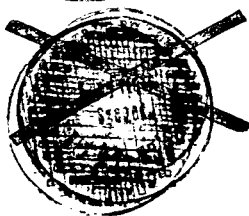
PROF. DR. A. BAUMEISTER,

DIRECTOR DES K. DOMGYMNASIUMS IN HALBERSTADT.

ZWEITE VERBESSERTE AUFLAGE.

LEIPZIG,
DRUCK UND VERLAG VON B. G. TEUBNER.
1871.

33083

Inhaltsverzeichniss des zweiten Heftes.

IV. Hegemonie Athens.

	Seite
1. Aristides (Plut. Arist. 1. 2. 3. 4. 5. 7. 25.)	1
2. Themistokles (Plut. Them. 3. 4.)	5
3. Der Mauerbau von Athen (Thuc. I, 89—97.)	7
4. Spätere Schicksale des Pausanias und des Themistokles (Thuc. I, 128—138.)	12
5. Kimon (Plut. Cim. 5. 6. 10. 11. 12. 13.)	20
6. Perikles (Plut. Per. 7. 8. 12. 17. 24. 38.)	25

V. Der peloponnesische Krieg.

1. Streitkräfte Athens; Vertheidigungsmassregeln (Thuc. II, 13—17.)	33
2. Pest in Athen (Thuc. II, 47—54.)	37
3. Lebensende des Perikles (Thuc. II, 59. 65.)	43
4. Entartung der Sitten (Thuc. III, 82. 83.)	46
5. Gefangennehmung der Spartaner auf Sphakteria (Thuc. IV, 26—41.)	49
6. Nikias (Plut. Nic. 3. 4. 5. 6.)	59
7. Alkibiades (Plut. Alc. 1. 2. 7. 9. 10. 11. 16. 23.)	62
8. Expedition der Athener gegen Sicilien (Plut. Alc. 17. Nic. 12. Thuc. VI, 24—32.)	68
9. Lysander (Plut. Lys. 2. 7. 8. 16. 17.)	74

VI. Spartanische und thebanische Hegemonie; Zeit des Verfalls.

1. Die Herrschaft der Dreissig und der Tod des Theramenes (Xen. Hell. II, 3, 11—4, 2.)	79
2. Thrasybulos befreit Athen (Xen. Hell. II, 4, 2—43.)	88
3. Einnahme Thebens durch den Spartaner Phoibidas (Xen. Hell. V, 2, 25—36.)	98
4. Befreiung Thebens durch Pelopidas (Xen. Hell. V, 4, 1—12.)	100

	Seite
5. Pelopidas (Plut. Pelop. 3. 4. 18. 26. 27. 28.)	103
6. Schlacht bei Leuktra (Xen. Hell. VI, 4, 4—16.)	110
7. Erster Einfall des Epaminondas in Lakonien (Xen. Hell. VI, 5, 23—52.)	113
8. Schlacht bei Mantinea (Xen. Hell. VII, 5, 4—fin.)	119
9. Demosthenes (Plut. Dem. 7. 12. 16. 28. 29. 30.)	125
10. Demosthenes über die Schlacht bei Chaironeia (Dem. Cor. § 169—179. 188—195. 199—221.)	128

VII. Alexander der Grosse.

1. Alexanders früheres Leben (Plut. Alex. 3. 4. 5. 14. 23.)	141
2. Schlacht am Granikos (Arrian. Anab. I, 13—16.)	145
3. Schlacht bei Issos (Arrian. Anab. II, 6—12.)	151
4. Belagerung von Tyros (Arrian. Anab. II, 16—24.)	162
5. Aus der Schlacht bei Arbela (Plut. Alex. 31—33.)	172
6. Tod des Kleitos (Plut. Alex. 50—52.)	177
7. Kampf gegen Poros (Plut. Alex. 60.)	179

IV. HEGEMONIE ATHENS.

1. Aristeidēs (Plutarch. Arist. 1. 2. 3. 4. 5. 7. 25).

1. *Αριστείδης ὁ Λυσιμάχου φυλῆς μὲν ἦν Ἀντιοχίδος, τῶν δὲ δήμων Ἀλωπεκῆθεν. Περὶ δ' οὐσίας αὐτοῦ λόγοι διάφοροι γερόνασιν, οἱ μὲν ὥς ἐν πενίᾳ συντόνῳ καταβιώσαντος καὶ μετὰ τὴν τελευταίαν ἀπολιπόντος θυγατέρας δύο πολὺν χρόνον ἀνεκδότους δι' ἀπορίαν γενομένας· πρὸς δὲ τοῦτον τὸν λόγον ὑπὸ πολλῶν εἰρημένον ἀντιτασσόμενος ὁ Φαληρεὺς Δημήτριος ἐν τῷ Σωκράτει χωρίον Φαλήροϊ φησι γινώσκειν Ἀριστείδου γενομένου, ἐν ᾧ τέθραπται, καὶ τεκμήρια τῆς περὶ τὸν οἶκον εὐπορίας προφέρει οὐκ ἀσφαλῆ, φιλοτιμούμενος τῆς πενίας αὐτὸν ἐξελέσθαι ὥς μεγάλου κακοῦ.* 10

2. *Ἀριστείδης δὲ Κλεισθένους μὲν τοῦ καταστησαμένου τὴν πολιτείαν μετὰ τοὺς τυράννους ἐταῖρος γενομένος, ζηλώσας δὲ καὶ θαυμάσας μάλιστα τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν Λυκούργον τὸν Λακεδαιμόνιον, ἥψατο μὲν ἀριστοκρατικῆς πολιτείας, ἔσχε δ' ἀντιτασσόμενον ὑπὲρ τοῦ δήμου Θεμιστοκλέα τὸν Νεοκλῆους. 15 Ἐνιοὶ μὲν οὖν φασιν παῖδας ὄντας αὐτοὺς καὶ συντρεφομένους ἀπ' ἀρχῆς ἐν παντὶ καὶ σπουδῆς ἔχομένῳ καὶ παιδιᾷ πράγματι καὶ λόγῳ διαφέρεσθαι πρὸς ἀλλήλους, καὶ τὰς φύσεις εὐθὺς ὑπὸ τῆς φιλονεικίας ἐκείνης ἀνακαλύπτεσθαι, τὴν μὲν εὐχερῇ καὶ παράβολον καὶ πανοῦργον οὖσαν καὶ μετ' ὀξύτητος ἐπὶ 20*

3. ὥς — καταβιώσαντος scil. αὐτοῦ. Δημήτριος aus Φάληρον, dem ältern Hafenplatz Athens, Staatsmann und Rhetor unter den ersten Nachfolgern Alexanders, schrieb unter vielen geschichtlichen und philosophischen Schriften auch ein „Sokrates“ betitelttes Werk, dessen In-

halt nicht näher bekannt ist. — 7. χωρίον, Grundstück. — 9. οὐκ ἀσφαλῆ. Plutarch erörtert dies in weiterer, hier fortgelassener Auseinandersetzung.

15. ἀντιτασσόμενον ὑπὲρ: als gegnerischen Vorkämpfer für die Sache des Volks. — 17. σπουδῆς ἔχομένῳ, an-

πάντα ῥαδίως φερομένην, τὴν δ' ἰδρυμένην ἐν ἡθελ βεβαίῳ καὶ πρὸς τὸ δίκαιον ἀτενεῖ, ψεῦδος δὲ καὶ βωμολοχίαν καὶ ἀπάτην οὐδ' ἐν παιδιᾷς τινι τρόπῳ προσιεμένην. —

Ὁ μὲν οὖν Θεμιστοκλῆς εἰς ἐταιρείαν ἐμβαλὼν ἑαυτὸν εἶχε
5 πρόβλημα καὶ δύναμιν οὐκ εὐκαταφρόνητον, ὥστε καὶ πρὸς τὸν
εἰπόντα καλῶς αὐτὸν ἄρξειν Ἀθηναίων, ἄνπερ ἴσος ἦ καὶ κοι-
νὸς ἅπασιν „Μηδέποτε“ εἶπεῖν „εἰς τοῦτον ἐγὼ καθίσαιμι τὸν
θρόνον, ἐν ᾧ πλέον οὐδὲν ἔξουσιν οἱ φίλοι παρ' ἐμοὶ τῶν
ἀλλοτρίων.“ Ἀριστείδης δὲ καθ' ἑαυτὸν ὥσπερ ὁδὸν ἰδίαν
10 ἐβάδιξε διὰ τῆς πολιτείας, πρῶτον μὲν οὐ βουλούμενος συνα-
δικεῖν τοῖς ἐταίροις ἢ λυπηρὸς εἶναι μὴ χαριζόμενος, ἔπειτα
τὴν ἀπὸ τῶν φίλων δύναμιν οὐκ ὀλίγους ἰδὼν ἐπαίρουσαν
ἀδικεῖν ἐφυλάττετο, μόνῳ τῷ χρηστῷ καὶ δίκαια πράττειν καὶ
λέγειν ἀξιῶν θαρρεῖν τὸν ἀγαθὸν πολίτην.

3. — Θαυμαστὴ δέ τις ἐφαίνετο αὐτοῦ παρὰ τὰς ἐν τῇ πο-
λιτείᾳ μεταβολὰς ἢ εὐστάθεια, μήτε ταῖς τιμαῖς ἐπαιρομένου
πρὸς τε τὰς δυσημερίας ἀθορύβως καὶ πρᾶως ἔχοντος καὶ ὁμοίως
ἡγουμένου χρῆναι τῇ πατρίδι παρέχειν ἑαυτὸν οὐ χρημάτων
μόνον, ἀλλὰ καὶ δόξης προῖκα καὶ ἀμισθὶ πολιτευόμενον. Ὅθεν,
20 ὡς ἔοικε, τῶν εἰς Ἀμφιάραον ὑπ' Αἰσχύλου πεποιημένων ἱαμ-
ερίων ἐν τῷ θεάτρῳ λεγομένων

οὐ γὰρ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλει,
βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος,
ἀφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλευμάτων,

25 πάντες ἀπέβλεψαν εἰς Ἀριστείδην, ὡς ἐκείνῳ μάλιστα τῆς ἀρε-
τῆς ταύτης προσηκούσης.

4. Οὐ μόνον δὲ πρὸς εὐνοίαν καὶ χάριν, ἀλλὰ καὶ πρὸς
ὀργὴν καὶ πρὸς ἔχθραν ἰσχυρότατος ἦν ὑπὲρ τῶν δικαίων ἀντι-
στῆναι. Λέγεται γοῦν ποτε διώκων ἔχθρὸν ἐν δικαστηρίῳ, μετὰ

Ernst grenzend = ernsthaft. — 2. πρὸς τὸ δίκαιον ἀτενεῖ, unverwandt auf das Recht gerichtet. — 3. προσιεμένην, in se admittentem, zulassend. — 4. ἐταιρεία, politische Parteiverbindung. 6. ἴσος καὶ κοινός, unparteiisch. — 11. λυπηρὸς εἶναι, missfallen. — 12. ἐπαίρουσαν ἀδικεῖν, er sah, dass die Parteimacht Viele zur Gewaltthätigkeit hinriss; darum hütete er sich vor solchem Parteitreiben.

17. πρὸς τὰς δυσημερίας, bei schlimmen Tagen. — 20. Ἀμφιάραος einer der sieben Helden gegen Theben, über den Aischylos in seiner Tragödie die folgenden Verse (596 — 98) sprechen lässt; nur steht dort ἄριστος statt δίκαιος. Der Seher bebaut (καρπούται, nutzt) das tiefe Saatsfeld seines Geistes, aus dem die klugen Rathschläge entsprossen.

27. Aristides war nicht bloss gegenüber der Freundschaft und Gunst,

τὴν κατηγορίαν οὐ βουλομένων ἀκούειν τοῦ κινδυνεύοντος τῶν δικαστῶν, ἀλλὰ τὴν ψῆφον εὐθὺς αἰτούντων ἐπ' αὐτόν, ἀναπληθίσας τῷ κρινομένῳ συνικετεύειν, ὅπως ἀκουσθῇ καὶ τίχοι τῶν νομίμων· πάλιν δὲ κρίνων ἰδιώταις δυσί, τοῦ ἑτέρου λέγοντος, ὥς πολλά τυγχάνει τὸν Ἀριστείδην ὁ ἀντίδικος λελυ-⁵ πηκῶς „*Αἴγ'*, ὧ' γαθῆ" φάναι „*μᾶλλον, εἴ τι σὲ κακὸν πεποίηκε· σοὶ γὰρ, οὐκ ἑμαυτῷ δικάζω.*" — —

5. Ἐπεὶ δὲ Λάτις ὑπὲρ Λαρείου πεμφθεὶς λόγῳ μὲν ἐπιθεῖναι δίκην Ἀθηναίοις, ὅτι Σάρδεις ἐνέπηρσαν, ἔργῳ δὲ καταστρέψασθαι τοὺς Ἑλληνας, εἰς Μαραθῶνα παντὶ τῷ στόλῳ¹⁰ κατέσχε καὶ τὴν χώραν ἐπόρθει, τῶν δέκα καθεστῶτων τοῖς Ἀθηναίοις ἐπὶ τὸν πόλεμον στρατηγῶν μέριστον μὲν εἶχεν ἀξιωμα Μιλτιάδης, δόξη δὲ καὶ δυνάμει δεύτερος ἦν Ἀριστείδης. Καὶ τότε περὶ τῆς μάχης γνώμη τῇ Μιλτιάδου προσθέμενος οὐ μικρὰν ἐποίησε ῥοπήν· καὶ παρ' ἡμέραν ἐκάστου στρατηγοῦ τὸ¹⁵ κράτος ἔχοντος, ὥς περιῆλθεν εἰς αὐτὸν ἡ ἀρχή, παρέδωκε Μιλτιάδῃ, διδάσκων τοὺς συνάρχοντας, ὅτι τὸ πείθεσθαι καὶ ἀκολουθεῖν τοῖς εὖ φρονούσιν οὐκ αἰσχρόν, ἀλλὰ σεμνόν ἐστι καὶ σωτήριον. Οὕτω δὲ πραῦνας τὴν φιλονεικίαν καὶ προτρεψάμενος αὐτοὺς ἀγαπᾶν μᾶλλον γνώμη τῇ κρατίστῃ χρωμένους, ἔρ-²⁰ ρωσε τὸν Μιλτιάδην τῷ ἀπερισπάστῳ τῆς ἐξουσίας ἰσχυρὸν γενόμενον. Χαίρειν γὰρ ἑὼν ἕκαστος ἤδη τὸ παρ' ἡμέραν ἄρχειν ἐκείνῳ προσεῖχεν. Ἐν δὲ τῇ μάχῃ μάλιστα τῶν Ἀθηναίων τοῦ μέσου πονήσαντος καὶ πλείστον ἐνταῦθα χρόνον τῶν βαρβάρων ἀντερεϊσάντων κατὰ τὴν Λεοντίδα καὶ τὴν Ἀντιοχίδα²⁵ φυλὴν, ἡγωνίσαντο λαμπρῶς τεταγμένοι παρ' ἀλλήλους ὃ τε Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης· ὁ μὲν γὰρ Λεοντίδος ἦν, ὁ δ' Ἀντιοχίδος· ἐπεὶ δὲ τρεψάμενοι τοὺς βαρβάρους ἐνέβαλον εἰς τὰς ναῦς καὶ πλέοντας οὐκ ἐπὶ νήσων ἑώρων, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς θαλάσσης εἶσω πρὸς τὴν Ἀττικὴν ἀποβια-³⁰ ζομένους, φοβηθέντες μὴ τὴν πόλιν ἐρημον λάβωσι τῶν ἀμν-

sondern auch bei Hass und Feindschaft muthig genug, für das Recht einzutreten. — 4. κρίνων, als Schiedsrichter zwischen zwei Privatleuten.

14. προσθέμενος, scil. γνώμην, beistimmend, οὐ μικρὰν ἐποίησε ῥοπήν, übte er keinen geringen Einfluss. — 15. παρ' ἡμέραν, einen Tag lang.

— 16. περιῆλθεν „der Reihe nach herum kam.“ (vgl. Heft I S. 35, Z. 25.) — 20. ἀγαπᾶν, sich zu begnügen mit dem Anschluss an eine und zwar die trefflichste Ansicht. — 21. τῷ ἀπερισπάστῳ, durch die Unmöglichkeit, ihm den Befehl wieder zu nehmen. — 22. χαίρειν ἔξῃν, etwas aufgeben, fahrenlassen. — 29. ἐπὶ νήσων,

νομένων, ταῖς μὲν ἐννέα φυλαῖς ἡπείγοντο πρὸς τὸ ἄστυ καὶ κατήνυσαν αὐθημερόν· ἐν δὲ Μαραθῶνι μετὰ τῆς ἑαυτοῦ φυλῆς Ἀριστείδης ἀπολειφθεὶς φύλαξ τῶν αἰχμαλώτων καὶ τῶν λαφύρων οὐκ ἐψεύσατο τὴν δόξαν, ἀλλὰ χύδην μὲν ἀργύρου·
 5 καὶ χρυσοῦ παρόντος, ἐσθῆτος δὲ παντοδαπῆς καὶ χρημάτων ἄλλων ἀμυθῆτων ἐν ταῖς σκηναῖς καὶ τοῖς ἡλωκόσι σκάφεσιν ὑπαρχόντων, οὗτ' αὐτὸς ἐπεθύμησε θιγεῖν οὗτ' ἄλλον εἶσε, πλὴν εἴ τινες ἐκείνον λαθόντες ὠφελήθησαν. —

7. Τῷ δ' οὖν Ἀριστείδῃ συνέβη τὸ πρῶτον ἀγαπωμένῳ
 10 διὰ τὴν ἐπωνυμίαν ὕστερον φθονεῖσθαι, μάλιστα μὲν τοῦ Θεμιστοκλέους λόγον εἰς τοὺς πολλοὺς ἐμβαλόντος, ὡς Ἀριστείδης ἀνηρηκῶς τὰ δικαστήρια τῷ κρίνειν ἅπαντα καὶ δικάζειν λελήθε μοναρχίαν ἀδορυφόρητον ἑαυτῷ κατεσκευασμένος· ἥδη δέ που καὶ ὁ δῆμος ἐπὶ τῇ νίκῃ μέγα φρονῶν καὶ τῶν μεγίστων ἀξίων
 15 αὐτὸν ἥχθετο τοῖς ὄνομα καὶ δόξαν ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς ἔχουσι. Καὶ συνελθόντες εἰς ἄστυ πανταχόθεν ἐξοστρακίζουσι τὸν Ἀριστείδην, ὄνομα τῷ φθόνῳ τῆς δόξης φόβον τυρρανίδος θέμενοι. Μοχθηρίας γὰρ οὐκ ἦν κόλασις ὁ ἐξοστρακισμός, ἀλλ' ἐκαλεῖτο μὲν δι' εὐπρέπειαν ὄγκου καὶ δυνάμεως βαρυντέρας
 20 ταπεινώσεις καὶ κόλουςις, ἣν δὲ φθόνου παραμυθία φιλάνθρωπος. —

Γραφομένων οὖν τότε τῶν ὁστράκων λέγεται τινα τῶν ἀγραμμάτων καὶ παντελῶς ἀγροίκων ἀναδόντα τῷ Ἀριστείδῃ τὸ ὄστρακον ὡς ἐνὶ τῶν τυχόντων παρακαλεῖν, ὅπως Ἀριστείδην ἐγγράψει.
 25 δην ἐγγράψει. Τοῦ δὲ θαυμάσαντος καὶ πυθομένου, μή τι κακὸν αὐτὸν Ἀριστείδης πεποίηκεν „Οὐδέν“ εἶπεν „οὐδὲ γινώσκω τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἐνοχλοῦμαι πανταχοῦ τὸν Δίκαιον ἀκούων.“ Ταῦτα ἀκούσαντα τὸν Ἀριστείδην ἀποκρίνασθαι μὲν οὐδέν, ἐγγράφαι δὲ τοῦνομα τῷ ὁστράκῳ καὶ ἀποδοῦναι. Τῆς
 30 δὲ πόλεως ἀπαλλαττόμενος ἥδη, τὰς χεῖρας ἀνατείνας πρὸς τὸν οὐρανὸν εὐξάτο τὴν ἐναντίαν, ὡς εἰοικεν, εὐχὴν τῷ Ἀχιλλεῖ,

nach den Kykladen hin. — 2. κατήνυσαν scil. τὴν ὁδόν.

12. τῷ κρίνειν, indem er so häufig als Schiedsrichter angesprochen wurde. — 13. ἀδορυφόρητον. Die Trabanten gelten als fast unentbehrliches Rüstzeug einer Tyrannis. — 19. δι' εὐπρέπειαν „zur Beschönigung“. —

20. φθόνου παραμυθία φιλ., ein milder Trost für den Neid, unanstößige Befriedigung desselben. (Ist Plutarchs Auffassung richtig?) — 25. μή τι — πεποίηκεν, ob etwa d. h. es habe doch wohl nicht. — 26. εἶπεν, würde der Regel nach lauten müssen? — 31. τῷ Ἀχιλλεῖ, Iliad. I 240 ἢ ποτ' Ἀχιλλῆος ποθὴ ἔζεται νίης Ἀχαιῶν κτλ.

μηδένα καιρὸν Ἀθηναίους καταλαβεῖν, ὃς ἀναγκάσει τὸν δῆμον Ἀριστείδου μνησθῆναι. — —

25. Ὁ δ' Ἀριστείδης εἰς τὸ ἄρχειν ἀνθρώπων τοσούτων καταστήσας τὴν πόλιν αὐτὸς ἐνέμεινε τῇ πενίᾳ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ πένης εἶναι δόξαν οὐδὲν ἤττον ἀγαπῶν τῆς ἀπὸ τῶν τρο-⁵παίων διετέλεσε. Δῆλον δ' ἐκείθεν. Καλλίας ὁ δαδοῦχος ἦν αὐτῷ γένει προσήκων· τοῦτον οἱ ἐχθροὶ θανάτου διώκοντες, ἐπεὶ περὶ ὧν ἐγράψαντο μετρίως κατηγορήσαν, εἰπόν τινα λόγον ἔξωθεν τοιοῦτον πρὸς τοὺς δικαστάς· „Ἀριστείδην“ ἔφησαν „ἴστε τὸν Λυσιμάχου θαυμαζόμενον ἐν τοῖς Ἑλλησι· τοῦτῳ¹⁰ πῶς οἴεσθε τὰ κατ' οἶκον ἔχειν ὀρῶντες αὐτὸν ἐν τρίβωνι τοιοῦτῳ προερχόμενον εἰς τὸ δημόσιον; Ἄρ' οὐκ εἰκὸς ἐστὶ τὸν ῥιγοῦντα φανερώς καὶ πεινᾶν οἶκοι καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδείων σπανίζειν; Τοῦτον μέντοι Καλλίας, ἀνεψιὸν ὄντα, πλουσιώτατος ὢν Ἀθηναίων περιορᾷ μετὰ τέκνων καὶ γυναικὸς ἐνδεόμε-¹⁵νον, πολλὰ κεχρημένος τῷ ἀνδρὶ καὶ πολλάκις αὐτοῦ τῆς παρ' ὑμῖν δυνάμεως ἀπολελανκώς.“ Ὁ δὲ Καλλίας ὀρῶν ἐπὶ τοῦτῳ μάλιστα θορυβοῦντας τοὺς δικαστάς καὶ χαλεπῶς πρὸς αὐτὸν ἔχοντας ἐκάλει τὸν Ἀριστείδην, ἀξιῶν μαρτυρῆσαι πρὸς τοὺς δικαστάς, ὅτι πολλάκις αὐτοῦ πολλὰ καὶ διδόντος καὶ δεομένου²⁰ λαβεῖν οὐκ ἠθέλησεν ἀποκρινόμενος, ὥς μᾶλλον αὐτῷ διὰ πενίαν μέγα φρονεῖν ἢ Καλλίᾳ διὰ πλοῦτον προσήκει· πλούτῳ μὲν γὰρ ἐστὶ πολλοὺς ἰδεῖν εὖ τε καὶ κακῶς χρωμένους, πενίαν δὲ φέρουσι γενναίως οὐ δάδιον ἐντυχεῖν· αἰσχύνεσθαι δὲ πενίαν τοὺς ἀκουσίως πενομένους. Ταῦτα δὲ τοῦ Ἀριστείδου τῷ Καλ-²⁵λίᾳ προσμαρτυρήσαντος οὐδεὶς ἦν τῶν ἀκούντων, ὃς οὐκ ἀπῆει πένης μᾶλλον ὥς Ἀριστείδης εἶναι βουλόμενος ἢ πλουτεῖν ὥς Καλλίας.

2. Themistokles (Plut. Themist. 3. 4).

3. Θεμιστοκλῆς ὁ Νεοκλέους λέγεται οὕτω παράφορος πρὸς δόξαν εἶναι καὶ πράξεων μεγάλων ὑπὸ φιλοτιμίας ἐραστής, ὥστε³⁰

3. ἄρχειν, die Hegemonie der Athener zur See, welche nach dem Verrath des Pausanias unter Aristides Leitung gewonnen wurde. — 6. ὁ δαδοῦχος, der Fackelträger, ein Hauptamt in der eleusinischen My-

sterienfeier, welches in der Familie des Kallias erblich war. — 8. περὶ ὧν ἐγράψαντο, in Betreff des eigentlichen Klagepunktes. — μετρίως = ἱκανῶς. — 23. ἐστὶν ἰδεῖν, regelmässig?

νέος ὢν ἔτι τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης πρὸς τοὺς βαρβάρους γε-
 νομένης καὶ τῆς Μιλτιάδου στρατηγίας διαβοηθείσης σύννους
 ὁρᾶσθαι τὰ πολλὰ πρὸς ἑαυτῷ καὶ τὰς νύκτας ἀγρυπνεῖν καὶ
 τοὺς πότους παραιτεῖσθαι τοὺς συνήθεις, καὶ λέγειν πρὸς τοὺς
 5 ἑρωτῶντας καὶ θαυμάζοντας τὴν περὶ τὸν βίον μεταβολήν, ὥς
 καθεύδειν αὐτὸν οὐκ ἔφῃ τὸ τοῦ Μιλτιάδου τρόπαιον. Οἱ μὲν
 γὰρ ἄλλοι πέρας ᾤοντο τοῦ πολέμου τὴν ἐν Μαραθῶνι τῶν
 βαρβάρων ἦτιαν εἶναι, Θεμιστοκλῆς δὲ ἀρχὴν μειζόνων ἀγῶ-
 νων, ἐφ' οὓς ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς ὅλης Ἑλλάδος ἤλειφε καὶ τὴν
 10 πόλιν ἥσκει πόρρωθεν ἤδη προσδοκῶν τὸ μέλλον.

4. Καὶ πρῶτον μὲν τὴν Λαυρεωτικὴν πρόσδοτον ἀπὸ τῶν
 ἀργυρείων μετὰλλων ἔθος ἐχόντων Ἀθηναίων διανέμεσθαι, μό-
 νος εἶπειν ἐτόλμησε παρελθὼν εἰς τὸν δῆμον, ὥς χρὴ τὴν δια-
 νομὴν ἐάσαντας ἐκ τῶν χρημάτων τούτων κατασκευάσασθαι
 15 τριήρεις ἐπὶ τὸν πρὸς Αἰγινήτας πόλεμον. Ἦκμαζε γὰρ οὗτος
 ἐν τῇ Ἑλλάδι μάλιστα καὶ κατεῖχον οἱ Αἰγινῆται πλήθει νεῶν
 τὴν θάλασσαν. Ἦι καὶ ῥᾶον Θεμιστοκλῆς συνέπεισεν, οὐ Λα-
 ρεῖον οὐδὲ Πέρσας (μακρὰν γὰρ ἦσαν οὗτοι καὶ δέος οὐ πάνυ
 βέβαιον ὥς ἀφιξόμενοι παρεῖχον) ἐπισείων, ἀλλὰ τῇ πρὸς Αἰγι-
 20 νήτας ὀργῇ καὶ φιλονεικίᾳ τῶν πολιτῶν ἀποχρησάμενος εὐκαί-
 ρως ἐπὶ τὴν παρασκευήν. Ἐκατὸν γὰρ ἀπὸ τῶν χρημάτων ἐκεί-
 νων ἐποιήθησαν τριήρεις, αἱ καὶ πρὸς Ξέρξην ἐναυμάχησαν.
 Ἐκ δὲ τούτου κατὰ μικρὸν ὑπάγων καὶ καταβιβάζων τὴν πόλιν
 πρὸς τὴν θάλασσαν, ὥς τὰ πεζὰ μὲν οὐδὲ τοῖς ὁμόροις ἀξιωμα-
 25 χους ὄντας, τῇ δ' ἀπὸ τῶν νεῶν ἀλκῇ καὶ τοὺς βαρβάρους
 ἀμύναςθαι καὶ τῆς Ἑλλάδος ἄρχειν δυναμένους, ἀντὶ μονίμων
 ὀπλιτῶν, ὥς φησιν ὁ Πλάτων, ναυβάτας καὶ θαλαττίους ἐποίησε,
 καὶ διαβολὴν καθ' αὐτοῦ παρέσχεν, ὥς ἄρα Θεμιστοκλῆς τὸ
 δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα τῶν πολιτῶν παρελόμενος εἰς ὑπηρεσίον

1. νέος ὢν ἔτι, ist ungenau, da er 65 Jahr alt starb und jedenfalls vor 460. Bei Marathon war er selbst vielleicht Anführer seines Stammes, wie Aristides, s. S. 3. — 9. ἤλειφε, er bereitete sich durch Salben wie ein Ringer.

11. πρόσδοτον, pecunia publica quae ex metallis redibat, Nepos 2. — 15. πρὸς Αἰγινήτας, schon vor der Schlacht bei Marathon begann die-

ser Krieg und setzte sich nachher fort. — 19. Πέρσας ἐπισείων, er hielt die Perser wie ein Schreckbild ihnen drohend entgegen, nach der Wendung bei Homer Il. IV 166: ὅτ' ἂν Ζεὺς αὐτὸς ἐπισείησιν ἐρεμνὴν αἰγίδα πᾶσιν. — 20. ἀποχρησάμενος, a u s n u t z e n d. — 24. ὥς — ὄντας, quippe qui essent (aus πόλιν entnimmt πολίτας). — 27. Πλάτων, der dies in den Büchern über die Gesetze tadelnd anführt. — 28. διαβολὴν παρέσχε, gab

καὶ κόπην συνέστειλε τὸν Ἀθηναίων δῆμον. Ἐπράξε δὲ ταῦτα Μιλτιάδου κρατήσας ἀντιλέγοντος. Εἰ μὲν δὲ τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὸ καθαρὸν τοῦ πολιτεύματος ἔβλαπεν ἢ μὴ ταῦτα πράξας, ἔστω φιλοσοφώτερον ἐπισκοπεῖν· ὅτι δὲ ἡ τότε σωτηρία τοῖς Ἕλλησιν ἐκ τῆς θαλάσσης ὑπῆρξε καὶ τὴν Ἀθηναίων πόλιν⁵ αὐτῆς ἀνέστησαν αἱ τριήρεις ἐκεῖναι, τὰ τ' ἄλλα καὶ Ξέρξης αὐτὸς ἐμαρτύρησε. Τῆς γὰρ περὶ τῆς δυνάμεως ἀθραίστου διαμενούσης ἔφυγε μετὰ τὴν τῶν νεῶν ἥτταν, ὥς οὐκ ὦν ἀξιόμαχος, καὶ Μαροδόνιον ἐμποδῶν εἶναι τοῖς Ἕλλησι τῆς διώξεως μᾶλλον ἢ δουλωσόμενον αὐτούς, ὥς ἐμοὶ δοκεῖ, κατέλιπεν.¹⁰

3. Der Mauerbau Athens unter Themistokles.

Beginn der Hegemonie (Thuc. I 89—97).

89. Οἱ Ἀθηναῖοι τρόπῳ τοιῷδε ἦλθον ἐπὶ τὰ πράγματα, ἐν οἷς ἠϋξήθησαν. ἐπειδὴ Μῆδοι ἀνεχώρησαν ἐκ τῆς Εὐρώπης νικηθέντες καὶ ναυσὶ καὶ πεζῷ ὑπὸ Ἑλλήνων, καὶ οἱ καταφυγόντες αὐτῶν ταῖς ναυσὶν ἐς Μυκάλην διεφθάρησαν, Λεωτυχίδης μὲν ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων, ὅσπερ ἡγρεῖτο τῶν¹⁵ ἐν Μυκάλῃ Ἑλλήνων, ἀπεχώρησεν ἐπ' οἴκου ἔχων τοὺς ἀπὸ Πελοποννήσου ξυμμάχους· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ ἀπὸ Ἰωνίας καὶ Ἑλληςπόντου ξύμμαχοι ἤδη ἀφεστηκότες ἀπὸ βασιλείας ὑπομείναντες Σηστὸν ἐπολιόρκουν, Μήδων ἐχόντων, καὶ ἐπιχειμάσαντες εἶλον αὐτήν, ἐκλιπόντων τῶν βαρβάρων. καὶ μετὰ²⁰ τοῦτο ἀπέπλευσαν ἐξ Ἑλληςπόντου ὥς ἕκαστοι κατὰ πόλεις. Ἀθηναίων δὲ τὸ κοινόν, ἐπειδὴ αὐτοῖς οἱ βάρβαροι ἐκ τῆς χώρας ἀπῆλθον, διεκομίζοντο εὐθὺς ὅθεν ὑπεξέθεντο παῖδας καὶ γυναῖκας καὶ τὴν περιούσαν κατασκευήν, καὶ τὴν πόλιν ἀνοικοδομεῖν παρεσκευάζοντο καὶ τὰ τεῖχη. τοῦ τε γὰρ περιβόλου²⁵ βραχέα εἰστήκει, καὶ οἰκίαι αἱ μὲν πολλαὶ πεπτώκεσαν, ὀλίγαι δὲ περῆσαν, ἐν αἷς αὐτοὶ ἐσκήνησαν οἱ δυνατοὶ τῶν Περσῶν.

Gelegenheit zur Verl. — 1. συνέστειλε εἰς, beschränkt habe auf. „Die des freien Mannes würdigen Waffen werden den Werkzeugen dienstbarer Ruderknechte entgegengesetzt.“ — 2. ἀκρίβειαν Strenge. — 4. ἔστω φιλοσοφώτερον, mag mehr Sache der Ph. sein. — 7. ἐμαρτύρησεν; ebenso auch Thukyd. I 73: τεκμήριον δὲ μέγι-

στον αὐτὸς ἐποίησεν· νικηθεῖς γὰρ ταῖς ναυσὶν, ὥς οὐκέτι αὐτῷ ὁμοίας οὐσῆς τῆς δυνάμεως, κατὰ τάχος τῷ πλεονί τοῦ στρατοῦ ἀνεχώρησεν.

11. τὰ πράγματα ἐν οἷς, die Verhältnisse, mittelst deren sie stiegen. — 22. τὸ κοινόν, commune, Gemeinde. — 23. διεκομίζοντο ὅθεν, (Attraction) schafften sie zurück von da (von

90. Λακεδαιμόνιοι δὲ αἰσθόμενοι τὸ μέλλον ἦλθον πρεσβείᾳ, τὰ μὲν καὶ αὐτοὶ ἦδιον ἂν ὀρῶντες μῆτε ἐκείνους μὴτ' ἄλλον μηδένα τεῖχος ἔχοντα, τὸ δὲ πλεόν τῶν ξυμμάχων ἐξοτρυνόντων, καὶ φοβουμένων τοῦ τε ναυτικοῦ αὐτῶν τὸ πλῆθος, ὃ 5 πρὶν οὐχ ὑπῆρχε, καὶ τὴν ἐς τὸν Μηδικὸν πόλεμον τόλμαν γενομένην. ἤξιουν τε αὐτοὺς μὴ τευχίζειν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔξω Πελοποννήσου μᾶλλον ὅσοις εἰστήκει ξυγκαθελεῖν μετὰ σφῶν τοὺς περιβόλους, τὸ μὲν βουλούμενον καὶ ὑποπτον τῆς γνώμης οὐ δηλοῦντες ἐς τοὺς Ἀθηναίους, ὥς δὲ τοῦ βαρβάρου, 10 εἰ αὖθις ἐπέλθοι, οὐκ ἂν ἔχοντος ἀπὸ ἐχυροῦ ποθεῖν, ὥςπερ νῦν ἐκ τῶν Θηβῶν, ὀρμασθαι· τὴν τε Πελοπόννησον πᾶσιν ἔφασκαν ἱκανὴν εἶναι ἀναχώρησίν τε καὶ ἀφορμήν. οἱ δ' Ἀθηναῖοι. Θεμιστοκλέους γνώμῃ τοὺς μὲν Λακεδαιμονίους ταῦτ' εἰπόντας, ἀποκρινάμενοι, ὅτι πέμψουσιν ὥς αὐτοὺς πρέσβεις· 15 περὶ ὧν λέγουσιν, εὐθὺς ἀπήλλαξαν· ἑαυτὸν δὲ ἐκέλευεν ἀποστέλλειν ὥς τάχιστα ὁ Θεμιστοκλῆς ἐς τὴν Λακεδαίμονα, ἄλλους δὲ πρὸς ἑαυτῷ ἐλομένους πρέσβεις μὴ εὐθὺς ἐκπέμπειν, ἀλλ' ἐπισχεῖν μέχρι τοσούτου, ἕως ἂν τὸ τεῖχος ἱκανὸν αἰρώσιν, ὥστε ἀπομάχεσθαι ἐκ τοῦ ἀναγκαιοτάτου ὕψους· τευχίζειν δὲ 20 πάντας πανδημεὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει, καὶ αὐτοὺς καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας, φειδομένους μῆτε ἰδίου μῆτε δημοσίου οἰκοδομήματος, ὅθεν τις ὠφελία ἔσται ἐς τὸ ἔργον, ἀλλὰ καθαιροῦντας πάντα. καὶ ὁ μὲν ταῦτα διδάξας καὶ ὑπειπὼν, τὰλλα ὅτι αὐτὸς τὰκεῖ πράξει, ὥχετο. καὶ ἐς τὴν Λακεδαίμονα ἐλθὼν οὐ 25 πρὸς ῥῆι πρὸς τὰς ἀρχάς, ἀλλὰ διῆγε καὶ προὔφασίζετο· καὶ ὁπότε τις αὐτὸν ἔροιτο τῶν ἐν τέλει ὄντων, ὅ τι οὐκ ἐπέρχεται ἐπὶ τὸ κοινόν, ἔφη τοὺς ξυμπρέσβεις ἀναμένειν, ἀσχυλίας δὲ τινος οὕσης αὐτοὺς ὑπολειφθῆναι, προσδέχεσθαι μέντοι ἐν τάχει ἦξιεν, καὶ θανατᾶζειν, ὥς οὕτω πάρεσιν.
91. Οἱ δὲ ἀκούοντες τῷ μὲν Θεμιστοκλεῖ ἐπείθοντο διὰ 30 φιλίαν αὐτοῦ· τῶν δὲ ἄλλων ἀφικνουμένων καὶ σαφῶς κατηγορούντων, ὅτι τευχίζεται τε καὶ ἤδη ὕψος λαμβάνει, οὐκ εἶχον,

Troizen), wohin sie dieselben untergebracht.

8. τὸ βουλούμενον καὶ τὸ ὑποπτον τῆς γνώμης, ihre wahre Absicht und ihr Misstrauen. — 9. ὥς δὲ τοῦ — οὐκ ἂν ἔχοντος, sondern angeblich, weil der Barbar nicht im Stande sein würde — 12. ἀναχώρησίν τε καὶ ἀφορμήν,

„Rückzugs- und Ausgangspunkt“.

— 18. ἱκανὸν αἰρώσιν — ὕψους, bis so weit hinreichend aufgeführt hätten, um von der mindestens erforderlichen Höhe herab (= im Nothfall) sie vertheidigen zu können.

31. τῶν δὲ ἄλλων — κατηγορούντων, als aber die sonstigen Ankömm-

ὅπως χρὴ ἀπιστῆσαι. γνοὺς δὲ ἐκεῖνος κελεύει αὐτοὺς μὴ λόγοις μᾶλλον παράγεσθαι ἢ πέμψαι σφῶν αὐτῶν ἄνδρας, οἵτινες χρηστοὶ καὶ πιστῶς ἀπαγγελοῦσι σκεψάμενοι. ἀποστέλλουσιν οὖν, καὶ περὶ αὐτῶν ὁ Θεμιστοκλῆς τοῖς Ἀθηναίοις κρύφα πέμπει κελεύων ὥς ἥμιστα ἐπιφανῶς κατασχεῖν καὶ μὴ ἀφείναι, πρὶν ἂν αὐτοὶ πάλιν κομισθῶσιν· ἥδη γὰρ καὶ ἤκου αὐτῷ οἱ ξυμπρέσβεις, Ἀβρωνιχὸς τε ὁ Λυσικλέους καὶ Ἀριστείδης ὁ Λυσιμάχου, ἀγγέλλοντες ἔχειν ἱκανῶς τὸ τεῖχος· ἐφοβεῖτο γάρ, μὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι σφᾶς, ὅποτε σαφῶς ἀκούσειαν, οὐκέτι ἀφῶσιν. οἱ τε οὖν Ἀθηναῖοι τοὺς πρέσβεις, ὥσπερ ἐπεστάλη, κατεῖχον, καὶ Θεμιστοκλῆς ἐπελθὼν τοῖς Λακεδαιμονίοις ἐνταῦθα δὴ φανερώς εἶπεν, ὅτι ἡ μὲν πόλις σφῶν τετελείχεται ἥδη, ὥστε ἱκανῇ εἶναι σῶξιν τοὺς ἐνοικοῦντας· εἰ δέ τι βούλονται Λακεδαιμόνιοι ἢ οἱ ξύμμαχοι, πρεσβεύεσθαι παρὰ σφᾶς ὥς προδιαγινώσκοντας τὸ λοιπὸν τά τε σφίσι αὐτοῖς ξύμφορα καὶ τὰ κοινά. τὴν τε γὰρ πόλιν ὅτε ἐδόκει ἐκλιπεῖν ἄμεινον εἶναι καὶ ἐς τὰς ναῦς ἐσβῆναι, ἄνευ ἐκείνων ἔφασαν γνόντες τολμῆσαι, καὶ ὅσα αὐτῷ μετ' ἐκείνων βουλευέσθαι, οὐδενὸς ὕστεροι γνώμῃ φανῆναι. δοκεῖν οὖν σφίσι καὶ νῦν ἄμεινον εἶναι τὴν ἐαυτῶν πόλιν τεῖχος ἔχειν, καὶ ἰδίᾳ τοῖς πολίταις καὶ ἐς τοὺς πάντας ξυμμάχους ὠφελιμώτερον ἔσεσθαι. οὐ γὰρ οἶόν τ' εἶναι μὴ ἀπὸ ἀντιπάλου παρασκευῆς ὁμοίον τι ἢ ἴσον ἐς τὸ κοινὸν βουλεύεσθαι. ἢ πάντας οὖν ἀτειχίστους ἔφη χρῆναι ξυμμαχεῖν, ἢ καὶ τὰδε νομίζειν ὀρθῶς ἔχειν.

92. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἀκούσαντες ὁργὴν μὲν φανεράν οὐκ ἐποιοῦντο τοῖς Ἀθηναίοις· (οὐδὲ γὰρ ἐπὶ κωλύμῃ, ἀλλὰ γνώμῃς παραινεῖσι δῆθεν τῷ κοινῷ ἐπρεσβεύσαντο· ἅμα δὲ καὶ προσφιλεῖς ὄντες ἐν τῷ τότε διὰ τὴν ἐς τὸν Μῆδον προθυμίαν τὰ μάλιστα αὐτοῖς ἐτύγχανον) τῆς μέντοι βουλῆσεως ἀμαρτά-

linge gar (καὶ) sicher behaupteten. — 1. μὴ λόγοις παράγεσθαι, sich nicht durch Geschwätz verführen zu lassen. — 13. εἰ δέ τι βούλονται κτλ. Nach der Verbesserung von Classen: wollten sie etwas, so möchten sie nur unterhandeln in der Voraussetzung (d. h. so möchten sie bei der Verhandlung nicht vergessen), dass sie in Zukunft schon vorweg (προ-, ehe Sparta guten Rath gäbe) beschliessen

würden, was ihnen selber und dem Ganzen fromme. — 22. μὴ ἀπὸ ἀντιπάλου παρασκ. ohne eine gleich gewichtige Machtstellung.

26. οὐδὲ γὰρ ἐπὶ κωλύμῃ κτλ. denn sie hatten ja nicht zur gewaltsamen Verhinderung, sondern natürlich nur zu einem vernünftigen Rath an die Bürgerschaft (τῷ κοινῷ) abhängig von παραινεῖσι) die Gesand-

νοντες ἀδήλως ἤχθοντο. οἷ τε πρέσβεις ἐκατέρων ἀπῆλθον ἐπ' οἴκου ἀνεπιλήπτως.

93. Τούτῳ τῷ τρόπῳ οἱ Ἀθηναῖοι τὴν πόλιν εἰλίσσαν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ. καὶ δὴλῃ ἡ οἰκοδομία ἐτι καὶ νῦν ἐστίν, ὅτι κατὰ
 5 σπουδὴν ἐγένετο. οἱ γὰρ θεμέλιοι παντοίων λίθων ὑπόκεινται καὶ οὐ ξυνειργασμένων ἔστιν ἡ, ἀλλ' ὥς ἕκαστοι ποτε προσέφερον· πολλαὶ τε στῆλαι ἀπὸ σημάτων καὶ λίθοι εἰργασμένοι ἐγκατελέγησαν. μείζων γὰρ ὁ περίβολος πανταχῇ ἐξήχθη τῆς πόλεως, καὶ διὰ τοῦτο πάντα ὁμοίως κινουῦντες ἡπείγοντο.
 10 ἔπεισε δὲ καὶ τοῦ Πειραιῶς τὰ λοιπὰ ὁ Θεμιστοκλῆς οἰκοδομεῖν, (ὑπῆρχτο δ' αὐτοῦ πρότερον ἐπὶ τῆς ἐκείνου ἀρχῆς ἥς κατ' ἐνιαυτὸν Ἀθηναίοις ἤρξε,) νομίζων τό τε χωρίον καλὸν εἶναι, λιμένας ἔχον τρεῖς αὐτοφνεῖς, καὶ αὐτοὺς ναυτικούς γεγεννημένους μέγα προσφέρειν ἐς τὸ κτήσασθαι δύναμιν. τῆς γὰρ δὴ
 15 θαλάσσης πρῶτος ἐτόλμησεν εἰπεῖν ὥς ἀνθεκτέα ἐστί, καὶ τὴν ἀρχὴν εὐθύς ξυγκατεσκεύαζε. καὶ ὠκοδόμησαν τῇ ἐκείνου γνώμῃ τὸ πάχος τοῦ τείχους, ὅπερ νῦν ἐτι δῆλόν ἐστι περὶ τὸν Πειραιᾶ· δύο γὰρ ἄμαξαι ἐναντία ἀλλήλαις τοὺς λίθους ἐπῆγον. ἐντὸς δὲ οὔτε χάλιξ οὔτε πηλὸς ἦν, ἀλλὰ ξυνοικοδομημένοι
 20 μεγάλοι λίθοι καὶ ἐν τομῇ ἐγγώνιοι, σιδήρῳ πρὸς ἀλλήλους τὰ ἔξωθεν καὶ μολίβδῳ δεδεμένοι. τὸ δὲ ὕψος ἤμισιν μάλιστα ἐτελέσθη οὐ διανοεῖτο. ἐβούλετο γὰρ τῷ μεγέθει καὶ τῷ πάχει ἀφιστάναι τὰς τῶν πολεμίων ἐπιβουλάς, ἀνθρώπων τε ἐνόμιζεν ὀλίγων καὶ τῶν ἀχρειοτάτων ἀρκέσειν τὴν φυλακὴν, τοὺς δ'
 25 ἄλλους ἐς τὰς ναῦς ἐσβήσεσθαι. ταῖς γὰρ ναυσὶ μάλιστα προσέκειτο, ἰδῶν, ὥς ἐμοὶ δοκεῖ, τῆς βασιλείας στρατιᾶς τὴν κατὰ θάλασσαν ἔφοδον εὐπορωτέραν τῆς κατὰ γῆν οὔσαν· τὸν τε Πειραιᾶ ὠφελιμώτερον ἐνόμιζε τῆς ἄνω πόλεως, καὶ πολλάκις

tengeschickt. — 2. ἀνεπιλήπτως, unangefochten, ohne dass man sie festhielt, wie von einer Seite beabsichtigt, auf der andern gefürchtet war.

8. ἐγκατελέγησαν, wurden eingefügt. — μείζων — ἐξήχθη, wie *finis proferre*. — 11. ὑπῆρχτο δ' αὐτοῦ, man hatte damit angefangen. Das Archontat des Themistokles wird ins Jahr 49 $\frac{1}{3}$ gesetzt. — 13. τρεῖς: ausser dem grössten, gewöhnlich Πειραιεύς κατ' ἐξοχὴν genannten (auch Κάν-

θαρος von der einer Giesskanne ähnlichen Gestalt) die viel kleinern Buchten Zea und Munychia südlich von dem Felsenhügel mit der Burg Munychia. — 16. τὴν ἀρχὴν συγκατεσκεύαζε „an den Anfang des grossen Baues legte er noch selbst mit Hand; mit der Andeutung, dass er nicht vor seiner Verbannung 472 vollendet wurde.“ — 20. ἐν τομῇ ἐγγώνιοι rechtwinklig behauen. — 21. ἤμισιν. Vermuthlich war eine Höhe von 60 Fuss beabsichtigt. — 23. ἀφιστάναι, abschrecken.

τοῖς Ἀθηναίοις παρήνει, ἦν ἄρα ποτὲ κατὰ γῆν βιασθῶσι, καταβάντας ἐς αὐτὸν ταῖς ναυσὶ πρὸς ἅπαντας ἀνθίστασθαι. Ἀθηναῖοι μὲν οὖν οὕτως ἐτειχίσθησαν καὶ τᾶλλα κατεσκευάζοντο, εὐθύς μετὰ τὴν Μήδων ἀναχώρησιν.

94. Πανσανίας δὲ ὁ Κλεομβρότου ἐκ Λακεδαιμόνος στρα-
τηγὸς τῶν Ἑλλήνων ἐξεπέμφθη μετὰ εἰκοσι νεῶν ἀπὸ Πελο-
ποννήσου· ξυνέπλεον δὲ καὶ Ἀθηναῖοι τριάκοντα ναυσὶ καὶ
τῶν ἄλλων ξυμμάχων πλῆθος. καὶ ἐστράτευσαν ἐς Κύπρον,
καὶ αὐτῆς τὰ πολλὰ κατεστρέψαντο, καὶ ὕστερον ἐς Βυζάντιον,
Μήδων ἐχόντων, καὶ ἐξεπολιόρκησαν ἐν τῇδε τῇ ἡγεμονίᾳ. 10

95. Ἦδη δὲ βιαίου ὄντος αὐτοῦ οἱ τε ἄλλοι Ἕλληνες ἤχθοντο
καὶ οὐχ ἥμιστα οἱ Ἴωνες καὶ ὅσοι ἀπὸ βασιλέως νεωστὶ ἡλευ-
θέρωντο· φοιτῶντές τε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἡξίουσαν αὐτοὺς
ἡγεμόνας σφῶν γενέσθαι κατὰ τὸ ξυγγενές, καὶ Πανσανίᾳ μὴ
ἐπιτρέπειν, ἦν πον βιάζεται. οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐδέξαντό τε τοὺς 15
λόγους καὶ προσεῖχον τὴν γνώμην ὥς οὐ περιοφόμενοι τᾶλλὰ
τε καταστησόμενοι, ἢ φαίνοντο ἄριστα αὐτοῖς. ἐν τούτῳ δὲ οἱ
Λακεδαιμόνιοι μετεπέμποντο Πανσανίαν ἀνακρινουῦντες ὧν πέρι
ἐπυνθάνοντο· καὶ γὰρ ἀδικία πολλὴ κατηγορεῖτο αὐτοῦ ὑπὸ
τῶν Ἑλλήνων τῶν ἀφικνουμένων, καὶ τυραννίδος μᾶλλον ἐφαί- 20
νετο μίμησις ἢ στρατηγία. ξυνέβη τε αὐτῷ καλεῖσθαι τε ἅμα
καὶ τοὺς ξυμμάχους τῷ ἐκείνου ἔχθει παρ' Ἀθηναίους μετα-
τάξασθαι πλὴν τῶν ἀπὸ Πελοποννήσου στρατιωτῶν. ἐλθὼν δὲ
ἐς Λακεδαιμόνα τῶν μὲν ἰδίᾳ ἀδικημάτων εὐθύνηθη, τὰ δὲ μέ-
γιστα ἀπολύεται μὴ ἀδικεῖν· κατηγορεῖτο δὲ αὐτοῦ οὐχ ἥμιστα 25
μηδισμός, καὶ ἐδόκει σαφέστατον εἶναι. καὶ ἐκείνον μὲν οὐκέτι
ἐκπέμπουσιν ἄρχοντα, Δόρκιν δὲ καὶ ἄλλους τινὰς μετ' αὐτοῦ
στρατιὰν ἔχοντας οὐ πολλήν· οἷς οὐκέτι ἐφίεσαν οἱ ξύμμαχοι
τὴν ἡγεμονίαν. οἱ δὲ αἰσθόμενοι ἀπῆλθον· καὶ ἄλλους οὐκέτι
ὕστερον ἐξέπεμψαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, φοβούμενοι, μὴ σφίσιν 30
οἱ ἐξιόντες χεῖρους γίνωνται, ὅπερ καὶ ἐν τῷ Πανσανίᾳ ἐνεῖ-
δον, ἀπαλλαξείοντες δὲ καὶ τοῦ Μηδικοῦ πολέμου, καὶ τοὺς
Ἀθηναίους νομίζοντες ἱκανοὺς ἐξηγεῖσθαι καὶ σφίσιν ἐν τῷ
τότε παρόντι ἐπιτηδεύουσιν.

16. ὥς οὐ περιοφόμενοι, indem sie das nicht zu dulden gedachten. — 24. τῶν μὲν ἰδίᾳ κτλ. wegen der Ungerechtigkeiten gegen einzelne ward

er bestraft (πρὸς τινα ist als Glossem zu ἰδίᾳ gestrichen). — 33. ἐξηγεῖσθαι, auszurücken mit einem Heere.

96. Παραλαβόντες δὲ οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ἡγεμονίαν τούτῳ τῷ τρόπῳ ἐκόντων τῶν ξυμμάχων διὰ τὸ Πανσανίου μῖσος, ἔταξαν ἅς τε ἔδει παρέχειν τῶν πόλεων χρήματα πρὸς τὸν βάρβαρον καὶ ἅς ναῦς. πρόσχημα γὰρ ἦν ἀμύνασθαι ὧν ἔπαθον⁵ δηοῦντας τὴν βασιλέως χώραν. καὶ Ἑλληνοταμίαι τότε πρῶτον Ἀθηναίοις κατέστη ἀρχή, οἱ ἐδέχοντο τὸν φόρον. οὕτω γὰρ ὠνομάσθη τῶν χρημάτων ἡ φορά. ἦν δ' ὁ πρῶτος φόρος ταχθεὶς τετρακόσια τάλαντα καὶ ἐξήκοντα. ταμιεῖόν τε Δῆλος ἦν αὐτοῖς, καὶ αἱ ξύνοδοι ἐς τὸ ἱερὸν ἐγγίνοντο.
- 10 97. Ἐγούμενοι δὲ αὐτονόμων τὸ πρῶτον τῶν ξυμμάχων καὶ ἀπὸ κοινῶν ξυνόδων βουλευόντων τσάδε ἐπῆλθον πολέμῳ τε καὶ διαχειρίσει πραγμάτων μεταξὺ τοῦδε τοῦ πολέμου καὶ τοῦ Μηδικοῦ, ἃ ἐγένετο πρὸς τε τὸν βάρβαρον αὐτοῖς καὶ πρὸς τοὺς σφετέρους ξυμμάχους νεωτερίζοντας καὶ Πελοποννησίων¹⁵ τοὺς αἰεὶ προστυγχάνοντας ἐν ἐκάστῳ. (Folgt eine gedrängte Erzählung über die 50 Jahre zwischen dem medischen und dem peloponnesischen Kriege, die πεντηκονταετία genannt.)

4. Spätere Schicksale des Pausanias und des Themistokles (Thuc. I 128—138).

128. Ἐπειδὴ Πανσανίας ὁ Λακεδαιμόνιος τὸ πρῶτον μεταπεμφθεὶς ὑπὸ Σπαρτιατῶν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐν Ἑλληςπόντῳ καὶ κριθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἀπελύθη μὴ ἀδικεῖν, δημοσίᾳ μὲν οὐκέτι ἐξεπέμφθη, ἰδίᾳ δὲ αὐτὸς τριήρη λαβὼν Ἐρμιονίδα ἄνευ²⁰ Λακεδαιμονίων ἀφικνεῖται ἐς Ἑλλήσποντον, τῷ μὲν λόγῳ ἐπὶ τὸν Ἑλληνικὸν πόλεμον, τῷ δὲ ἔργῳ τὰ πρὸς βασιλέα πράγματα πράσσειν, ὥςπερ καὶ τὸ πρῶτον ἐνεχείρησεν, ἐφιέμενος τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχῆς. εὐεργεσίαν δὲ ἀπὸ τοῦδε πρῶτον ἐς βασιλέα κατέθετο καὶ τοῦ παντὸς πράγματος ἀρχὴν ἐποίησατο. Βυζάντιον²⁵ γὰρ ἐλὼν τῇ προτέρᾳ παρουσίᾳ μετὰ τὴν ἐκ Κύπρου ἀνα-

4. πρόσχημα wie πρόσφαις der (ehrliche) Grund.

11. ἀπὸ κοινῶν ξυνόδων βουλ. die in (oder mittels) allgemeinen Versammlungen beriethen. — τσάδε — πραγμάτων: sie machten folgende Unternehmungen in Krieg und Friedenspolitik.

21. ἐπὶ τὸν Ἑλληνικὸν πόλεμον, weil ihn ganz Griechenland führte. (Man erwartete Μηδικόν.) — τὰ πρὸς — πράσσειν, die schon früher mit dem Könige angeknüpften Verhandlungen zu betreiben. — 23. εὐεργεσίαν — κατέθετο: er hatte eine Wohlthat erwiesen bei (ἀπὸ) folgen-

χώρησιν (εἶχον δὲ Μῆδοι αὐτὸ καὶ βασιλέως προσήκοντες τινες καὶ ξυγγενεῖς, οἱ ἐάλωσαν ἐν αὐτῷ), τότε τούτους, οὓς ἔλαβεν, ἀποπέμπει βασιλεῖ κρύφα τῶν ἄλλων ξυμμάχων, τῷ δὲ λόγῳ ἀπέδρασαν αὐτόν. ἔπρασσε δὲ ταῦτα μετὰ Γογγύλου τοῦ Ἑρετριέως, ᾧπερ ἐπέτρψε τό τε Βυζάντιον καὶ τοὺς αἰχμαλώ-⁵τους. ἔπεμψε δὲ καὶ ἐπιστολὴν τὸν Γόγγυλον φέροντα αὐτῷ· ἐνεγέγραπτο δὲ τάδε ἐν αὐτῇ, ὥς ὕστερον ἀνευρέθη. „Παυσανίας ὁ ἡγεμὼν τῆς Σπάρτης τοὺςδε τέ σοι χαρίζεσθαι βουλό-μενος ἀποπέμπει δορὶ ἐλών, καὶ γνώμην ποιοῦμαι, εἰ καὶ σοὶ δοκεῖ, θυγατέρα τε τὴν σὴν γῆμαι καὶ σοὶ Σπάρτην τε καὶ τὴν¹⁰ ἄλλην Ἑλλάδα ὑποχείριον ποιῆσαι. δυνατὸς δὲ δοκῶ εἶναι ταῦτα πρᾶξι μετὰ σοῦ βουλευόμενος. εἰ οὖν τί σε τούτων ἀρέσκει, πέμπε ἄνδρα πιστὸν ἐπὶ θάλασσαν, δι' οὗ τὸ λοιπὸν τοὺς λόγους ποιησόμεθα.“

129. Τοσαῦτα μὲν ἡ γραφὴ ἐδήλου· Ξέρξης δὲ ἦσθη τε¹⁵ τῇ ἐπιστολῇ, καὶ ἀποστέλλει Ἀρτάβαζον τὸν Φαρνάκου ἐπὶ θάλασσαν, καὶ κελεύει αὐτόν τὴν τε Δασκυλίτιν σατραπείαν παραλαβεῖν Μεγαβάτην ἀπαλλάξαντα, ὃς πρότερον ἦρχε, καὶ παρὰ Πausανίαν ἐς Βυζάντιον ἐπιστολὴν ἀντεπετίθει αὐτῷ ὥς τάχιστα διαπέμψαι καὶ τὴν σφραγίδα ἀποδεῖξαι, καὶ ἦν τι αὐτῷ²⁰ Πausανίας παραγγέλλη περὶ τῶν ἑαυτοῦ πραγμάτων, πράσσειν ὥς ἄριστα καὶ πιστότατα. ὁ δὲ ἀφικόμενος τά τε ἄλλα ἐποίησεν, ὥσπερ εἰρητο, καὶ τὴν ἐπιστολὴν διέπεμψεν· ἀντεγέγραπτο δὲ τάδε. „Ὡδε λέγει βασιλεὺς Ξέρξης Πausανία· καὶ τῶν ἀνδρῶν, οὓς μοι πέραν θαλάσσης ἐκ Βυζαντίου ἔσωσας, κεῖται σοὶ εὐερ-²⁵γесία ἐν τῷ ἡμετέρῳ οἴκῳ· ἐς αἰὲ ἀνάγραφτος, καὶ τοῖς λόγοις τοῖς ἀπὸ σοῦ ἀρέσκομαι. καὶ σε μήτε νῦν μήθ' ἡμέρα ἐπι-σχέτω, ὥστε ἀνεῖναι πράσσειν τι ὧν ἐμοὶ ὑπισχνῇ, μηδὲ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου δαπάνη κεκωλύσθω, μηδὲ στρατιᾶς πληθῇ, εἰ ποὶ δεῖ παραγίγνεσθαι· ἀλλὰ μετ' Ἀρταβάζου ἀνδρὸς ἀγαθοῦ, ὃν³⁰ σοὶ ἐπεμψα, πρᾶσσε θαρσῶν καὶ τὰ ἐμὰ καὶ τὰ σά, ὅπη κάλ-λιστά καὶ ἄριστα ἔξει ἀμφοτέροις.“

dem Anlass. — 9. γνώμην ποιοῦμαι, ich habe die Absicht.

16. Ἀρτάβαζον, denselben, der bei Plataiai Verrath geübt hatte (s. das.). „Die daskylitische Satrapie, von Daskylion in Bithynien als der Residenz benannt, umfasste den nördlichen Theil von Vorderasien, die sar-

dianische den südlichen.“ — 19. ἀντεπετίθει, übergab als Antwort. —

21. περὶ τῶν ἑαυτοῦ, βασιλέως. —

26. ἀνάγραφτος; es wurden Listen über dergleichen Verdienste am Perserhofe geführt — 27. ἐπισχέτω ὥστε ἀνεῖναι, möge dich hemmen, so dass du nachlassest.

130. Ταῦτα λαβὼν ὁ Πανσανίας τὰ γράμματα, ὧν καὶ πρότερον ἐν μεγάλῳ ἀξιώματι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν Πλαταιᾶσιν ἡγεμονίαν, πολλῶ τότε μᾶλλον ἦρτο, καὶ οὐκέτι ἡδύνατο ἐν τῷ καθεστηκότῳ τρόπῳ βιοτεύειν, ἀλλὰ σκευάς τε Μηδικὰς ἐνδυνάμενος ἐκ τοῦ Βυζαντίου ἐξῆι, καὶ διὰ τῆς Θωράκης πορευόμενον αὐτὸν Μῆδοι καὶ Αἰγύπτιοι ἐδορυφόρουν, τράπεζάν τε Περσικὴν παρετίθετο, καὶ κατέχειν τὴν διάνοιαν οὐκ ἡδύνατο, ἀλλ' ἐργοῖς βραχέσι προὔδηλον ἂ τῇ γνώμῃ μειζόνως ἐς ἔπειτα ἔμελλε πράξειν. δυσπρόσοδόν τε αὐτὸν παρεῖχε, καὶ 10 τῇ ὀργῇ οὕτω χαλεπῇ ἐκρῆτο ἐς πάντας ὁμοίως, ὥστε μηδένα δύνασθαι προσιέναι· διόπερ καὶ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους οὐκ ἦκιστα ἡ ξυμμαχία μετέστη.

131. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι αἰσθόμενοι τό τε πρῶτον δι' αὐτὰ ταῦτα ἀνεκαλέσαντο αὐτόν, καὶ ἐπειδὴ τῇ Ἑρμιονίδι νηὶ 15 τὸ δεύτερον ἐκπλεύσας, οὐ κελευσάντων αὐτῶν, τοιαῦτα ἐφαινετο ποιῶν καὶ ἐκ τοῦ Βυζαντίου βία ὑπ' Ἀθηναίων ἐκπολιορκηθεὶς ἐς μὲν τὴν Σπάρτην οὐκ ἐπανεχώρει, ἐς δὲ Κολωνὰς τὰς Τρωάδας ἰδρυθεὶς πράσσων τε ἐξηγγέλλετο αὐτοῖς πρὸς τοὺς βαρβάρους καὶ οὐκ ἐπ' ἀγαθῷ τὴν μονὴν ποιούμενος, 20 οὕτω δὴ οὐκέτι ἐπέσχον, ἀλλὰ πέμψαντες κήρυκα οἱ ἔφοροι καὶ σκυτάλην εἶπον τοῦ κήρυκος μὴ λείπεσθαι, εἰ δὲ μή, πόλεμον αὐτῷ Σπαρτιάτας προαγορεύειν. ὁ δὲ βουλούμενος ὡς ἦκιστα ὑποπτος εἶναι καὶ πιστεύων χρήμασι διαλύσειν τὴν διαβολὴν ἀνεχώρει τὸ δεύτερον ἐς Σπάρτην. καὶ ἐς μὲν τὴν εἰρκτὴν 25 ἐσπίπτει τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν ἐφόρων (ἔξεστι δὲ τοῖς ἐφόροις τὸν βασιλέα δρᾶσαι τοῦτο)· ἔπειτα διαπραξάμενος ὕστερον ἐξῆλθε, καὶ καθίστησιν ἑαυτὸν ἐς κρίσιν τοῖς βουλομένοις περὶ αὐτὸν ἐλέγχειν.

132. Καὶ φανερόν μὲν εἶχον οὐδὲν οἱ Σπαρτιάται σημεῖον, 30 οὔτε οἱ ἐχθροὶ οὔτε ἡ πᾶσα πόλις, ὅτῳ ἂν πιστεύσαντες βεβαίως ἐτιμωροῦντο ἄνδρα γένους τε τοῦ βασιλείου ὄντα καὶ ἐν τῷ παρόντι τιμὴν ἔχοντα· (Πλείσταρχον γὰρ τὸν Λεωνίδου, ὄντα

2. ἐν ἀξιώματι ὑπὸ, hochgeehrt v. o. n. — 7. κατέχειν τὴν διάνοιαν, seinen Hochmuth bezähmen. — 8. τῇ γνώμῃ — πράξειν, im Geiste jetzt schon gedachtespäterhin zu thun. (Statt ἔμελλε erwartet man διανοεῖτο; Verschmelzung zweier verwandter Gedanken.)

16. βία ἐκπολιορκηθεὶς „gewalt-

sam verdrängt“. — 18. πράσσω ἐξηγγέλλετο, seine Unterhandlungen wurden angezeigt. — 21. μὴ λείπεσθαι. ihn nicht zu verlassen, sondern zu folgen. — 24. ἐς εἰρκτὴν ἐσπίπτει wird ins Gefängniß geworfen. — 26. διαπραξάμενος sc. ἐξελθεῖν er setzte es durch und kam los.

βασιλέα καὶ νέον ἔτι, ἀνεψιὸς ὢν ἐπετρόπενεν) ὑποψίας δὲ πολλὰς παρεῖχε τῇ τε παρανομίᾳ καὶ ζηλώσει τῶν βαρβάρων μὴ ἴσος βούλεσθαι εἶναι τοῖς παροῦσι, τὰ τε ἄλλα αὐτοῦ ἀνεσκόπουν, εἰ τί που ἐξεδεδιήτητο τῶν καθεστῶτων νομίμων, καὶ ὅτι ἐπὶ τὸν τρίποδά ποτε τὸν ἐν Δελφοῖς, ὃν ἀνέθεσαν οἱ Ἑλ-⁵ ληνες ἀπὸ τῶν Μῆδων ἀκροθίνιον, ἡξίωσεν ἐπιγράψασθαι αὐτὸς ἰδίᾳ τὸ ἐλεγεῖον τόδε,

Ἑλλήνων ἀρχηγὸς ἐπεὶ στρατὸν ᾤλεσε Μῆδων,
Παυσανίας Φοῖβω μνήμ' ἀνέθηκε τόδε.

τὸ μὲν οὖν ἐλεγεῖον οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐξεκόλασαν εὐθύς τότε ἀπὸ τοῦ τρίποδος τοῦτο, καὶ ἐπέγραψαν ὀνομαστὶ τὰς πόλεις, ὅσαι ξυγκαθελοῦσαι τὸν βάρβαρον ἔστησαν τὸ ἀνάθημα· τοῦ¹⁰ μὲντοι Παυσανίου ἀδίκημα καὶ τότε ἔδόκει εἶναι, καὶ ἐπειδὴ ἐν τούτῳ καθειστήκει, πολλῷ μᾶλλον παρόμοιον πραχθῆναι. ἐφαίνετο τῇ παρούσῃ διανοίᾳ. ἐπυνθάνοντο δὲ καὶ ἐς τοὺς Εἰλωτας πράσσειν τι αὐτόν, καὶ ἦν δὲ οὕτως· ἐλευθέρωσίν τε γὰρ ὑπισχρεῖτο αὐτοῖς καὶ πολιτεῖαν, ἣν ξυνεπαναστῶσι καὶ¹⁵ τὸ πᾶν ξυγκατεργάζωνται. ἀλλ' οὐδ' ὥς οὐδὲ τῶν Εἰλωτῶν μνηνταῖς τισι πιστεύσαντες ἡξίωσαν νεώτερόν τι ποιεῖν ἐς αὐτόν, χρώμενοι τῷ τρόπῳ, ὥπερ εἰώθασιν ἐς σφᾶς αὐτούς, μὴ ταχεῖς εἶναι περὶ ἀνδρὸς Σπαρτιάτου ἄνευ ἀναμφισβητήτων τεκμηρίων βουλεῦσθαι τι ἀνήκεστον, πρὶν γε δὴ αὐτοῖς, ὥς²⁰ λέγεται, ὁ μέλλων τὰς τελευταίας βασιλεῖ ἐπιστολὰς πρὸς Ἀρτάβαζον κομπεῖν, ἀνὴρ Ἀργίλιος, παιδικὰ ποτε ὢν αὐτοῦ καὶ πιστότατος ἐκείνῳ, μνηντὴς γίνεται, δείσας κατὰ ἐνθύμησίν τινα, ὅτι οὐδεὶς πω τῶν πρὸ ἑαυτοῦ ἀγγέλων πάλιν ἀφίκετο, καὶ παραποιησάμενος σφραγίδα, ἵνα, ἣν ψευδοῦν τῆς δόξης, ἡ²⁵ καὶ ἐκεῖνός τι μεταγράψαι αἰτήσῃ, μὴ ἐπιγνῶ, λύει τὰς ἐπιστο-

2. παρανομία, Verletzung der spartanischen Sitte. — 3. μὴ ἴσος — τοῖς παροῦσι, abh. von ὑποψία: er würde nicht als ein schlichter Bürger (ἴσος) den bestehenden Gesetzen (παροῦσι neutr.) sich fügen wollen. — τὰ τε ἄλλα: und sowohl in andern Dingen. „Nur weil die Wiederholung derselben Partikel nicht zulässig ist, heisst es nicht: τὰ τέ τε ἄλλα“. — 5. τρίποδα, vgl. Heft IS. 138. — 11. καὶ τότε ἔδόκει. Classen: „vom Pausanias indessen wurde es (wenn auch das *corpus delicti* beseitigt war)

gleich damals für eine Verschuldung angesehen; und jetzt da er auf diesem Punkte stand, fiel es noch mehr in die Augen, dass es im Einklang mit seiner gegenwärtigen Gesinnung stand.“ — 20. τι ἀνήκεστον, euphemistische Andeutung der Todesstrafe. — 22. Ἀργίλιος, aus Argilos, einer Stadt nahe bei Amphipolis. — 23. μνηντὴς γίνεται — καὶ — λύει, umgekehrte Ordnung der Handlungen: voran die Hauptsache, dann die dahin führenden Umstände. Es sollte an δείσας angeschlossen sein καὶ λύσας.

λάς, ἐν αἷς ὑπονοήσας τι τοιοῦτο προσεπεστάλθαι καὶ αὐτὸν εὗρεν ἐγγεγραμμένον κτείνειν.

133. Τότε δὲ οἱ ἔφοροι, δείξαντος αὐτοῦ τὰ γράμματα, μᾶλλον μὲν ἐπίστευσαν, αὐτήκοοι δὲ βουλευθέντες. ἔτι γενέσθαι αὐτοῦ Πανσανίου τε λέγοντος, ἀπὸ παρασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ Ταίναρον ἰκέτου οἰχομένου καὶ σκηνησαμένου διπλὴν διαφράγματι καλύβην, ἐς ἣν τῶν ἐφόρων ἐντός τινας ἔκρυψε, καὶ Πανσανίου ὡς αὐτὸν ἐλθόντος καὶ ἐρωτῶντος τὴν πρόφασιν τῆς ἰκετείας, ἥσθοντο πάντα σαφῶς, αἰτιωμένου τοῦ ἀνθρώπου τὰ τε περὶ αὐτοῦ γραφέντα, καὶ τὰλλ' ἀποφαίνοντος καθ' ἕκαστον, ὡς οὐδὲν πώποτε αὐτὸν ἐν ταῖς πρὸς βασιλέα διακονίαις παραβάλοιτο, προτιμηθεῖν δ' ἐν ἴσῳ τοῖς πολλοῖς τῶν διακόνων ἀποθανεῖν, κἀκείνου αὐτὰ ταῦτα ξυνομολογοῦντος, καὶ περὶ τοῦ παρόντος οὐκ ἔωντος ὀργίζεσθαι, ἀλλὰ πίστιν ἐκ τοῦ ἱεροῦ διδόντος τῆς ἀναστάσεως, καὶ ἀξιοῦντος ὡς τάχιστα πορεύεσθαι καὶ μὴ τὰ πρᾶσσόμενα διακωλύειν.

134. Ἀκούσαντες δὲ ἀκριβῶς τότε μὲν ἀνῆλθον οἱ ἔφοροι, βεβαίως δὲ ἤδη εἰδότες ἐν τῇ πόλει τὴν ξύλληψιν ἐποιοῦντο. λέγεται δ' αὐτὸν μέλλοντα ξυλληφθῆσεσθαι ἐν τῇ ὁδῷ, ἐνὸς μὲν τῶν ἐφόρων τὸ πρόσωπον προσιόντος ὡς εἶδε, γινῶναι ἐφ' ᾧ ἔχῳρει, ἄλλου δὲ νεύματι ἀφανεῖ χρησαμένου καὶ δηλώσαντος εὐνοίᾳ, πρὸς τὸ ἱερὸν τῆς Χαλκιοίκου χωρῆσαι δρόμῳ καὶ προκαταφυγεῖν ἣν δὲ ἐγγὺς τὸ τέμενος. καὶ ἐς οἴκημα οὐ μέγα, ὃ ἦν τοῦ ἱεροῦ, ἐσελθόν, ἵνα μὴ ὑπαίθριος ταλαιπωροίη, ἡσύχαζεν. οἱ δὲ τὸ παραντίκα μὲν ὑστέρησαν τῇ διώξει· μετὰ δὲ τοῦτο τοῦ τε οἰκήματος τὸν ὄροφον ἀφείλον, καὶ τὰς θύρας ἔνδον ὄντα τηρήσαντες αὐτὸν καὶ ἀπολαβόντες εἰσω ἀπρωκοδόμησαν, προσκαθεζόμενοι τε ἐξεπολιόρκησαν λιμῷ. καὶ μέλλοντος αὐτοῦ ἀποψύχειν, ὥσπερ εἶχεν, ἐν τῷ οἰκήματι, αἰσθόμενοι τε ἐξάγουσιν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἔτι ἔμπνουν ὄντα, καὶ ἐξαχθεῖς ἀπέθανε παραχορήμα. καὶ αὐτὸν ἐμέλλησαν μὲν ἐς τὸν Καιάδαν,

5. ἀπὸ παρασκευῆς *ex composito*. — 6. διπλὴν διαφράγματι durch eine Zwischenwand getheilt. — 12. παραβάλοιτο, aufs Spiel setzen, in Gefahr bringen. — προτιμηθεῖν „er sei der Ehre gewürdigt, dazu ausersuchen“, ironisch. — 13. αὐτὰ ταῦτα ξυνομ. er musste dies an sich zwar zugestehen. — 14. πίστιν — ἀναστάσεως, er gab ihm sein Wort, dass

er sich sicher aus dem Heiligthum entfernen könne.

27. τηρήσαντες — καὶ ἀπολαβόντες. Da er nach Schol. ἐξῆει πολλάκις εἰς τὸ ἱερὸν, so lauerten sie auf und als sie ihn drinnen erwischte, abgeschnitten hatten. — 31. Καιάδαν, eine Bergschlucht, wohin man Verbrecher lebend oder als Leichen hinabzustürzen pflegte. —

οὐπερ τοὺς κακούργους, ἐμβάλλειν· ἔπειτα ἔδοξε πλησίον που κατορύξαι. ὁ δὲ θεὸς ὁ ἐν Δελφοῖς τὸν τε τάφον ὕστερον ἔχρησε τοῖς Λακεδαιμονίοις μετενεγκεῖν οὐπερ ἀπέθανε (καὶ νῦν κεῖται ἐν τῷ προτεμενίσματι, ὃ γραφῇ στήλαι δηλοῦσι), καὶ ὥς ἄγος αὐτοῖς ὃν τὸ πεπραγμένον δύο σώματα ἀνθ' ἑνὸς τῇ Χαλ- 5. κιοίκῳ ἀποδοῦναι. οἱ δὲ ποιησάμενοι χαλκοῦς ἀνδριάντας δύο ὥς ἀντὶ Πανσανίου ἀνέθεσαν.

135. Τοῦ δὲ μηδισμοῦ τοῦ Πανσανίου Λακεδαιμόνιοι πρέσβεις πέμψαντες παρὰ τοὺς Ἀθηναίους ξυνεπηγιῶντο καὶ τὸν Θεμιστοκλέα, ὥς εὗρισκον ἐκ τῶν περὶ Πανσανίαν ἐλέγχων, ἡξίου 10 τε τοῖς αὐτοῖς κολάζεσθαι αὐτόν. οἱ δὲ πεισθέντες (ἔτυχε γὰρ ὥστρακισμένος καὶ ἔχων δίαίταν μὲν ἐν Ἀργεῖ, ἐπιφοιτῶν δὲ καὶ ἐς τὴν ἄλλην Πελοπόννησον) πέμπουσι μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἐτοιμῶν ὄντων ξυνδιώκειν ἄνδρας, οἷς εἰρητο ἄγειν, ὅπου ἂν περιτῶσιν. 15

136. Ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς προαισθόμενος φεύγει ἐκ Πελοποννήσου ἐς Κέρκυραν, ὧν αὐτῶν εὐεργέτης. δεδιέναι δὲ φασκόντων Κερκυραίων ἔχειν αὐτόν, ὥστε Λακεδαιμονίοις καὶ Ἀθηναίοις ἀπέχθεσθαι, διακομίζεται ὑπ' αὐτῶν ἐς τὴν ἡπειρον τὴν καταντικρῷ. καὶ διωκόμενος ὑπὸ τῶν προστεταγμένων κατὰ 20 πύστιν ἢ χωροίη, ἀναγκάζεται κατὰ τι ἄπορον παρὰ Ἀδμήτου τὸν Μολοσσῶν βασιλέα, ὄντα αὐτῷ οὐ φίλον, καταλῦσαι. καὶ ὁ μὲν οὐκ ἔτυχεν ἐπιδημῶν, ὁ δὲ τῆς γυναικὸς ἱκέτης γενόμενος διδάσκεται ὑπ' αὐτῆς τὸν παῖδα σφῶν λαβὼν καθίζεσθαι ἐπὶ τὴν ἐστίαν. καὶ ἐλθόντος οὐ πολὺ ὕστερον τοῦ Ἀδμήτου 25 δηλοῖ τε, ὅς ἐστι, καὶ οὐκ ἀξιοῖ, εἰ τι ἄρα αὐτὸς ἀντεῖπεν αὐτῷ Ἀθηναίων δεομένῳ, φεύγοντα τιμωρεῖσθαι· καὶ γὰρ ἂν ὑπ' ἐκείνου πολλῷ ἄσθενεστέρου ἐν τῷ παρόντι κακῶς πάσχειν, γενηαῖον δὲ εἶναι τοὺς ὁμοίους ἀπὸ τοῦ ἴσου τιμωρεῖσθαι· καὶ ἅμα αὐτὸς μὲν ἐκείνῳ χρείας τινὸς καὶ οὐκ ἐς τὸ σῶμα σώζε- 30

4. ὥς — πεπραγμένον, da die That eine Blutschuld enthalte.

18. ἔχειν ὥστε — ἀπέχθεσθαι, „ihn zu behalten und sich so zu verfeinden.“ — 21. κατὰ πύστιν ἢ χωροίη, mittels der Erkundigung, wohin er immer sich wandte. — κατὰ τι ἄπορον, in einer Verlegenheit. — 22. καταλῦσαι erg. τοὺς ἵππους, ausspannen = einkehren. — 26. οὐκ ἀξιοῖ —

τιμωρεῖσθαι, verlangt von ihm, sich nicht an einem Flüchtling zu rächen. — 28. ἄσθενεστέρου, er könne jetzt gemiss handelt werden auch von einem noch viel Geringern als König Admet, also sei das keine Grossthat. — 29. ἀπὸ τοῦ ἴσου, bei gleichen Machtverhältnissen. — 30. χρείας τινός, in einer (kleinen) Bitte und nicht, wo es sich um Leib und Leben handelte.

σθαι ἐναντιωθῆναι, ἐκείνον δ' ἄν, εἰ ἐκδοίῃ αὐτόν, (εἰπὼν ὅφ' ὧν καὶ ἐφ' ᾧ διώκεται) σωτηρίας ἂν τῆς ψυχῆς ἀποστερῇσαι.

137. Ὁ δὲ ἀκούσας ἀνίστησί τε αὐτόν μετὰ τοῦ ἑαυτοῦ υἱέος (ὥσπερ καὶ ἔχων αὐτόν ἐκαθέζετο, καὶ μέγιστον ἦν ἰκέτευμα τοῦτο) καὶ ὕστερον οὐ πολλῶ τοῖς Λακεδαιμονίοις καὶ Ἀθηναίοις ἐλθοῦσι καὶ πολλὰ εἰποῦσιν οὐκ ἐκδίδωσιν, ἀλλ' ἀποστέλλει βουλόμενον ὥς βασιλέα πορευθῆναι ἐπὶ τὴν ἐτέραν θάλασσαν περὶ ἐς Πύδναν τὴν Ἀλεξάνδρου. ἐν ᾗ ὀλκάδος 10 τυχὼν ἀναγομένης ἐπ' Ἰωνίας καὶ ἐπιβάς καταφέρεται χεიმῶνι ἐς τὸ Ἀθηναίων στρατόπεδον, ὃ ἐπολιόρκει Νάξον. καὶ (ἦν γὰρ ἄγνωστος τοῖς ἐν τῇ νηϊ) δείσας φράζει τῷ ναυκλήρῳ, ὅστις ἐστὶ καὶ δι' ἃ φεύγει, καὶ εἰ μὴ σώσει αὐτόν, ἔφη ἔρεῖν, ὅτι χρήμασι πεισθεὶς αὐτόν ἄγει· τὴν δὲ ἀσφάλειαν εἶναι μηδένα 15 ἐκβῆναι ἐκ τῆς νεώς, μέχρι πλοῦς γένηται· πειθομένῳ δ' αὐτῷ χάριν ἀπομνησέσθαι ἀξίαν. ὁ δὲ ναύκληρος ποιεῖ τε ταῦτα, καὶ ἀποσαλεύσας ἡμέραν καὶ νύκτα ὑπὲρ τοῦ στρατοπέδου ὕστερον ἀφικνεῖται ἐς Ἑφεσον. καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐκείνόν τε ἐθεράπευσεν χρημάτων δόσει (ἦλθε γὰρ αὐτῷ ὕστερον ἐκ τῶν Ἀθηναίων 20 παρὰ τῶν φίλων καὶ ἐξ Ἀργεῶν ἃ ὑπέσχετο) καὶ μετὰ τῶν κάτω Περσῶν τινος πορευθεὶς ἄνω ἐσπέμπει γράμματα ἐς βασιλέα Ἀρταξέρξην τὸν Ξέρξου, νεωστὶ βασιλεύοντα. ἐδήλου δὲ ἡ γραφή, ὅτι „Θεμιστοκλῆς ἦκω παρὰ σέ, ὃς κακὰ μὲν πλείστα Ἑλλήνων εἰργασμαι τὸν ὑμέτερον οἶκον, ὅσον χρόνον τὸν σὸν 25 πατέρα ἐπιόντα ἐμοὶ ἀνάγκη ἡμνυόμην, πολὺ δ' ἔτι πλείω ἀγαθὰ, ἐπειδὴ ἐν τῷ ἀσφαλεῖ μὲν ἐμοί, ἐκείνῳ δὲ ἐν ἐπικινδύνῳ πάλιν ἡ ἀποκομιδὴ ἐρίγνεται. καὶ μοι εὐεργεσία ὀφείλεται, (γράφας τὴν ἐκ Σαλαμῖνος προάγγελσιν τῆς ἀναχωρήσεως καὶ τὴν τῶν γεφυρῶν, ἣν ψευδῶς προσεποιήσατο, τότε 30 δι' αὐτόν οὐ διάλυσιν). καὶ νῦν ἔχων σε μεγάλα ἀγαθὰ δρᾶσαι

9. Ἀλεξάνδρου, von Makedonien, das φιλέλλην genannt wurde; s. Heft I S. 31. — 14. τὴν δὲ ἀσφάλειαν κτλ.: Sicherheit sei nur dann vorhanden (eigtl. nur diese), wenn keiner das Schiff verlasse, bis dahin dass man werde weiter segeln können. — 17. ἀποσαλεύσας, nachdem er auf hohem Meer (ἐν σάλῳ) geankert. — 20. ἃ ὑπέσχετο was heimlich hinweggeschafft war. — τῶν κάτω Περσῶν, von den P. im Küstenlande. — 22. νεωστί, also

kam er kurz nach 465 dort an; Andre setzen 472. — 26. ἐπειδὴ ἐν τῷ ἀσφαλεῖ κτλ., seitdem für mich Sicherheit eintrat, für ihn aber hingegen (πάλιν) Gefahr auf dem Rückwege. — 28. γράφας κτλ. Die Parenthese fällt vollständig aus der versuchten Nachbildung des Briefes in directer Rede. — προάγγ. τῆς ἀναχ. bezeichnet die Meldung des Fluchtversuches vor der Schlacht; τὴν τῶν γεφυρῶν — οὐ διάλυσιν, die

πάρεμι διωκόμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν σὴν φιλίαν. βούλομαι δ' ἐνιαιτὸν ἐπισχὼν αὐτός σοι περὶ ὧν ἤκω δηλώσαι.“

138. Βασιλεὺς δέ, ὡς λέγεται, ἐθαύμασέ τε αὐτῷ τὴν διάνοιαν, καὶ ἐκέλευε ποιεῖν οὕτως. ὁ δ' ἐν τῷ χρόνῳ, ὃν ἐπέσχε, τῆς Περσίδος γλώσσης ὅσα ἡδύνατο κατενόησε καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων τῆς χώρας· ἀφικόμενος δὲ μετὰ τὸν ἐνιαιτὸν γίγνεται παρ' αὐτῷ μέγας καὶ ὅσος οὐδεὶς πω Ἑλλήνων διὰ τε τὴν προϋπάρχουσαν ἀξίωσιν καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐλπίδα ἦν ὑπετίθει αὐτῷ δουλώσειν, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ πείραν διδοῦς ξυνετὸς φαίνεσθαι. ἦν γὰρ ὁ Θεμιστοκλῆς βεβαιότατα δὴ φύ-¹⁰σεως ἰσχὺν δηλώσας καὶ διαφερόντως τι ἐς αὐτὸ μᾶλλον ἐτέρου ἄξιος θαυμάσαι. οἰκεία γὰρ ξυνέσει, καὶ οὔτε προμαθῶν ἐς αὐτὴν οὐδὲν οὔτ' ἐπιμαθῶν, τῶν τε παραχορῆμα δι' ἐλαχίστης βουλῆς κράτιστος γνώμων, καὶ τῶν μελλόντων ἐπὶ πλείστον τοῦ γενησομένου ἄριστος εἰκαστής. καὶ ἃ μὲν μετὰ χειρὸς ἔχοι,¹⁵ καὶ ἐξηγήσασθαι οἷός τε· ὧν δ' ἄπειρος εἴη, κρῖναι ἱκανῶς οὐκ ἀπῆλλακτο· τό τε ἄμεινον ἢ χεῖρον ἐν τῷ ἀφανεῖ ἔτι προεώρα μάλιστα. καὶ τὸ ξύμπαν εἰπεῖν, φύσεως μὲν δυνάμει, μελέτης δὲ βραχύτητι κράτιστος δὴ οὗτος αὐτοσχεδιάζειν τὰ δέοντα ἐγένετο. νοσήσας δὲ τελευτᾷ τὸν βίον· λέγουσι δὲ τινες καὶ ἔκού-²⁰σιον φαρμάκῳ ἀποθανεῖν αὐτόν, ἀδύνατον νομίσαντα εἶναι ἐπιτελέσαι βασιλεῖ ἃ ὑπέσχετο. μνημεῖον μὲν οὖν αὐτοῦ ἐν Μαγνησίᾳ ἐστὶ τῇ Ἀσιανῇ ἐν τῇ ἀγορᾷ· ταύτης γὰρ ἦρχε τῆς χώρας, δόντος βασιλέως αὐτῷ Μαγνησίαν μὲν ἄρτον (ἢ προσέφερε πεντήκοντα τάλαντα τοῦ ἐνιαιτοῦ), Λάμψακον δὲ οἶνον²⁵ (ἐδόκει γὰρ πολυοινύτατον τῶν τότε εἶναι), Μυοῦντα δὲ ὄψον. τὰ δὲ ὅσα φασι κομισθῆναι αὐτοῦ οἱ προσήκοντες οἴκαδε κελεύ-

durch ihn damals verhinderte Zerstörung der Brücke, welche er sich fälschlich zuschrieb.

4. ὃν ἐπέσχε, während er wartete. — 9. ἀπὸ τοῦ πείραν — φαίνεσθαι, weil er in fortgesetzten Proben sich als scharfsinnig (anschlägig) zeigte. — 10. ἦν γὰρ κτλ.: Denn in der That war Th. ein Mann, der aufschlagendste seine Geisteskraft dargethan hatte, und ganz vorzüglich vor Andern darin der Bewunderung werth; nämlich durch angeborene Geistesschärfe, und ohne dass er weder Vorgang noch Nachbesserung

nöthig hatte, war er für die Bedürfnisse des Augenblickes nach kürzester Berathung der beste praktische Beurtheiler, und für das Zukünftige in die grösste Ferne des werdenden der glücklichste Prophet; und was er im Staate handhabte, im Stande klar auseinanderzusetzen; was er aber noch nicht versucht hatte, war er doch nicht unvermögend (οὐκ ἀπῆλλακτο, eigtl. nicht entfernt) hinreichend zu beurtheilen, und sah Vortheil oder Nachtheil, wenn er auch noch in dunkler Ferne lag, ganz vorzüglich voraus. — 23. ἐν Μαγνησίᾳ, τῇ πρὸς Μαιανδρῷ.

σαντος ἐκείνου, καὶ τεθῆναι κρύφα Ἀθηναίων ἐν τῇ Ἀττικῇ· οὐ γὰρ ἐξῆν θάπτειν, ὥς ἐπὶ προδοσίᾳ φεύγοντος. τὰ μὲν κατὰ Πανσανίαν τὸν Λακεδαιμόνιον καὶ Θεμιστοκλέα τὸν Ἀθηναῖον, λαμπροτάτους γενομένους τῶν καθ' ἑαυτοὺς Ἑλλήνων, οὕτως⁵ ἐέτλεύτησεν.

5. Kimon (Plut. Cimon. 5. 6. 10. 11. 12. 13).

5. Κίμων ὁ Μιλτιάδου μητρὸς ἦν Ἠγησιπύλης γένος Θωράτης, θυγατρὸς Ὀλόρου τοῦ βασιλέως. — Τοῖς μὲν περὶ τὰς γυναικας ἐρωτικοῖς ἔνοχος φαίνεται γενέσθαι, τὰ δ' ἄλλα πάντα τοῦ ἥθους ἀγαστὰ καὶ γενναῖα τοῦ Κίμωνος. Οὔτε γὰρ τόλμη¹⁰ Μιλτιάδου λειπόμενος οὔτε συνέσει Θεμιστοκλέους, δικαιότερος ἀμφοῖν ὁμολογεῖται γενέσθαι, καὶ ταῖς πολεμικαῖς οὐδὲ μικρὸν ἀποδέων ἀρεταῖς ἐκείνων ἀμήχανον ὅσον ἐν ταῖς πολιτικαῖς ὑπερβαλέσθαι νέος ὢν ἐτι καὶ πολέμων ἄπειρος. Ὅτε γὰρ τὸν δῆμον ἐπιόντων Μήδων Θεμιστοκλῆς ἐπειθε προέμενον τὴν¹⁵ πόλιν καὶ τὴν χώραν ἐκλιπόντα πρὸ τῆς Σαλαμῖνος ἐν ταῖς ναυσὶ τὰ ὄπλα θέσθαι καὶ διαγωνίσασθαι κατὰ θάλατταν, ἐκπεπληγμένων τῶν πολλῶν τὸ τόλμημα πρῶτος Κίμων ᾤφθη διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ παιδρὸς ἀνιῶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν μετὰ τῶν ἐταίρων ἵππου τινὰ χαλινὸν ἀναθεῖναι τῇ θεῷ, διὰ χειρῶν²⁰ κομίζων, ὥς οὐδὲν ἵππικῆς ἀλκῆς, ἀλλὰ ναυμάχων ἀνδρῶν ἐν τῷ παρόντι τῆς πόλεως δεομένης. Ἀναθεῖς δὲ τὸν χαλινὸν καὶ λαβὼν ἐκ τῶν περὶ τὸν ναὸν κρεμασμένων ἀσπίδων, καὶ προσευξάμενος τῇ θεῷ, κατέβαινε ἐπὶ θάλατταν, οὐκ ὀλίγοις ἀρχῇ τοῦ θαρρεῖν γενομένου. Ἦν δὲ καὶ τὴν ιδέαν οὐ μεμπτός, ὥς²⁵ Ἴων ὁ ποιητὴς φησιν, ἀλλὰ μέγας, οὕλη καὶ πολλῇ τριχὶ κομῶν τὴν κεφαλὴν. Φανεῖς δὲ καὶ κατ' αὐτὸν τὸν ἀγῶνα λαμπρὸς καὶ ἀνδρώδης ταχὺ δόξαν ἐν τῇ πόλει μετ' εὐνοίας ἔσχευ, ἀθροιζομένων πολλῶν πρὸς αὐτὸν καὶ παρακαλούντων ἄξια τοῦ Μαραθῶνος ἥδη διανοεῖσθαι καὶ πράσσειν. Ὅρμησαντα δ' αὐ-

6. Θωράτης. Bekanntlich hatte sein Vater Miltiades lange Jahre als Fürst auf seinen Besitzungen im thrakischen Chersones geherrscht. — 12. ἀμήχανον ὅσον, *immane quantum*. — 18. Κεραμεικός, der Topfmarkt, eine Hauptstrasse im nordwestlichen Theile

Athens. Hier zog er, um eine „Demonstration“ (ὥς) zu machen. — 22. ἀσπίδων, einen der Schilde, welche man als Beutestücke zu weihen pflegte. — 23. ἀρχὴ τοῦ θαρρεῖν, *auctor ad confidentiam*. — 25. Ἴων, ein Tragödiendichter aus Chios, gleichzeitig mit

τὸν ἐπὶ τὴν πολιτείαν ἄσμενος ὁ δῆμος ἐδέξατο, καὶ μεστὸς ὦν τοῦ Θεμιστοκλέους ἀνῆγε [πρὸς] τὰς μεγίστας ἐν τῇ πόλει τιμὰς καὶ ἀρχάς, εὐάρμοστον ὄντα καὶ προσφιλῆ τοῖς πολλοῖς διὰ πραότητα καὶ ἀφέλειαν. Οὐχ ἥκιστα δὲ αὐτὸν ἠϋξήσεν Ἀριστείδης ὁ Λυσιμάχου, τὴν εὐφυΐαν ἐνορῶν τῷ ἥθει, καὶ ⁵ ποιούμενος οἷον ἀντίπαλον πρὸς τὴν Θεμιστοκλέους δεινότητα καὶ τόλμαν.

6. Ἐπεὶ δὲ Μήδων φυγόντων ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἐπέμφθη στρατηγός, κατὰ θάλατταν οὐπω τὴν ἀρχὴν Ἀθηναίων ἐχόντων, ἔτι δὲ Πανσανία τε καὶ Λακεδαιμονίοις ἐπομένων, πρῶτον μὲν ἐν ταῖς στρατείαις αἰεὶ παρῆχε τοὺς πολίτας κόσμῳ τε ¹⁰ θανμαστοὺς καὶ προθυμίᾳ πολὺ πάντων διαφέροντας· ἔπειτα Πανσανίου τοῖς μὲν βαρβάροις διαλεγόμενον περὶ προδοσίας καὶ βασιλεῖ γράφοντος ἐπιστολάς, τοῖς δὲ συμμάχοις τραχέως καὶ αὐθαδῶς προσφερομένου καὶ πολλὰ δι' ἐξουσίαν καὶ ὄγκον ¹⁵ ἀνόητον ὑβρίζοντος, ὑπολαμβάνων πρῶτος τοὺς ἀδικουμένους καὶ φιλανθρωπῶς ἐξομιλῶν ἔλαθεν οὐ δι' ὅπλων τὴν τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονίαν, ἀλλὰ λόγῳ καὶ ἥθει παρελόμενος. Προςετίθεντο γὰρ οἱ πλεῖστοι τῶν συμμάχων ἐκείνῳ τε καὶ Ἀριστείδῃ τὴν χαλεπότητα καὶ ὑπεροφίαν τοῦ Πανσανίου μὴ φέροντες. ²⁰

10. Ἦδη δ' εὐπορῶν ὁ Κίμων ἐφόδια τῆς στρατιᾶς, ἃ καλῶς ἀπὸ τῶν πολεμίων ἔδοξεν ὠφελῆσθαι, κάλλιον ἀνῆλσκεν εἰς τοὺς πολίτας. Τῶν τε γὰρ ἀργῶν τοὺς φραγμοὺς ἀφείλεν, ἵνα καὶ τοῖς ξένοις καὶ τῶν πολιτῶν τοῖς δεομένοις ἀδεῶς ²⁵ ὑπάρχη λαμβάνειν τῆς ὁπώρας, καὶ δεῖπνον οἴκοι παρ' αὐτῷ λιτὸν μὲν, ἀρκοῦν δὲ πολλοῖς, ἐποιεῖτο καθ' ἡμέραν, ἐφ' ὃ τῶν πενήτων ὁ βουλόμενος εἰσῆει καὶ διατροφὴν εἶχεν ἀπράγμονα, μόνους τοῖς δημοσίοις σχολάζων. Ὡς δ' Ἀριστοτέλης φησίν, οὐχ ἀπάντων Ἀθηναίων, ἀλλὰ τῶν δημοτῶν αὐτοῦ Λακιαδῶν παρεσκευάζετο τῷ βουλομένῳ τὸ δεῖπνον. Αὐτῷ δὲ ³⁰ νεανίσκοι παρείποντο συνῆθεις ἀμπεχόμενοι καλῶς, ὧν ἕκαστος, εἴ τις συντύχοι τῷ Κίμωνι τῶν ἀστῶν πρεσβύτερος ἡμφιεσμένος ἐνδεῶς, διημείβετο πρὸς αὐτὸν τὰ ἱμάτια· καὶ τὸ

Sophokles; er schrieb auch Memoiren. — 1. μεστὸς ὦν τοῦ, war schon überdrüssig des Th.

17. ἐξομιλεῖν, begütigen (einem etwas ausreden).

21. εὐπορῶν ἐφόδια, wohlversorgt

mit Geldmitteln für sein Heer. —

25. τῆς ὁπώρας, von den Feld- und Baumfrüchten. — 28. τοῖς δημοσίοις σχολάζων, rei publicae vacans. —

31. συνῆθεις familiares, wie zu so delicatem Geschäfte nöthig waren. —

γινόμενον ἐφαίνετο σεμνόν. Οἱ δ' αὐτοὶ καὶ νόμισμα κομίζον-
 τες ἄφθονον παριστάμενοι τοῖς κομποῖς τῶν πένητων ἐν ἀγορᾷ
 σιωπῇ τῶν κερματίων ἐνέβαλλον εἰς τὰς χεῖρας. Οἱ δὲ ταῦτα
 κολακείαν ὄχλου καὶ δημαγωγίαν εἶναι διαβάλλοντες ὑπὸ τῆς
 5 ἄλλης ἐξηλέγχοντο τοῦ ἀνδρὸς προαιρέσεως ἀριστοκρατικῆς καὶ
 Λακωνικῆς οὔσης, ὅς γε καὶ Θεμιστοκλεῖ πέρα τοῦ δέοντος ἐπαί-
 ροντι τὴν δημοκρατίαν ἀντέβαινε μετ' Ἀριστείδου, καὶ πρὸς
 Ἐφιάλτην ὕστερον χάριτι τοῦ δήμου καταλύοντα τὴν ἐξ Ἀρείου
 πάγου βουλὴν διηνέχθη, λημμάτων δὲ δημοσίων τοὺς ἄλλους
 10 πλὴν Ἀριστείδου καὶ Ἐφιάλτου πάντας ἀναπιμπλαμένους ὄρων,
 αὐτὸν ἀδέκαστον καὶ ἄδικτον ἐν τῇ πολιτείᾳ δωροδοκίας καὶ
 πάντα προῖκα καὶ καθαρῶς πράττοντα καὶ λέγοντα διὰ τέλους
 παρέσχε.

11. Ἐπεὶ δ' οἱ σύμμαχοι τοὺς φόρους μὲν ἐτέλουν, ἄνδρας
 15 δὲ καὶ ναῦς ὡς ἐτάχθησαν οὐ παρείχον, ἀλλ' ἀπαγορεύοντες
 ἤδη πρὸς τὰς στρατείας, καὶ πολέμου μὲν οὐδὲν δεόμενοι,
 γεωργεῖν δὲ καὶ ξὴν καθ' ἡσυχίαν ἐπιθυμοῦντες, ἀπηλλαγμένων
 τῶν βαρβάρων καὶ μὴ διοχλούντων, οὔτε τὰς ναῦς ἐπλήρουν
 οὔτ' ἄνδρας ἀπέστελλον, οἱ μὲν ἄλλοι στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων
 20 προσηνάγκαζον αὐτοὺς ταῦτα ποιεῖν καὶ τοὺς ἐλλείποντας ὑπά-
 γοντες δίκαις καὶ κολάζοντες ἐπαχθῇ τὴν ἀρχὴν καὶ λυπηρὰν
 ἐποιοῦν, Κίμων δὲ τὴν ἐναντίαν ὁδὸν ἐν τῇ στρατηγίᾳ πο-
 ρευόμενος βίαν μὲν οὐδενὶ τῶν Ἑλλήνων προσῆγε, χρήματα δὲ
 λαμβάνων παρὰ τῶν οὐ βουλομένων στρατεύεσθαι καὶ ναῦς
 25 κενάς, ἐκείνους εἰς δελεαζομένους τῇ σχολῇ περὶ τὰ οἰκεία
 διατρέβειν, γεωργοὺς καὶ χρηματιστὰς ἀπολέμους ἐκ πολεμι-
 κῶν ὑπὸ τρυφῆς καὶ ἀνοίας γινομένους, τῶν δ' Ἀθηναίων
 ἀνὰ μέρος πολλοὺς ἐμβιβάζων καὶ διαπονῶν ταῖς στρατείαις ἐν
 ὀλίγῳ χρόνῳ τοῖς παρὰ τῶν συμμάχων μισθοῖς καὶ χρήμασι
 30 δεσπότης αὐτῶν τῶν διδόντων ἐποίησε. Πλέοντας γὰρ αὐτοὺς
 συνεχῶς καὶ διὰ χειρὸς ἔχοντας αἰεὶ τὰ ὄπλα καὶ τρεφομένους
 καὶ ἀσχοῦντας ἐκ τῆς αὐτῶν ἀστρατείας ἐθισθέντες φοβεῖσθαι

1. ἐφαίνετο σεμνόν, diese Art der Unter-
 stützung erschien achtungsvoll.
 — 2. τοῖς κομποῖς, den verschämten
 Armen. — 5. προαιρέσεως, politische
 Parteistellung. — 8. Ἐφιάλτην, s.
 Plut. Per. 7. Seite 27. — 9. διηνέχθη
 πρὸς, in Zwiespalt gerieth mit.

25. δελεαζομένους τῇ σχολῇ, ge-
 lockt von der Annehmlichkeit der
 Musse. — 28. ἀνὰ μέρος, abtheilungs-
 weise, abwechselnd. — 32. ἀσχοῦντας
 ἐκ τῆς, die in Folge von ihrer eigen-
 en Vernachlässigung des Kriegsdien-
 stes in beständiger Übung blieben.

καὶ κολακεύειν, ἔλαθον ἀντὶ συμμάχων ὑποτελεῖς καὶ δοῦλοι γεγονότες.

12. Καὶ μὴν αὐτοῦ γε τοῦ μεγάλου βασιλέως οὐδείς ἐταπείνωσε καὶ συνέστειλε τὸ φρόνημα μᾶλλον ἢ Κίμων. Οὐ γὰρ ἀνῆκεν ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἀπηλλαγμένον, ἀλλ' ὥσπερ ἐκ ποδὸς⁵ διώκων, πρὶν διαπνεῦσαι καὶ στήναι τοὺς βαρβάρους, τὰ μὲν ἐπόρθει καὶ κατεστρέφετο, τὰ δὲ ἀφίστη καὶ προσήγετο τοῖς Ἑλλησιν, ὥστε τὴν ἀπ' Ἰωνίας Ἀσίαν ἄχρι Παμφυλίας παντάπασι Περσικῶν ὅπλων ἐρημῶσαι. Πυθόμενος δὲ τοὺς βασιλέως στρατηγούς μεγάλῳ στρατῷ καὶ ναυσὶ πολλαῖς ἐφεδρεύειν¹⁰ περὶ Παμφυλίαν, καὶ βουλόμενος αὐτοῖς ἄπλουν καὶ ἀνέμβατον ὅλως ὑπὸ φόβου τὴν ἐντὸς Χελιδονίων ποιήσασθαι θάλατταν, ὥρμησεν ἄρας ἀπὸ Κνίδου καὶ Τριοπίου διακοσίαις τριήρεσι, πρὸς μὲν τάχος ἀπ' ἀρχῆς καὶ περιαγωγὴν ὑπὸ Θεμιστοκλέους ἄριστα κατεσκευασμέναις, ἐκεῖνος δὲ τότε καὶ πλατυτέρας¹⁵ ἐποίησεν αὐτάς καὶ διάβασιν τοῖς καταστρώμασιν ἔδωκεν, ὥς ἂν ὑπὸ πολλῶν ὀπλιτῶν μαχιμώτεραι προσφέροιντο τοῖς πολεμίοις. — Ἐφορος μὲν οὖν Τιθραύστην φησὶ τῶν βασιλικῶν νεῶν ἄρχειν καὶ τοῦ πεζοῦ Φερενδάτην, Καλλισθένης δ' Ἀριομάνδην τὸν Γωβρύου κυριώτατον ὄντα τῆς δυνάμεως παρὰ τὸν Εὐρυ-²⁰ μέδοντα ταῖς ναυσὶ παρορμεῖν, οὐκ ὄντα μάχεσθαι τοῖς Ἑλλησι πρόθυμον, ἀλλὰ προσδεχόμενον ὀγδοήκοντα ναῦς Φοινίσσας ἀπὸ Κύπρου προσπλευσάσας. Ταύτας φθῆναι βουλόμενος ὁ Κίμων ἀνήχθη, βιάζεσθαι παρεσκευασμένος, ἂν ἐκόντες μὴ ναυμαχῶσιν. Οἱ δὲ πρῶτον μὲν, ὥς μὴ βιασθεῖεν, εἰς τὸν²⁵ ποταμὸν εἰσωρμίσαντο, προσφερομένων δὲ τῶν Ἀθηναίων ἀντεξέπλευσαν, ὥς ἰστορεῖ Φανόδημος, ἑξακοσίαις ναυσίν, ὥς δ' Ἐφορος, πεντήκοντα καὶ τριακοσίαις. Ἔργον δὲ κατὰ γοῦν τὴν θάλατταν οὐδὲν ὑπ' αὐτῶν ἐπράχθη τῆς δυνάμεως ἄξιον, ἀλλ' εὐθύς εἰς τὴν γῆν ἀποστρέφοντες ἐξέπιπτον οἱ πρῶτοι καὶ κατέ-³⁰φρυγον εἰς τὸ πεζὸν ἐγγυὲς παρατεταγμένον, οἱ δὲ καταλαμβα-

12. ἐντὸς Χελιδονίων, diesseits einer kleinen Inselgruppe, am östlichen Vorsprunge von Lykien. — 14. περιαγωγῇ, Leichtigkeit der Lenkung. — 16. διάβασιν, es scheint eine Tafelung des Verdeckes gemeint zu sein. — 18. Ἐφορος aus Kyme, Verfasser einer Universalgeschichte unter Alexander dem Grossen; Καλλισθέ-

νης, Begleiter des Letztern auf seinen Zügen. — 20. κυριώτατον, summum ducem. — Εὐρυμέδων, ein Fluss, der sich in den pamphyllischen Meerbusen ergiesst, nördlich von den chelidonischen Inseln. — 27. Φανόδημος schrieb eine Geschichte von Athen. — 30. ἐξέπιπτον, sie liessen die Schiffe auf den Strand laufen.

νόμενοι διεφθείροντο μετὰ τῶν νεῶν. Ὅτι καὶ δῆλόν ἐστιν, ὅτε πάμπολλαί τινες αἱ πεπληρωμέναι τοῖς βαρβάροις νῆες ἦσαν, ὅτε πολλῶν μὲν, ὡς εἰκός, ἐκφυγουσῶν, πολλῶν δὲ συντριβεισῶν, ὅμως αἰχμαλώτους διακοσίας ἔλαβον οἱ Ἀθηναῖοι.

- 5 13. Τῶν δὲ πεζῶν ἐπικαταβάντων πρὸς τὴν θάλατταν μέγα μὲν ἔργον ἐφαίνετο τῷ Κίμωνι τὸ βιάζεσθαι τὴν ἀπόβασιν καὶ κεκηγότας ἀκμῆσι καὶ πολλαπλασίους ἐπάγειν τοὺς Ἕλληνας, ὅμως δὲ ῥώμῃ καὶ φρονήματι τοῦ κρατεῖν ὄρων ἐπηρμένους καὶ προθυμούς ὁμῶσε χωρεῖν τοῖς βαρβάροις, ἀπεβίβαξε τοὺς ὀπλί-
 10 τας ἔτι θερμοὺς τῷ κατὰ τὴν ναυμαχίαν ἀγῶνι μετὰ κραυγῆς καὶ δρόμου προσφερομένους. Ὑποστάντων δὲ τῶν Περσῶν καὶ δεξαμένων οὐκ ἀγεννῶς κρατερὰ μάχῃ συνέστη· καὶ τῶν Ἀθηναίων ἄνδρες ἀγαθοὶ καὶ τοῖς ἀξιώμασι πρῶτοι καὶ διαπρεπεῖς ἔπεσον. Πολλῷ δ' ἀγῶνι τρεψάμενοι τοὺς βαρβάρους ἔκτεινον,
 15 εἶτα ἤρουν αὐτοὺς τε καὶ σκηνὰς παντοδαπῶν χρημάτων γεμούσας. Κίμων δ' ὥσπερ ἀθλητῆς δεινὸς ἡμέρᾳ μιᾷ δύο καθηρηκὼς ἀγωνίσματα, καὶ τὸ μὲν ἐν Σαλαμῖνι πεζομαχία, τὸ δ' ἐν Πλαταιαῖς ναυμαχία παρεληλυθὼς τρόπαιον, ἐπηγωνίσατο ταῖς νίκαις, καὶ τὰς ὀρδοήκοντα Φοινίσσας τριήρεις, αἱ τῆς μάχης
 20 ἀπελείφθησαν, Ἐδρῶ προσβεβληκέναι πυθόμενος διὰ τάχους ἔπλευσεν, οὐδὲν εἰδότες βέβαιον οὐπὼ περὶ τῆς μείζονος δυνάμεως τῶν στρατηγῶν, ἀλλὰ δυσπίστως ἔτι καὶ μετεώρως ἐχόντων· ἥ καὶ μᾶλλον ἐκπλαγέντες ἀπώλεσαν τὰς ναῦς ἀπάσας, καὶ τῶν ἀνδρῶν οἱ πλείστοι συνδιεφθάρησαν. Τοῦτο τὸ ἔργον
 25 οὕτως ἐταπείνωσε τὴν γνώμην τοῦ βασιλέως, ὥστε συνθέσθαι τὴν περιβόητον εἰρήνην ἐκείνην, ἵππου μὲν δρόμον αἰὲ τῆς Ἑλληνικῆς ἀπέχειν θαλάσσης, ἐνδον δὲ Κυανέων καὶ Χελιδονίων μακρὰ νηὶ καὶ χαλκεμβόλῳ μὴ πλέειν. Καίτοι Καλλισθένης οὗ φησι ταῦτα συνθέσθαι τὸν βάρβαρον, ἔργῳ δὲ ποιεῖν
 30 διὰ φόβον τῆς ἡττης ἐκείνης, καὶ μακρὰν οὕτως ἀποστῆναι τῆς

8. φρονήματι τοῦ κρατεῖν, durch das stolze Gefühl ihrer Obmacht (da sie gesiegt hatten: κρατεῖν im Praes. wie νικᾶν, Sieger sein). — 18. παρεληλυθὼς τὸ τρόπαιον, hatte den Sieg überholt (wie im Laufe). — ἐπηγωνίσατο, hielt noch einen nachträglichen Kampf aus. — 20. Ἐδρῶ unbekannt, wahrscheinlich verdorben. — 22. δυσπίστως καὶ μετεώρως, miss-

trauisch und in der Ungewissheit (suspensi). — 26. εἰρήνην, den sogenannten kimonischen, welcher aber erst ins Jahr 449 gesetzt wird, und über dessen Authentie gegründete Zweifel bestehen. — ἵππου δρόμον, gibt Plutarch selbst am Schlusse dieser Lebensbeschreibung auf 400 Stadien an. — 27. Κυανέων, die kyanischen Felseninseln an der Mün-

Ἑλλάδος, ὥστε πεντήκοντα ναυσὶ Περικλέα καὶ τριάκοντα μόναις Ἐφιάλτην ἐπέκεινα πλεῦσαι Χελιδονίων καὶ μηδὲν αὐτοῖς ναυτικὸν ἀπαντῆσαι παρὰ τῶν βαρβάρων. Ἐν δὲ τοῖς ψηφίσμασιν, ἃ συνήγαγε Κρατερός, ἀντίγραφα συνθηκῶν ὡς γενομένων κατατέτακται. Φασὶ δὲ καὶ βωμὸν εἰρήνης διὰ ταῦτα⁵ τοὺς Ἀθηναίους ιδρύσασθαι, καὶ Καλλίαν τὸν πρεσβεύσαντα τιμῆσαι διαφερόντως. Πραθέντων δὲ τῶν αἰχμαλώτων λαφύρων εἰς τε τὰ ἄλλα χρήμασιν ὁ δῆμος ἐρρώσθη, καὶ τῇ ἀκροπόλει τὸ νότιον τεῖχος κατεσκεύασεν ἀπ' ἐκείνης εὐπορήσας τῆς στρατείας. Λέγεται δὲ καὶ τῶν μακρῶν τειχῶν, ἃ σκέλη κα-¹⁰λοῦσι, συντελεσθῆναι μὲν ὕστερον τὴν οἰκοδομίαν, τὴν δὲ πρώτην θεμελίωσιν εἰς τόπους ἐλώδεις καὶ διαβρόχους τῶν ἐργων ἐμπεσόντων ἐρεισθῆναι διὰ Κίμωνος ἀσφαλῶς, χάλικι πολλῇ καὶ λίθοις βαρέσι τῶν ἐλῶν πιεσθέντων, ἐκείνου χρήματα πορίζοντος καὶ διδόντος. Πρῶτος δὲ ταῖς λεγομέναις ἐλευθε-¹⁵ρίοις καὶ γλαφυραῖς διατριβαῖς, αἱ μικρὸν ὕστερον ὑπερφυνῶς ἡραπήθησαν, ἐκαλλώπισε τὸ ἄστυ, τὴν μὲν ἀγορὰν πλατάνοις καταφυτεύσας, τὴν δ' Ἀκαδήμειαν ἐξ ἀνύδρου καὶ ἀνῆμυρᾶς κατάρρουτον ἀποδείξας ἄλσος ἡσκημένον ὑπ' αὐτοῦ δρόμοις κα-
θαροῖς καὶ συσκίοις περιπάτοις.

20

6. Perikles (Plut. Pericl. 7. 8. 12. 17. 24. 38).

7. Ὁ Περικλῆς νέος μὲν ὢν σφόδρα τὸν δῆμον εὐλαβεῖτο. Καὶ γὰρ ἐδόκει Πεισιστράτῳ τῷ τυράννῳ τὸ εἶδος ἐμφερῆς εἶναι, τὴν τε φωνὴν ἡδεῖαν οὖσαν αὐτοῦ καὶ τὴν γλῶτταν εὐτροχον ἐν τῷ διαλέγεσθαι καὶ ταχεῖαν οἱ σφόδρα γέροντες ἐξεπλήττοντο πρὸς τὴν ὁμοιότητα. Πλούτου δὲ καὶ γένους²⁵

ding des Bosporos. — 4. Κρατερός, Sohn des grossen Feldherrn Alexanders, der eine Art von Urkundenbuch von Athen verfasste. — 6. Καλλίαν, derselbe, welcher Plut. Arist. 25, oben S. 5 erwähnt ist; er ging um 449 nach Susa zu einer Friedensunterhandlung, über deren Erfolg Ungewissheit besteht. — 9. τὸ νότιον τεῖχος, die südliche Befestigungsmauer d. Burg. — 13. τῶν ἐργων ἐμπεσόντων, als die Werkstücke versanken. — 15. ἐλευθερίοις καὶ γλαφυραῖς δια-

τριβαῖς, *artibus liberalibus et elegantioribus*. — 19. ἀποδείξας = ποιήσας. — ἡσκημένον, *exornatum*.

23. τὴν φωνὴν — ἐξεπλήττοντο πρὸς, sie erstaunten bei der Stimme über die Aehnlichkeit. Vgl. Valer. Max. 8, 9, 2: *fertur quidam quum admodum senex primae concioni Periclis adolescentuli interesset idemque juvenis Pisistratum jam decrepitem concionantem audisset, non temperasse sibi quominus exclamaret, caveri illum civem oportere, quod Pisistrati ora-*

προσόντος αὐτῷ λαμπροῦ καὶ φίλων, οἱ πλεῖστον ἡδύναντο, φοβούμενος ἐξοστρακισθῆναι, τῶν μὲν πολιτικῶν οὐδὲν ἐπραττεν, ἐν δὲ ταῖς στρατείαις ἀνὴρ ἀγαθὸς ἦν καὶ φιλοκίνδυνος. Ἐπεὶ δ' Ἀριστείδης μὲν ἀποτεθνήκει καὶ Θεμιστοκλῆς ἐξεπεπτώκει, Κίμωνα δ' αἱ στρατεῖαι τὰ πολλὰ τῆς Ἑλλάδος ἐξω κατείχον, οὕτω δὴ φέρων ὁ Περικλῆς τῷ δήμῳ προσένειμεν ἑαυτόν, ἀντὶ τῶν πλουσίων καὶ ὀλίγων τὰ τῶν πολλῶν καὶ πενήτων ἐλόμενος παρὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἥμιστα δημοτικὴν οὖσαν. Ἀλλ', ὥς ἔοικε, δεδιὼς μὲν ὑποψία περιπεσεῖν τυραννίδος, ὁρῶν δ' ἀριστοκρατικὸν τὸν Κίμωνα καὶ διαφερόντως ὑπὸ τῶν καλῶν κἀγαθῶν ἀνδρῶν ἀγαπώμενον, ὑπῆλθε τοὺς πολλοὺς ἀσφάλειαν μὲν ἑαυτῷ, δύναμιν δὲ κατ' ἐκείνου παρασκευαζόμενος. Εὐθύς δὲ καὶ τοῖς περὶ τὴν δίαιταν ἐτέραν τάξιν ἐπέθηκεν. Ὅδόν τε γὰρ ἐν ἄστει μίαν ἐωρᾶτο τὴν ἐπ' ἀγορὰν καὶ τὸ βουλευτηρίου πορευόμενος, κλήσεις τε δείπνων καὶ τὴν τοιαύτην ἄπασαν φιλοφροσύνην καὶ συνηθείαν ἐξέλιπεν, ὥς ἐν οἷς ἐπολιτεύσατο χρόνοις μακροῖς γενομένοις πρὸς μηδὲνα τῶν φίλων ἐπὶ δεῖπνον ἐλθεῖν, πλὴν Εὐρυπτολέμου τοῦ ἀνεψιοῦ γαμοῦντος ἄχρι τῶν σπονδῶν παραγενόμενος εὐθύς ἐξανέστη. Δειναί γὰρ αἱ φιλοφροσύναι παντὸς ὄγκου περιγενέσθαι καὶ δυσφύλακτον ἐν συνηθείᾳ τὸ πρὸς δόξαν σεμνόν ἐστι· τῆς ἀληθινῆς δ' ἀρετῆς κάλλιστα φαίνεται τὰ μάλιστα φαινόμενα, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν οὐδὲν οὕτω θαυμάσιον τοῖς ἐκτὸς ὥς ὁ καθ' ἡμέραν βίος τοῖς συνοῦσιν. Ὁ δὲ καὶ τοῦ δήμου τὸ συνεχὲς φεύγων καὶ τὸν κόρον οἶον ἐκ διαλειμμάτων ἐπλησίαζεν, οὐκ ἐπὶ παντὶ πράγματι λέγων οὐδ' αἰ παριῶν εἰς τὸ πλῆθος, ἀλλ' ἑαυτὸν ὥσπερ τὴν Σαλαμινίαν τριήρη πρὸς τὰς μεγάλας χρείας ἐπιδιδούς, τὰλλα δὲ φίλους καὶ ῥήτορας ἐτέρους καθιεῖς ἐπρα-

tioni simillima ejus esset oratio. — 6. φέρων, eilig, schleunigst, vgl. Herodot. IX, 87. — 11. ὑπῆλθε, schlich sich in die Gunst. — 16. ὥς ἐν οἷς; ὥς = ὥστε, bei Spättern. — 19. τῶν σπονδῶν, die Spende war der Uebergang vom eigentlichen δεῖπνον zum συμπόσιον. — δειναί — περιγενέσθαι, in der Geselligkeit und Erheiterung liegt Gefahr, dass die äusserliche Scheinwürde (*gratias*, τὸ πρὸς δόξαν σεμνόν) verloren gehe. — 24. τὸ συνεχὲς καὶ τὸν κόρον, den fortwährenden Verkehr, welcher (bei der Masse wegen

mangelnden Reizes der Neuheit leicht) zu Langerweile und Ueberdruß führt. Der versteckte Tadel Plutarchs gegen Perikles ist jedoch ungerecht. — 25. οἶον ἐκ διαλειμμάτων, gewissermassen in Pausen, in gemessenen Zwischenräumen. — 27. Σαλαμινία, das athenische Staatsschiff, welches nebst der Paralos zu wichtigen Sendungen, Festgesandtschaften u. dgl. benutzt wurde. — πρὸς τὰς μεγ. χρείας ἐπιδ., nur bei den grossen Gelegenheiten (Bedürfnissen) gab er sich her. — 28. καθιεῖς, i. d. Kampfbahn

τεν. Ὡν ἓνα φασὶ γενέσθαι τὸν Ἐφιάλτην, ὃς κατέλυσε τὸ κράτος τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς, πολλήν, κατὰ τὸν Πλάτωνα, καὶ ἄκρατον τοῖς πολίταις ἐλευθερίαν οἰνοχοῶν, ὅφ' ἥς, ὥσπερ ἵππον, ἐξυβρίσαντα τὸν δῆμον οἱ κωμωδοποιοὶ λέγουσι πειθαρχεῖν οὐκέτι τολμᾶν, ἀλλὰ δάκνειν τὴν Εὐ-⁵βοιαν καὶ ταῖς νήσοις ἐπιπηδᾶν.

8. Τῇ μέντοι περὶ τὸν βίον κατασκευῇ καὶ τῷ μεγέθει τοῦ φρονήματος ἀρμόζοντα λόγον, ὥσπερ ὄργανον, ἐξαργυρούμενος παρενέτεινε πολλαχοῦ τὸν Ἀναξαγόραν, οἷον βαφὴν τῇ ῥητορικῇ τὴν φυσιολογίαν ὑποχέομενος. Τὸ γὰρ ὑψηλόνου¹⁰ τοῦτο καὶ πάντη τελεσιουργόν, ὡς ὁ θεὸς Πλάτων φησί, πρὸς τῷ εὐφυῆς εἶναι κτησάμενος ἐκ φυσιολογίας, καὶ τὸ πρόσφορον ἐλκύσας ἐπὶ τὴν τῶν λόγων τέχνην, πολὺ πάντων διήνεγκε. Διὸ καὶ τὴν ἐπὶ κλησιν αὐτῷ γενέσθαι λέγουσι· καί-
τοι τινὲς ἀπὸ τῶν οἷς ἐκόσμησε τὴν πόλιν, οἱ δ' ἀπὸ τῆς ἐν τῇ¹⁵ πολιτείας καὶ ταῖς στρατηγίαις δυνάμεως Ὀλύμπιον αὐτὸν οἶον-
ται προσαγορευθῆναι· καὶ συνδραμεῖν οὐδὲν ἀπέοικεν ἀπὸ πολλῶν προσόντων τῷ ἀνδρὶ τὴν δόξαν. Αἱ μέντοι κωμωδίαι τῶν τότε διδασκάλων σπουδῇ τε πολλὰς καὶ μετὰ γέλωτος ἀφεικότων φωνὰς εἰς αὐτὸν ἐπὶ τῷ λόγῳ μάλιστα τὴν προς-²⁰ωνυμίαν γενέσθαι δηλοῦσι, βροντᾶν μὲν αὐτὸν καὶ ἀστρά-
πτειν, ὅτε δημηγοροίη, δεινὸν δὲ κεραυνὸν ἐν γλώσσει φέρειν λεγόντων. Διαμνημονεύεται δέ τις καὶ Θουκυδίδου τοῦ Μελησίου λόγος εἰς τὴν δεινότητα τοῦ Περικλέους μετὰ παιδιᾶς εἰρημένος. Ἦν μὲν γὰρ ὁ Θουκυδίδης τῶν καλῶν καὶ²⁵ ἀγαθῶν ἀνδρῶν καὶ πλείστον ἀντεπολιτεύσατο τῷ Περικλεῖ χρόνον· Ἀρχιδάμου δὲ τοῦ Λακεδαιμονίων βασιλέως πυνθανο-
μένου, πότερον αὐτὸς ἢ Περικλῆς παλαίει βέλτιον „Ὅταν“

sendend. — 3. ἄκρατος heisst die Frei-
heit Plat. Rep. 562 d von dem un-
gemischten Weine, der leicht be-
rauscht. — 5. Εὐβοίαν, welches 445
ganz unterworfen und im nördlichen
Theile mit Kleruchen besetzt ward.
— 6. ἐπιπηδᾶν, insultare.

7. Τῇ μέντοι — λόγον, eine sei-
ner Lebensrichtung und der Hoheit
seines Geistes entsprechende Aus-
druckweise. — 9. παρενέτεινε, liess
anklingen, stimmte seine Rede wie
Saiten in einem musikalischen In-
strumente (ὄργανον). — βαφὴν —

ὑποχέομενος, indem er gleichsam als
Färbung für die Rede die Naturlehre
einmischte. — 11. Πλάτων. Phaedr.
270 a: πᾶσαι ὅσαι μεγάλαι τῶν
τεχνῶν προσδέονται ἀδολεσχίας καὶ
μετεωρολογίας φύσεως πέρι· το γὰρ
ὑψηλόνου τοῦτο καὶ πάντη τελε-
σιουργόν (d. h. der Drang nach all-
seitiger Vollendung) ἔοικεν ἐντεῦθεν
ποθεὶν εἰσιέναι, ὃ καὶ Περικλῆς
πρὸς τῷ εὐφυῆς εἶναι ἐκτίησας. —
18. προσόντων, Eigenschaften. — 19.
διδασκάλων, der Meister, da die
Dichter zugleich das Stück einüb-
ten, ἐδίδασκον. — 21. βροντᾶν, Ari-

εἶπεν „ἐγὼ καταβάλω παλαιῶν, ἐκεῖνος ἀντιλέγων, ὥς οὐ πέπτωκε, νικᾷ καὶ μεταπείθει τοὺς ὀρῶντας.“ Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Περικλῆς περὶ τὸν λόγον εὐλαβῆς ἦν, ὥστ' αἰεὶ πρὸς τὸ βῆμα βαδίζων εὗχετο τοῖς θεοῖς μηδὲ δῆμα μηδὲν ἐκ-
 5 πεσεῖν ἄκοντος αὐτοῦ πρὸς τὴν προκειμένην χρεῖαν ἀνάρμοστον. Ἐργγραφον μὲν οὖν οὐδὲν ἀπολέλοιπε πλὴν τῶν ψηφισμάτων ἀπομνημονεύεται δ' ὀλίγα παντάπασιν· οἷον τὸ τὴν Αἴγιναν ὥς λήμην τοῦ Πειραιῶς ἀφελεῖν κελεῦσαι, καὶ τὸ τὸν πόλεμον ἤδη φάναι καθορᾶν ἀπὸ Πελοποννήσου προσφερόμενον. Καί
 10 ποτε τοῦ Σοφοκλέους, ὅτε συστρατηγῶν ἐξέπλευσε μετ' αὐτοῦ, παῖδα καλὸν ἐπαινέσαντος „Οὐ μόνον“ ἔφη „τὰς χεῖρας, ᾧ Σοφόκλεις, δεῖ καθαράς ἔχειν τὸν στρατηγόν, ἀλλὰ καὶ τὰς ὄψεις.“ Ὁ δὲ Στησίμβροτος φησιν, ὅτι τοὺς ἐν Σάμῳ τεθνη-
 κότας ἐγκωμιάζων ἐπὶ τοῦ βήματος ἀθανάτους ἔλεγε γερονέuai
 15 καθάπερ τοὺς θεοὺς· οὐ γὰρ ἐκείνους αὐτοὺς ὀρῶμεν, ἀλλὰ ταῖς τιμαῖς, αἷς ἔχουσι, καὶ τοῖς ἀγαθοῖς, ἃ παρέχουσιν, ἀθανάτους εἶναι τεκμαιρόμεθα· ταῦτ' οὖν ὑπάρχειν καὶ τοῖς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀποθανοῦσιν.

12. Ὁ δὲ πλείστην μὲν ἡδονὴν ταῖς Ἀθήναις καὶ κόσμον
 20 ἤνεγκε, μεγίστην δὲ τοῖς ἄλλοις ἐκπληξιν ἀνθρώποις, μόνον δὲ τῇ Ἑλλάδι ματρουρεῖ, μὴ ψεύδεσθαι τὴν λεγομένην δύναμιν αὐτῆς ἐκείνην καὶ τὸν παλαιὸν ὄλβον, ἢ τῶν ἀναθημάτων κατασκευή, τοῦτο μάλιστα τῶν πολιτευμάτων τοῦ Περικλέους ἐβάσκαινον οἱ ἐχθροὶ καὶ διέβαλλον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις βοῶντες,
 25 ὥς ὁ μὲν δῆμος ἀδοξεῖ καὶ κακῶς ἀκούει τὰ κοινὰ τῶν Ἑλλήνων χρήματα πρὸς αὐτὸν ἐκ Δήλου μεταγαγών, ἢ δ' ἔνεστιν αὐτῷ πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας εὐπρεπεστάτη τῶν προφάσεων, δείσαντα τοὺς βαρβάρους ἐκεῖθεν ἀνελέσθαι καὶ φυλάττειν ἐν ὀχυρῷ τὰ κοινὰ, ταύτην ἀνήρηκε Περικλῆς· καὶ δοκεῖ δεινὴν ὕβριν ἢ

stoph. Ach. 530: ἐντεῦθεν ὀργῇ Περικλῆς Οὐλύμπιος ἤστραπτεν, ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα. — 4. εὗχετο, Quintil. XII, 9: *nec immerito Pericles solebat optare, ne quod sibi verbum in mentem veniret, quo populus offenderetur*. — 8. λήμη, Augenschleim, welcher dem klaren Sehen hinderlich ist. (Wir würden die Insel einen Dorn im Auge nennen.) — 9. πόλεμον — *προσφερόμενον*, heranziehen, für uns ohne Witz; vielleicht ist etwas ausgefallen. — 10. συστρατη-

γῶν, gegen Samos i. J. 440. — 14. ἐγκωμιάζων, in einer öffentlichen, von Staatswegen gehaltenen Leichenrede; nach der Thukyd. II, 34 erörterten Sitte der Athener.

21. μὴ ψεύδεσθαι, dass keine Täuschung sei. — 22. ἀναθήματα, die grossen Tempelbauten. Die ganze Akropolis wurde als ein „grosses Weihgeschenk der Götter“ angesehen. — 26. μεταγαγών, wahrscheinlich auf Perikles' Vorschlag

Ἑλλὰς ὑβρίζεσθαι καὶ τυραννεῖσθαι περιφανῶς, ὁρῶσα τοῖς εἰσφερομένοις ὑπ' αὐτῆς ἀναγκαιῶς πρὸς τὸν πόλεμον ἡμᾶς τὴν πόλιν καταχρυσοῦντας καὶ καλλωπίζοντας ὥσπερ ἀλαζόνα γυναικα, περιαιπτομένην λίθους πολυτελεῖς καὶ ἀγάλματα καὶ ναοὺς χιλιοταλάντους. Ἐδίδασκεν οὖν ὁ Περικλῆς τὸν δῆμον, ⁵ ὅτι χρημάτων μὲν οὐκ ὀφείλουσι τοῖς συμμάχοις λόγον προπο-
λεμοῦντες αὐτῶν καὶ τοὺς βαρβάρους ἀνείργοντες, οὐχ ἵππον, οὐ ναῦν, οὐχ ὀπλίτην, ἀλλὰ χρήματα μόνον τελούντων, ἃ τῶν διδόντων οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τῶν λαμβανόντων, ἂν παρέχωσιν ἀνθ' οὗ λαμβάνουσι· δεῖ δὲ τῆς πόλεως κατεσκευασμένης ἱκα- ¹⁰
νῶς τοῖς ἀναγκαιῶς πρὸς τὸν πόλεμον, εἰς ταῦτα τὴν εὐπορίαν τρέπειν αὐτῆς, ἀφ' ᾧν δόξα μὲν γενομένων αἰδῖος, εὐπορία δὲ γινομένων ἐτοίμη παρέσται, παντοδαπῆς ἐργασίας φανείσης καὶ ποικίλων χρεῶν, αἱ πᾶσαν μὲν τέχνην ἐγείρουσαι, πᾶσαν δὲ χεῖρα κινουῖσαι, σχεδὸν ὅλην ποιουῖσιν ἔμμισθον τὴν πόλιν ¹⁵
ἐξ αὐτῆς ἅμα κοσμουμένην καὶ τρεφομένην. Τοῖς μὲν γὰρ ἡλι-
κίαν ἔχουσι καὶ ῥώμην αἱ στρατεῖαι τὰς ἀπὸ τῶν κοινῶν εὐπο-
ρίας παρεῖχον, τὸν δ' ἀσύντακτον καὶ βάνανυσον ὄχλον οὗτ' ἄμοιρον εἶναι λημμάτων βουλόμενος οὔτε λαμβάνειν ἀργὸν καὶ σχολάζοντα, μεγάλας κατασκευασμάτων ἐπιβολὰς καὶ πολυ- ²⁰
τέχνους ὑποθέσεις ἐργῶν διατριβὴν ἔχόντων ἐνέβαλε φέρων εἰς τὸν δῆμον, ἵνα μηδὲν ἦττον τῶν πλεόντων καὶ φρουρούντων καὶ στρατευομένων τὸ οἰκουροῦν ἐχῇ πρόφασιν ἀπὸ τῶν δη-
μοσίων ὠφελεῖσθαι καὶ μεταλαμβάνειν. Ὅπου γὰρ ὕλη μὲν ἦν λίθος, χαλκός, ἐλέφας, χρυσός, ἔβενος, κυπάρισσος, αἱ δὲ ταύ- ²⁵
την ἐκπονουῖσαι καὶ κατεργαζόμεναι τέχναι, τέκτονες, πλάσται, χαλκοτύποι, λιθουργοί, βαφεῖς, χρυσοῦ μαλακτῆρες [καὶ] ἐλέ-
φαντος, ζωγράφοι, ποικιλαί, τορευταί, πομποὶ δὲ τούτων καὶ κομιστῆρες, ἔμποροι καὶ ναῦται καὶ κυβερνήται κατὰ θάλατταν,

im Jahre 454, nach neugefundenem inschriftlichen Zeugnis. — 1. τοῖς εἰσφερομένοις, mit den eingeschossenen Geldern. — 2. ἀναγκαιῶς, zwangsweise. — ἡμᾶς, es spricht ein Redner von der Partei des Thukydides. — 12. ἀφ' ᾧν — ἐτοίμη: ewiger Ruhm für die Zukunft (γενομ.), Wohlstand für die Gegenwart (γινν.). — 15. ποιοῦσιν ἔμμισθον, in Verdienst setzen. — 17. τὰς ἀπὸ τῶν κοινῶν εὐπορίας, Unterhalt aus der Staatskasse (durch den Sold). — 20. πολυτέχνους — ἔχόντων,

Pläne zu kunstreichen u. langdauern- den Werken. — 22. φρουρούντων die in den Grenzfestungen Garnisoniren- den. — 23. πρόφασιν, Veranlassung. — 27. βαφεῖς, Tüncher für die bemalten Theile der Tempel; χρυσοῦ μα-
λακτῆρες, vielleicht Goldblechschläch-
ter, für Vergoldungen; μαλακτῆρες
ἐλέφαντος, „Künstler, die es verstan-
den, das Elfenbein durch eine ζυθός
genannte Flüssigkeit, vielleicht eine
Säure, zu bequemerer Verarbeitung zu
erweichen“; ποικιλαί, Buntsticker.

οἱ δὲ κατὰ γῆν ἄμαξοπηγοὶ καὶ ζευγοτρόφοι καὶ ἡνίοχοι καὶ καλωστρόφοι καὶ λινουργοὶ καὶ σκνυτοτόμοι καὶ ὁδοποιοὶ καὶ μεταλλεῖς, ἐκάστη δὲ τέχνη, καθάπερ στρατηγὸς ἰδίον στρατεύμα, τὸν θητικὸν ὄχλον καὶ ἰδιώτην συντεταγμένον εἶχεν, ὄργανον καὶ σῶμα τῆς ὑπηρεσίας γινόμενον, εἰς πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἡλικίαν καὶ φύσιν αἱ χρεῖαι διένεμον καὶ διέσπειρον τὴν εὐπορίαν.

17. Ἀρχομένων δὲ Λακεδαιμονίων ἄχθεσθαι τῇ αὐξήσει τῶν Ἀθηναίων, ἐπαίρων ὁ Περικλῆς τὸν δῆμον ἔτι μᾶλλον μέγα φρονεῖν καὶ μεγάλων αὐτὸν ἀξιούν πραγμάτων γράφει ψήφισμα, πάντας Ἕλληνας τοὺς ὀπήποτε κατοικοῦντας Εὐρώπῃς ἢ τῆς Ἀσίας παρακαλεῖν, καὶ μικρὰν πόλιν καὶ μεγάλην, εἰς σύλλογον πέμπειν Ἀθήναζε τοὺς βουλευσομένους περὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἱερῶν, ἃ κατέπρησαν οἱ βάρβαροι, καὶ τῶν θυσιῶν, ἃς ὀφείλουσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος εὐξάμενοι τοῖς θεοῖς ὅτε πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐμάχοντο, καὶ τῆς θαλάττης, ὅπως πλέωσι πάντες ἀδεῶς καὶ τὴν εἰρήνην ἄγωσιν. Ἐπὶ ταῦτα δ' ἄνδρες εἰκοσι τῶν ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγυῖσιν ἐπέμφθησαν, ὧν πέντε μὲν Ἴωνας καὶ Δωριεῖς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ καὶ νησιώτας ἄχρι Λέσβου καὶ Ῥόδου παρεκάλουν, πέντε δὲ τοὺς ἐν Ἑλλήσποντῳ καὶ Θράκῃ μέχρι Βυζαντίου τόπους ἐπήεσαν, καὶ πέντε ἐπὶ τούτοις εἰς Βοιωτίαν καὶ Φωκίδα καὶ Πελοπόννησον, ἐκ δὲ ταύτης διὰ Λοκρῶν ἐπὶ τὴν πρόσοικον ἤπειρον ἕως Ἀκαρνανίας καὶ Ἀμβρακίας ἀπεστάλησαν· οἱ δὲ λοιποὶ δι' Εὐβοίας ἐπ' Οἰταίους καὶ τὸν Μαλιέα κόλπον καὶ Φθιώτας Ἀχαιοὺς καὶ Θεσσαλοὺς ἐπορεύοντο, συμπείδοντες ἰέναι καὶ μετέχειν τῶν βουλευμάτων ἐπ' εἰρήνῃ καὶ κοινοπραγίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Ἐπράχθη δὲ οὐδὲν οὐδὲ συνῆλθον αἱ πόλεις Λακεδαιμονίων ὑπεναντιωθέντων, ὥς λέγεται, καὶ τὸ πρῶτον ἐν Πελοποννήσῳ τῆς πείρας ἐλεγχθείσης. Τοῦτο μὲν οὖν παρεθέμην ἐνδεικνύμενος αὐτοῦ τὸ φρόνημα καὶ τὴν μεγαλοφροσύνην.

— 3. ἐκάστη δὲ τέχνη κτλ., wo endlich jede Kunst, wie der Feldherr sein Heer, noch einen dienenden und handlangenden (ιδιώτην) Tross versammelt hielt, gleichsam als Werkzeug und Körper ihrer Verrichtung, da — (Nachsatz).

8. Der hier überlieferte Versuch des Perikles, durch eine Nationalversammlung aller Griechen Athen

förmlich und feierlich an die Spitze der Angelegenheiten zu bringen, wird freilich sonst nirgend erwähnt, ist jedoch ein des Perikles durchaus würdiger Gedanke und von hoher innerer Wahrscheinlichkeit, dessen Verwirklichung wenigstens zu einem zeitgemässen Ersatze für die schwächliche Amphiktyonenversammlung geführt haben würde.

24. Ἐπεὶ δ' Ἀσπασία χαριζόμενος δοκεῖ πρᾶξαι τὰ πρὸς Σαμίους, ἐνταῦθα ἂν εἴη καιρὸς διαπορῆσαι μάλιστα περὶ τῆς ἀνθρώπου, τίνα τέχνην ἢ δύναμιν τοσαύτην ἔχουσα τῶν τε πολιτικῶν τοὺς πρωτεύοντας ἐχειρώσατο καὶ τοῖς φιλοσόφοις οὐ φαῦλον οὐδ' ὀλίγον ὑπὲρ αὐτῆς παρέσχε λόγον. Ὅτι μὲν 5 γὰρ ἦν Μιλησία γένος, Ἀξιοχου θυγάτηρ, ὁμολογεῖται· φασὶ δ' αὐτὴν Θαργηλίαν τινὰ τῶν παλαιῶν Ἰάδων ζηλώσασαν ἐπιθέσθαι τοῖς δυνατωτάτοις ἀνδράσι. Καὶ γὰρ ἡ Θαργηλία τό τ' εἶδος εὐπρεπῆς γενομένη καὶ χάριν ἔχουσα μετὰ δεινότητος πλείστοις μὲν Ἑλλήνων συνώκησεν ἀνδράσι, πάντας δὲ προς- 10 ποίησε βασιλεῖ τοὺς πλησιάζοντας αὐτῇ, καὶ ταῖς πόλεσι μηδισμοῦ δι' ἐκείνων ὑπέσπειρεν ἀρχὰς δυνατωτάτων ὄντων καὶ μεγίστων. Τὴν δ' Ἀσπασίαν οἱ μὲν ὡς σοφὴν τινα καὶ πολιτικὴν ὑπὸ τοῦ Περικλέους σπουδασθῆναι λέγουσι· καὶ γὰρ Σωκράτης ἔστιν ὅτε μετὰ τῶν γνωρίμων ἐφοῖτα καὶ τὰς γυναικάς ἀκροασο- 15 μένας οἱ συνήθεις ἦγον εἰς αὐτήν, καίπερ οὐ κοσμίου προεστῶσαν ἐργασίας οὐδὲ σεμνῆς, ἀλλὰ παιδίσκας ἐταιρούσας τρέφουσιν· Αἰσχίνης δὲ φησι καὶ Λυσικλέα τὸν προβατοκάπηλον ἐξ ἀγεννοῦς καὶ ταπεινοῦ τὴν φύσιν Ἀθηναίων γενέσθαι πρῶτον Ἀσπασίαν συνόντα μετὰ τὴν Περικλέους τελευτήν. Ἐν δὲ 20 τῷ Μενεξένῳ τῷ Πλάτωνος, εἰ καὶ μετὰ παιδιᾶς τὰ πρῶτα γέγραπται, τοσοῦτόν γ' ἱστορίας ἔνεστιν, ὅτι δόξαν εἶχε τὸ γύναιον ἐπὶ ῥητορικῇ πολλοῖς Ἀθηναίων ὁμιλεῖν. Φαίνεται μὲντοι μᾶλλον ἐρωτικὴ τις ἢ τοῦ Περικλέους ἀγάπησις γενομένη πρὸς Ἀσπασίαν. Ἦν μὲν γὰρ αὐτῷ γυνὴ προσήκουσα μὲν κατὰ 25 γένος, συνωκηκυῖα δ' Ἴππονικῳ πρότερον, ἐξ οὗ Καλλιαν ἔτεκε τὸν πλούσιον· ἔτεκε δὲ καὶ παρὰ τῷ Περικλεῖ Ξάνθιππον καὶ Πάραλον. Εἴτα τῆς συμβιώσεως οὐκ οὔσης αὐτοῖς ἀρεστῆς, ἐκείνην μὲν ἐτέρῳ βουλομένην συνεξέδωκεν, αὐτὸς δὲ τὴν

1. τὰ πρὸς Σαμίους, die Belagerung i. J. 440, welche erfolgte, ὅτι πὸν πρὸς Μιλησίους κελενόμενοι διαλύσασθαι πόλεμον οὐχ ὑπήκουον. — 4. διαπορῆσαι, die Frage aufzuwerfen. — 4. τοῖς φιλοσόφοις κτλ., sie machte die Philosophen nicht wenig und in nicht gewöhnlicher Weise von sich reden. — 9. δεινότητος, Klugheit und Gewandtheit. — 12. ὑπέσπειρεν ἀρχὰς, streute den Samen medischer Gesinnung aus. — 21. Μενεξένῳ. In Platons Gespräche Menexenos (jetzt

vielfach für unecht gehalten) erklärt Sokrates die Aspasia für die Lehrerin des Perikles in der Redekunst und lässt sie einen λόγος ἐπιτάφιος halten, der vielfache Anklänge an die berühmte Leichenrede des Perikles bei Thuk. 2, 36 ff. enthält und vielleicht mit Rücksicht auf dieselbe geschrieben ist. — 24. ἐρωτικὴ τις ἀγάπησις, ein sinnliches Liebesverhältniss. — 29. συνεξέδωκε, nämlich in Gemeinschaft mit dem Vormunde oder Curator.

Ἀσπασίαν λαβὼν ἔστρεψε διαφερόντως. Καὶ γὰρ ἐξιὼν, ὡς φασί, καὶ εἰσιὼν ἀπ' ἀγορᾶς ἡσπάζετο καθ' ἡμέραν αὐτὴν μετὰ τοῦ καταφιλεῖν. Ἐν δὲ ταῖς κωμωδίαις Ὀμφάλη τε νέα καὶ Δηϊάνειρα καὶ πάλιν Ἥρα προσαγορεύεται.

38. Τότε δὲ τοῦ Περικλέους ἔοικεν ὁ λοιμὸς λαβέσθαι λαβὴν οὐκ ὀξεῖαν, ὡς περ ἄλλων, οὐδὲ σύντονον, ἀλλὰ βληχρῶς τινι νόσῳ καὶ μῆκος ἐν ποικίλαις ἐχούσῃ μεταβολαῖς διαχρωμένην τὸ σῶμα σχολαίως καὶ ὑπερείπουσαν τὸ φρόνημα τῆς ψυχῆς. Ὁ γοῦν Θεόφραστος ἐν τοῖς Ἡθικοῖς διαπορήσας, εἰ πρὸς τὰς τύχας τρέπεται τὰ ἦδη καὶ κινούμενα τοῖς τῶν σωμάτων πάθεσιν ἐξίσταται τῆς ἀρετῆς, ἰστορήκεν, ὅτι νοσῶν ὁ Περικλῆς ἐπισκοπούμενός τινι τῶν φίλων δειξέει περίαπτον ὑπὸ τῶν γυναικῶν τῷ τραχήλῳ περιηρημένον, ὡς σφόδρα κακῶς ἔχων, ὁπότε καὶ ταύτην ὑπομένει τὴν ἀβελτερίαν. Ἦδη δὲ πρὸς τῷ τελευτᾷ ὄντος αὐτοῦ περικαθήμενοι τῶν πολιτῶν οἱ βέλτιστοι καὶ τῶν φίλων οἱ περιόντες λόγον ἐποιοῦντο τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δυνάμεως, ὅση γένοιτο, καὶ τὰς πράξεις ἀνεμετροῦντο καὶ τῶν τροπαίων τὸ πλῆθος· ἐννέα γὰρ ἦν ἂ στρατηγῶν καὶ νικῶν ἔστησεν ὑπὲρ τῆς πόλεως. Ταῦτα, ὡς οὐκέτι συνιέντος, ἀλλὰ καθηρημένου τὴν αἰσθησιν αὐτοῦ διελέγοντο πρὸς ἀλλήλους· ὁ δὲ πᾶσιν ἐτύγχανε τὸν νοῦν προσεσχηκῶς, καὶ φθερξάμενος εἰς μέσον ἔφη θαυμάζειν, ὅτι ταῦτα μὲν ἐπαινοῦσιν αὐτοῦ καὶ μνημονεύουσιν, ἃ καὶ πρὸς τύχην ἐστὶ κοινὰ καὶ γέγονεν ἤδη πολλοῖς στρατηγοῖς, τὸ δὲ κάλλιστον καὶ μέγιστον οὐ λέγουσιν. „Οὐδεὶς γὰρ“ ἔφη „δι' ἐμὲ τῶν ὄντων Ἀθηναίων μέλαν ἱμάτιον περιεβάλετο.“

5. τότε, im Herbst 429, dem zweiten Jahre der Pest. — 7. διαχρωμένην, verbrauchen, aufzehren. — ὑπερείπουσαν, allmählig untergrabend. — 9. ἐν τοῖς Ἡθικοῖς, in der Schilderung der verschiedenen Charaktere, woraus die unerhaltene Schrift nur Excerpte gibt. — 10. κινούμενα, erschüttert durch körperliche Leiden seinen Adel verliert. — 12. περίαπτον, ein Amu-

let an einem Halsbande. — 13. ὡς σφόδρα κακῶς ἔχων, um zu zeigen wie sehr schlecht es ihm gehe, da er. — 20. καθηρημένου τὴν αἰσθησιν, der Besinnung beraubt. — 23. πρὸς τύχην κοινὰ, „was er mit dem Glücke zu theilen habe.“ — 25. τῶν ὄντων Ἀθ. von allen Athenern. — 26. μέλαν. Trauerkleider trugen namentlich auch Angeklagte; vgl. sordidatus.

V. DER PELOPONNESISCHE KRIEG.

1. Streitkräfte Athens; Massregeln der Vertheidigung.
Die Bürger ziehen in die Stadt (Thuc. II, 13—17).

13. Ἔτι δὲ τῶν Πελοποννησίων ξυλλεγομένων τε ἐς τὸν Ἰσθμὸν καὶ ἐν ὁδῷ ὄντων, πρὶν ἐσβαλεῖν ἐς τὴν Ἀττικὴν, Περι- κλῆς ὁ Ξανθίππου, στρατηγὸς ὢν Ἀθηναίων δέκατος αὐτός, ὥς ἔγνω τὴν ἐσβολὴν ἐσομένην, ὑποτοπήσας, ὅτι Ἀρχίδαμος αὐτῷ ξένος ὢν ἐτύγχανε, μὴ πολλάκις ἢ αὐτὸς ἰδίᾳ βουλόμε- 5 νος χαρίζεσθαι τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ παραλίπη καὶ μὴ δηώσῃ, ἢ καὶ Λακεδαιμονίων κελευσάντων ἐπὶ διαβολῇ τῇ αὐτοῦ γένηται τοῦτο, ὥσπερ καὶ τὰ ἄγῃ ἐλαύνειν προεῖπον ἔνεκα ἐκείνου, προηγόρευε τοῖς Ἀθηναίοις ἐν τῇ ἐκκλήσει, ὅτι Ἀρχίδαμος μὲν οἱ ξένος εἴη, οὐ μέντοι ἐπὶ κακῷ γε τῆς πόλεως γένοιτο, τοὺς 10 δ' ἀγροὺς τοὺς ἑαυτοῦ καὶ οἰκίας ἦν ἄρα μὴ δηώσωσιν οἱ πολέμιοι, ὥσπερ καὶ τὰ τῶν ἄλλων, ἀφίησιν αὐτὰ δημόσια εἶναι, καὶ μηδεμίαν οἱ ὑποψίαν κατὰ ταῦτα γίνεσθαι. χ παρῇναι δὲ καὶ περὶ τῶν παρόντων ἅπερ καὶ πρότερον, παρασκευάζεσθαι τε ἐς τὸν πόλεμον, καὶ τὰ ἐκ τῶν ἀγρῶν ἐσκομίζεσθαι, ἔς τε 15 μάχην μὴ ἐπεξιέναι, ἀλλὰ τὴν πόλιν ἐσελθόντας φυλάσσειν, καὶ τὸ ναυτικόν, ἧπερ ἰσχύουσιν, ἐξαρτύεσθαι, τὰ τε τῶν ξυμμάχων διὰ χειρὸς ἔχειν, λέγων τὴν ἰσχὺν αὐτοῖς ἀπὸ τούτων εἶναι τῶν χρημάτων τῆς προσόδου, τὰ δὲ πολλὰ τοῦ πολέμου γνῶμη καὶ χρημάτων περιουσίᾳ κρατεῖσθαι. θαρσεῖν τε ἐκέλευε 20 προσιόντων μὲν ἑξακοσίων ταλάντων ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ φόρον κατ' ἐνιαυτὸν ἀπὸ τῶν ξυμμάχων τῇ πόλει ἄνεν, τῆς ἄλλης προσόδου, ὑπαρχόντων δὲ ἐν τῇ ἀκροπόλει ἔτι τότε ἀργυρίου ἐπισήμου ἑξακισχιλίων ταλάντων (τὰ γὰρ πλεῖστα τριακοσίων ἀποδέοντα μύρια ἐγένετο, ἀφ' ὧν ἔς τε τὰ προπύλαια τῆς ἀκρο- 25 πόλεως καὶ τὰλλα οἰκοδομήματα καὶ ἐς Ποτιδαίαν ἀπανηλώθη),

4. ἐσομένην, dass der Einfall wirklich zu erwarten sei. — 5. μὴ πολλάκις, dass etwa, vielleicht (wie öfters auch nach εἰ und ἔάν). — 13. γίνεσθαι abh. von einem aus προηγόρευε zu ergänzenden ἡξίον. — 18. διὰ χειρὸς ἔχειν, die Bundesge-

Historisches Quellenbuch. I, 2.

nossen in der Hand zu behalten, kräftig zu beherrschen. — 19. τὰ δὲ πολλὰ — κρατεῖσθαι, die meisten Erfolge im Kriege würden errungen durch Einsicht und überwiegende Geldmittel. — 24. τὰ γὰρ πλεῖστα — ἐγένετο, der höchste Betrag war ge-

ἔμελλε Πελοποννησίων ἔσεσθαι καὶ ἐς τὸν πόλεμον καθίσταντο. ἔλεγε δὲ καὶ ἄλλα, οἷάπερ εἰώθει, Περικλῆς ἐς ἀπόδειξιν τοῦ περιέσεσθαι τῷ πολέμῳ.

14. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀκούσαντες ^{ἀντιμετακίσει} ἀνεπείθοντό τε καὶ ἐσε-
κομίζοντο ἐκ τῶν ἀγρῶν παῖδας καὶ γυναῖκας καὶ τὴν ἄλλην ⁵
κατασκευὴν, ἥ κατ' οἶκον ἐχρῶντο, καὶ αὐτῶν τῶν οἰκιῶν καθ-
αιροῦντες τὴν ξύλῳσιν· ^{πρόβατα} δὲ καὶ ὑποζύγια ἐς τὴν Εὐ-
βοίαν διεπέμψαντο καὶ ἐς τὰς νήσους τὰς ἐπικειμένας. χαλε-
πῶς δὲ αὐτοῖς διὰ τὸ αἰεὶ εἰωθέναι τοὺς πολλοὺς ἐν τοῖς ἀγροῖς
δικαιτᾶσθαι ἢ ἀνάστασις ἐγίνετο. 10

15. Ξυνεβεβήκει δὲ ἀπὸ τοῦ πάνυ ἀρχαίου ἐτέρων μᾶλλον
Ἀθηναίοις τοῦτο. ἐπὶ γὰρ Κέκροπος καὶ τῶν πρώτων βασι-
λέων ἡ Ἀττικὴ ἐς Θησέα αἰεὶ κατὰ πόλεις ᾤκειτο πρυτανεῖα τε
ἔχουσα καὶ ἄρχοντας· καὶ ὁπότε μὴ τι δίδειαν, οὐ ξυνήεσαν
βουλευσόμενοι ὥς τὸν βασιλέα, ἀλλ' αὐτοὶ ἕκαστοι ἐπολιτεύοντο ¹⁵
καὶ ἐβουλεύοντο· καὶ τινες καὶ ἐπολέμησάν ποτε αὐτῶν, ὥσπερ
καὶ Ἐλευσίνιοι μετ' Εὐμόλπου πρὸς Ἐρεχθεά. ἐπειδὴ δὲ Θη-
σεὺς ἐβασίλευσε, γενόμενος μετὰ τοῦ ξυνετοῦ καὶ δυνατός, τὰ
τε ἄλλα διεκόσμησε τὴν χώραν, καὶ καταλύσας τῶν ἄλλων πό-
λεων τὰ τε βουλευτήρια καὶ τὰς ἀρχὰς ἐς τὴν νῦν πόλιν οὖσαν, ²⁰
ἐν βουλευτήριον ἀποδείξας καὶ πρυτανεῖον, ξυνώκισε πάντας·
καὶ νεμομένους τὰ αὐτῶν ἐκάστους, ἅπερ καὶ πρὸ τοῦ, ἡνάγ-
κασε μᾶ πόλει ταύτῃ χρῆσθαι, ἢ ἀπάντων ἤδη ξυντελούντων
ἐς αὐτὴν μεγάλη γενομένη παρεδόθη ὑπὸ Θησέως τοῖς ἔπειτα·
καὶ ξυνοίκια ἐξ ἐκείνου Ἀθηναῖοι ἔτι καὶ νῦν τῇ θεῷ ἑορτὴν ²⁵
δημοτελῇ ποιοῦσι. τὸ δὲ πρὸ τούτου ἡ ἀκρόπολις ἡ νῦν οὖσα
πόλις ἦν καὶ τὸ ὑπ' αὐτὴν πρὸς νότον μάλιστα τετραμμένον.
τεκμήριον δέ· τὰ γὰρ ἱερὰ ἐν αὐτῇ τῇ ἀκροπόλει καὶ ἄλλων
θεῶν ἐστί, καὶ τὰ ἔξω πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τῆς πόλεως μᾶλλον

darf). Ebenso brauchte man von Peiraieus und Phaleron nur die ausserhalb der Maueranschlüsse liegenden Strecken zu bewachen. Im Ganzen waren demnach für 148 Stadien 16000 Vertheidiger vorhanden, also 108 Mann für jedes Stadion, dessen Länge jedoch für die Messung des Thukydides nach neueren Untersuchungen nicht 600, sondern nur etwa 500 Fuss betrug.

10—12. χαλεπῶς — ἐγίνετο, ging mit Widerstreben vor sich.

11. ξυνεβεβήκει — τοῦτο, diese Gewohnheit hatte bei ihnen bestanden. — 13. κατὰ πόλεις, in einzelnen Gemeinden, deren es 12 gab. — 21. ἀποδείξας, er wies ihnen an, bestimmte ein gemeinsames Rathhaus. — 26. δημοτελῇ auf öffentliche Kosten gegeben. — 29. Hinter den Worten καὶ ἄλλων θεῶν vermuthet Classen ausgefallen καὶ τὰ τῆς Ἀθηνᾶς, was kaum abzuweisen wäre, wenn nicht οἱ ἄλλοι θεοὶ sonst gerade als amtlicher Ausdruck vorkäme, den Thuk.

ἰδρυνται, τό τε τοῦ Διὸς τοῦ Ὀλυμπίου, καὶ τὸ Πύθιον, καὶ τὸ τῆς Γῆς, καὶ τὸ ἐν Αἰμναις Διονύσου, ᾧ τὰ ἀρχαιότερα Διονύσια τῇ δωδεκάτῃ ποιεῖται ἐν μηνὶ Ἀνθεστηριῶνι, ὥσπερ καὶ οἱ ἀπ' Ἀθηναίων Ἴωνες ἔτι καὶ νῦν ^{ὑπὸ}ᾠρίζουσιν. ~~Χ~~ἰδρυνται δὲ καὶ ⁵ ἄλλα ἱερὰ ταύτῃ ἀρχαῖα. καὶ τῇ κρήνῃ τῇ νῦν μὲν, τῶν τυράννων οὕτω σκευασάντων, Ἐννεακρόνῳ καλουμένῃ, τὸ δὲ πάλαι, φανερῶν τῶν πηγῶν οὐσῶν, Καλλιφόρῃ ὠνομασμένη, ἐκεῖνοί τε ἐγγὺς οὔσῃ τὰ πλείστου ἄξια ἐχρῶντο, καὶ νῦν ἔτι ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου πρό τε γαμικῶν καὶ ἐς ἄλλα τῶν ἱερῶν νομίζεται τῷ ὕδατι χρῆσθαι. καλεῖται δὲ διὰ τὴν παλαιὰν ταύτην κατοίκησιν καὶ ἡ ἀκρόπολις μέχρι τοῦδε ἔτι ὑπ' Ἀθηναίων πόλις.

16. — — Οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἐβαρύνοντο καὶ χαλεπῶς ἔφερον οἰκίας τε καταλιπόντες καὶ ἱερὰ, ἃ διὰ παντὸς ἦν αὐτοῖς ἐκ τῆς κατὰ τὸ ἀρχαῖον πολιτείας πάτρια, δίαίταν τε μέλλοντες ¹⁵ μεταβάλλειν, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ πόλιν τὴν αὐτοῦ ἀπολείπων ἕκαστος.

17. Ἐπειδὴ τε ἀφίκοντο ἐς τὸ ἄστυ, ὀλίγοις μὲν τισιν ὑπῆρχον οἰκήσεις καὶ παρὰ φίλων τινὰς ἢ οἰκείων καταφυγὴ· οἱ δὲ πολλοὶ τὰ τε ἔρημα τῆς πόλεως ᾤκησαν καὶ τὰ ἱερὰ καὶ ²⁰ τὰ ἱερῶν πάντα, πλὴν τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Ἐλευσινίου, καὶ εἴ τι ἄλλο βεβαίως κληστὸν ἦν· τό τε Πελασγικὸν καλούμενον τὸ ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν, ὃ καὶ ἐπ' αὐτὸν τε ἦν μὴ οἰκεῖν, καὶ

durch Weglassung des Artikels dem energisch kurzen Ausdruck anpasst. Also: auch (mancher) andern Götter (erg. ausser, wie sich von selbst versteht und Jedermann der Name zeigt, der Athena). — 1. τὸ Πύθιον, der Tempel des pythischen Apollon. τὸ τῆς Γῆς, nicht, wie man gewöhnlich meint, hart an der Burg, sondern beim Tempel des olympischen Zeus, wo ein Erdsplatt war, s. Paus. I 18, 7. τὸ ἐν Αἰμναις Διονύσου, neben dem Theater. Αἰμναι hiess der ganze Stadttheil, etwa von Sümpfen in ältester Zeit, τὰ ἀρχαιότερα Διονύσια auch Ἀνθεστηρία genannt, fielen in unsern Februar. — 4. οἱ ἀπ' Ἀθηναίων Ἴωνες, die Colonien in Kleinasien und auf den Kykladen. — 5. τῇ κρήνῃ u. s. w. die Quelle, welche jetzt von der Einfassung durch die Tyrannen Neunbrunn heisst, früher aber, als die Strömungen noch offen flossen, Kal-

lirrhoe genannt ward, benutzten jene als die nächste zu den wichtigsten Handlungen (τὰ πλείστου ἄξια), und so pflegt man auch noch jetzt vor der Hochzeit (zum Brautbade) und zu andern heiligen Gebräuchen ihr Wasser zu benutzen.

15. καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ — ἕκαστος, in der Specialisirung der Theil an das Ganze in gleichem Casus gefügt: indem jeder Einzelne so gut wie seine Vaterstadt aufgab.

20. Ἐλευσινίου, Tempel der eleusinischen Demeter, attisches Nationalheiligthum. — 21. Πελασγικὸν τεῖχος eine Befestigung im Norden und Westen unterhalb der Burg, über deren nähere Einrichtung sich schwer etwas bestimmtes angeben lässt. Sie sollte von Pelasgern angelegt sein, bestand also ohne Zweifel aus grossen Werkstücken; sie war mit 9 Thoren

τι καὶ Πνθικοῦ μαντείου ἀκροτελεύτιον τοιόνδε διεκώλυε, λέγον, ὥς

τὸ Πελασγικὸν ἄργον ἄμεινον,

ὅμως ὑπὸ τῆς παραχοῆμα ἀνάγκης ἐξωκλήθη. καὶ μοι δοκεῖ τὸ μαντεῖον τοῦναντίον ξυμβῆναι ἢ προσεδέχοντο· οὐ γὰρ διὰ τὴν παράνομον ἐνοίκησιν αἱ ξυμφοραὶ γενέσθαι τῇ πόλει, ἀλλὰ διὰ τὸν πόλεμον ἢ ἀνάγκη τῆς οἰκήσεως, ὃν οὐκ ὀνομάζον τὸ μαντεῖον προήδει μὴ ἐπ' ἀγαθῷ ποτε αὐτὸ κατοικισθΗΣόμενον. κατεσκευάσαντο δὲ καὶ ἐν τοῖς πύργοις τῶν τειχῶν πολλοὶ καὶ ὥς ἕκαστός που ἐδύνατο· οὐ γὰρ ἐχώρησε ξυνελθόντας αὐτοὺς ἢ πόλις, ἀλλ' ὕστερον δὴ τὰ τε μακρὰ τεῖχη ὥκησαν κατανειμάμενοι καὶ τοῦ Πειραιῶς τὰ πολλὰ. ἅμα δὲ καὶ τῶν πρὸς τὸν πόλεμον ἥπτοντο, ξυμμάχους τε ἀγείροντες, καὶ τῇ Πελοποννήσῳ ἑκατὸν νεῶν ἐπίπλουν ἐξαορύοντες. καὶ οἱ μὲν ἐν τούτῳ παρασκευῆς ἦσαν.

2. Die Pest in Athen (Thuc. II, 47—54).

47. Τοῦ δὲ θέρους εὐθύς ἀρχομένου, Πελοποννήσιοι καὶ οἱ ξύμμαχοι τὰ δύο μέρη, ὥσπερ καὶ τὸ πρῶτον, ἐξέβαλον ἐς τὴν Ἀττικὴν· ἡγεῖτο δὲ Ἀρχίδαμος ὁ Ζευξιδάμων, Λακεδαιμονίων βασιλεύς· καὶ καθεζόμενοι ἐδήουν τὴν γῆν. καὶ ὄντων αὐτῶν οὐ πολλὰς πω ἡμέρας ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἡ νόσος πρῶτον ἦρξατο γενέσθαι τοῖς Ἀθηναίοις, λεγόμενον μὲν καὶ πρότερον πολλαχόσε ἐγκατασκήψαι καὶ περὶ Ἀῆμνον καὶ ἐν ἄλλοις χωρίοις, οὐ μέντοι τοσοῦτός γε λοιμός, οὐδὲ φθορὰ οὕτως ἀνθρώπων οὐδαμοῦ ἐμνημονεύετο γενέσθαι. οὔτε γὰρ ἰατροὶ ἦρχον τὸ πρῶτον θεραπεύοντες ἀγνοία, ἀλλ' αὐτοὶ μάλιστα ἐθνησκον, ὅσῳ καὶ μάλιστα προσήεσαν, οὔτε ἄλλη ἀνθρωπεία τέχνη οὐδεμία· ὅσα τε πρὸς ἰεροῖς ἰκέτευσαν, ἢ μαντείοις καὶ τοῖς τοιούτοις ἐχρήσαντο, πάντα ἀνωφελῆ ἦν, τελευτῶντές τε αὐτῶν ἀπέστησαν ὑπὸ τοῦ κακοῦ νικώμενοι.

versehen und hiess davon Ἐννεάπυλον. — 4. ξυμβῆναι, eingetroffen zu sein. — 7. ἐπ' ἀγαθῷ, zum Gedeihen, zum Glück.

15. τοῦ θέρους ἀρχομένου, März 430. — 16. τὰ δύο μέρη, d. i. $\frac{2}{3}$ der ganzen Streitmacht, welche auf 60,000 M.

berechnet wird. — 20. λεγόμενον, part. absol.: obgleich gesagt wird, woran sich anakoluthisch ein Hauptsatz anschliesst. — 22. φθορὰ οὕτως ἀνθρώ. eine Sterblichkeit in dieser Art, bis zu dem Grade (deiktisch). — 23. ἦρχον, wehrten dem Uebel.

48. Ἦρξατο δὲ τὸ μὲν πρῶτον, ὡς λέγεται, ἐξ Αἰθιοπίας τῆς ὑπὲρ Αἰγύπτου, ἔπειτα δὲ καὶ ἐς Αἴγυπτον καὶ Λιβύην κατέβη καὶ ἐς τὴν βασιλεύως γῆν τὴν πολλήν. ἐς δὲ τὴν Ἀθηναιῶν πόλιν ἐξαπιναιῶς ἐνέπεσε, καὶ τὸ πρῶτον ἐν τῷ Πειραιεὶ ἤψατο τῶν ἀνθρώπων, ὥστε καὶ ἐλέχθη ὑπ' αὐτῶν, ὡς οἱ Πελοποννήσιοι φάρμακα ἐσβεβλήκοιεν ἐς τὰ φρέατα κρῆναι γὰρ οὐκ ᾔσταντο αὐτόθι. ὕστερον δὲ καὶ ἐς τὴν ἄνω πόλιν ἀφίκετο, καὶ ἔθνησκον πολλῷ μᾶλλον ἤδη. λεγέτω μὲν οὖν περὶ αὐτοῦ, ὡς ἕκαστος γινώσκει καὶ ἰατρὸς καὶ ἰδιώτης, ἀφ' οὗτου εἰκὸς ἦν γενέσθαι αὐτό, καὶ τὰς αἰτίας, ἅστινας νομίζει τοσαύτης μεταβολῆς ἱκανὰς εἶναι δύναμιν ἐς τὸ μεταστῆσαι σχεῖν. ἐγὼ δὲ οἷόν τε ἐγγίνετο λέξω, καὶ ἀφ' ὧν ἂν τις σκοπῶν, εἴ ποτε καὶ αὐθις ἐπιπέσοι, μάλιστα ἂν ἔχοι τι προειδῶς μὴ ἀγνοεῖν, ταῦτα δηλώσω, αὐτὸς τε νοσήσας, καὶ αὐτὸς ἰδὼν ἄλλους πάσχειν.

49. Τὸ μὲν γὰρ ἔτος, ὡς ὁμολογεῖτο, ἐκ πάντων μάλιστα δὴ ἐκεῖνο ἄνοσον ἐς τὰς ἄλλας ἀσθενείας ἐτύγγανεν ὅν· εἰ δέ τις καὶ προέκαμνέ τι, ἐς τοῦτο πάντα ἀπεκρίθη. τοὺς δ' ἄλλους ἀπ' οὐδεμιᾶς προφάσεως, ἀλλ' ἐξαίφνης ὑγιεῖς ὄντας πρῶτον μὲν τῆς κεφαλῆς θέρμαι ἰσχυραὶ καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐρυθρήματα καὶ φλόγωσις ἐλάμβανε, καὶ τὰ ἐντός, ἣ τε φάρυγξ καὶ ἡ γλῶσσα, εὐθύς αἵματώδη ἦν καὶ πνεῦμα ἄτοπον καὶ δυσώδες ἤφει. ἔπειτα ἐξ αὐτῶν παρμὸς καὶ βράγχος ἐπεγίνετο, καὶ ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ κατέβαινεν ἐς τὰ στήθη ὁ πόνος μετὰ βηχὸς ἰσχυροῦ καὶ ὁπότε ἐς τὴν καρδίαν στηρίζαι, ἀνέστρεφε τε αὐτήν, καὶ ἀποκαθάρσεις χολῆς πᾶσαι, ὅσαι ὑπὸ ἰατρῶν ὀνομασμέναι εἰσίν, ἐπήεσαν, καὶ αὗται μετὰ ταλαιπωρίας με-

6. φρέατα Cisternen: κρῆναι Quellbrunnen durch Wasserleitungen, welche man um 414 dahin führte. — 8. πολλῷ μᾶλλον ἤδη, nun schon viel häufiger. — 10. καὶ τὰς αἰτίας — σχεῖν: die Ursachen, welche er bei einer solchen Umwandlung (der natürlichen Sterbeverhältnisse) für hinreichend hält, um den Wechsel (der gewöhnlichen Gesundheitszustände) hervorzubringen. Der Ausdruck ist pleonastisch, indem τοσ. μεταβ. od. δύν. — σχεῖν fehlen könnte; letzteres gibt nur eine nähere Erläuterung.

— 12. ἀφ' ὧν ἂν — ἀγνοεῖν: von wo ausgehend in der Betrachtung, wenn sie einmal wieder eintreten sollte, man wohl am ersten sie nicht verkennen möchte, nach vorgängiger Belehrung.

18. ἐς τοῦτο ἀπεκρίθη „es entschied sich dahin“. — 19. ἀπ' οὐδεμιᾶς προφάσεως, ohne besondere Ursache. — 25. καρδία der Magen (auch bei Hippokrates). — ἀνέστρεφε, kehrte ihn um, dass es zum Erbrechen kam, ἀποκαθάρσεις χολῆς, wobei die alten Aerzte nach der Gallenfarbe Unter-

γάλης. λύγξ τε τοῖς πλείοσιν ἐνέπεσε κενή, σπασμὸν ἐνδιδοῦσα ἰσχυρόν, τοῖς μὲν μετὰ ταῦτα λωφήσαντα, τοῖς δὲ καὶ πολλῶ ὕστερον. [καὶ τὸ μὲν ἔξωθεν ἀπτομένῳ σῶμα οὐκ ἄγαν θερμὸν ἦν οὔτε χλωρόν, ἀλλ' ὑπέρυθρον, πελιτνόν, φλυκταίναις μικραῖς καὶ ἔλκεσιν ἐξηνθηκός· τὰ δὲ ἐντὸς οὕτως ἐκαίετο, ὥστε 5 μῆτε τῶν πάνυ λεπτῶν ἱματίων καὶ σινδόνων τὰς ἐπιβολὰς μῆτ' ἄλλο τι ἢ γυμνὸν ἀνέχεσθαι, ἥδιστα τε ἂν ἐς ὕδωρ ψυχρόν σφᾶς αὐτοὺς ῥίπτειν. καὶ πολλοὶ τοῦτο τῶν ἡμελημένων ἀνθρώπων καὶ ἔδρασαν ἐς φρέατα, τῇ δίψῃ ἀπαύστῳ ξυνεχόμενοι· καὶ ἐν τῷ ὁμοίῳ καθεισθήκει τό τε πλεόν καὶ ἔλασσον 10 ποτόν. καὶ ἡ ἀπορία τοῦ μὴ ἡσυχάζειν καὶ ἡ ἀργυπνία ἐπέκειτο διὰ παντός. καὶ τὸ σῶμα, ὅσον περ χρόνον καὶ ἡ νόσος ἀκμάζει, οὐκ ἐμαφαίνετο, ἀλλ' ἀντείχε παρὰ δόξαν τῇ ταλαιπωρίᾳ· ὥστε ἡ διεφθείροντο οἱ πλείστοι ἐναταῖοι καὶ ἐβδομαῖοι ὑπὸ τοῦ ἐντὸς καύματος, ἔτι ἔχοντές τι δυνάμεως, ἢ εἰ δια- 15 φύγοιεν, ἐπικατιόντος τοῦ νοσήματος ἐς τὴν κοιλίαν, καὶ ἐλκώσεώς τε αὐτῇ ἰσχυρᾶς ἐγγιγνομένης, καὶ διαβρόχας ἅμα ἀκράτου ἐπιπιπτούσης, οἱ πολλοὶ ὕστερον δι' αὐτὴν ἀσθενείᾳ ἀπεφθείροντο. διεξήκει γὰρ διὰ παντός τοῦ σώματος ἄνωθεν ἀρξάμενον τὸ ἐν τῇ κεφαλῇ πρῶτον ἰδρυθὲν κακόν· καὶ εἴ τις ἐκ τῶν με- 20 γίστων περιγένοιτο, τῶν γε ἀκρωτηρίων ἀντίληψις αὐτοῦ ἐπεσήμαινε. κατέσκηπτε γὰρ ἐς αἰδοῖα καὶ ἐς ἄκρας χεῖρας καὶ πόδας, καὶ πολλοὶ στερισκόμενοι τούτων διέφευγον, εἰς δ' οἱ καὶ τῶν ὀφθαλμῶν. τοὺς δὲ καὶ λήθη ἐλάμβανε παραντίκα ἀναστάντας τῶν πάντων ὁμοίως, καὶ ἡγνόνησαν σφᾶς τε αὐτοὺς 25 καὶ τοὺς ἐπιτηδεύουσιν. *φροντίζουσι*.

50. Γενόμενον γὰρ κρεῖσσον λόγον τὸ εἶδος τῆς νόσου τὰ τε ἄλλα χαλεπωτέρως ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν προσέπιπτεν ἐκάστῳ, καὶ ἐν τῷδε ἐδήλωσε μάλιστα ἄλλο τι ὃν ἢ τῶν ξυντροφῶν τι. τὰ γὰρ ὄρνεα καὶ τετράποδα, ὅσα ἀνθρώπων 30

schiede machten. — 1. λύγξ κενή κτλ., leeres Schluchzen, welches heftige Krämpfe erregte, die bei Einigen darauf sogleich nachliessen, bei Anderen erst lange nachher. — 4. φλυκταίναις — ἐξηνθηκός, mit kleinen Pusteln und Geschwüren (wie mit Blüthen) besät. — 8. τῶν ἡμελημένων, die keine Pflege haben konnten. — 11. ἡ ἀπορία τοῦ μὴ ἡσυχάζειν (μὴ nur Wiederholung der in ἀπορία

liegenden Negation): die Unmöglichkeit Ruhe zu finden. — 12. διὰ παντός scil. τοῦ χρόνον. — 17. διαβρόχια ἀκράτος ärztlicher Ausdruck: ἀκρη- τοὶ ὑποχωρήσεις αἱ αἱμκτοὶ ὑγρό- τητος ὕδατοςδους Galen. — 21. τῶν — ἐπεσήμαινε, der Angriff auf seine Extremitäten blieb wenigstens als Wahrzeichen zurück. — 24. παραν- τίκα, für den Augenblick.

27. κρεῖσσον λόγον, über allen

ἄπτεται, πολλῶν ἀτάφων γιγνομένων ἢ οὐ προσήει, ἢ γευσάμενα διεφθείρετο. τεκμήριον δέ· τῶν μὲν τοιούτων ὀρνίθων ἐπίλειψις σαφὴς ἐγένετο, καὶ οὐχ ἑωρῶντο οὔτε ἄλλως οὔτε περὶ τοιούτων οὐδέν· οἱ δὲ κύνες μᾶλλον αἰσθησιν παρείχον
5 τοῦ ἀποβαίνοντος διὰ τὸ ξυνδιαιτᾶσθαι.

51. Τὸ μὲν οὖν νόσημα πολλὰ καὶ ἄλλα παραλιπόντι ἀτοπίας, ὥς ἐκάστω ἐτύγχανέ τι διαφερόντως ἐτέρῳ πρὸς ἕτερον γιγνόμενον, τοιούτων ἦν ἐπὶ πᾶν τὴν ἰδέαν. καὶ ἄλλο παρελύπει κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον οὐδὲν τῶν εἰωθότων· ὁ δὲ καὶ
10 γένοιτο, ἐς τοῦτο ἐτελεύτα. ἔθνησκον δὲ οἱ μὲν ἀμελεία, οἱ δὲ καὶ πᾶν θεραπευόμενοι. ἔν τε οὐδὲ ἔν κατέστη ἱάμα, ὥς εἰπεῖν, ὅ τι χορὴν προσφέροντας ὠφελεῖν· τὸ γὰρ τῷ ξυνενεγκὸν ἄλλον τοῦτο ἔβλαπτε. σῶμά τε αὐταρκες ὃν οὐδὲν διεφάνη πρὸς αὐτὸ ἰσχύος πέρι ἢ ἀσθενείας, ἀλλὰ πάντα ξυνήρει,
15 καὶ τὰ πάσῃ διαίτῃ θεραπευόμενα. δεινότατον δὲ παντὸς ἦν τοῦ κακοῦ ἢ τε ἀθυμία, ὅποτε τις αἰσθοίτο κάμνων (πρὸς γὰρ τὸ ἀνέλπιστον εὐθύς τραπόμενοι τῇ γνώμῃ πολλῶ μᾶλλον προΐεντο σφᾶς αὐτούς, καὶ οὐκ ἀντεῖχον), καὶ ὅτι ἕτερος ἀφ' ἐτέρου θεραπείας ἀναπιμπλάμενοι, ὥσπερ τὰ πρόβατα, ἔθνη-
20 σκον· καὶ τὸν πλείστον φθόρον τοῦτο ἐνεποίει. εἴτε γὰρ μὴ θέλοιεν δεδιότες ἀλλήλοις προσιέναι, ἀπώλλυντο ἔρημοι, καὶ οἰκίαι πολλαὶ ἐκενώθησαν ἀπορία τοῦ θεραπεύσοντος· εἴτε προσίοιεν, διεφθείροντο, καὶ μάλιστα οἱ ἀρετῆς τι μεταποιούμενοι· αἰσχύνη γὰρ ἡφείδουν σφῶν αὐτῶν ἐσιόντες παρὰ φί-
25 λους· ἐπεὶ καὶ τὰς ὀλοφύρσεις τῶν ἀπογιγνομένων τελευτῶντες

Ausdruck gewaltig. — 3. ἐπίλειψις σαφής, eine ersichtliche Verringerung. — 4. αἰσθησιν κτλ. liessen eine Beobachtung der Folgen zu wegen des engen Zusammenlebens mit den Menschen.

6. ἀτοπίας, Vieles von sonderbaren Ausnahmen, wie Jedem im Vergleich mit den Andern irgend eine Besonderheit widerfuhr. — 8. τοιούτων ἦν ἐπὶ πᾶν τὴν ἰδέαν, war im Ganzen ihrer Erscheinung nach solcher Art. — 11. ἔν τε οὐδὲ ἔν kein einziges. — 13. αὐταρκες — ἀσθενείας, kein Körper zeigte sich ihr hinreichend widerstandsfähig hinsichtlich der Stärke oder Schwäche (indem schwache Körper zu hitzigen

Uebeln weniger Stoff und Anlass bieten), sondern sie raffte alle ohne Ausnahme hin und einerlei auf welche Art sie gepflegt wurden. — 18. οὐκ ἀντεῖχον, vom moralischen Widerstande zu verstehen. — 19. ἀναπιμπλάμενοι angesteckt, wie die Schafe, bei denen (im Volksglauben) die Ansteckung sich besonders rasch vollzieht. — 23. ἀρετῆς τι μεταποιούμενοι, die nach dem Rufe der Menschenliebe (so öfters ἀρετή = liberalitas) strebten. — 24. αἰσχύνη, aus Ehrgefühl. — 25. ἐπεὶ καὶ τὰς ὀλοφύρσεις κτλ., da ja auch der Klage über die Abgeschiedenen zuletzt sogar die Angehörigen müde wurden, der Grösse des Leidens

καὶ οἱ οἰκεῖοι ἐξέκαμνον, ὑπὸ τοῦ πολλοῦ κακοῦ νικώμενοι. ἐπὶ πλεον δὲ ὅμως οἱ διαπεφευγότες τὸν τε θνήσκοντα καὶ τὸν πονοῦμενον ὠκτίζοντο διὰ τὸ προειδέναι τε καὶ αὐτοὶ ἤδη ἐν τῷ θαρσαλέῳ εἶναι· δις γὰρ τὸν αὐτόν, ὥστε καὶ κτείνειν, οὐκ ἐπελάμβανε. καὶ ἐμακαρίζοντό τε ὑπὸ τῶν ἄλλων, καὶ αὐτοὶ 5 τῷ παραχρῆμα περιχαρεῖ καὶ ἐς τὸν ἔπειτα χρόνον ἐλπίδος τι εἶχον κούφης μηδ' ἂν ὑπ' ἄλλου νοσήματός ποτε ἔτι διαφθα- ρῆναι. ✕

52. Ἐπίσεε δ' αὐτοὺς μᾶλλον πρὸς τῷ ὑπάρχοντι πόνῳ καὶ ἡ ξυγκομιδὴ ἐκ τῶν ἀγρῶν ἐς τὸ ἄστυ, καὶ οὐχ ἥσσον τοὺς 10 ἐπελθόντας. οἰκιῶν γὰρ οὐχ ὑπαρχουσῶν, ἀλλ' ἐν καλύβαις πνιγγραῖς ὥρα ἔτους διαιτωμένων, ὁ φθόρος ἐρίγνετο οὐδενὶ κόσμῳ, ἀλλὰ καὶ νεκροὶ ἐπ' ἀλλήλοις ἀποθνήσκοντες ἔκειντο, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐκαλινδοῦντο καὶ περὶ τὰς κρήνας ἀπάσας ἡμιθνήτες τοῦ ὕδατος ἐπιθυμία. τὰ τε ἱερά, ἐν οἷς ἐσκήνηντο, 15 νεκρῶν πλέα ἦν αὐτοῦ ἐναποθνησκόντων· ὑπερβιαζομένου γὰρ τοῦ κακοῦ, οἱ ἄνθρωποι οὐκ ἔχοντες ὅ τι γένωνται ἐς ὀλιγο- ρίαν ἐτράποντο καὶ ἱερῶν καὶ ὁσίων ὁμοίως. νόμοι τε πάντες ξυνεταράχθησαν, οἷς ἐχρῶντο πρότερον περὶ τὰς ταφάς, ἔθα- πτον δὲ ὥς ἕκαστος ἐδύνατο. καὶ πολλοὶ ἐς ἀναισχύντους θή- 20 κας ἐτράποντο σπάνει τῶν ἐπιτηδεῶν διὰ τὸ συχνοὺς ἤδη προ- τεθνάναι σφίσιν· ἐπὶ πυρὰς γὰρ ἀλλοτρίας φθάσαντες τοὺς νήσαντας οἱ μὲν ἐπιθύντες τὸν ἑαυτῶν νεκρὸν ὑφῆπτον, οἱ δὲ, *ἰαυδα* καιομένου ἄλλου, ἄνωθεν ἐπιβαλόντες ὃν φέροιεν ἀπῆσαν.

53. Πρῶτόν τε ἤρξε καὶ ἐς τᾶλλα τῇ πόλει ἐπὶ πλεον ἄνο- 25 μίας τὸ νόσημα. ῥᾶον γὰρ ἐτόλμα τις ἢ πρότερον ἀπεκρύνετο μὴ καθ' ἡδονὴν ποιεῖν, ἀγχίστροφον τὴν μεταβολὴν ὀρῶντες τῶν τ' εὐδαιμόνων καὶ αἰφνιδίως θνησκόντων, καὶ τῶν οὐδὲν πρότερον κεκτημένων, εὐθύς δὲ τάκεινων ἐχόντων. ὥστε τα- χείας τὰς ἐπανρέσεις καὶ πρὸς τὸ τερπνὸν ἡξίουν ποιεῖσθαι, 30

unterliegend. — 4. ὥστε καὶ κτείνειν „wenigstens so, dass sie den Tod zur Folge hatte.“ — 6. ἐλπίδος τι κούφης, ungegründete Hoffnung.

10. καὶ οὐχ ἥσσον, erg. ἀλλὰ μᾶλλον τῶν ἄλλων. — 18. τῶν ἱερῶν καὶ ὁσίων ὁμοίως, gegen göttlich und menschlich Ehrwürdiges zumal. — 20. ἀναισχύντοι θῆκαι (statt ταφαί) sind Begräbnisse, die Aergerniss ge- ben (der etwas gezwungene Aus-

druck wird durch das Folgende erläutert).

25. πρῶτόν τε — τὸ νόσημα, wörtlich: und nun machte noch die Krankheit in der Stadt auch für andere Beziehungen im weiteren Umfange (als Anderes that) den Anfang zur Missachtung des Gesetzes. — 26. ἀπεκρύνετο μὴ καθ' ἡδονὴν ποιεῖν, sich enthielt nach dem Gelüst zu thun. — 30. πρὸς τὸ τερπνόν,

ἐφήμερα τὰ τε σώματα καὶ τὰ χρήματα ὁμοίως ἡγούμενοι. / καὶ τὸ μὲν προταλαιπωρεῖν τῷ δόξαντι καλῶ οὐδείς πρόθυμὸς ἦν, ἄθλον νομίζων, εἰ, πρὶν ἐπ' αὐτὸ ἐλθεῖν, διαφθαρήσεται· ὃ τι δὲ ἤδη τε ἡδὺ καὶ πανταχόθεν τὸ ἐς αὐτὸ κερδαλέον, τοῦτο
 5 καὶ καλὸν καὶ χρήσιμον κατέστη. θεῶν δὲ φόβος ἢ ἀνθρώπων νόμος οὐδείς ἀπείργε, τὸ μὲν κρίνοντας ἐν ὁμοίῳ καὶ σέβειν καὶ μὴ ἐκ. τοῦ πάντας ὁρᾶν ἐν ἴσῳ ἀπολλυμένους, τῶν δὲ ἁμαρτημάτων οὐδείς ἐλπίζων μέχρι τοῦ δίκην γενέσθαι βιούς ἂν τὴν τιμωρίαν ἀντιδοῦναι, πολὺ δὲ μείζω τὴν ἤδη κατεψη-
 10 φισμένην σφῶν ἐπικρεμασθῆναι, ἣν πρὶν ἐμπεσεῖν, εἰκὸς εἶναι τοῦ βίον τι ἀπολαῦσαι.

54. Τοιούτῳ μὲν πάθει οἱ Ἀθηναῖοι περιπεσόντες ἐπιέζοντο, ἀνθρώπων τε ἔνδον θνησκόντων καὶ γῆς ἕξω θηουμένης. ἐν δὲ τῷ κακῷ, οἷα εἰκός, ἀνεμνήσθησαν καὶ τοῦδε τοῦ ἔπους,
 15 φάσκοντες οἱ πρεσβύτεροι πάλαι ἄδεσθαι,

ἥξει Δωρικὸς πόλεμος καὶ λοιμὸς ἅμ' αὐτῷ.

ἐγένετο μὲν οὖν ἔρις τοῖς ἀνθρώποις μὴ λοιμὸν ἀνομάσθαι ἐν τῷ ἔπει ὑπὸ τῶν παλαιῶν, ἀλλὰ λιμόν· ἐνίκησε δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰκότως λοιμὸν εἰρησθαι· οἱ γὰρ ἄνθρωποι πρὸς ἅ ἔπασχον τὴν μνήμην ἐποιοῦντο· ἣν δέ γε, οἶμαι, ποτὲ ἄλλος
 20 πόλεμος καταλάβῃ Δωρικὸς τοῦδε ὕστερος, καὶ ξυμβῇ γενέσθαι λιμόν, κατὰ τὸ εἰκὸς οὕτως ἄσονται. μνήμη δὲ ἐγένετο καὶ τοῦ Λακεδαιμονίων χρηστηρίου τοῖς εἰδόσιν, ὅτε ἐπερωτῶσιν αὐτοῖς τὸν θεόν, εἰ χρὴ πολεμεῖν, ἀνεῖλε κατὰ κράτος πολεμοῦσι νί-
 κην ἔσεσθαι, καὶ αὐτὸς ἔφη ξυλλήψεσθαι. περὶ μὲν οὖν τοῦ

„möglichst auf Sinnenlust berech-
 net.“ — 1. καὶ τὸ μὲν προταλ. κτλ.,
 wörtlich: und im Voraus sich abzu-
 mühen für das als gut (edel) Er-
 kannte war keiner gewillt, da es
 ihm ungewiss vorkam, ob er nicht,
 ehe er dazu gelangte, sterben werde;
 was aber für den Augenblick
 angenehm und das irgendwie dazu
 Förderliche war, das galt als gut
 zugleich und nützlich. — 5. θεῶν δὲ
 φόβος κτλ. Sinn: Gottesfurcht oder
 Menschengesetz hinderte Nichts, in-
 dem erstens bei der allgemeinen
 Vernichtung ohne Unterschied die
 Frömmigkeit gleichgültig schien, für
 die Verbrechen aber keiner erwar-
 tete, dass er bis zur gerichtlichen

Verfolgung am Leben bleiben und
 die gebührende Strafe leiden werde,
 dass dagegen eine viel schwerere
 schon als beschlossen über ihm schwe-
 be, vor deren Eintritt man natürlich
 sein Leben ein wenig genießen
 müsse.

18. οἱ γὰρ ἄνθρ. — ἐποιοῦντο, die
 Leute machten dies Citat im Hin-
 blick auf ihr gegenwärtiges Leiden. —
 19. ἄλλος πόλεμος. Aus diesen Wor-
 ten scheint zu folgen, dass Thuk.
 diese Partie vor dem Ende des gan-
 zen Kriege geschrieben habe, sonst
 würde er in irgend einer Weise der
 i. J. 404 bei der Belagerung Athens
 wirklich eingetretenen Hungersnoth
 hiergedacht haben. — 22. τοῖς εἰδόσιν

χρηστηρίου τὰ γιγνόμενα ἥκαζον ὁμοῖα εἶναι· ἐςβεβληκότων δὲ τῶν Πελοποννησίων, ἡ νόσος ἤρξατο εὐθύς. καὶ ἐς μὲν Πελοπόννησον οὐκ ἐσῆλθεν ὃ τι ἄξιον καὶ εἰπεῖν, ἐπενείματο δὲ Ἀθήνας μὲν μάλιστα, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν ἄλλων χωρίων τὰ πολυανθρωπότατα. ταῦτα μὲν τὰ κατὰ τὴν νόσον γεγόμενα. ⁵

3. Lebensende des Perikles (Thuc. II, 59. 65).

59. Μετὰ δὲ τὴν δευτέραν ἐσβολὴν τῶν Πελοποννησίων οἱ Ἀθηναῖοι, ὥς ἢ τε γῇ αὐτῶν ἐτέμνητο τὸ δεύτερον καὶ ἡ νόσος ἐπέκειτο ἅμα καὶ ὁ πόλεμος, ἡλλοίωντο τὰς γνώμας· καὶ τὸν μὲν Περικλέα ἐν αἰτίᾳ εἶχον, ὥς πείσαντα σφᾶς πολεμεῖν καὶ δι' ἐκείνον ταῖς ξυμφοραῖς περιπεπωκότες, πρὸς δὲ τοὺς ¹⁰ Λακεδαιμονίους ὥρμητο ξυγχεῖν. καὶ πρέσβεις τινὰς πέμψαντες ὥς αὐτοὺς ἄπρακτοι ἐγένοντο. πανταχόθεν τε τῇ γνώμῃ ἄποροι καθεστῶτες ἐνέκιντο τῷ Περικλεῖ. ὁ δὲ ὁρῶν αὐτοὺς πρὸς τὰ παρόντα χαλεπαίνοντας καὶ πάντα ποιοῦντας, ἅπερ αὐτὸς ἤλπιζε, ξύλλογον ποιήσας (ἔτι δ' ἐστρατήγει) ἐβούλετο ¹⁵ θαρσύναι τε καὶ ἀπαγαγὼν τὸ ὀργιζόμενον τῆς γνώμης πρὸς τὸ ἡμιώτερον καὶ ἀδεέστερον καταστήσαι. παρελθὼν δὲ ἔλεξε τοιάδε. — — ✕

65. Τοιαῦτα ὁ Περικλῆς λέγων ἐπειρᾶτο τοὺς Ἀθηναίους τῆς τε ἐπ' αὐτὸν ὀργῆς παραλύειν, καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων δει- ²⁰ νῶν ἀπάγειν τὴν γνώμην. οἱ δὲ δημοσίᾳ μὲν τοῖς λόγοις ἀνεπείθοντο, καὶ οὔτε πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἔτι ἔπεμπον, ἐς τε τὸν πόλεμον μᾶλλον ὥρμητο· ἰδίᾳ δὲ τοῖς παθήμασιν ἔλυ-

ist nur: „die den Orakelspruch kannten, erinnerten sich dessen jetzt.“ — 1. ὁμοῖα εἶναι, sei zutreffend (nämlich mit dem Spruche). — 3. ὃ τι ἄξιον καὶ εἰπεῖν, wenigstens nicht so viel, dass es der Rede werth wäre. — ἐπενείματο depastus, grassetus est.

8. ἡλλοίωντο, hatten ihre Ansichten verändert. — 11. ὥρμητο ξυγχεῖν, waren geneigt zu Concessionen. — πρέσβεις τινὰς, verächtlicher Ausdruck von Privatgesandtschaften der Parteihäupter. — 14. ἅπερ αὐτὸς ἤλπιζε, d. h. was er vorausgesehen oder

gefürchtet hatte. — 15. ἔτι δ' ἐστρατήγει; noch war er Feldherr und hatte zur Berufung der Volksversammlung das Recht; anderer Aemter (etwa der Finanzverwaltung) hatte man ihn wahrscheinlich bereits enthoben. — 16. θαρσύναι κτλ. Er wollte sie theils ermutigen, theils ihren Zorn von sich ablenken und sie so in gemässigte und unerschrockene Stimmung bringen, Dies bezweckt die folgende längere (hier weggelassene) Rede.

21. δημοσίᾳ — ἰδίᾳ. In ihrer öffentlichen Berathung mussten sie

ποῦντο, ὁ μὲν δῆμος, ὅτι ἀπ' ἐλασσόνων ὀρμώμενος ἐστέρητο
 καὶ τούτων, οἱ δὲ δυνατοὶ καλὰ κτήματα κατὰ τὴν χώραν οἰκο-
 δομαίαις τε καὶ πολυτελεσίς κατασκευαῖς ἀπολωλεκότες, τὸ δὲ
 μέγιστον, πόλεμον ἀντ' εἰρήνης ἔχοντες. οὐ μέντοι πρότερόν
 5 γε οἱ ξύμπαντες ἐπαύσαντο ἐν ὀργῇ ἔχοντες αὐτόν, πρὶν ἐξη-
 μίωσαν χρήμασιν. ὕστερον δ' αὖθις οὐ πολλῶ, ὅπερ φιλεῖ
 ὁμιλος ποιεῖν, στρατηγὸν εἵλοντο, καὶ πάντα τὰ πράγματα ἐπέ-
 τρεψαν, ὧν μὲν περὶ τὰ οἰκεῖα ἕκαστος ἤλγει, ἀμβλύτεροι ἤδη
 ὄντες, ὧν δὲ ἡ ξύμπασα πόλις προςδεῖτο, πλείστου ἄξιον νομί-
 10 ζοντες εἶναι. ὅσον τε γὰρ χρόνον προὔστη τῆς πόλεως ἐν τῇ
 εἰρήνῃ, μετρίως ἐξηγεῖτο καὶ ἀσφαλῶς διεφύλαξεν αὐτήν, καὶ
 ἐγένετο ἐπ' ἐκείνου μεγίστη· ἐπεὶ τε ὁ πόλεμος κατέστη, ὁ δὲ
 φαίνεται καὶ ἐν τούτῳ προγνοῦς τὴν δύναμιν. ἐπεβίω δὲ δύο
 15 ἔτη καὶ ἕξ μῆνας· καὶ ἐπειδὴ ἀπέθανεν, ἐπὶ πλεόν ἔτι ἐγνώ-
 σθη ἡ πρόνοια αὐτοῦ ἐς τὸν πόλεμον. ὁ μὲν γὰρ ἡσυχάζοντάς
 τε καὶ τὸ ναυτικὸν θεραπεύοντας καὶ ἀρχὴν μὴ ἐπικτωμένους
 ἐν τῷ πολέμῳ, μηδὲ τῇ πόλει κινδυνεύοντας ἔφη περιέσεσθαι·
 οἱ δὲ ταῦτά τε πάντα ἐς τὸν νυναντίον ἔπραξαν, καὶ ἄλλα ἔξω τοῦ
 πολέμου δοκοῦντα εἶναι κατὰ τὰς ἰδίας φιλοτιμίας καὶ ἰδία
 20 κέρδη κακῶς ἐς τε σφᾶς αὐτοὺς καὶ τοὺς ξυμμάχους ἐπολίτευ-
 σαν, ἃ κατορθούμενα μὲν τοῖς ἰδιώταις τιμὴ καὶ ὠφελία μάλ-
 λον ἦν, σφαλέντα δὲ τῇ πόλει ἐς τὸν πόλεμον βλάβη καθίστατο.
 αἷτιον δ' ἦν, ὅτι ἐκείνος μὲν δυνατὸς ὧν τῷ τε ἀξιώματι καὶ
 τῇ γνώμῃ, χρημάτων τε διαφανῶς ἀδωρότατος γενόμενος, κατ-
 25 εἶχε τὸ πληθὺς ἐλευθέρως, καὶ οὐκ ἤγετο μᾶλλον ὑπ' αὐτοῦ
 ἢ αὐτὸς ἦγε διὰ τὸ μὴ κτώμενος ἕξ οὐ προσηκόντων τὴν δύνα-

sich von dem Gewicht seiner Gründe überzeugen lassen; denn sie wussten keine bessere Abhülfe des Uebels, und fühlten den Ernst ihrer Stellung; privatim aber liessen sie ihren Gefühlen freieren Lauf. — 1. ἀπ' ἐλασσόνων ὀρμώμενος, mit geringeren Mitteln ausgerüstet. — 8. ὧν von ἤλγει abhängig: worüber Jeder zu klagen hatte in seiner Familie und am Vermögen, dagegen war man schon eher abgestumpft, und was der Gesamtheit des Staates nöthig war, dazu hielten sie ihn für sehr tüchtig. — 11. μετρίως ἐξηγεῖτο, er leitete sie in gemässigtem Sinne, mit Besonnenheit. — 15. ὁ μὲν γὰρ κτλ. Perikles'

Forderungen für eine glückliche Beendigung des Krieges waren also: 1) Vermeidung innerer Zwietracht, 2) Pflege des Seewesens, 3) keine Ausdehnung des beherrschten Gebietes, 4) keine Unternehmungen (wie die sikelische), wobei die Existenz des Staates selbst aufs Spiel gesetzt werde. — 25. κατεῖχε τὸ πληθὺς ἐλευθέρως, er lenkte die Menge so, dass er sie durch Gründe für seine Ansichten stimmte, wie es eines freien Mannes würdig ist; opp. ἰσχύι. — 26. διὰ τὸ μὴ κτώμενος κτλ. weil er nicht seine Macht durch unwürdige Mittel gewann und deshalb ihnen nach dem Munde zu reden

μιν πρὸς ἡδονὴν τι λέγειν, ἀλλ' ἔχων ἐπ' ἀξιώσει καὶ πρὸς ὀργὴν τι ἀντειπεῖν. ὅποτε γοῦν αἰσθητό τι αὐτοὺς παρὰ καιρὸν ὕβρει θαρσοῦντας, λέγων κατέπλησεν ἐπὶ τὸ φοβεῖσθαι, καὶ δεδιότας αὐτὸν ἀλόγως ἀντικαθίστη πάλιν ἐπὶ τὸ θαρσεῖν. ἐρίγνετό τε λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή. οἱ δὲ ὕστερον ἴσοι αὐτοὶ μᾶλλον πρὸς ἀλλήλους ὄντες καὶ ὀρεγόμενοι τοῦ πρώτου ἕκαστος γίγνεσθαι ἐτράποτο καθ' ἡδονὰς τῷ δήμῳ καὶ τὰ πράγματα ἐνδιδόναι. ἐξ ὧν ἄλλα τε πολλὰ ὡς ἐν μεγάλῃ πόλει καὶ ἀρχὴν ἐχούσῃ ἡμαρτήθη καὶ ὁ ἐς Σικελίαν πλοῦς, ὃς οὐ τοσοῦτον γνώμης ἀμάρτημα ἦν πρὸς οὓς ἐπήεσαν, ὅσον οἱ ἐκπέμπαντες οὐ τὰ πρόσφορα τοῖς οἰχομένοις ἐπιγιννώσκοντες, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἰδίας διαβολὰς περὶ τῆς τοῦ δήμου προστασίας τὰ τε ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἀμβλύτερα ἐποιοῦν καὶ τὰ περὶ τὴν πόλιν πρῶτον ἐν ἀλλήλοις ἐταράχθησαν. σφαλέντες δ' ἐν Σικελίᾳ ἄλλῃ τε παρασκευῇ καὶ τοῦ ναυ-
 τικοῦ τῷ πλείονι μορίῳ, καὶ κατὰ τὴν πόλιν ἤδη ἐν στάσει ὄν-
 τες, ὅμως δέκα μὲν ἔτη ἀντεῖχον τοῖς τε πρότερον ὑπάρχουσι
 πολεμίοις καὶ τοῖς ἀπὸ Σικελίας μετ' αὐτῶν, καὶ τῶν ξυμμά-
 χων ἔτι τοῖς πλείοσιν ἀφεστηκόσι, Κύρῳ τε ὕστερον βασιλέως
 παιδὶ προεγενομένῳ, ὃς παρῆχε χρήματα Πελοποννησίοις ἐς
 τὸ ναυτικόν· καὶ οὐ πρότερον ἐνέδοσαν ἢ αὐτοὶ ἐν σφίσι κατὰ
 τὰς ἰδίας διαφορὰς περιπεσόντες ἐσφάλισαν. τοσοῦτον τῷ Πε-
 ρικλεῖ ἐπερίσσευσεν τότε, ἅψ' ὧν αὐτὸς προέγνω καὶ πάνν' ἂν
 ῥαδίως περιγενέσθαι τῶν Πελοποννησίων αὐτῶν τῷ πολέμῳ.

gezwungen war, sondern sie fest be-
 sass (ἔχων sc. τὴν δύναμιν) in
 Folge seines Ansehens und darum
 auch wohl heftig der Menge wider-
 sprechen durfte. — 6. οἱ δὲ ὕστερον,
 die Nachfolger hielten sich einander
 mehr die Wage (keiner war unbe-
 stritten der hervorragendste an Ta-
 lent) und indem sie jeder nach dem
 ersten Platze strebten, bequemten
 sie sich dazu, sogar die Geschäfts-
 leitung nach Wohlgefallen dem
 Volke in die Hände zu geben (d. h.,
 die Executive ward jetzt in unge-
 höriger Weise von der sonst nur
 gesetzgebenden Volksversammlung
 in Anspruch genommen). — 10. ὁ ἐς
 Σικελίαν πλοῦς. Man beging nach
 Th. nicht gerade einen Fehler in
 der Abschätzung der feindlichen

Macht, aber die Leiter des Staates,
 welche nicht die gehörigen Mittel
 nachsendeten, (ἐπιγιν. eig. nachträg-
 lich votirten) sondern mit einander
 um die Vorsteherschaft des Volkes
 wetteiferten (und nicht gern durch
 Anempfehlung hoher Steuern die
 Gunst verlieren wollten), lähmten
 die Kraft des Heeres und geriethen
 zuerst über die innere Politik unter-
 einander in Zwietracht. — 17. δέκα
 μὲν ἔτη, von 413—404. — 21. αὐτοὶ
 — περιπεσόντες durch sich selbst ge-
 stürzt in Folge der Privatzwiste. —
 22. τοσοῦτον — ἐπερίσσευσεν κτλ. So
 gross war damals der Ueberschuss
 von den Mitteln, womit nach Peri-
 kles' Voranschläge man gar leicht
 die Pelop. allein in dem Kriege
 hätte überwältigen können.

4. Entartung der Sitten in den Parteikämpfen während des Krieges (Thuc. III, 82. 83).

82. Οὕτως ὡμὴ ἡ στάσις προὐχώρησεν, καὶ ἔδοξε μᾶλλον, διότι ἐν τοῖς πρώτῃ ἐγένετο· ἐπεὶ ὕστερόν γε καὶ πᾶν, ὥς εἰπεῖν, τὸ Ἑλληνικὸν ἐκινήθη, διαφορῶν οὐσῶν ἐκασταχοῦ τοῖς τε τῶν δῆμων προστάταις τοὺς Ἀθηναίους ἐπάγεσθαι καὶ τοῖς
 5 ὀλίγοις τοὺς Λακεδαιμονίους. καὶ ἐν μὲν εἰρήνῃ οὐκ ἂν ἐχόντων πρόφασιν, οὐδ' ἐτοιμῶν παρακαλεῖν αὐτούς, πολέμουμένων δὲ καὶ ξυμμαχίας ἅμα ἐκατέροις τῇ τῶν ἐναντίων κακώσει καὶ σφίσιςιν αὐτοῖς ἐκ τοῦ αὐτοῦ προσποιήσει φασίως αἱ ἐπαγωγαὶ τοῖς νεωτερίζειν τι βουλομένοις ἐπορίζοντο. καὶ ἐπέπεσε πολλὰ
 10 καὶ χαλεπὰ κατὰ στάσιν ταῖς πόλεσι, γιγνόμενα μὲν καὶ αἰεὶ ἐσόμενα, ἕως ἂν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ᾗ, μᾶλλον δὲ καὶ ἡσυχαίτερα καὶ τοῖς εἶδεσι διηλλαγμένα, ὥς ἂν ἕκασται αἱ μεταβολαὶ τῶν ξυντυχιῶν ἐφιστῶνται. ἐν μὲν γὰρ εἰρήνῃ καὶ ἀγαθοῖς πράγμασιν αἱ τε πόλεις καὶ οἱ ἰδιῶται ἀμείνους τὰς
 15 γνώμας ἔχουσι διὰ τὸ μὴ ἐς ἀκουσίους ἀνάγκας πίπτειν· ὁ δὲ πόλεμος ὑφελὼν τὴν εὐπορίαν τοῦ καθ' ἡμέραν βίαιος διδάσκαλος, καὶ πρὸς τὰ παρόντα τὰς ὁργὰς τῶν πολλῶν ὁμοιοῖ. ἐστασίαζέ τε οὖν τὰ τῶν πόλεων, καὶ τὰ ἐφυστερίζοντά που πύσσει τῶν προγενομένων πολὺ ἐπέφερε τὴν ὑπερβολὴν τοῦ

Statt aller Erläuterungen im Einzelnen, welche zu weitläufig werden müssten, stehe hier die classische Uebersetzung von Ludwig Döderlein (mit wenigen, zum Theil durch die Kritik gebotenen Aenderungen):

„Einen so grauenvollen Verlauf nahm der Parteikampf [in Kerkyra], und er schien es noch mehr, weil er von allen der erste war; denn später gerieth, man kann sagen ganz Griechenland in Aufruhr; überall herrschte Zerwürfniß und die Neigung einerseits bei den Volksmännern, die Athener, anderseits bei den Oligarchen, die Lakedaimonier ins Land zu rufen. Im Frieden hatte ihnen Vorwand und Lust hierzu gefehlt, aber im Kriegszustand und bei ihrer Verbündung mit einem der beiden Staaten, um den Gegenpart zu bedrängen und sich selbst zu verstärken, setzte die Umwälzungspartei leicht die Einladung einer fremden Macht ins Werk. Vieles Ungemach brach durch diese Unruhen über die Länder los, wie es kommt und kommen wird, so lange der Mensch Mensch bleibt, nur heftiger oder ruhiger und in seinen Erscheinungen verschieden, je nachdem eben die Wechselfälle des Glückes herantreten. Denn im Frieden und Wohlstand ist die Gesammtheit und der Privatmann besser gesinnt, weil Niemand in Noth geräth und thun muss was er nicht will; hat aber der Krieg erst die Leichtigkeit des Lebens geraubt, so stimmt er, ein gewalttätiger Lehrmeister, die meisten Gemüther durch die Verhältnisse zu einer ähnlichen Denkart. Also in jedem Staate herrschte Parteizwietracht, und wo dieser Zustand erst später eintrat, da führte er mittels der Kenntniß

καινούσθαι τὰς διανοίας τῶν τ' ἐπιχειρήσεων περιτεχνήσει καὶ τῶν τιμωριῶν ἀτοπία. καὶ τὴν εἰωθυῖαν ἀξίωσιν τῶν ὀνομάτων ἐς τὰ ἔργα ἀντήλλαξαν τῇ δικαιοῦσει. τόλμα μὲν γὰρ ἀλόγιστος ἀνδρία φιλέταιρος ἐνομίσθη, μέλλησις δὲ προμηθῆς δειλία εὐπρεπής, τὸ δὲ σῶφρον τοῦ ἀνάνδρου πρόσχημα, καὶ τὸ πρὸς ἅπαν ξυνετὸν ἐπὶ πᾶν ἀργόν· τὸ δ' ἐμπλήκτως ὅξυ ἀνδρὸς μοῖρα προσετέθη, ἀσφαλεία δὲ τὸ ἐπιβουλεύσασθαι ἀποτροπῆς πρόφασις εὖλογος. καὶ ὁ μὲν χαλεπαίνων πιστὸς αἰεί, ὁ δ' ἀντιλέγων αὐτῷ ὑποπτος. ἐπιβουλεύσας δέ τις τυχὼν ξυνετός, καὶ ὑπονοήσας ἔτι δεινότερος· προβουλεύσας δὲ, ὅπως μηδὲν αὐτῶν 10 δεήσει, τῆς τε ἐταιρίας διαλυτῆς καὶ τοὺς ἐναντίους ἐκπεπληγμένος. ἀπλῶς δὲ ὁ φθάσας τὸν μέλλοντα κακὸν τι δοῶν ἐπηνεῖτο, καὶ ὁ ἐπικελεύσας τὸν μὴ διανοούμενον. καὶ μὴν καὶ τὸ ξυγγενὲς τοῦ ἐταιρικοῦ ἀλλοτριώτερον ἐγένετο διὰ τὸ ἐτοιμότερον εἶναι ἀπροφασίστως τολμᾶν· οὐ γὰρ μετὰ τῶν κειμένων 15 νόμων ὠφείλιας αἱ τοιαῦται ξύνοδοι, ἀλλὰ παρὰ τοὺς καθεστῶτας πλεονεξία. καὶ τὰς ἐς σφᾶς αὐτοὺς πίστεις οὐ τῷ θείῳ νόμῳ μᾶλλον ἐκρατύνοντο ἢ τῷ κοινῇ τι παρανομῆσαι. τὰ τε ἀπὸ τῶν ἐναντίων καλῶς λεγόμενα ἐνεδέχοντο ἔργων φυλακῇ, εἰ προὔχοιεν, καὶ οὐ γενναιότητι. ἀντιτιμωρήσασθαι τέ τινα 20 περὶ πλείονος ἢν ἢ αὐτὸν μὴ προπαθεῖν. καὶ ὅρκοι εἰ που ἄρα γένοιντο ξυναλλαγῆς, ἐν τῷ αὐτίκα πρὸς τὸ ἄπορον ἐκατέρω

jener früheren Vorgänge noch eine Steigerung in der Umwandlung der Gemüthsart herbei, in Schlaueit der Angriffe und widriger Rachsucht. Auch die gewohnte Bedeutung der Namen für die Sachen vertauschte man nach Dafürhalten; denn unvernünftige Kühnheit hiess aufopfernder Muth, und vorsichtiges Zögern Beschönigung der Furcht; Besonnenheit ein Deckmantel der Feigheit, und Vernunft in Allem Flauheit für Alles — nur tolle Leidenschaftlichkeit machte den wahren Mann! — und mit Vorsicht weiter überlegen galt als ein wohlklingender Vorwand für das Nichtwollen. Wer anfeindete, fand immer Glauben; wer ihm widersprach, schien verdächtig. Wer mit Erfolg Schlingen legte, hiess ein kluger Mann; wer die Schlingen merkte, noch ein feinerer Kopf; wer aber sorgte, solcher Vorsicht gar nicht zu bedürfen, ein Abtrünniger und ein Feigling. Kurz wer seinem Feinde, der ihn schaden wollte, zuvorkam, erntete Lob und ebenso, wer den Harmlosen aufwiegelte. Die Blutsverwandschaft ward zu einem schwächeren Band als die Klubgenossenschaft, weil der Klubgenosse sich rückhaltloser zu kühnen Unternehmungen verstand; denn solche Vereine bildeten sich nicht im Interesse der bestehenden Gesetze, sondern den Gesetzen zuwider zu Zwecken des Eigennutzes. Und nicht eine religiöse Handlung diente zur Besiegelung der gegenwärtigen Treue, sondern ein gemeinsam verübtes Verbrechen. Gute Anträge vom Gegenpart fanden nur Aufnahme, wenn man sich thatsächlich geschützt und den Gegner im Vortheil wusste, nicht aus edlem Vertrauen. Am Feinde Rache zu nehmen stand höher im Werth, als selbst ungekränkt zu bleiben. Und fand ein-

διδόμενοι ἰσχυον, οὐκ ἔχόντων ἄλλοθεν δύναμιν· ἐν δὲ τῷ
 παρατυχόντι ὁ φθάσας θαρσῆσαι, εἰ ἴδοι ἄφρακτον, ἥδιον διὰ
 τὴν πίστιν ἐτιμωρεῖτο ἢ ἀπὸ τοῦ προφανοῦς, καὶ τό τε ἀσφαλὲς
 ἐλογίζετο καὶ ὅτι ἀπάτῃ περιγενόμενος ξυνέσεως ἀγώνισμα
 5 προσελάμβανε. ῥᾶον δ' οἱ πολλοὶ κακοῦργοι ὄντες δεξιοὶ
 κέκληνται ἢ ἀμαθεῖς ἀγαθοί, καὶ τῷ μὲν αἰσχύνονται, ἐπὶ δὲ τῷ
 ἀγάλλονται. πάντων δ' αὐτῶν αἴτιον ἀρχὴ ἡ διὰ πλεονεξίαν
 καὶ φιλοτιμίαν, ἐκ δ' αὐτῶν καὶ ἐς τὸ φιλονεικεῖν καθιστα-
 μένων τὸ πρόθυμον. οἱ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσι προστάντες μετὰ
 10 ὀνόματος ἐκότεροι εὐπρεποῦς, πλήθους τε ἰσονομίας πολιτικῆς
 καὶ ἀριστοκρατίας σώφρονος προτιμήσει, τὰ μὲν κοινὰ λόγῳ
 θεραπεύοντες ἄθλα ἐποιοῦντο, παντὶ δὲ τρόπῳ ἀγωνιζόμενοι
 ἀλλήλων περιγίγνεσθαι, ἐτόλμησάν τε τὰ δεινότερα ἐπεξήεσάν τε,
 τὰς τιμωρίας [ἔτι μείζους] οὐ μέχρ' οὗ τοῦ δικαίου καὶ τῇ πόλει
 15 ξυμφόρου προτιθέντες, ἐς δὲ τὸ ἐκατέροις πονεῖν ἡδονὴν ἔχον
 ὀρίζοντες· καὶ ἢ μετὰ ψήφου ἀδίκου καταγνώσεως ἢ χειρὶ
 κτώμενοι τὸ κρατεῖν ἔτιομοι ἦσαν τὴν αὐτίκα φιλονεικίαν
 ἐκπιμπλάναι. ὥστε εὐσεβεῖα μὲν οὐδέτεροι ἐνόμιζον, εὐπρεπεία
 δὲ λόγου οἷς ξυμβαίῃ ἐπιφθόνως τι διαπράξασθαι, ἄμεινον
 20 ἤκουον. τὰ δὲ μέσα τῶν πολιτῶν ὑπ' ἀμφοτέρων, ἢ ὅτι οὐ
 ξυνηγωνίζοντο, ἢ φθόνῳ τοῦ περιεῖναι, διεφθείροντο.

mal Versöhnung statt und wurde beschworen, so blieb der Eid, aus Rath-
 losigkeit geleistet, nur für den Augenblick in Kraft, wenn sonst keine
 Macht zu Gebote stand; aber bei nächster Gelegenheit nahm, wer sich
 zuerst wieder stark fühlte und den Gegner arglos sah, seine Rache, lieber
 durch Treubruch als durch offene Gewalt; er brachte dabei die Gefährlo-
 sigkeit in Anschlag und den Ehrenpreis der Klugheit, um den er warb,
 wenn er einem Betrug den Sieg verdankte. Der gewöhnliche Mensch will
 lieber ein schlechter aber gewandter Mann heissen, als ein Biedermann
 ohne Weltklugheit; er schämt sich des letzteren und brüstet sich mit dem
 andern. Die Schuld an all dem Uebel trägt die Herrschbegier aus Eigen-
 nutz und Ehrgeiz, und deren Folge, die leidenschaftliche Parteisucht.
 Denn unter ehrenwerthen Namen, als Freunde der bürgerlichen Gleichbe-
 rechtigung oder einer vernünftigen Aristokratie, arbeiteten die Partei-
 führer in den Staaten angeblich für das Gemeinwohl und nannten dieses
 das Ziel ihres Kampfes, aber in ihrem Streben, auf jede Weise einander
 niederzukämpfen, erlaubten sie sich die ärgsten Gräuelt und Verfolgungen,
 indem sie nicht nur vorgingen, soweit Gerechtigkeit und Staatswohl es
 forderte, vielmehr sie nach Wohlgefallen bestimmten und im Besitz des
 Sieges, den ihnen ein ungerechtes Verdammungsurtheil oder die Gewalt
 verschaffte, unbedenklich ihren augenblicklichen Parteihass befriedigten.
 So übte keine Partei, was fromme Pflicht verlangte; nur wem es gelang,
 unter schönem Namen seinen Zweck auf beneidenswerthe Weise zu er-
 reichen, der stand in Achtung. Der Gemässigte dagegen sah sich von bei-
 den Parteien verfolgt, entweder weil er am Kampf nicht Theil nehmen
 wollte, oder weil ihm die glückliche Rettung missgönnt ward.

83. Οὕτω πᾶσα ἰδέα κατέστη κακοτροπίας διὰ τὰς στάσεις τῷ Ἑλληνικῷ, καὶ τὸ εὖηθες, οὐ τὸ γενναῖον πλεῖστον μετέχει, καταγελασθὲν ἠφανίσθη, τὸ δὲ ἀντιτετάχθαι ἀλλήλοις τῇ γνώμῃ ἀπίστως ἐπὶ πολὺ διήνεγκεν· οὐ γὰρ ἦν ὁ διαλύσων οὔτε λόγος ἐχρὸς οὔτε ὄρκος φοβερός, κρείσσους δὲ ὄντες ἅπαντες λογι-
 5 σμῷ ἐς τὸ ἀνέλπιστον τοῦ βεβαίου μὴ παθεῖν μᾶλλον προσεκό-
 πουν, ἢ πιστεῦσαι ἐδύνατο, καὶ οἱ φαυλότεροι γνώμην ὡς τὰ πλείω περιεγίννοντο· τῷ γὰρ δεδιέναι τό τε αὐτῶν ἐνδεὲς καὶ τὸ τῶν ἐναντίων ξυνέτον, μὴ λόγοις τε ἥσσους ὦσι, καὶ ἐκ τοῦ πολυτρόπου αὐτῶν τῆς γνώμης φθάσωσι προεπιβουλευόμενοι,¹⁰
 τολμηρῶς πρὸς τὰ ἔργα ἐχώρουν. οἱ δὲ καταφρονούντες κἂν προαισθῆσθαι, καὶ ἔργῳ οὐδὲν σφᾶς δεῖν λαμβάνειν ἢ γνώμῃ ἔξεστιν, ἄφρακτοι μᾶλλον διεφθείροντο.

83. So schlug die Schlechtigkeit in jeder Gestalt Wurzel im griechischen Volk als Folge des Parteikampfes. Die Herzensseinfalt, die dem Edelsinn am nächsten verwandt ist, sah sich verlacht und verschwand, und weitaus für besser galt es, sich mit Misstrauen im Herzen gegenüberzustehen; denn dieses zu heben war kein Manneswort unverbrüchlich, kein Eidschwur furchtbar genug. Jeder wollte vielmehr bei der Hoffnungslosigkeit auf Treue und Glauben mittelst kluger Berechnung obsiegend sich vor Schaden hüten, als ein Vertrauen schenken, das nicht möglich war. Und der Geistlosere trug mehrentheils den Sieg davon; denn weil er im Gefühl seiner Schwäche und der Klugheit seiner Gegner fürchtete, in der Kunst der Rede zu unterliegen oder zuerst das Opfer ihrer Gewandtheit zu werden, schritt er kühn zu Thätlichkeiten. Wer dagegen in seinem Stolze wähnte die Gefahr wohl voraussehen zu können und, was der Klugheit möglich sei, nicht mit der Faust gewinnen zu dürfen, der versäumte die Vorsicht und ging um so eher zu Grunde.

5. Die Gefangennehmung der Spartiaten auf Sphakteria (Thuk. IV 26 — 41).

26. Ἐν δὲ τῇ Πύλῳ ἔτι ἐπολιόρχουν τοὺς ἐν τῇ νήσῳ Λα-
 30 κεδαιμονίους οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ τὸ ἐν τῇ ἡπείρῳ στρατόπεδον τῶν Πελοποννησίων κατὰ χώραν ἔμενεν. ἐπίπονος δ' ἦν τοῖς Ἀθηναίοις ἡ φυλακὴ σίτου τε ἀπορία καὶ ὕδατος· οὐ γὰρ ἦν κρήνη ὅτι μὴ μία ἐν αὐτῇ τῇ ἀκροπόλει τῆς Πύλου, καὶ αὕτη

30. Als die 420 spartiatischen Hopliten auf Sphakteria abgeschnitten waren, machte Sparta Friedensanträge, welche jedoch nach vergeblichen Unterhandlungen wieder ab-

gebrochen wurden. Die Athener besaßen jetzt die einigermaßen befestigte Burghöhe von Pylos und den Hafen; die Spartaner hatten nördlich und südlich davon zahlreiche

- οὐ μεγάλη, ἀλλὰ διαμώμενοι τὸν κάλχηκα οἱ πλείστοι ἐπὶ τῇ θαλάσῃ ἐπινον οἷον εἰκὸς ὕδωρ. στενόχωρα τε ἐν ὀλίγῳ στρατοπεδευομένοις ἐγίνετο, καὶ τῶν νεῶν οὐκ ἔχουσῶν ὄρμον αἱ μὲν σίτον ἐν τῇ γῇ ἤροῦντο κατὰ μέρος, αἱ δὲ μετέωροι ὥρμου. 5 ἀθηνῶν τε πλείστην ὁ χρόνος παρείχε παρὰ λόγον ἐπιγινόμενος, οὓς ὦντο ἡμερῶν ὀλίγων ἐκπολιορκήσειν ἐν νήσῳ τε ἐρήμῃ καὶ ὕδατι ἀλμυρῷ χρωμένους. αἴτιον δὲ ἦν οἱ Λακεδαμόνιοι προειπόντες ἐς τὴν νῆσον ἐξάγειν σίτον τε τὸν βουλούμενον ἀηλεσμένον καὶ οἶνον καὶ τυρὸν καὶ εἴ τι ἄλλο βρώμα, οἷον ἂν ἐς 10 πολιορκίαν ξυμφέρῃ, τάξαντες ἀργυρίου πολλοῦ, καὶ τῶν Εἰλωτῶν τῷ ἐξαγαρόντι ἐλευθερίαν ὑπισχνούμενοι. καὶ ἐξήγον ἄλλοι τε παρακινδυνεύοντες καὶ μάλιστα οἱ Εἰλωτες, ἀπαίροντες ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου ὀπόθεν τύχοιεν, καὶ καταπλέοντες ἔτι νυκτὸς ἐς τὰ πρὸς τὸ πέλαγος τῆς νήσου. μάλιστα δὲ ἐτήρουν 15 ἀνέμῳ καταφέρεσθαι. ῥᾶον γὰρ τὴν φυλακὴν τῶν τριήρων ἐλάνθανον, ὁπότε πνεῦμα ἐκ πόντου εἴη· ἄπορον γὰρ ἐγίνετο περιορμεῖν, τοῖς δὲ ἀφειδῆς ὁ κατάπλους καθεστήκει· ἐπώκελλον γὰρ τὰ πλοῖα τετιμημένα χρημάτων, καὶ οἱ ὀπλῖται περὶ τὰς κατάρσεις τῆς νήσου ἐφύλασσον. ὅσοι δὲ γαλήνῃ κινδυνεύ- 20 σιαν, ἡλίσκοντο. ἐγένεον δὲ καὶ κατὰ τὸν λιμένα κολυμβηταὶ ὕφυδροι, καλωδίῳ ἐν ἄσκοις ἐφέλκοντες μήκωνα μεμελιτωμένην καὶ λίνον σπέρμα κεκομμένον· ὧν τὸ πρῶτον λανθανόντων φυλακαὶ ὕστερον ἐγένοντο. παντὶ τε τρόπῳ ἐκότεροι ἐτεχνῶντο, οἱ μὲν ἐσπέμπειν τὰ σιτία, οἱ δὲ μὴ λαν- 25 θάνειν σφᾶς.

27. Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις πυνθανόμενοι περὶ τῆς στρατιᾶς, ὅτι ταλαιπωρεῖται, καὶ σίτος τοῖς ἐν τῇ νήσῳ ὅτι ἐσπλεῖ, ἡπόρουν καὶ ἐδεδοίκεσαν, μὴ σφῶν χειμῶν τὴν φυλακὴν ἐπιλάβ-

aber jetzt unbrauchbare Landtruppen. — 1. διαμώμενοι τὸν κ., den Kies durchwühlend. — 2. οἷον εἰκὸς ὕδωρ, solches Wasser, wie man sich denken kann (da zu finden). — 3. ὄρμον, d. h. die Schiffe hatten keinen Landungsplatz. — 4. σίτον ἤροῦντο, die Einen nahmen Speise zu sich, da zum Kochen im Schiffe kein Raum war; während die Andern μετέωροι ὥρμου, vor Anker auf hoher See lagen. — 5. χρόνος ἐπίγιν., die lange Zeit, welche darüberhing. — 6. οὓς ὦντο fast = οὗτοι ὦντο αὐτοὺς (eigentlich ἐν τούτοις οὓς, bei der Blockade von

Leuten, wo sie meinten). — 10. τάξαντες ἀργ., indem sie viel Geld daraufgesetzt hatten. — 14. ἐς τὰ πρὸς τὸ πέλαγος τῆς ν., auf die nach dem Meer gerichtete Seite der Insel. — 17. περιορμεῖν, ringsumher vor Anker zu liegen (im Schutze einer Bucht). — ἀφειδῆς καθεστήκει, sie schonen die Fahrzeuge nicht. — 18. τετιμημένα χρ., da sie ihnen mit Geld aufgewogen wurden. — 21. μήκωνα. Mit Honig vermischter Mohn soll den Hunger stillen, gestossener Leinsamen ein Mittel gegen Durst sein. 28. ἐπιλάβοι, der Winter möge

ὄρῳντες τῶν τε ἐπιτηδείων τὴν περὶ τὴν Πελοπόννησον κομι-
δὴν ἀδύνατον ἐσομένην ἅμα ἐν χωρίῳ ἐρήμῳ καὶ οὐδ' ἐν θέρει
οἰοί τε ὄντες ἱκανὰ περιπέμπειν, τὸν τε ἔφορμον χωρίων ἀλι-
μένων ὄντων οὐκ ἐσόμενον, ἀλλ' ἢ σφῶν ἀνέντων τὴν φυλακὴν
περιγενήσεσθαι τοὺς ἄνδρας, ἢ τοῖς πλοίοις, ἃ τὸν σῆτον αὐτοῖς 5
ἦγε, χεიმῶνα τηρήσαντας ἐκπλεύσεσθαι. πάντων δὲ ἐφοβοῦντο
μάλιστα τοὺς Λακεδαιμονίους, ὅτι ἔχοντάς τι ἰσχυρὸν αὐτοὺς
ἐνόμιζον οὐκ ἐτι σφίσιν ἐπικηρυκεύεσθαι· καὶ μετεμέλοντο τὰς
σπονδὰς οὐ δεξάμενοι. Κλέων δὲ γνούς αὐτῶν τὴν ἐς αὐτὸν
ὑποψίαν περὶ τῆς ξυμβάσεως οὐ τάληθ' ἔφη λέγειν τοὺς ἔξαγ- 10
γέλλοντας. παραινούντων δὲ τῶν ἀφιγμένων, εἰ μὴ σφίσι
πιστεύουσι, κατασκόπους τινὰς πέμψαι, ἡρέθη κατάσκοπος αὐτός
μετὰ Θεαγένους ὑπὸ Ἀθηναίων. καὶ γνούς, ὅτι ἀναγκασθήσε-
ται ἢ ταυτὰ λέγειν οἷς διέβαλλεν, ἢ τάναντία εἰπὼν ψευδὴς
φανήσεσθαι, παρήνει τοῖς Ἀθηναίοις, ὄρῳν αὐτοὺς καὶ ὥρμη- 15
μένους τι τὸ πλεον τῇ γνώμῃ στρατεύειν, ὥς χρὴ κατασκόπους
μὲν μὴ πέμπειν, μηδὲ διαμέλλειν καιρὸν παριέντας, εἰ δὲ δοκεῖ
αὐτοῖς ἀληθ' εἶναι τὰ ἀγγελλόμενα, πλεῖν ἐπὶ τοῖς ἄνδρας.
καὶ ἐς Νικίαν τὸν Νικηράτου, στρατηγὸν ὄντα, ἀπεσήμενεν
ἐχθρὸς ὢν καὶ ἐπιτιμῶν ῥάδιον εἶναι παρασκευῇ, εἰ ἄνδρες εἶεν 20
οἱ στρατηγοί, πλεύσαντας λαβεῖν τοὺς ἐν τῇ νήσῳ, καὶ αὐτὸς
γ' ἂν, εἰ ἦρχε, ποιῆσαι τοῦτο. X

28. Ὁ δὲ Νικίας τῶν τε Ἀθηναίων τι ὑποθορυβησάντων ἐς
τὸν Κλέωνα, ὃ τι οὐ καὶ νῦν πλεῖ, εἰ ῥάδιόν γε αὐτῷ φαίνε-
ται, καὶ ἅμα ὄρῳν αὐτὸν ἐπιτιμῶντα ἐκέλευεν ἥντινα βούλεται 25
δύναμιν λαβόντα τὸ ἐπὶ σφᾶς εἶναι ἐπιχειρεῖν. ὁ δὲ τὸ μὲν
πρῶτον οἰόμενος αὐτὸν λόγῳ μόνον ἀφιέναι ἔτοιμος ἦν· γνούς
δὲ τῷ ὄντι παραδωσείοντα ἀνεχώρει καὶ οὐκ ἔφη αὐτὸς ἀλλ'
ἐκείνῳ στρατηγεῖν, δεδιὼς ἤδη καὶ οὐκ ἂν οἰόμενός οἱ αὐτὸν
τολμῆσαι ὑποχωρῆσαι. αὐτίς δὲ ὁ Νικίας ἐκέλευε καὶ ἐξίστατο 30
τῆς ἐπὶ Πύλῳ ἀρχῆς καὶ μάρτυρας τοὺς Ἀθηναίους ἐποιεῖτο.

sie ereilen. — 1. Von ὄρῳντες hängt ab ἐσομένην und οὐκ ἐσόμενον, dann die Inf. περιγενήσεσθαι u. ἐκπλεύσεσθαι. — 2. ἅμα ἐν χ. ἐρ. καὶ οὐδ', zumal bei der Einöde der Gegend und wo sie auch im Sommer nicht u. s. w. — 3. τὸν ἔφορμον οὐκ ἐσόμενον, die Blockade würde nicht fortgesetzt werden können. — 7. τι ἰσχυρὸν, eine Sicherheit die Män-

ner zu retten. — 19. ἀπεσήμενεν, er deutete hin.

23. ὑποθορ. ἐς τὸν Κ. ihm lärmend zuschreien, warum ὅ, τι οὐ καὶ νῦν, nicht noch jetzt. — 26. τὸ ἐπὶ σφᾶς εἶναι, ihrétwegen, so viel auf sie (die Feldherren) ankäme. — 27. ἀφιέναι scil. τὴν ἀρχήν, dass er sein Amt aufgebe, ihm abtrete. — 28. ἀνεχώρει zog sich zurück. — 29. οὐκ ἂν τολ-

οἱ δὲ, οἷον ὄχλος φιλεῖ ποιεῖν, ὅσῳ μᾶλλον ὁ Κλέων ὑπέφευγε τὸν πλοῦν καὶ ἐξᾠγχώρει τὰ εἰρημένα, τόσῳ ἐπεκελεύοντο τῷ Νικίᾳ παραδιδόναι τὴν ἀρχήν, καὶ ἐκεῖνῳ ἐπεβόων πλεῖν. ὥστε οὐκ ἔχων, ὅπως τῶν εἰρημένων ἔτι ἐξᾠπαλλαγῇ, ὑφίσταται τὸν πλοῦν· καὶ παρέλθων οὔτε φοβεῖσθαι ἔφη Λακεδαιμονίους, πλεύσεσθαι τε λαβὼν ἐκ μὲν τῆς πόλεως οὐδένα, Ἀθηνίους δὲ καὶ Ἰμβριούς τοὺς παρόντας, καὶ πελταστὰς οἱ ἦσαν ἐκ τε Αἴνου βεβοηθηκότες καὶ ἄλλοθεν τοξότας τετρακοσίους· ταῦτα δὲ ἔχων ἔφη πρὸς τοῖς ἐν Πύλῳ στρατιώταις ἐντὸς ἡμερῶν εἰκοσιν ἢ ἄξιον Λακεδαιμονίους ζῶντας, ἢ αὐτοῦ ἀποκτενεῖν. τοῖς δὲ Ἀθηναίοις ἐνέπεσε μὲν τι καὶ γέλωτος τῇ κοῦφολογίᾳ αὐτοῦ, ἄσμένοις δ' ὅμως ἐγίγνετο τοῖς σώφροσι τῶν ἀνθρώπων, λογιζομένοις δυοῖν ἀγαθοῖν τοῦ ἑτέρου τεύξεσθαι, ἢ Κλέωνος ἀπαλλαγῆσεσθαι, ὃ μᾶλλον ἤλπιζον, ἢ σφαλεῖσι γνώμῃς Λακεδαιμονίους σφίσι χειρώσασθαι.

29. Καὶ πάντα διαπραξάμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ψηφισάμενων Ἀθηναίων αὐτῷ τὸν πλοῦν, τῶν τε ἐν Πύλῳ στρατηγῶν ἓνα προσελόμενος Δημοσθένην, τὴν ἀναγωγὴν διὰ τάχους ἐποιεῖτο. τὸν δὲ Δημοσθένην προσέλαβε πυνθανόμενος τὴν ἀπόβασιν αὐτὸν ἐς τὴν νῆσον διανοεῖσθαι. οἱ γὰρ στρατιῶται κακοπαθοῦντες τοῦ χωρίου τῇ ἀπορίᾳ καὶ μᾶλλον πολιορκούμενοι ἢ πολιορκοῦντες ὠρμητο διακινδυνεύσαι. καὶ αὐτῷ ἔτι θώμην καὶ ἡ νῆσος ἐμπροσθεῖσα παρέσχε. πρότερον μὲν γὰρ οὔσης αὐτῆς ὑλώδους ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἀτρυβοῦς διὰ τὴν αἰετῶν ἐρημίαν ἐφοβεῖτο, καὶ πρὸς τῶν πολεμίων τοῦτο ἐνόμιζε μᾶλλον εἶναι· πολλῶ γὰρ ἂν στρατοπέδῳ ἀποβάντι ἐξ ἀφανοῦς χωρίου προσβάλλοντας αὐτοὺς βλέπτειν· σφίσι μὲν γὰρ τὰς ἐκείνων ἀμαρτίας καὶ παρασκευὴν ὑπὸ τῆς ὕλης οὐκ ἂν ὁμοίως δῆλα εἶναι, τοῦ δὲ αὐτῶν στρατοπέδου καταφανῇ ἂν εἶναι. 30 πάντα τὰ ἀμαρτήματα, ὥστε προσπίπτειν ἂν αὐτοὺς ἀπροςδοκῆτως, ἢ βούλονται· ἐπ' ἐκείνους γὰρ ἂν εἶναι τὴν ἐπιχείρησιν.

μῆσαι, Nikias würde es nicht über sich gewinnen, zurückzutreten. — 2. ἐξᾠγχώρει τὰ εἰρημένα, ἀνεθύετο ποιεῖν. ἀπερ ὑπέσχετο Schol. — 6. Ἀθηνίους. Die Inseln Lemnos und Imbros waren Athenische Kleruchien, deren Einwohner also den geborenen Athenern am nächsten geachtet wurden. Ainos an der Hebrosmün-

dung war tributpflichtig.

20. τὴν ἀπόβασιν „die auch von ihm beabsichtigte Landung.“ — 23. θώμην παρέσχε, der Brand auf der Insel gab ihm noch einen Vortheil. — 25. πρὸς τῶν πολεμίων, günstig für die Feinde. — 23. ἀμαρτίας, Schwächen und Blößen. — 31. ἐπ' ἐκείνους γὰρ, denn in den Händen Jener liege der

εἰ δ' αὖ ἐς δασὺ χωρίον βιάζοιτο ὁμόσε ἰέναι, τοὺς ἐλάσσους, ἐμπεύρους δὲ τῆς χώρας, κρείσσους ἐνόμιζε τῶν πλεόνων ἀπειρών· λανθάνειν τε ἂν τὸ ἐαυτῶν στρατόπεδον πολὺ ὄν διαφθειρόμενον, οὐκ οὔσης τῆς προσόψεως, ἣ χρῆν ἀλλήλοις ἐπιβοηθεῖν.

30. Ἀπὸ δὲ τοῦ Αἰτωλικοῦ πάθους, ὃ διὰ τὴν ὕλην μέρος τι ἐγένετο, οὐχ ἥμισυ αὐτὸν ταῦτα ἐξήει. τῶν δὲ στρατιωτῶν ἀναγκασθέντων διὰ τὴν στενοχωρίαν τῆς νήσου τοῖς ἐσχάτοις προσίσχοντας ἀριστοποιεῖσθαι διὰ προφυλακῆς, καὶ ἐμπρήσαντός τινος κατὰ μικρὸν τῆς ὕλης ἄκοντος, [καὶ] ἀπὸ τούτου πνεύματος ἐπιγενομένου, τὸ πολὺ αὐτῆς ἔλαθε κατακυνθίν. οὕτω δὴ τοὺς τε Λακεδαιμονίους μᾶλλον κατιδὼν πλείους ὄντας, ὑπονοῶν πρότερον ἐλάσσοσι τὸν σῖτον αὐτοὺς ἐσπέμπειν, τότε ὥς ἐπ' ἀξιοχρεῶς τοὺς Ἀθηναίους μᾶλλον σπουδὴν ποιεῖσθαι, τὴν τε νήσον εὐαποβατωτέρα οὖσαν, τὴν ἐπιχείρησιν παρε- 15 σκευάζετο, στρατιάν τε μεταπέμπων ἐκ τῶν ἐγγὺς ξυμμάχων καὶ τὰ ἄλλα ἐτοιμάζων. Κλέων δὲ ἐκείνῳ τε προπέμψας ἄγγελον ὥς ἤξων, καὶ ἔχων στρατιάν ἣν ἤτησάτο ἀφικνεῖται ἐς Πύλον. καὶ ἅμα γένομενοι πέμπουσι πρῶτον ἐς τὸ ἐν τῇ ἡμίρῳ στρατόπεδον κήρυκα προκαλούμενοι, εἰ βούλονται ἄνευ κινδύνου 20 τοὺς ἐν τῇ νήσῳ ἄνδρας σφίσι τὰ τε ὅπλα καὶ σφᾶς αὐτοὺς κελεύειν παραδοῦναι, ἐφ' ᾧ φυλακῇ τῇ μετρία τηροῦνται, ἕως ἂν τι περὶ τοῦ πλέονος ξυμβαδῇ.

31. Οὐ προσδεξαμένων δὲ αὐτῶν, μίαν μὲν ἡμέραν ἐπέσχον, τῇ δ' ὕστεραίᾳ ἀνηγάγοντο μὲν νυκτὸς ἐπ' ὀλίγας ναῦς 20 τοὺς ὀπλίτας πάντας ἐπιβίβασαντες, πρὸ δὲ τῆς ἑω ὀλίγον

Angriff. — 3. λανθάνειν — διαφθεῖρ., ihr Heer würde trotz der Menge unvermerkt allmählig aufgerieben werden. — 4. προσόψεως, Möglichkeit des Erkennens.

6. Αἰτωλικοῦ πάθους (*incommodi Aetolici*). In Aetolien hatte Demosthenes im vorigen Jahre in eine Gebirgsgegend sich verlocken lassen und eine Schlappe erlitten; vgl. Thuc. 3, 97 ff. — 7. ἐξήει *subiit animum*. — 9. διὰ προφυλακῆς „unter Aufstellung von Vorposten.“ — 10. κατὰ μικρὸν τῆς ὕ., einen kleinen Theil des Waldes. — ἀπὸ τούτου, darnach. — 12. ὑπονοῶν; er vermuthete früher, dass während des Waffenstillstandes die Lakedaimonier mehr

Portionen der verabredeten Verpflegung hingesandt hätten, als Leute auf der Insel gewesen seien. — Das Gerippe des ganzen schwierigen Satzes sollte sein: κατιδὼν τοὺς τε ὄντας, τὴν τε — οὖσαν, παρεσκευάζετο. Aber πρότερον ist Anlass geworden zu dem Einschießel τότε ὥς — ποιεῖσθαι als (*quippe*) gegen Leute, die es werth seien, dass die Athener sich mehr bemühten; was streng genommen nur zu παρεσκ. passt (Krüger vermuthet, dass dieser Satz hinter οὖσαν zu stellen sei, wodurch aber der Gegensatz schwinden würde). — 22. τῇ μετρία, ἥγουν φιλανθρωπῶς, Schol. — 23. περὶ τοῦ πλέονος, über die Hauptsache.

ἀπέβαινον τῆς νήσου ἑκατέρωθεν, ἕκ τε τοῦ πελάγους καὶ πρὸ τοῦ λιμένος, ὀκτακόσιοι μάλιστα ὄντες ὀπλίται, καὶ ἐχώρουν δρόμῳ ἐπὶ τὸ πρῶτον φυλακτήριον τῆς νήσου. ὧδε γὰρ διετετάχατο. ἐν ταύτῃ μὲν τῇ πρώτῃ φυλακῇ ὡς τριακοντα ἦσαν ὀπλίται· μέσον δὲ καὶ ὁμαλωτατόν τε καὶ περὶ τὸ ὕδωρ οἱ πλείστοι αὐτῶν καὶ Ἐπιτάδας ὁ ἄρχων εἶχε· μέρος δὲ τι οὐ πολὺ αὐτὸ τὸ ἔσχατον ἐφύλασσε τῆς νήσου τὸ πρὸς τὴν Πύλον, ὃ ἦν ἐκ τε θαλάσσης ἀποκρημνὸν καὶ ἐκ τῆς γῆς ἥκιστα ἐπιμαχόν· καὶ γάρ τι καὶ ἔρυμα αὐτόθι ἦν παλαιόν, λίθων λογάδην πεποιημένον, ὃ ἐνόμιζον σφίσιν ὠφέλιμον ἂν εἶναι, εἰ καταλαμβάνοι ἀναχωρήσις βιασιότερα. οὕτω μὲν τεταγμένοι ἦσαν.

32. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τοὺς μὲν πρώτους φύλακας, οἷς ἐπέδραμον, εὐθὺς διαφθείρουσιν ἐν τε ταῖς εὐναῖς ἔτι ἀναλαμβάνοντας τὰ ὄπλα, καὶ λαθόντες τὴν ἀπόβασιν, οἰομένων αὐτῶν τὰς ναῦς κατὰ τὸ ἔθος ἐς ἔφορμον τῆς νυκτὸς ἔλκειν, ἅμα δὲ ἔφω γιγνομένη καὶ ὁ ἄλλος στρατὸς ἀπέβαινον, ἕκ μὲν νεῶν ἑβδομήκοντα καὶ ὀλίγῳ πλείονων πάντες πλὴν θαλαμίων, ὡς ἕκαστοι ἐσκευασμένοι, τοξόται δὲ ὀκτακόσιοι καὶ πελτασταὶ οὐκ ἐλάσσους τούτων, Μεσσηνίων τε οἱ βεβοηθηκότες καὶ ἄλλοι, ὅσοι περὶ Πύλον κατεῖχον, πάντες πλὴν τῶν ἐπὶ τοῦ τείχους φυλάκων. Δημοσθένους δὲ τάξαντος διέστησαν κατὰ διακοσίους τε καὶ πλείους, ἔστι δ' ἢ ἐλάσσους, τῶν χωρίων τὰ μετεωρότατα λαβόντες, ὅπως ὅτι πλείστη ἀπορία ἦ τοῖς πολεμίοις πανταχόθεν κεκυκλωμένοις καὶ μὴ ἔχωσι πρὸς ὃ τι ἀντιτάξονται, ἀλλ' ἀμφίβολοι γιγνῶνται τῷ πλήθει, εἰ μὲν τοῖς πρόσθεν ἐπιοιεν, ὑπὸ τῶν κατόπιν βαλλόμενοι, εἰ δὲ τοῖς πλαγίοις, ὑπὸ τῶν ἑκατέρωθεν παραπεταγμένων, κατα νότου τε αἰεὶ ἔμελλον αὐτοῖς, ἢ χωρήσειαν, οἱ πολέμοι ἐσεσθαι ψιλοὶ καὶ οἱ ἀπορώτατοι, τοξεύμασι καὶ ἀκοντίοις καὶ λίθοις καὶ σφενδόναις ἐκ πολλοῦ ἔχοντες ἀλκὴν, οἷς μὴδὲ ἐπελθεῖν οἷόν τε ἦν· φεύγον-

3. διετετάχατο scil. οἱ Λακεδ. —

9. λίθων λογάδην, aus aufgestellten Steinen. — 10. εἰ καταλαμβάνοι, „wenn eintreten sollte.“

14. λαθόντες, λαθραῖαν ποιήσαντες Schol. — ἐς ἔφορμον τῆς νυκτὸς, zur Wache während der Nacht. — 17. θαλαμίαι, die Ruderer auf der untersten Reihe, welche den leichtesten Dienst hatten und zu denen man deshalb wohl die schwächsten und unbrauchbarsten Leute nahm.

— 18. ὡς ἕκαστοι „die Einen so, die Andern so.“ — 20. κατεῖχον, stationes habebant, postirt waren. — 21. διέστησαν κατὰ δ., trennten sich in Abtheilungen zu 200. — 25. ἀμφίβολοι γινν., βαλλόμενοι ἀμφοτέρωθεν, zwischen zwei Feuer kämen (Liv. 26, 46 in. ad ancipites utrimque ictus subiectos). — 28. καὶ οἱ ἀπορώτατοι, und zwar die schlimmsten (gegen die man sich nicht wehren kann). — 30. ἐκ πολλοῦ ἔχ. ἀλκὴν, von weitem Ge-

τές τε γὰρ ἐκράτουν, καὶ ἀναχωροῦσιν ἐπέκειντο. τοιαύτη μὲν γνώμη ὁ Δημοσθένης τό τε πρῶτον τὴν ἀπόβασιν ἐπενόει, καὶ ἐν τῷ ἔργῳ ἔταξεν.

33. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ἐπιτάδαν καὶ ὅπερ ἦν πλεῖστον τῶν ἐν τῇ νήσῳ, ὥς εἶδον τό τε πρῶτον φυλακτήριον διεφθαρμένον 5 καὶ στρατὸν σφίσιν ἐπιόντα, ξυνετάξαντο καὶ τοῖς ὀπλίταις τῶν Ἀθηναίων ἐπήεσαν βουλόμενοι ἐς χεῖρας ἔλθεῖν· ἐξ ἐναντίας γὰρ οὗτοι καθεστήκησαν, ἐκ πλαγίου δὲ οἱ ψилоὶ καὶ κατὰ νώτου. τοῖς μὲν οὖν ὀπλίταις οὐκ ἡδυνήθησαν προσμῆλαι, οὐδὲ τῇ σφετέρᾳ ἐμπειρίᾳ χρῆσασθαι· οἱ γὰρ ψилоὶ ἐκατέρωθεν βάλλοντες εἶργον, καὶ ἅμα ἐκεῖνοι οὐκ ἀντεπήεσαν, ἀλλ' ἡσύχαζον. τοὺς δὲ ψιλοὺς, ἧ μάλιστα αὐτοῖς προσθέοντες προσκείοντο, ἔτρεπον, καὶ οἱ ὑποστρέφοντες ἡμύνοντο, ἄνθρωποι κούφως τε ἐσκευασμένοι καὶ προλαμβάνοντες ῥαδίως τῆς φυγῆς, χωρίων τε χαλεπότητι καὶ ὑπὸ τῆς πρὶν ἐρημίας τραχέων ὄντων, ἐν οἷς 15 οἱ Λακεδαιμόνιοι οὐκ ἡδύναντο διώκειν ὅπλα ἔχοντες.

34. Χρόνον μὲν οὖν τινα ὀλίγον οὕτω πρὸς ἀλλήλους ἡκροβολίσαντο· τῶν δὲ Λακεδαιμονίων οὐκέτι ὀξέως ἐπεκθεῖν, ἧ προσπίπτειν, δυναμένων, γνόντες αὐτοὺς οἱ ψилоὶ βραδυτέρους ἦδη ὄντας τῷ ἀμύνεσθαι, καὶ αὐτοὶ τῇ τε ὄψει τοῦ θαρσεῖν τὸ 20 πλεῖστον εἰληφότες πολλαπλάσιοι φαινόμενοι, καὶ ξυνειθισμένοι μᾶλλον μηκέτι δεινοὺς αὐτοὺς ὁμοίως σφίσι φαίνεσθαι, ὅτι οὐκ εὐθύς ἄξια τῆς προσδοκίας ἐπεπόνθεσαν, ὥςπερ ὅτε πρῶτον ἀπέβαινον τῇ γνώμῃ δεδουλωμένοι ὥς ἐπὶ Λακεδαιμονίους, καταφρονήσαντες καὶ ἐμβοήσαντες ἀθρόοι ὥρμησαν ἐπ' αὐτοὺς καὶ 25 ἔβαλλον λίθοις τε καὶ τοξεύμασι καὶ ἀκοντίοις, ὥς ἕκαστός τι προχείρον εἶχε. γενομένης δὲ τῆς βοῆς ἅμα τῇ ἐπιδρομῇ, ἔκ-

walt ühend. — 1. φεύγοντες ἐκράτουν, auf der Flucht waren sie im im Vortheil. — 2. ὁ Δημοσθένης. Diesem also und nicht dem Kleon gebührt die Ehre des Plans und seiner Ausführung.

4. ὅπερ ἦν πλεῖστον das Hauptcorps. — 14. προλαμβ. τῆς φυγῆς, auf der Flucht Vorsprung gewinnend. — χωρίων — 15. ὄντων, wegen der (natürlichen) Schwierigkeit des Terrains, welches auch wegen der früheren Unbewohntheit schlecht gangbar war. — 16. ὅπλα ἔχοντες, in schwerer Hopliterüstung.

20. τῷ ἀμύνεσθαι, durch die ge-

zwungene Beschränkung auf die Vertheidigung wären sie schon matter geworden. — τῇ ὄψει, durch den freien Ueberblick der Sachlage hatten sie die höchste Zuversicht gewonnen, indem sie ihre ungeheure Uebersahl erkannten. — 21. ξυνειθισμένοι — φαίνεσθαι, schon mehr gewöhnt, dass jene ihnen nicht mehr so sehr (ὁμοίως) furchtbar erschienen; ὁμοίως ist mit ὥςπερ zu verbinden. — 23. ἄξια τῆς π. ἐπεπ. es war nicht sogleich ganz nach ihrer (schlimmen) Erwartung gegangen. — 24. τῇ γνώμῃ δεδουλ. ὥς ἐπὶ Λακ., sie waren gelandet mit

πληξίς τε ἐνέπεσεν ἀνθρώποις ἀήθεσι τοιαύτης μάχης, καὶ ὁ
 κονιορτὸς τῆς ὕλης νεωστὶ κεκαυμένης ἐχώρει πολὺς ἄνω, ἄπο-
 ρόν τε ἦν ἰδεῖν τὸ πρὸ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν τοξευμάτων καὶ λίθων
 ἀπὸ πολλῶν ἀνθρώπων μετὰ τοῦ κονιορτοῦ ἅμα φερομένων.
 6 τό τε ἔργον ἐνταῦθα χαλεπὸν τοῖς Λακεδαιμονίοις καδίστατο.
 οὔτε γὰρ οἱ πῖλοι ἔστερον τὰ τοξεύματα, δοράτιά τε ἐναποκέ-
 κλαστο βαλλομένων, εἶχόν τε οὐδὲν σφίσιν αὐτοῖς χρήσασθαι
 ἀποκεκλημένοι μὲν τῇ ὄψει τοῦ προορᾶν, ὑπὸ δὲ τῆς μείζονος
 βοῆς τῶν πολεμίων τὰ ἐν αὐτοῖς παραγγελλόμενα οὐκ ἐξακού-
 10 οντες, κινδύνου τε πανταχόθεν περιεστῶτος, καὶ οὐκ ἔχοντες
 ἐλπίδα, καθ' ὃ τι χρὴ ἀμυνομένους σωθῆναι.

35. Τέλος δὲ τραυματιζομένων ἤδη πολλῶν διὰ τὸ αἶε ἐν
 τῷ αὐτῷ ἀναστρέφεσθαι, ξυγκλήσαντες ἐχώρησαν ἐς τὸ ἔσχα-
 τον ἔρυμα τῆς νήσου, ὃ οὐ πολὺ ἀπέειχε, καὶ τοὺς ἐαυτῶν φύ-
 15 λακας. ὥς δὲ ἐνέδοσαν, ἐνταῦθα ἤδη πολλῷ ἔτι πλέονι βοῇ
 τεταρσσηκότες οἱ ψилоὶ ἐπέκειντο· καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ὅσοι
 μὲν ὑποχωροῦντες ἐγκατελαμβάνοντο, ἀπέθνησκον, οἱ δὲ πολλοὶ
 διαφυγόντες ἐς τὸ ἔρυμα μετὰ τῶν ταύτῃ φυλάκων ἐτάξαντο
 παρὰ πᾶν, ὥς ἀμυνόμενοι, ἥπερ ἦν ἐπίμαχον. καὶ οἱ Ἀθη-
 20 ναῖοι ἐπισπόμενοι περίοδον μὲν αὐτῶν καὶ κύκλωσιν χωρίου
 ἰσχυρὴ οὐκ εἶχον, προσιώντες δὲ ἐξ ἐναντίας ὥσασθαι ἐπειρῶντο.
 καὶ χρόνον μὲν πολὺν καὶ τῆς ἡμέρας τὸ πλεῖστον ταλαιπωρούμε-
 νοι ἀμφοτέροι ὑπὸ τε τῆς μάχης καὶ δίψους καὶ ἡλίου ἀντειχον,
 πειρῶμενοι οἱ μὲν ἐξελάσασθαι ἐκ τοῦ μετεώρου, οἱ δὲ μὴ ἐν-
 25 δοῦναι. ῥᾶον δ' οἱ Λακεδαιμόνιοι ἡμύναντο ἢ ἐν τῷ πρίν, οὐκ
 οὔσης σφῶν τῆς κυκλώσεως ἐς τὰ πλάγια.

36. Ἐπειδὴ δὲ ἀπέραντον ἦν, προσελθὼν ὁ τῶν Μεσσηνίων
 στρατηγὸς Κλέωνι καὶ Δημοσθένει ἄλλως ἔφη πονεῖν σφᾶς. εἰ
 δὲ βούλονται ἑαυτῷ δοῦναι τῶν τοξοτῶν μέρος τι καὶ τῶν ψιλῶν
 30 περιεῖναι κατὰ νότον αὐτοῖς [ὁδῷ], ἣ ἂν αὐτὸς εὖρη, δοκεῖν
 βιάσασθαι τὴν ἔφοδον. λαβὼν δὲ ἃ ἡτήσατο, ἐκ τοῦ ἀφανοῦς
 ὁρμήσας, ὥστε μὴ ἰδεῖν ἐκείνους, κατὰ τὸ αἶε παρεῖκον τοῦ

gedrücktem Muthe, da es ja gegen
 L. ging. — 2. κονιορτός, die Asche
 des jüngst verbrannten Gehölzes. —
 6. πῖλοι „eine Art Filzpanzer.“
 — 7. ἐναποκέκλαστο, ἐν τοῖς πῖ-
 λους. — 11. καθ' ὃ τι χρὴ ἅμ. wie
 man sich wehren müsste, um sich
 zu retten. —

13. ξυγκλήσαντες in geschlossener

Masse, συνασπίσαντες. — 19. παρὰ
 πᾶν „längs des ganzen Werkes.“ —
 21. οὐκ εἶχον = ποιεῖσθαι οὐκ
 ἐδύναντο.

28. ἄλλως, ματαίως, Schol. περι-
 εῖναι, um sie zu umgehen. — 31. ἐκ
 τοῦ ἀφανοῦς, ἐκ τοῦ μὴ βλεπομένου.
 τοῖς πολεμίοις, Schol. — 3'. κατὰ
 τὸ αἶε „je nachdem es an den:

κορημνώδους τῆς νήσου προσβαίνων, καὶ ἥ οἱ Λακεδαιμόνιοι χωρίου ἰσχύϊ πιστεύσαντες οὐκ ἐφύλασσαν, χαλεπῶς τε καὶ μόλις περιελθὼν ἔλαθε, καὶ ἐπὶ τοῦ μετεώρου ἐξαπίνης ἀναφανείς κατὰ νότου αὐτῶν τοὺς μὲν τῷ ἄδοκῆτῳ ἐξέπληξε, τοὺς δὲ ἃ προσεδέχοντο ἰδόντας πολλῶ μᾶλλον ἐπέβρωσε. καὶ οἱ⁵ Λακεδαιμόνιοι βαλλόμενοι τε ἀμφοτέρωθεν ἤδη καὶ γιγνόμενοι ἐν τῷ αὐτῷ ξυμπτώματι, ὥς μικρὸν μεγάλῳ εἰκάσαι, τῷ ἐν Θερμοπύλαις, (ἐκεῖνοί τε γὰρ τῇ ἀτραπῷ περιελθόντων τῶν Περσῶν διεφθάρησαν οὗτοί τε,) ἀμφίβολοι ἤδη ὄντες οὐκ ἐτι ἀντεῖχον, ἀλλὰ πολλοῖς τε ὀλίγοι μαχόμενοι καὶ ἀσθενεῖς σωμά-¹⁰ των διὰ τὴν σιτοδείαν ὑπεχώρουν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκράτουν ἤδη τῶν ἐφόδων.

37. Γυνοὺς δὲ ὁ Κλέων καὶ ὁ Δημοθένης, ὅτι, εἰ καὶ ὁποσοῦν μᾶλλον ἐνδῶσουσι, διαφθαρησομένους αὐτοὺς ὑπὸ τῆς σφετέρας στρατιᾶς, ἐπαυσαν τὴν μάχην καὶ τοὺς ἑαυτῶν ἀπειρ-¹⁵ ξαν βουλόμενοι ἀγαγεῖν αὐτοὺς Ἀθηναίους ζῶντας, εἰ πως τοῦ κηρύγματος ἀκούσαντες ἐπικλασθεῖεν τῇ γνώμῃ τὰ ὅπλα παραδοῦναι, καὶ ἡσσηθεῖεν τοῦ παρόντος δεινοῦ. ἐκήρυξάν τε, εἰ βούλονται τὰ ὅπλα παραδοῦναι καὶ σφᾶς αὐτοὺς Ἀθηναίους, ὥστε βουλευῆσαι ὅ τι ἂν ἐκεῖνοι δοκῇ.²⁰

38. Οἱ δὲ ἀκούσαντες παρῆκαν τὰς ἀσπίδας οἱ πλείστοι καὶ τὰς χεῖρας ἀνέσεισαν, δηλοῦντες προσιέσθαι τὰ κεκηρυγμένα. μετὰ δὲ ταῦτα γενομένης τῆς ἀνακωχῆς ξυνῆλθον ἐς λόγους ὁ τε Κλέων καὶ ὁ Δημοσθένης καὶ ἐκείνων Στύφων ὁ Φάρακος, τῶν πρότερον ἀρχόντων τοῦ μὲν πρώτου τεθνηκότος Ἐπιτάδου,²⁵ τοῦ δὲ μετ' αὐτὸν Ἰπαργρέτου ἐφηρημένου ἐν τοῖς νεκροῖς ἔτι ζῶντος κειμένου ὥς τεθνεῶτος, αὐτὸς τρίτος ἐφηρημένος ἄρχειν κατὰ νόμον, εἰ τι ἐκεῖνοι πάσχοιεν. ἔλεγε δὲ ὁ Στύφων καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, ὅτι βούλονται διακηρυκεύσασθαι πρὸς τοὺς ἐν τῇ

einzelnen Stellen (ἀεὶ) der steilen Klippen möglich war.“ — 3. περιελθὼν ἔλαθε, umging sie unvermerkt. — 5. ἃ προσεδέχοντο, was sie mit Sehnsucht erwarteten. — 9. ἀμφίβολοι ἤδη ὄντες „nimmt nach der Parenthese das βαλλόμενοι ἤδη ἀμφοτέρωθεν wieder auf.“

14. εἰ καὶ ἐνδῶσουσιν, wenn sie ihre Leute auch nur noch ein wenig gewähren liessen. ὁποσοῦν „das Mindeste“. — 14. ὅτι — διαφθα-

ρησομένους; anakolutische Mischung der beiden gebräuchlichen Constructionen. — 16. εἰ πως, (versuchend) ob etwa. — 20. ὥστε βουλευῆσαι, so dass diese (die Athener) entschieden; Umschreibung der Uebergabe auf Discretion.

21. παρῆκαν, senkten. — 22. προσιέσθαι, sie gäben Gehör. — 26. ἐφηρημένον „zum eventuellen Nachfolger gewählt.“ — 28. κατὰ νόμον, nach spartiatischem Brauch. —

ἡπεύρω Λακεδαιμονίους, ὃ τι χρὴ σφᾶς ποιεῖν. καὶ ἐκείνων μὲν οὐδένα ἀφέντων, αὐτῶν δὲ τῶν Ἀθηναίων καλούντων ἐκ τῆς ἡπείρου κήρυκας, καὶ γενομένων ἐπερωτήσεων δις ἢ τρίς, ὁ τελευταῖος διαπλεύσας αὐτοῖς ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς ἡπείρου Λακε-
 5 δαιμονίων ἀνὴρ ἀπήγγειλεν, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι κελεύουσιν ὑμᾶς αὐτοὺς περὶ ὑμῶν αὐτῶν βουλευέσθαι, μηδὲν αἰσχροὺν ποιοῦντας. οἱ δὲ καθ' ἑαυτοὺς βουλευσάμενοι τὰ ὅπλα παρέ-
 10 δωσαν καὶ σφᾶς αὐτούς. καὶ ταύτην μὲν τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα ἐν φυλακῇ εἶχον αὐτοὺς οἱ Ἀθηναῖοι· τῇ δ' ὑστεραίᾳ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι τροπαῖον στήσαντες ἐν τῇ νήσῳ τὰ ἄλλα διεσκευάζοντο ὥς ἐς πλοῦν, καὶ τοὺς ἄνδρας τοῖς τριη-
 15 ράρχοις διεδίδωσαν ἐς φυλακὴν, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι κήρυκα πέμψαντες τοὺς νεκροὺς διεκομίσαντο. ἀπέθανον δ' ἐν τῇ νήσῳ καὶ ζῶντες ἐλήφθησαν τοσοῖδε· εἴκοσι μὲν ὅπλιται διέβησαν καὶ
 20 τετρακόσιοι οἱ πάντες· τούτων ζῶντες ἐκομίσθησαν ὅκτω ἀπο-
 δέοντες τριακόσιοι, οἱ δὲ ἄλλοι ἀπέθανον· καὶ Σπαρτιᾶται τού-
 των ἦσαν τῶν ζώντων περὶ εἴκοσι καὶ ἑκατόν. Ἀθηναίων δὲ οὐ πολλοὶ διεφθάρησαν· ἡ γὰρ μάχη οὐ σταδία ἦν.

39. Χρόνος δὲ ὁ ξύμπας ἐγένετο, ὅσον οἱ ἄνδρες οἱ ἐν τῇ
 20 νήσῳ ἐπολιορκήθησαν, ἀπὸ τῆς ναυμαχίας μέχρι τῆς ἐν τῇ νήσῳ
 μάχης ἑβδομήκοντα ἡμέραι καὶ δύο. τούτων περὶ εἴκοσιν, ἡμέ-
 25 ρας, ἐν αἷς οἱ πρέσβεις περὶ τῶν σπονδῶν ἀπῆσαν, ἐσιτοδο-
 τοῦντο, τὰς δὲ ἄλλας τοῖς ἐσπλεύουσι λάθρα διετρέφεοντο. καὶ
 ἦν σίτος ἐν τῇ νήσῳ, καὶ ἄλλα βρώματα ἐγκατελήφθη· ὁ γὰρ
 30 ἄρχων Ἐπιτάδας ἐνδεεστέρως ἐκάστω παρείχεν ἢ πρὸς τὴν ἐξου-
 σίαν. οἱ μὲν δὴ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἀνεχώρησαν
 τῷ στρατῷ ἐκ τῆς Πύλου ἑκάτεροι ἐπ' οἶκον, καὶ τοῦ Κλέωνος
 καίπερ μανιώδης οὔσα ἡ ὑπόσχους ἀπέβη· ἐντὸς γὰρ εἴκοσιν
 ἡμερῶν ἦγαγε τοὺς ἄνδρας, ὥσπερ ὑπέστη.

40. Παρὰ γνώμην τε δὴ μάλιστα τῶν κατὰ τὸν πόλεμον
 30 τοῦτο τοῖς Ἕλλησιν ἐγένετο· τοὺς γὰρ Λακεδαιμονίους οὔτε
 λιμῷ οὔτ' ἀνάγκῃ οὐδεμιᾷ ἡξίουσαν τὰ ὅπλα παραδοῦναι, ἀλλὰ
 ἔχοντας καὶ μαχομένους, ὥς ἐδύναντο, ἀποδυνήσκειν. ἀπιστοῦν-
 τές τε μὴ εἶναι τοὺς παραδόντας τοῖς τεθνεῶσιν ὁμοίους, καὶ

6. μηδὲν αἰσχροὺν ποιοῦντας· αἰνίττε-
 ται ὥς βέλτιόν ἐστι πεσεῖν ἢ αἰχ-
 μαλώτους ληφθῆναι, ὥς νόμος Λα-
 κεδαιμονίους. Schol.

23. ἐσιτοδοτοῦντο, wurden bekö-

stigt. — 23. τοῖς ἐσπλεύουσι, neutr.
 mit dem Eingeführten. — 25. ἡ πρὸς,
 quam pro facultate.

32. ἡξίουσαν, sie hatten erwartet.
 — 33. ἀπιστοῦντες μὴ εἶναι, als sie

τινος ἐρομένον ποτὲ ὕστερον τῶν Ἀθηναίων ξυμμάχων δι' ἀχθιδόνα ἓνα τῶν ἐκ τῆς νήσου αἰχμαλώτων, εἰ οἱ τεθνεῶτες αὐτῶν καλοὶ κἀγαθοί, ἀπεκρίνατο αὐτῷ πολλοῦ ἂν ἄξιον εἶναι τὸν ἄτρακτον, λέγων τὸν οἰστίον, εἰ τοὺς ἀγαθοὺς διεγίνωσκε, δήλωσιν ποιούμενος, ὅτι ὁ ἐντυγχάνων τοῖς τε λίθοις καὶ τοξεύ- 5 μασι διεφθείρετο.

41. Κομισθέντων δὲ τῶν ἀνδρῶν, οἱ Ἀθηναῖοι ἐβούλευσαν δεσμοῖς μὲν αὐτοὺς φυλάσσειν, μέχρι οὗ τι ξυμβῶσιν· ἦν δ' οἱ Πελοποννήσιοι πρὸ τούτου ἐς τὴν γῆν ἐσβάλλωσιν, ἐξαγα- 10 γόντες ἀποκτεῖναι. ἂν τῆς δὲ Πύλου φυλακὴν κατεστήσαντο· καὶ οἱ ἐκ τῆς Ναυπάκτου Μεσσήνιοι ὡς ἐς πατρίδα ταύτην (ἔστι γὰρ ἡ Πύλος τῆς Μεσσηνίδος ποτὲ οὐσας γῆς) πέμψαντες σφῶν αὐτῶν τοὺς ἐπιτηδειοτάτους ἐλπίσαντο τὴν Λακωνικὴν καὶ πλεῖστα ἐβλαπτον ὁμόφωνοι ὄντες. οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἀμα- 15 θεῖς ὄντες ἐν τῷ πρὶν χρόνῳ ληστείας καὶ τοιούτου πολέμου, τῶν τε Εἰλωτῶν αὐτομολούντων, καὶ φοβούμενοι, μὴ καὶ ἐπὶ μακρότερον σφίσι τι νεωτερίσθῃ τῶν κατὰ τὴν χώραν, οὐ ῥα- 20 δίως ἔφερον, ἀλλὰ, καίπερ οὐ βουλούμενοι ἐνδῆλοι εἶναι τοῖς Ἀθηναίοις, ἐπρεσβεύοντο παρ' αὐτούς, καὶ ἐπειρῶντο τὴν τε Πύλον καὶ τοὺς ἀνδρας κομίσσασθαι. οἱ δὲ μειζόνων τε ὠρέ- 20 γοντο, καὶ πολλάκις φοιτῶντων αὐτοὺς ἀπράκτους ἀπέπεμπον. ταῦτα μὲν τὰ περὶ Πύλον γυνόμενα.

6. Nikias (Plut. Nic. 3. 4. 5. 6).

3. Ὁ μὲν Περικλῆς ἀπὸ τε ἀρετῆς ἀληθινῆς καὶ λόγου δυ- 25 νάμεως τὴν πόλιν ἄγων οὐδενὸς ἐδεῖτο σχηματισμοῦ πρὸς τὸν ὄχλον οὐδὲ πιθανότητος, Νικίας δὲ τούτοις μὲν λειπόμενος, οὐσία δὲ προέχων ἀπ' αὐτῆς ἐδημαγώγει. καὶ τῇ Κλέωνος εὐ- 30 χερεία καὶ βωμολοχία πρὸς ἡδονὴν μεταχειριζομένη τοὺς Ἀθη- 35

nicht glauben wollten, dass (der Nominativ anakoluthisch). — 2. δι' ἀχθιδόνα, um eine Kränkung anzuthun. — εἰ οἱ τεθν., ob nicht die Gefallenen. — 3. πολλοῦ ἂν ἄξιον κτλ. Sinn: der Pfeil müsste ja Verstand haben, wenn er sich die Tapfern ausersähe, mit der Andeutung, dass nur im Nahkampfe der Tapfere sich beweisen kann.

14. ὁμόφωνοι ὄντες. Sie konnten ihnen durch allerlei List um so mehr

schaden, als sie nicht sogleich am Dialekt als Feinde erkannt wurden. — 17. ἐπὶ μακρότερον „in weiterer Ausdehnung, etwa auf die Perioiken.“ — 18. ἐνδῆλοι εἶναι, scil. οὐ ῥαδίως φέροντες.

25. ἀπὸ τε ἀρετῆς, mittelst. — 26. σχηματισμοῦ gemachtes Wesen, πιθανότητος Redekünstelei. Doch hat ihm Plutarch selbst ersteres schuld gegeben. — 29. πρὸς ἡδονὴν μεταχ. nach ihrer Laune behandelte.

ναίους διὰ τῶν ὁμοίων ἀντιπαρεξάγειν ἀπίθανος ὢν, χορηγίαις ἀνελάμβανε καὶ γυμνασιαρχίαις ἐτέραις τε τοιαύταις φιλοτιμίαις τὸν δῆμον, ὑπερβαλλόμενος πολυτελείᾳ καὶ χάριτι τοὺς πρὸ ἑαυτοῦ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἅπαντας. εἰστέκει δὲ καὶ τῶν ἀνα-
 5 θημάτων αὐτοῦ καθ' ἡμᾶς τό τε Παλλάδιον ἐν ἀκροπόλει, τὴν χρύσεωσιν ἀποβεβληκός, καὶ ὁ τοῖς χορηγικοῖς τρόποις ὑποκείμενος ἐν Διονύσου νεώς· ἐνίκησε γὰρ πολλάκις χορηγήσας, ἐλείφθη δὲ οὐδέποτε. — —

4. Τούτοις δ' ὅτι μὲν πολὺ τὸ πρὸς δόξαν καὶ φιλοτιμίαν
 10 πανηγυρικὴν καὶ ἀγοραῖον ἔνεστιν, οὐκ ἄδηλον, ἀλλὰ τῷ λοιπῷ τρόπῳ τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἥθει πιστεύσειεν ἂν τις εὐσεβείας ἐπακολούθημα τὴν τοιαύτην χάριν καὶ δημαγωγίαν γενέσθαι· σφόδρα γὰρ ἦν τῶν ἐκπεπληγμένων τὰ δαιμόνια καὶ θειασμῷ προσ-
 15 κείμενος, ὥς φησι Θουκυδίδης. ἐν δέ τινι τῶν Πασιφῶντος διαλόγων γέγραπται, ὅτι καθ' ἡμέραν ἔθυε τοῖς θεοῖς, καὶ μάντιν ἔχων ἐπὶ τῆς οἰκίας προσεποιεῖτο μὲν αἰεὶ σκέπτεσθαι περὶ τῶν δημοσίων, τὰ δὲ πλεῖστα περὶ τῶν ιδίων καὶ μάλιστα
 20 περὶ τῶν ἀργυρείων μετὰλλων· ἐκέκτητο γὰρ ἐν τῇ Λαυρεωτικῇ πολλὰ, μεγάλα μὲν εἰς πρόσδοον, οὐκ ἀκινδύνους δὲ τὰς ἐργασίας ἔχοντα· καὶ πλῆθος ἀνδραπόδων ἔτρεφεν αὐτόθι, καὶ τῆς οὐσίας ἐν ἀργυρίῳ τὸ πλεῖστον εἶχεν. ὅθεν οὐκ ὀλίγοι περὶ αὐτὸν ἦσαν αἰτοῦντες καὶ λαμβάνοντες. ἐδίδου γὰρ οὐχ ἥττον τοῖς κακῶς ποιεῖν δυνάμενοις ἢ τοῖς εὖ πάσχειν ἀξίοις, καὶ ὅλως πρόσδοος ἦν αὐτοῦ τοῖς τε πονηροῖς ἢ δειλία καὶ τοῖς
 25 χρηστοῖς ἢ φιλανθρωπία.

5. Οὕτω δὲ διακείμενος εὐλαβῶς πρὸς τοὺς συκοφάντας οὔτε συνεδείπνει τινὶ τῶν πολιτῶν οὔτε κοινολογίαις οὔτε συνδιημερεύσειν ἐνέβαλλεν ἑαυτὸν οὐδ' ὅλως ἐσχόλαζε ταῖς τοι-

— 1. διὰ τῶν ὁμοίων ἀντιπαρεξάγειν, durch gleiche Mittel zu bekämpfen, ἀπίθανος ὢν besass er nicht Fertigkeit genug. — 2. γυμνασιαρχία, eine freiwillige Leistung für diejenigen Feste, welche mit gymnischen Wettkämpfen verbunden waren. — 7. ὑποκείμενος νεώς. Der bei dem tragischen Siege gewonnene goldene Dreifuss wurde zum Andenken im Bezirk des Dionysos auf ein hohes Postament gestellt, welches oftmals die Form eines Tempelchens selber annahm.

Von solcher Art ist noch ein Monument aus dem Jahre 334 fast unversehr erhalten.

· 9. τὸ πρὸς δόξαν — 10. καὶ ἀγοραῖον, Ruhmredigkeit und Prahlerei. — 13. θειασμῷ προσκείμενος dem Aberglauben zugethan. — 14. Θουκυδίδης, VII, 50, 4. — Πασιφῶν aus Eretria, vielleicht ein Philosoph, sonst unbekannt. — 23. τοῖς κακῶς ποιεῖν δυν. den Sykophanten, aus Furcht vor Anklagen. — 24. πρόσδοος κτλ. Zutritt gewannen bei ihm die Schlechten wegen seiner Feigheit.

αὐταῖς διατριβαῖς, ἀλλ' ἄρχων μὲν ἐν τῷ στρατηγίῳ διετέλει μέχρι νυκτός, ἐκ δὲ βουλῆς ὕστατος ἀπῆει πρῶτος ἀφικνούμενος. εἰ δὲ μηδὲν ἐν κοινῷ πράττειν ἔχοι, δυσπρόσοδος ἦν καὶ δυσέντενκτος οἰκουρῶν καὶ κατακεκλεισμένος. οἱ δὲ φίλοι τοῖς ἐπὶ ταῖς θύραις φοιτῶσιν ἐνετύγχανον καὶ παρηγοῦντο συγγνώμην ἔχειν, ὥς καὶ τότε Νικίου πρὸς δημοσίας χρείας τινὰς καὶ ἀσχολίας ὄντος. καὶ ὁ μάλιστα ταῦτα συντραγωδῶν καὶ συμπεριτιθεὶς ὄγκον αὐτῷ καὶ δόξαν Ἰέρων ἦν, ἀνὴρ τεθραμμένος ἐπὶ τῆς οἰκίας τοῦ Νικίου περὶ τε γράμματα καὶ μουσικὴν ἐξησκημένος ὑπ' αὐτοῦ. οὗτος οὖν ὁ Ἰέρων τά τε πρὸς τοὺς μάν-¹⁰ τεις ἀπόρρητα διεπράττετο τῷ Νικίᾳ, καὶ λόγους ἐξέφερεν εἰς τὸν δῆμον, ὥς ἐπίπονόν τινα καὶ ταλαίπωρον διὰ τὴν πόλιν ζῶντος αὐτοῦ βίον· ὃ γ' ἔφη καὶ περὶ λουτρον ὄντι καὶ περὶ δεῖπνον αἰεὶ τι προσπίπτειν δημόσιον· „ἀμελῶν δὲ τῶν ιδίων ὑπὸ τοῦ τὰ κοινὰ φροντίζειν μόλις ἄρχεται καθεύδειν περὶ¹⁵ πρῶτον ὕπνον. ὅθεν αὐτῷ καὶ τὸ σῶμα διάκειται κακῶς, καὶ τοῖς φίλοις οὐ προσηγῆς οὐδὲ ἡδύς ἐστιν, ἀλλὰ καὶ τούτους προσαποβέβληκε τοῖς χρήμασι πολιτευόμενος. οἱ δ' ἄλλοι καὶ φίλους κτώμενοι καὶ πλουτίζοντες αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος εὐπαθοῦσι καὶ προσπαίζουσιν τῇ πολιτείᾳ.“²⁰

6. Ὅρῶν δὲ τῶν ἐν λόγῳ δυνατῶν ἢ τῷ φρονεῖν διαφερόντων ἀποχρώμενον εἰς ἓν ταῖς ἐμπειρίαις τὸν δῆμον, ὑφωρόμενον δ' αἰεὶ καὶ φυλαττόμενον τὴν δεινότητα καὶ κολοῦντα τὸ φρόνημα καὶ τὴν δόξαν, ὥς δῆλον ἦν τῇ Περικλέους κατὰ²⁵ δίκῃ, τὰς μὲν ἐργάδεις πάνυ καὶ μακρὰς ἐπειρᾶτο διακροῦεσθαι στρατηγίας, ὅπου δ' αὐτὸς στρατεύοιτο τῆς ἀσφαλείας ἐχόμενος καὶ τὰ πλεῖστα κατορθῶν, ὥς εἰκός, εἰς οὐδεμίαν αὐτοῦ σοφίαν ἢ δύναμιν ἢ ἀρετὴν ἀνέφερε τὰς πράξεις, ἀλλὰ παρεχώρει τῇ τύχῃ καὶ κατέφευγεν εἰς τὸ θεῖον τῷ φθόνῳ τῆς³⁰ δόξης ὑφιέμενος.

1. ἄρχων hier: Feldherr. στρατήγιον das Amtshaus der 10 jährlichen στρατηγοί, wo sie auch zusammenspeisten. — 7. ταῦτα συντραγωδῶν. Wir: der diese Komödie mitspielte und ihn in diesen Nimbus (ὄγκον) hüllte. — 9. περὶ μουσικὴν ἐξησκημένος, in Literatur und Musik ausgebildet. — 11. ἀπόρρητα διεπράττετο vermittelte den geheimen Verkehr. — 18. Verbinde: πρὸς τοῖς χρήμασιν ἀποβέβληκε.

21. Constr. ὁρῶν τὸν δῆμον ἀποχρώμενον εἰς ἓν (zu mancherlei) ταῖς ἐμπειρίαις τῶν — δυνατῶν. — 26. ἀσφαλείας ἐχόμενος, hielt sich an das Sichere. — 27. εἰς οὐδεμίαν — 28. ἀνέφερε τὰς πράξεις, er schrieb die Thaten (das Gelingen) nicht seiner eigenen Klugheit zu, sondern trat sie dem Glücke ab und schob die Gottheit vor, um dem Neide des Ruhmes auszuweichen.

7. Alkibiades (Plut. Alc. 1. 2. 7. 9. 10. 11. 16. 23).

1. Τὸ Ἀλκιβιάδου γένος ἄνωθεν Εὐρυσάκην τὸν Αἰαντος ἀρχηγρὸν ἔχειν δοκεῖ, πρὸς δὲ μητρὸς Ἀλκμαιωνίδης ἦν ἐκ Δεινομάχης γεγυνώς τῆς Μεγακλέους. ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ Κλεινίας ἰδιοστόλῳ τριήρει περὶ Ἀρτεμίσιον ἐνδόξως ἐναυμάχησεν, ὕστερον δὲ Βοιωτοῖς μαχόμενος περὶ Κορώνειαν ἀπέθανε. τοῦ δὲ Ἀλκιβιάδου Περικλῆς καὶ Ἀρίφρων οἱ Ξανθίππου, προσήκοντες κατὰ γένος, ἐπετρόπενον. — Τῇ δὲ φωνῇ καὶ τὴν τραυλότητα ἐμπρέψαι λέγουσι καὶ τῷ λάλῳ πιθανότητα παρασχεῖν χάριν ἐπιτελοῦσαν. Μέννηται δὲ καὶ Ἀριστοφάνης αὐτοῦ τῆς τραυλότητος ἐν οἷς ἐπισκώπτει Θεώρων.

Εἴτ' Ἀλκιβιάδης εἶπε πρὸς με τραυλίσας.

„ὄλῃς Θεῶλον; τὴν κεφαλὴν κόλακος ἔχει.“

ὀρθῶς γε τοῦτ' Ἀλκιβιάδης ἐτραύλισε.

2. Τὸ δ' ἥθος αὐτοῦ πολλὰς μὲν ὕστερον, ὥς εἰκὸς ἐν πράγμασι μεγάλοις καὶ τύχαις πολυτρόποις, ἀνομοιότητας πρὸς αὐτὸ καὶ μεταβολὰς ἐπεδείξατο. φύσει δὲ πολλῶν ὄντων καὶ μεγάλων παθῶν ἐν αὐτῷ τὸ φιλονεικῶν ἰσχυρότατον ἦν καὶ τὸ φιλόπρωτον, ὥς δηλὸν ἐστι τοῖς παιδικοῖς ἀπομνημονεύμασιν. ἐν μὲν γὰρ τῷ παλαίειν πιεζόμενος ὑπὲρ τοῦ μὴ πεσεῖν ἀναγὰν πρὸς τὸ στόμα τὰ ἄμματα τοῦ πιεζούντος οἷος ἦν διαφαγεῖν τὰς χεῖρας. ἀφέντος δὲ τὴν λαβὴν ἐκείνου καὶ εἰόντος „Δάκνεις, ὦ Ἀλκιβιάδη, καθάπερ αἱ γυναικες.“ „Οὐκ ἔρωγε“ εἶπεν „ἀλλ' ὥς οἱ λέοντες.“ ἔτι δὲ μικρὸς ὢν ἔπαιξεν ἀστραγάλοις ἐν τῷ στενωπῷ, τῆς δὲ βολῆς καὶ ἀθηκουσῆς εἰς αὐτὸν ἅμα φορτίων ἐπήγει. Πρῶτον μὲν οὖν ἐκέλευε περιμεῖναι τὸν ἄγοντα τὸ ξεῦρος· ὑπέπιπτε γὰρ ἡ βολὴ τῇ παρόδῳ τῆς ἅμης· μὴ πειδομένου δὲ δι' ἀγροικίαν, ἀλλ' ἐπάγοντος,

1. Εὐρυσάκην, der als Heros auch ein Heiligthum in der Nähe des Marktes hatte. — 4. ἰδιοστόλῳ, eigens ausgerüstet. — 5. Κορώνειαν, i. J. 447, wo Athen eine Niederlage von den thebanischen Aristokraten erlitt. — 6. προσήκοντες Ihre Mutter Agariste war Geschwisterkind mit Megakles, dem Vater der Deinomache. — 8. ἐμπρέψαι gut gestanden haben. — πιθανότητα κτλ. Das Stammeln erweckte Zutrauen (machte die Hörer zutraulich), indem es eine gewisse Anmuth

verlieh. — 9. Ἀριστοφάνης, in den Wespen V. 44. Theoros wird κόραξ genannt, weil er wie ein Rabe stahl, aus der Staatskasse; zugleich war er ein Schmeichler des Volks.

18. παιδικὰ ἀπομνημ. Erinnerungen aus der Knabenzeit. — 19. ὑπὲρ τοῦ μὴ π. um nicht zu fallen. — 20. οἷος ἦν er war im Stande zu beißen. — τὰ ἄμματα die Umschlingung der Arme, λαβὴ der Griff, mit dem man den Gegner gepackt hält. — 26. ὑπέπιπτε τῇ παρόδῳ τῆς ἅμ. fiel in die Fahrstrasse

οἱ μὲν ἄλλοι παῖδες διέσχον, ὁ δ' Ἀλκιβιάδης καταβαλὼν ἐπὶ στόμα πρὸ τοῦ ξεύρους καὶ παρατείνας ἑαυτὸν ἐκέλευεν οὕτως, εἰ βούλεται, διεξελθεῖν ὥστε τὸν μὲν ἄνθρωπον ἀναγκάσαι τὸ ξεύρος ὅπισω δείσαντα, τοὺς δ' ἰδόντας ἐκπλάγηναι καὶ μετὰ βοῆς συνδραμεῖν πρὸς αὐτόν· ἐπεὶ δὲ εἰς τὸ μανθάνειν ἤκε, τοῖς μὲν ἄλλοις ὑπήκουε διδασκάλοις ἐπεικῶς; τὸ δ' αὐλεῖν ἔφενεγεν ὥς ἀγεννὲς καὶ ἀνελευθέρον· πλήκτρον μὲν γὰρ καὶ λύρας χρῆσιν οὐδὲν οὔτε σχήματος οὔτε μορφῆς ἐλευθέρῳ προεπούσης διαφθεῖρειν, αὐλοὺς δὲ φυσῶντος ἀνθρώπου στόματι καὶ τοὺς συνήθεις ἂν πάνν μόλις διαγινῶναι τὸ πρόσωπον. ἔτι δὲ τὴν μὲν λύραν τῷ χρωμένῳ συμφθέργεσθαι καὶ συνάδειν, τὸν δ' αὐλὸν ἐπιστομίξειν καὶ ἀποφράττειν ἕκαστον τὴν τε φωνὴν καὶ τὸν λόγον ἀφαιρούμενον. „Αὐλείτωσαν οὖν“ ἔφη „Θηβαίων παῖδες· οὐ γὰρ ἴσασι διαλέγεσθαι· ἡμῖν δὲ τοῖς Ἀθηναίοις, ὡς οἱ πατέρες λέγουσιν, ἀρχηγέτις Ἀθηνᾶ καὶ πατρῷος Ἀπόλλων ἐστίν, ὃν ἡ μὲν ἔρριψε τὸν αὐλόν, ὁ δὲ καὶ τὸν αὐλητὴν ἐξέδειρε.“ τοιαῦτα παίζων ἅμα καὶ σπουδάζων ὁ Ἀλκιβιάδης αὐτόν τε τοῦ μαθήματος ἀπέστησε καὶ τοὺς ἄλλους. ταχὺ γὰρ διήλθε λόγος εἰς τοὺς παῖδας, ὡς εὖ ποιῶν ὁ Ἀλκιβιάδης βδελύττοιο τὴν αὐλητικὴν καὶ χλευάζοι τοὺς μανθάνοντας. ὅθεν ἐξέπεσε κομιδῇ τῶν ἐλευθέρων διατριβῶν καὶ προεπηλακίσθη παντάπασιν ὁ αὐλός.

7. Περιικλεῖ δὲ βουλόμενος ἐντυχεῖν ἐπὶ θύρας ἦλθεν αὐτοῦ. πυθόμενος δὲ μὴ σχολάζειν, ἀλλὰ σκοπεῖν καθ' ἑαυτόν, ὅπως ἀποδώσει λόγον Ἀθηναίοις, ἀπὼν ὁ Ἀλκιβιάδης. „Εἵτα“ ἔφη „βέλτιον οὐκ ἦν σκοπεῖν αὐτόν, ὅπως οὐκ ἀποδώσει λόγον Ἀθηναίοις;“ ἔτι δὲ μειράκιον ὢν ἐστρατεύσατο τὴν εἰς Ποσειδαιαν στρατείαν καὶ Σωκράτη σύσκηνον εἶχε καὶ προαστάτην

des Wagens. — 8. σχῆμα Haltung und Anstand, μορφή Gesichtsausdruck. — 11. τὴν λύραν, — 13. ἀφαιρούμενον, „die Leier unterstütze nur den Gesang des Spielenden, der Vortrag sei die Hauptsache; die Flöte aber verstopfe und versperre den Mund, wodurch sie ihm Stimme und Rede raube.“ — 14. Θηβαίαν; die Thebaner zeichneten sich besonders durch Flötenspiel aus, galten aber sonst für einfältig und ungewandt in der Rede. — 15. ἀρ-

χηγέτις, die Stammgöttin und Leiterin des ganzen Volkes; πατρῷος der „väterliche Gott“ heisst Apollon als Vater des Ion, als Schützer und Ahnherr der Ionier. — 17. ἐξέδειρε, geht auf die Schindung des Phrygiers Marsyas, der mit Apollon in der Musik gewetteifert hatte. — 21. ἐξέπεσε κομιδῇ, verlor sich allmählig.

24. σκοπεῖν καθ' ἑαυτόν *secum meditari*. — 27. τὴν εἰς Ποσειδαιαν, im Jahre 432, s. Thuc. I 62 ff. —

ἐν τοῖς ἀγῶσιν. ἰσχυρᾶς δὲ γενομένης μάχης ἡρίστευσαν μὲν ἀμφοτέροι, τοῦ δ' Ἀλκιβιάδου τραύματι περιπεσόντος ὁ Σωκράτης προέστη καὶ ἤμυνε καὶ μάλιστα δὴ προδήλως ἔσωσεν αὐτὸν μετὰ τῶν ὀπλων. ἐγένετο μὲν οὖν τῷ δικαιοτάτῳ λόγῳ
 5 Σωκράτους τὸ ἀριστεῖον· ἐπεὶ δ' οἱ στρατηγοὶ διὰ τὸ ἀξίωμα τῷ Ἀλκιβιάδῃ σπουδάζοντες ἐφαίνοντο περιθεῖναι τὴν δόξαν, ὁ Σωκράτης βουλόμενος αὐξέσθαι τὸ φιλότιμον ἐν τοῖς καλοῖς αὐτοῦ πρῶτος ἐμαρτύρει καὶ παρεκάλει στεφανοῦν ἐκείνον καὶ διδόναι τὴν πανοπλίαν. ἔτι δὲ τῆς ἐπὶ Ἀθλήῳ μάχης γενομέ-
 10 νης καὶ φευγόντων Ἀθηναίων ἔχων ἵππον ὁ Ἀλκιβιάδης, τοῦ δὲ Σωκράτους περὶ μετ' ὀλίγων ἀποχωροῦντος, οὐ παρήλασεν ἰδὼν, ἀλλὰ παρέπεμψε καὶ περιήμυνεν, ἐπικειμένων τῶν πολεμίων καὶ πολλοὺς ἀναιρούντων. καὶ ταῦτα μὲν ὕστερον ἐπράχθη.

15 9. "Οὗτος δὲ κυνὸς αὐτῷ θαυμαστοῦ τὸ μέγεθος καὶ τὸ εἶδος, ὃν ἐβδομήκοντα μυνῶν ἐωνημένος ἐτύγχανεν, ἀπέκοψε τὴν οὐρὰν πάγκαλον οὔσαν. ἐπιτιμώντων δὲ τῶν συνήθων καὶ λεγόντων, ὅτι πάντες ἐπὶ τῷ κυνὶ δάκνυνται καὶ λοιδοροῦσιν αὐτόν, ἐπιγελᾶσας· „Γίνεται τοίνυν“ εἶπεν „ὁ βούλομαι·
 20 βούλομαι γὰρ Ἀθηναίους τοῦτο λαλεῖν, ἵνα μὴ τι χεῖρον περὶ ἐμοῦ λέγῃσι.“

10. Πρώτην δ' αὐτῷ πάροδον εἰς τὸ δημόσιον γενέσθαι λέγουσι μετὰ χρημάτων ἐπιδόσεως, οὐκ ἐκ παρασκευῆς, ἀλλὰ παριόντα δορυβούντων Ἀθηναίων ἐρέσθαι τὴν αἰτίαν τοῦ δο-
 25 ρύβου, πυθόμενον δὲ χρημάτων ἐπιδόσιν γίνεσθαι παρελθεῖν καὶ ἐπιδοῦναι· τοῦ δὲ δήμου κροτοῦντος καὶ βοᾶντος ὑφ' ἡδονῆς ἐπιλαθέσθαι τοῦ ὄρνυγος, ὃν ἐτύγχανεν ἔχων ἐν τῷ ἱματίῳ· πτοηθέντος οὖν καὶ διαφυγόντος ἔτι μᾶλλον ἐκβοῆσαι τοὺς Ἀθηναίους, πολλοὺς δὲ συνθηρᾶν ἀναστάντας, λαβεῖν
 30 δ' αὐτὸν Ἀντίοχον τὸν κυβερνήτην καὶ ἀποδοῦναι· διὸ προς-

4. μετὰ τῶν ὀπλων, deren Verlust schimpflich gewesen sein würde. — 7. ἐν τοῖς καλοῖς αὐτοῦ „unter seinen andern guten Eigenschaften.“ — 9. τὴν πανοπλίαν, welches der Preis der Tapferkeit war. — ἐπὶ Ἀθλήῳ, im J. 424.

18. δάκνυνται, sich ärgern über den Hund.

25. ἐπιδόσις, freiwillige Beisteuer

für Staatszwecke. — 27. τοῦ ὄρνυγος. Wachteln zu halten gehörte zu den Liebhabereien der vornehmen jungen Athener; sie wurden auch wie die Hähne zu einer Art von Kampfspielen abgerichtet. — 30. Ἀντίοχον, derselbe, welcher 407 bei Ephesos wider Alk. Willen sich in einen ungleichen Kampf einliess, worauf Jener zum zweiten Male in die Ver-

φιλέστατον τῷ Ἀλκιβιάδῃ γενέσθαι. Μεγάλας δ' αὐτῷ κλει-
σιάδας ἐπὶ τὴν πολιτείαν ἀνοίγοντος τοῦ τε γένους καὶ τοῦ
πλούτου τῆς τε περὶ τὰς μάχας ἀνδραγαθίας, φίλων τε πολ-
λῶν καὶ οἰκείων ὑπαρχόντων, ἀπ' οὐθενὸς ἡξίου μᾶλλον ἢ τῆς
τοῦ λόγου χάριτος ἰσχύειν ἐν τοῖς πολλοῖς. καὶ ὅτι μὲν δυνα-
τὸς ἦν εἰπεῖν οἷ τε καμικοὶ μαρτυροῦσι καὶ τῶν δητόρων ὁ δυ-
νατώτατος ἐν τῷ κατὰ Μειδίου λόγων τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ δει-
νότατον εἰπεῖν γενέσθαι πρὸς τοῖς ἄλλοις. εἰ δὲ Θεοφράστῃ
πιστεύομεν, ἀνδρὶ φιληκόῳ καὶ ἱστορικῷ παρ' ὄντιν οὖν τῶν
φιλοσόφων, εὐρεῖν μὲν ἦν τὰ δέοντα καὶ νοῆσαι πάντων ἱκα-
νώτατος ὁ Ἀλκιβιάδης, ζητῶν δὲ μὴ μόνον ἂν δεῖ λέγειν, ἀλλὰ
καὶ ὡς δεῖ τοῖς ὀνόμασι καὶ τοῖς ῥήμασιν, οὐκ εὐπορῶν δέ,
πολλάκις ἐσφάλλετο καὶ μεταξὺ λέγων ἀπεσιώπα καὶ διέλειπε,
λέξεως διαφυγούσης αὐτόν, ἀναλαμβάνων καὶ διασκοπούμενος.

11. Αἱ δ' ἵπποτροφίαι περιβόητοι μὲν ἐγένοντο καὶ τῷ
πλήθει τῶν ἄρμάτων· ἐπὶ γὰρ ἄλλος οὐδεὶς καθῆκεν Ὀλυμ-
πίαςιν ἰδιώτης οὐδὲ βασιλεύς, μόνος δὲ ἐκεῖνος. καὶ τὸ νικῆ-
σαι δὲ καὶ δεύτερον γενέσθαι καὶ τέταρτον, ὡς Θουκυδίδης
φησὶν, ὁ δ' Εὐριπίδης τρίτον, ὑπερβάλλει λαμπρότητι καὶ
δόξᾳ πᾶσαν τὴν ἐν τούτοις φιλοτιμίαν. λέγει δ' ὁ Εὐριπίδης
ἐν τῷ ᾄσματι ταῦτα· Σὲ δ' αἰέσομαι, ὦ Κλεινίου παῖ.
καλὸν ἂν νίκα· κάλλιστον δ', ὃ μηδεὶς ἄλλος Ἑλλά-
νων, ἄρματι πρῶτα δραμεῖν καὶ δεύτερα καὶ τρίτα
βῆναί τ' ἀπονῆτι δις στεφθέντ' ἐλαίᾳ κάρυκι βοᾷν
παραδοῦναι.

25

16. Ἐν δὲ τοιούτοις πολιτεύμασι καὶ λόγοις καὶ φρονήματι

bannung gehen musste. — 1. κλει-
σιάδας, Flügelthüren; wir: grosse
Aussichten, glänzende Laufbahn. —
7. κατὰ Μειδίου. Demosth. in
Mid. § 40: καὶ στρατηγὸς ἄριστος
καὶ λέγειν ἔδωκε πάντων, ὡς φασιν,
εἶναι δεινότατος. — 9. παρ' ὄντιν-
οῦν, im Vergleich mit Jedem. —
12. τοῖς ὀνόμασι καὶ τοῖς ῥήμασιν,
Worte und Wendungen (eigentlich:
Substantiva und Verba). — οὐκ
εὐπορῶν, da er aber keinen Fluss
hatte, stockte er öfter, schwieg und
machte Pausen mitten in der Rede,
wenn ihm ein Wort (λέξις) entfal-
len war, indem er sich besann und
nachdachte.

Historisches Quellenbuch I, 2.

16. ἐπὶ, wie er selbst sagt bei
Thuc. VI 16: ἄρματα μὲν ἐπὶ κα-
θῆκα, ὅσα οὐδεὶς ποῖ ἰδιώτης πρό-
τερον, ἐνίκησα δὲ καὶ δεύτερος καὶ
τέταρτος ἐγενόμην. — 21. ἐν τῷ
ᾄσματι, dem Siegesliede. Zu ὃ μηδεὶς
ἄλλος ergänze ἐλαχε, dann constr.
κάλλιστον παραδοῦναι κήρυκι βοᾷν
(den Herold rufen zu lassen) δρα-
μεῖν — βῆναί τε; „doch ist
βῆναι vermuthlich verschrieben und
darin ein Adjectiv zu ἐλαίᾳ zu suchen,
wie ἱερᾶ, χλωρᾶ, ὕγρᾶ.“

26. πολιτεύμασι, um die Zeit der
Schlacht bei Mantinea (418), welche
sein Werk war. — Die Accusa-

καὶ δεινότητι πολλὴν αὖ πάλιν τὴν τρυφὴν τῆς διαίτης² καὶ περὶ
 πότους καὶ ἔρωτας ὑβρίσματα, καὶ θηλότητας ἐσθίων ἁλουργ-
 γῶν ἐλκομένων δι' ἀγορᾶς, καὶ πολυτέλειαν ὑπερήφανον, ἔκτο-
 5 ἔγκαθεύθου, κειρίαις, ἀλλὰ μὴ σανίσι τῶν στρωμάτων ἐπιβαλ-
 λομένων, ἀσπίδος τε διαχρύσου ποίησιν οὐδὲν ἐπίσημον τῶν
 πατρίων ἔχουσιν, ἀλλ' Ἐρωτα κεραυνοφόρον, ἅπερ ὀρώωντες
 οἱ μὲν ἐνδοχοὶ μετὰ τοῦ βδελύττεσθαι καὶ δυσχεραίνειν ἐφο-
 βοῦντο τὴν ὀλιγωρίαν αὐτοῦ καὶ παρανομίαν, ὡς τυραννικὰ
 10 καὶ ἀλλόκοτα, τοῦ δὲ δήμου τὸ πάθος τὸ πρὸς αὐτὸν οὐ κακῶς
 ἐξηγούμενος ὁ Ἀριστοφάνης ταῦτ' εἶρηκε·

Ποθεῖ μὲν, ἔχθαιρει δέ, βούλεται δ' ἔχειν.

ἔτι δὲ μᾶλλον τῇ³ πονοίᾳ πιέζων·

Μάλιστα μὲν λέοντα μὴ ἢ πόλει τρέφειν·

15 ἣν δ' ἐκτρέφῃ τις, τοῖς τρόποις ὑπηρετεῖν.

23. Τοσούτων δὲ κατεψηφισμένων Ἀλκιβιάδου καὶ κατε-
 γνωσμένων ἐτύγχανε μὲν ἐν Ἀργεὶ διατρίβων, ὡς τὸ πρῶτον
 ἐκ Θουρίων ἀποδρᾶς εἰς Πελοπόννησον διεκομίσθη, φοβούμε-
 νος δὲ τοὺς ἐθροὺς καὶ παντάπασιν τῆς πατρίδος ἀπεγνωκῶς
 20 ἔπειμψεν εἰς Σπάρτην, ἀξιῶν ἄδειαν αὐτῷ γενέσθαι καὶ πίστιν
 ἐπὶ μείζοσι χρεῖαις καὶ ὠφελείαις ὧν πρότερον αὐτοὺς ἀμυνό-
 μενος ἔβλαψε. δόντων δὲ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ δεξαμένων πα-
 ραγενόμενος προθύμως ἐν μὲν εὐθύς ἐξειργάσατο, μέλλοντας

tive τὴν τρυφὴν u. f. hängen ent-
 weder von einem ausgefallenen ἐπε-
 δειννυε ab, oder dies ist (freilich
 mit starker Anakoluthie) zu entneh-
 men aus dem folg. ἅπερ ὀρώωντες. —
 3. ἐκτομᾶς πτλ. Man schief im
 Schiffe auf Matratzen (στρώματα),
 welche einfach auf die Bretter (γα-
 νιδες) gelegt wurden; der üppige
 Alk. über liess ein Loch ins Ver-
 deck sägen (ἐκτομὴ καταστρώματος)
 und sich dasselbe mit Gurten (κει-
 ρίαι) bespannen, um wie in einer
 Bettstelle zu schlafen. — 10. τὸ
 πάθος τὸ πρὸς αὐτόν, die leiden-
 schaftliche Anhänglichkeit an ihn.
 Aristophanes in den Fröschen, wel-
 che kurz nach der Schlacht bei den
 Arginusen (Frühjahr 405) aufgeführt
 wurden, lässt V. 1425 den Dionysos
 im Sinne des athenischen Volkes
 sagen: ποθεῖ μὲν, ἔχθαιρει δέ,

βούλεται δ' ἔχειν und drückt da-
 mit das Verlangen nach einer so
 kräftigen Führung sehr schön und
 bezeichnend aus. Worauf der alte
 Dichter Aeschylos (die Scene ist im
 Hades) mit einem bildlichen Aus-
 drucke (ὑπόνοια) der Meinung des
 Dichters noch näher rückt; am
 besten sei es zwar, keinen Löwen
 aufzuziehen, sei das aber einmal ge-
 schehen, so müsse man sich in seine
 Weise fügen. Darin spricht sich
 nicht undeutlich eine Bereitwillig-
 keit aus, auf Alk. Tyrannengelüste
 einzugehen.

16. τοσούτων κατεψ. Nachdem die
 Bürgerschaft ihn zum Tode verur-
 theilt und die Würdenträger in den
 elenischen Mysterien ihn verflucht
 hatten (415). — 20. πίστιν ἐπὶ κτλ.,
 er erwartete, man werde ihm Ver-
 trauen schenken für Unternehmungen

καὶ ἀναβαλλομένους βοηθεῖν Συρακουσίοις ἐγείρας καὶ παροξύνας πέμψαι Γύλιππον ἄρχοντα καὶ θραῦσαι τὴν ἐκεῖ τῶν Ἀθηναίων δύναμιν· ἕτερον δὲ, κινεῖν τὸν αὐτόθεν πόλεμον ἐπὶ τοὺς Ἀθηναίους· τὸ δὲ τρίτον καὶ μέγιστον, ἐπιτελίσαι Δεκέλειαν, οὗ μᾶλλον οὐδὲν διειργάσατο καὶ κατοικοφθόρησε ⁵ τὴν πόλιν. εὐδοκιμῶν δὲ δημοσίᾳ καὶ θαυμαζόμενος οὐχ ἦττον ἰδία τοὺς πολλοὺς κατεδημαγώγει καὶ κατεγοήτευε τῇ διαίτῃ λακωνίζων, ὥςθ' ὀρῶντας ἐν χρῶ κουριῶντα καὶ ψυχρολουτοῦντα καὶ μάξῃ συνόντα καὶ ζωμῷ μέλανι χρώμενον ἀπιστεῖν καὶ διαπορεῖν, εἴ ποτε μάγειρον ἐπὶ τῆς οἰκίας οὗτος ἀνὴρ ἔσχεν ¹⁰ ἢ προσέβλεψε μυρεψὸν ἢ Μιλησίᾳς ἡνέσχετο θιγεῖν χλανίδος. ἦν γάρ, ὥς φασι, μία δεινότης αὕτη τῶν πολλῶν ἐν αὐτῷ καὶ μηχανὴ θήρας ἀνθρώπων, συνεξομοιοῦσθαι καὶ συνομοπαθεῖν τοῖς ἐπιτηδεύμασι καὶ ταῖς διαίταις, ὅξυτέρας τροπομένῳ τροπὰς τοῦ χαμαιλέοντος. πλὴν ἐκεῖνος μὲν, ὥς λέγεται, πρὸς ¹⁵ ἐν ἐξαδυννατεῖ χρῶμα τὸ λευκὸν ἀφομοιοῦν ἑαυτόν; Ἀλκιβιάδῃ δὲ διὰ χρηστῶν ἰόντι καὶ πονηρῶν ὁμοίως οὐδὲν ἦν ἀμίμητον οὐδ' ἀνεπιτήδευτον, ἀλλ' ἐν Σπάρτῃ γυμναστικός, εὐτελής, σκυθρωπός, ἐν Ἰωνίᾳ χλιδανός, ἐπιτερπής, ῥάθυμος, ἐν Θράκῃ μεθυστικός, [ἐν Θετταλοῖς] ἱππαστικός, Τισαφέρων δὲ τῷ σα- ²⁰ τράπῃ συνὼν ὑπερέβαλεν ὄγκῳ καὶ πολυτελείᾳ τὴν Περσικὴν μεγαλοπρέπειαν, οὐχ αὐτὸν ἐξιστὰς οὕτω ῥαδίως εἰς ἕτερον ἐξ ἑτέρου τρόπον οὐδὲ πᾶσαν δεχόμενος τῷ ἥθει μεταβολήν, ἀλλ', ὅτι τῇ φύσει χρώμενος ἔμελλε λυπεῖν τοὺς ἐντυγχάνοντας, εἰς πᾶν ἀεὶ τὸ πρόσφορον ἐκείνοις σχῆμα καὶ πλάσμα κατεδύετο ²⁵ καὶ κατέφευγεν.

gen, die ihnen grössere Vortheile versprechen, als der früher in der Defensive ihnen zugefügte Schaden. — 3. τὸν αὐτόθεν π., den Krieg im eigentlichen Griechenland. — 8. ἐν χρῶ κουριῶν, sich das Haar kurz scheeren. — 11. Μιλησίᾳς. Milesische Kleider von feiner Wolle gehörten zu den Luxusartikeln. — 12. ἦν γάρ κτλ. Eine von seinen

vielen starken Seiten (δεινότης) und eins der Kunststücke (μηχανή) die Leute für sich einzunehmen (θήρα) bestand darin. — 15. πλὴν, wie lat. *quamquam*, indess. — 24. ἀλλ' ὅτι κτλ. weil er in seiner angeborenen Art die Umgebung verletzt haben würde, so fügte und versteckte er sich stets in diejenige Form und das Modell, welches Jenen zusagte.

8. Die Expedition der Athener gegen Sicilien.

a) Plut. Alcib. 17. Nic. 12.

17. Σικελίας δὲ καὶ Περικλέους ἔτι ζῶντος ἐπεθύμουν Ἀθη-
ναῖοι καὶ τελευτήσαντος ἤπτοντο, καὶ τὰς λεγομένας βοηθείας
καὶ συμμαχίας ἐπεμπον ἐκάστοτε τοῖς ἀδικουμένοις ὑπὸ Συρα-
κουσίων ἐπιβάθρας τῆς μείζονος στρατείας τιθέντες. ὁ δὲ παν-
5 τάπασι τὸν ἔρωτα τοῦτον ἀναφλέξας αὐτῶν καὶ πείσας μὴ κατὰ
μέρος μὴδὲ κατὰ μικρόν, ἀλλὰ μεγάλῳ στόλῳ πλεύσαντας ἐπι-
χειρεῖν καὶ καταστρέφεσθαι τὴν νῆσον, Ἀλκιβιάδης ἦν, τὸν τε
δῆμον μεγάλα πείσας ἐλπίζειν αὐτός τε μειζόνων ὀρεγόμενος.
Ἀρχὴν γὰρ εἶναι, πρὸς ἃ ἡλπίζει, διανοεῖτο τῆς στρατείας, οὐ
10 τέλος, ὥσπερ οἱ λοιποὶ, Σικελίαν. καὶ Νικίας μὲν ὥς χαλεπὸν
ἔργον ὃν τὰς Συρακούσας ἐλεῖν ἀπέτρεπε τὸν δῆμον, Ἀλκιβιά-
δης δὲ Καρχηδόνα καὶ Λιβύην ὀνειροπολῶν, ἐκ δὲ τούτων προς-
γενομένων Ἰταλίαν καὶ Πελοπόννησον ἤδη περιβαλλόμενος,
ὀλίγου δεῖν ἐφόδια τοῦ πολέμου Σικελίαν ἐποιεῖτο. καὶ τοὺς
15 μὲν νέους αὐτόθεν εἶχεν ἤδη ταῖς ἐλπίσιν ἐπηρμένους, τῶν δὲ
πρεσβυτέρων ἡκροῶντο πολλὰ θαυμάσια περὶ τῆς στρατείας
περαινούτων, ὥστε πολλοὺς ἐν ταῖς παλαιστραῖς καὶ τοῖς ἡμι-
κυκλίοις καθέζεσθαι τῆς τε νήσου τὸ σχῆμα καὶ θέειν Λιβύης
καὶ Καρχηδόνας ὑπογράφοντας.

20 12. Ὡς οὖν ὥρμητο πρὸς ταῦτα, ὁ Νικίας ἐναντιούμενος
οὔτε πολλοὺς οὔτε δυνατοὺς εἶχε συναγωνιστάς. οἱ γὰρ εἴπο-
ροι δεδιότες, μὴ δοκῶσι τὰς λειτουργίας καὶ τριηραρχίας ἀπο-
διδράσκειν, παρὰ γνώμην ἡσύχαζον. ὁ δ' οὐκ ἔκαμνεν οὐδ'
ἀπηγόρευεν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ ψηφίσασθαι τὸν πόλεμον Ἀθη-
25 ναίους καὶ στρατηγὸν ἐλέσθαι πρῶτον ἐκείνον μετ' Ἀλκιβιάδου
καὶ Λαμάχου πάλιν ἐκκλησίας γενομένης ἀναστὰς ἀπέτρεπε καὶ
διεμαρτύρετο, καὶ τελευτῶν διέβαλε τὸν Ἀλκιβιάδην ἰδίῳ ἐνεκεν
κερδῶν καὶ φιλοτιμίας τὴν πόλιν εἰς χαλεπὸν ἔξωθεῖν καὶ δια-
πόντιον κίνδυνον.

2. λεγομένας, die oft genannten, bekannten. — 4. ἐπιβάθρας, Sturmleitern oder Landungstreppen; wir: Vorarbeiten oder Vorstudien. — 13. περιβαλλόμενος, scil. τῇ διανοίᾳ, mente completus. — 14. ἐφόδια τοῦ πολέμου, er sah Sicilien an als ein

Land, welches nur die Mittel zu noch grösseren Kriegsrüstungen hergeben sollte. — 15. αὐτόθεν, ganz ohne Weiteres, suas sponte. — 18. ἡμικύκλια halbrunde Steinbänke, an öffentlichen Plätzen und in Säulenhallen zum traulichen Gespräch eingerichtet.

b) Thuc. VI 24—32.

24. Ὁ μὲν Νικίας τοσαῦτα εἶπε, νομίζων τοὺς Ἀθηναίους τῷ πλήθει τῶν πραγμάτων ἢ ἀποτρέφειν, ἢ, εἰ ἀναγκάζοιτο στρατεύεσθαι, μάλιστα οὕτως ἀσφαλῶς ἐκπλεῦσαι. οἱ δὲ τὸ μὲν ἐπιθυμοῦν τοῦ πλοῦ οὐκ ἐξηρέθησαν ὑπὸ τοῦ ὀχλώδους τῆς παρασκευῆς, πολὺ δὲ μᾶλλον ὥρμητο. καὶ τοῦναντίον περιέ- 5 στη αὐτῷ· εὖ τε γὰρ παραινέσαι ἔδοξε, καὶ ἀσφάλεια νῦν δὴ καὶ πολλὴ ἔσεσθαι. καὶ ἔρως ἐνέπεσε τοῖς πᾶσιν ὁμοίως ἐκπλεῦσαι· τοῖς μὲν γὰρ πρεσβυτέροις ὡς ἡ καταστρεψομένοις ἐφ' ἃ ἔπλεον, ἢ οὐδὲν ἂν σφαλεῖσαν μεγάλην δύναμιν, τοῖς δ' ἐν τῇ ἡλικίᾳ τῆς τε ἀπούσης πότῳ ὄψεως καὶ θεωρίας, καὶ εὐέλπιδες 10 ὄντες σωθήσεσθαι· ὁ δὲ πολὺς ὄμιλος καὶ στρατιώτης ἐν τε τῷ παρόντι ἀργύριον οἴσειν, καὶ προσκτήσασθαι δύναμιν, ὅθεν αἰδῖον μισθοφορὰν ὑπάρξειν. ὥστε διὰ τὴν ἄγαν τῶν πλειόνων ἐπιθυμίαν, εἰ τῷ ἄρα καὶ μὴ ἤρεσκε, δεδιώς, μὴ ἀντιχειροτο- 15 νῶν κακόνους δόξειεν εἶναι τῇ πόλει, ἡσυχίαν ἤγε.

25. Καὶ τέλος παρελθὼν τις τῶν Ἀθηναίων καὶ παρακαλέσας τὸν Νικίαν οὐκ ἔφη χρῆναι προφασίζεσθαι, οὐδὲ διαμέλλειν, ἀλλ' ἐναντίον ἀπάντων ἤδη λέγειν, ἥντινα αὐτῷ παρασκευὴν Ἀθηναῖοι ψηφίσονται. ὁ δὲ ἄκων μὲν εἶπεν, ὅτι καὶ μετὰ τῶν 20 ξυναρχόντων καθ' ἡσυχίαν μᾶλλον βουλευσοίτο· ὅσα μέντοι ἤδη 20 δοκεῖν αὐτῷ, τριήρεσι μὲν οὐκ ἔλασσον ἢ ἑκατὸν πλευστέα εἶναι, (αὐτῶν δ' Ἀθηναίων ἔσεσθαι ὀπλαταγωγούς ὅσαι ἂν δοκῶσι, καὶ ἄλλας ἐκ τῶν ξυμμάχων μεταπεμπτέας εἶναι,) ὀπλίταις δὲ τοῖς ξύμπασιν Ἀθηναίων καὶ τῶν ξυμμάχων πεντακισχιλίων μὲν οὐκ ἐλάσσοσιν, ἣν δέ τι δύνωνται, καὶ πλείοσι. τὴν δὲ ἄλλην 25 παρασκευὴν ὡς κατὰ λόγον, καὶ τοξοτῶν τῶν αὐτόθεν καὶ ἐκ Κρήτης καὶ σφενδονητῶν, καὶ ἦν τι ἄλλο πρόπον δοκῇ εἶναι, ἐτοιμασάμενοι ἄξειν.

2. τῶν πραγμάτων „der Erfordernisse“. — 4. τὸ ἐπιθυμοῦν, die Begier nach dem Zuge war ihnen nicht geraubt durch die Massenhaftigkeit der Ausrüstung. — 5. τοῦναντίον περιέστη αὐτῷ, seine Absicht schlug ins Gegentheil ans. — 8. τοῖς μὲν γὰρ „nämlich, ohne Wiederholung des Verb.“ — 9. σφαλεῖσαν ἀabhängig von einem zu ergänzenden ἐνενόησαν, gleichsam accus. absol. — 19. ὄψεως καὶ θεωρίας, sinnlicher Anblick und gei-

stige Betrachtung (Erweiterung der Anschauungen).

16. τις, Demonstratos nach Plut. Nik. 12. — 16. παρακαλέσας, redete den N. an, appellavit. — 19. ἄκων μὲν εἶπεν, ungern zwar, sagte er doch. — 24. τοῖς ξύμπασιν, im Ganzen. — 25. ἣν δέ τι δύν, wenn sie irgend. — 26. ὡς κατὰ λόγον, nach Verhältniss. — 28. ἐτοιμασάμενοι „der Nomin. wie wenn εἶπον vorherginge.“

26. Ἀκούσαντες δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐψηφίσαντο εὐθὺς αὐτοκράτορας εἶναι καὶ περὶ στρατιᾶς πλήθους καὶ περὶ τοῦ παντὸς πλοῦ τοὺς στρατηγούς πρᾶσσειν ἢ ἂν αὐτοῖς δοκῇ ἄριστα εἶναι Ἀθηναίους. καὶ μετὰ ταῦτα ἡ παρασκευὴ ἐγίνετο, καὶ ἔς τε
 5 τοὺς ξυμμάχους ἔπεμπον καὶ αὐτόθεν καταλόγους ἐποιοῦντο. ἄρτι δ' ἀνελήφει ἡ πόλις ἑαυτὴν ἀπὸ τῆς νόσου καὶ τοῦ ξυνεχοῦς πολέμου ἔς τε ἡλικίας πλήθος ἐπιγεγεννημένης καὶ ἐς χρημάτων ἄθροισιν διὰ τὴν ἐκεχειρίαν, ὥστε ῥᾶον πάντα ἐπορίζετο. καὶ οἱ μὲν ἐν παρασκευῇ ἦσαν.

27. Ἐν δὲ τούτῳ, ὅσοι Ἑρμαῖ ἦσαν λίθινοι ἐν τῇ πόλει τῇ Ἀθηναίων (εἰσὶ δὲ κατὰ τὸ ἐπιχώριον, ἡ τετράγωνος ἐργασία, πολλοὶ καὶ ἐν ἰδίῳ προθύροις καὶ ἐν ἱεροῖς) μιᾷ νυκτὶ οἱ πλεῖστοι περιεκόπησαν τὰ πρόσωπα. καὶ τοὺς δρᾶσαντας ἦδει οὐδεὶς, ἀλλὰ μεγάλοις μηνύτροις δημοσίᾳ οὗτοι τε ἐζητοῦντο, καὶ
 15 προσέτι ἐψηφίσαντο, καὶ εἴ τις ἄλλο τι οἶδεν ἀσέβημα γεγεννημένον, μηνύειν ἀδεῶς τὸν βουλούμενον καὶ ἀστῶν καὶ ξένων καὶ δούλων. καὶ τὸ πρᾶγμα μειζόνως ἐλάμβανον· τοῦ τε γὰρ ἔκπλου οἰωνὸς ἐδόκει εἶναι, καὶ ἐπὶ ξυνωμοσίᾳ ἅμα νεωτέρων πραγμάτων καὶ δήμου καταλύσεως γεγενῆσθαι.

28. Μηνύεται οὖν ἀπὸ μετοίκων τέ τινων καὶ ἀκολούθων περὶ μὲν τῶν Ἑρμῶν οὐδέν, ἄλλων δὲ ἀγαλμάτων περικοπαί
 20 τινες πρότερον ὑπὸ νεωτέρων μετὰ παιδιᾶς καὶ οἴνου γεγεννημένοι, καὶ τὰ μυστήρια ἅμα ὥς ποιεῖται ἐν οἰκίαις ἐφ' ὕβρει· ὧν καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην ἐπητιῶντο, καὶ αὐτὰ ὑπολαμβάνοντες
 25 οἱ μάλιστα τῷ Ἀλκιβιάδῃ ἀχθόμενοι, ἐμποδὼν ὄντι σφίσι μὴ αὐτοῖς τοῦ δήμου βεβαίως προσεστάναι, καὶ νομίσαντες, εἰ αὐτὸν ἐξελάσειαν, πρῶτοι ἂν εἶναι, ἐμεγάλυνον καὶ ἐβόων, ὥς ἐπὶ δήμου καταλύσει τά τε μυστικά καὶ ἡ τῶν Ἑρμῶν περικοπή γέ-

7. ἐπιγεγεννημένης, nachgewachsen.

11. κατὰ τὸ ἐπιχώριον „nach Landessitte“, ἡ τετράγωνος ἐργασία „das (bekannte) viereckige Machwerk“ (wir: Kunstwerke). — 14. μεγάλοις, Andok. 1, 40 gibt den Preis auf 10,000 Drachmen an. — 17. μειζόνως nahmen es zu wichtig auf. — 18. ἐπὶ ξυνωμοσίᾳ, zum Zweck einer Verschwörung, indem die (offenbar zahlreichen) Theilnehmer durch eine gemeinsame Frevelthat sich enger aneinander zu schliessen und

gegenseitig vor Verrath sicher zu stellen gedachten. Darauf deutet Thuc. III 82, 6: τῷ κοινῇ τι παρανομήσαι (s. S. 47). Aehnlich Sallust. Catil. 22: Catilinam — humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circumtulisse; — atque eo dicitare fecisse, quo inter se magis fidi forent, aliis alii tanti facinoris conscii.

20. ἀκολούθων, ἡγουν δούλων Schol. — 23. ποιεῖται, spottend nachgeäfft. — 24. ὑπολαμβάνοντες, aufgreifend. — 25. μὴ αὐτοῖς — βεβαίως,

νοιτο καὶ οὐδὲν εἴη αὐτῶν, ὅ τι οὐ μετ' ἐκείνου ἐπράχθη, ἐπιλέγοντες τεκμήρια τὴν ἄλλην αὐτοῦ ἐς τὰ ἐπιτηδεύματα οὐ δημοτικὴν παρανομίαν.

29. Ὁ δ' ἔν τε τῷ παρόντι πρὸς τὰ μηνύματα ἀπελογοῖτο καὶ ἔτοιμος ἦν, πρὶν ἐκπλεῖν, κρῖνεσθαι, εἴ τι τούτων εἰργασ- 5 μένος ἦν, (ἥδη γὰρ καὶ τὰ τῆς παρασκευῆς ἐπεπόριστο,) καὶ εἰ μὲν τούτων τι εἰργαστο, δίκην δοῦναι, εἰ δ' ἀπολυθείη, ἄρχειν. καὶ ἐπεμαρτύρετο μὴ ἀπόντος πέρι αὐτοῦ διαβολὰς ἀποδέχεσθαι, ἀλλ' ἥδη ἀποκτείνειν, εἰ ἀδικεῖ, καὶ ὅτι σωφρονέστερον εἴη μὴ μετὰ τοιαύτης αἰτίας, πρὶν διαγνώσι, πέμπειν 10 αὐτὸν ἐπὶ τοσοῦτῳ στρατεύματι. οἱ δ' ἐχθροὶ δεδιότες τό τε στράτευμα μὴ εὖνουν ἔχῃ, ἣν ἥδη ἀγωνίζεται, ὅ τε δῆμος μὴ μαλακίζεται, θεραπεύων, ὅτι δι' ἐκείνον οἱ τ' Ἀργεῖοι ξυνεστράτευον καὶ τῶν Μαντινέων τινές, ἀπέτρεπον καὶ ἀπέσπεν- 15 δον, ἄλλους ῥήτορας ἐνιέντες, οἳ ἔλεγον νῦν μὲν πλεῖν αὐτόν, καὶ μὴ κατασχεῖν τὴν ἀγωγὴν, ἐλθόντα δὲ κρῖνεσθαι ἐν ἡμέραις ῥηταῖς, βουλόμενοι ἐκ μείζονος διαβολῆς, ἣν ἔμελλον ῥᾶον αὐτοῦ ἀπόντος ποιεῖν, μετάπεμπτον κομισθέντα αὐτὸν ἀγωνίσασθαι. καὶ ἔδοξε πλεῖν τὸν Ἀλκιβιάδην.

30. Μετὰ δὲ ταῦτα θέρους μεσοῦντος ἥδη ἡ ἀναγωγὴ ἐγί- 20 γνετο ἐς τὴν Σιλελίαν. τῶν μὲν οὖν ξυμμάχων τοῖς πλείστοις καὶ ταῖς σιταγωγοῖς ὀλκάσι καὶ τοῖς πλοίοις, καὶ ὅση ἄλλη παρασκευὴ ξυνεῖπετο, πρότερον εἰρητο ἐς Κέρκυραν ξυλλέγεσθαι, ὥς ἐκεῖθεν ἀθρόοις ἐπὶ ἄκραν Ἰαπυγίαν τὸν Ἰόνιον διαβαλοῦσιν· αὐτοὶ δ' Ἀθηναῖοι, καὶ εἴ τινες τῶν ξυμμάχων παρῇ- 25 σαν, ἐς τὸν Πειραιᾶ καταβάντες ἐν ἡμέρᾳ ῥητῇ ἅμα ἔω ἐπλήρουν τὰς ναῦς ὥς ἀναξόμενοι. ξυγκατέβη δὲ καὶ ὁ ἄλλος ὄμιλος ἅπας, ὥς εἰπεῖν, ὁ ἐν τῇ πόλει καὶ ἀστῶν καὶ ξένων, οἱ μὲν ἐπιχώριοι τοὺς σφετέρους αὐτῶν ἕκαστοι προπέμποντες, οἱ μὲν ἐταίρους, οἱ δὲ ξυγγενεῖς, οἱ δὲ υἱεῖς, καὶ μετ' ἐλπίδος τε ἅμα 30 ἰόντες καὶ ὀλοφυρμῶν, τὰ μὲν ὥς κτήσονται, τοὺς δ' εἴ ποτε ὄψονται, ἐνθυμούμενοι, ὅσον πλοῦν ἐκ τῆς σφετέρας ἀπε-

dass nicht sie selber das Volk, ungestört durch Gegner, leiten konnten. — 2. τὴν ἄλλην — παρανομίαν, die sonstige, für eine Demokratie unpassende Auffälligkeit seiner Lebensweise.

13. θεραπεύων „indem es sich ihm deshalb gefällig bewiese weil.“ —

14. ἀπέτρεπον καὶ ἀπέσπενδον, lehn- ten dies eifrig und dringend ab. — 17. ἐκ μείζονος δ., nach (oder: auf Grund) einer weiteren Verläumdung.

22. πλοίοις, kleinere Fahrzeuge. — 31. τὰ μὲν auf ἐλπίδος bezogen, τοὺς δὲ auf ὀλοφυρμῶν: einerseits

στέλλοντο· (καὶ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ, ὥς ἤδη ἔμελλον μετὰ κινδύνων ἀλλήλους ἀπολιπεῖν, μᾶλλον αὐτοὺς ἐς ἡμῖν τὰ δεινὰ, ἣ ὅτε ἐψηφίζοντο πλεῖν· ὅμως δὲ τῇ παρούσῃ ῥώμῃ διὰ τὸ πλῆθος ἐκάστων ὧν ἐώρων τῇ ὕψει ἀνεθάρσουν·) οἱ δὲ ξένοι καὶ ὁ ἄλλος
 5 ὅλος κατὰ θεῖον ἤκεν, ὥς ἐπὶ ἀξιοχρεῶν καὶ ἄπιστον διάνοιαν.

31. Παρασκευὴ γὰρ αὕτη [πρώτῃ] ἐκπλεύσασα μιᾷ πόλεως δυνάμει Ἑλληνικῇ πολυτελεστάτῃ δὴ καὶ εὐπρεπεστάτῃ τῶν ἐς ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐγένετο. ἀριθμῷ δὲ νεῶν καὶ ὀπλιτῶν καὶ ἡ ἐς Ἐπίδαυρον μετὰ Περικλέους καὶ ἡ αὐτὴ ἐς Ποτίδαιαν
 10 μετὰ Ἀγνώωνος οὐκ ἐλάσσων ἦν· τετράκις γὰρ χίλιοι ὀπλῖται αὐτῶν Ἀθηναίων καὶ τριακόσιοι ἱππῆς καὶ τριῆρεις ἑκατὸν καὶ Λεσβίων καὶ Χίων πεντήκοντα καὶ ξύμμαχοι ἔτι πολλοὶ ξυνέπλευσαν· ἀλλὰ ἐπὶ τε βραχεὶ πλῶ ὥρμηθησαν καὶ παρασκευῇ φαύλῃ. οὗτος δὲ ὁ στόλος ὥς χρόνιός τε ἐσόμενος καὶ κατ' ἀμφο-
 15 τερα, οὗ ἂν δέῃ, καὶ ναυσὶ καὶ πεζῷ ἅμα ἔξαρτυθεῖς, τὸ μὲν ναυτικὸν μεγάλαις δαπάναις τῶν τε τριηράρχων καὶ τῆς πόλεως ἐκπονηθέν, τοῦ μὲν δημοσίου δραχμὴν τῆς ἡμέρας τῷ ναύτῃ ἐκάστῳ διδόντος, καὶ ναῦς παρασχόντος κενὰς ἐξήκοντα μὲν ταχείας, τεσσαράκοντα δὲ ὀπλιταγωγούς, καὶ ὑπηρεσίας ταύταις
 20 τὰς κρατίστας, τῶν δὲ τριηράρχων ἐπιφοράς τε πρὸς τῷ ἐκ δημοσίου μισθῷ διδόντων τοῖς θρανίοις τῶν ναυτῶν καὶ ταῖς ὑπηρεσίαις, καὶ τᾶλλα σημείους καὶ κατασκευαῖς πολυτελέσι

in froher Hoffnung, das Gewünschte zu erwerben, andererseits mit Klagen, ob sie wohl diese jemals wiedersehen würden. — 2. ἐς ἡμῖν τὰ δεινὰ, die Schrecknisse traten ihnen vor die Seele. — 5. διάνοιαν „Plan, Unternehmen.“

6. πρώτη „hier wahrscheinlich durch falsche Reminiscenz ähnlicher Stellen eingeschoben; es stört auf unerträgliche Weise den Hauptgedanken πολυτελ. καὶ εὐπρ.“ Diese Expedition, welche mit der Macht einer einzelnen Hellenenstadt gerüstet ausgegalt, war von allen bis auf jene Zeit die kostspieligste und glänzendste. — 9. ἐς Ἐπίδαυρον, im zweiten Kriegsjahre; dieselbe Flotte wurde darauf auch gegen Potidaia gesandt, Thuk. 2, 56. 58. — 14. φαύλῃ, nur gewöhnlich (vgl. für die spätere Umwandlung des Begriffes unser schlicht = schlecht). — οὗτος δὲ ὁ

στόλος, es folgt kein Prädikat, dessen Begriff sich in den Participien verliert. — ὥς war streng genommen nur auf χρόνιος ἐσόμενος zu beziehen. — 15. οὗ ἂν δέῃ, wo man Bedürfniss hat. — 17. δραχμὴν; der gewöhnliche Sold betrug nur die Hälfte, 3 Obolen. — 18. κενὰς; für die ganze Aufakelung des Schiffes musste der Trierarch sorgen. — 19. ὀπλιταγωγούς, also den blossen Transportschiffen sich nähernd. — ὑπηρεσίαι sind hier und gleich weiter die eigentlichen Matrosen und Schiffsoffiziere: κυβερνήτης, πρῶτος, κελυστής, als ausgebildete Seeleute. — 20. ἐπιφοράς Zulagen gab man den θρανίοις, den Rudern auf der höchsten Bank, welche die schwerste Arbeit hatten (vgl. dagegen zu Thuk. 4, 32 Seite 54). — 22. σημείους, die Schiffsbilder, Wap-
 pen, welche meist dem Namen ent-

χρησαμένων, καὶ ἐς τὰ μακρότατα προθυμηθέντος ἑνὸς ἐκάστου, ὅπως αὐτῷ τινι εὐπρεπείᾳ τε ἢ ναῦς μάλιστα προέξει καὶ τῷ ταχυναντεῖν, τὸ δὲ πεζὸν καταλόγοις τε χρηστοῖς ἐκκριθὲν καὶ ὀπλων καὶ τῶν περὶ τὸ σῶμα σκευῶν μεγάλη σπουδῇ πρὸς ἀλλήλους ἀμιλληθὲν. ξυνέβη δὲ πρὸς τε σφαῖς αὐτοὺς ἅμα ἔριν 5 γενέσθαι, ᾧ τις ἕκαστος προσετάχθη, καὶ ἐς τοὺς ἄλλους Ἑλλήνας ἐπίδειξιν μᾶλλον εἰκασθῆναι τῆς δυνάμεως καὶ ἐξουσίας ἢ ἐπὶ πολεμίους παρασκευήν. εἰ γάρ τις ἐλογίσατο τήν τε τῆς πόλεως ἀνάλωσιν δημοσίαν καὶ τῶν στρατευομένων τὴν ἰδίαν, τῆς μὲν πόλεως, ὅσα τε ἤδη προετετελέκει, καὶ ἃ ἔχοντας τοὺς 10 στρατηγούς ἀπέστελλε, τῶν δὲ ἰδιωτῶν, ἃ τε περὶ τὸ σῶμά τις καὶ τριήραρχος ἐς τὴν ναῦν ἀναλῶκει, καὶ ὅσα ἔτι ἐμελλεν ἀναλῶσειν, χωρὶς δ' ἃ εἰκὸς ἦν καὶ ἄνευ τοῦ ἐκ τοῦ δημοσίου μισθοῦ πάντα τινὰ παρασκευάσασθαι ἐφόδιον ὡς ἐπὶ χρόνιον στρατείαν, καὶ ὅσα ἐπὶ μεταβολῇ τις ἢ στρατιώτης ἢ ἔμπορος 15 ἔχων ἔπλει, πολλὰ ἂν τάλαντα εὐρέθη ἐκ τῆς πόλεως τὰ πάντα ἐξαγόμενα. καὶ ὁ στόλος οὐχ ἥσσον τόλμης τε θάρβει καὶ ὄψεως λαμπρότητι περιβόητος ἐγένετο ἢ στρατιᾶς πρὸς οὓς ἐπήεσαν ὑπερβολῇ, καὶ ὅτι μέγιστος ἦδη διάπλους ἀπὸ τῆς οἰκείας καὶ ἐπὶ μερίστη ἐλπίδι τῶν μελλόντων πρὸς τὰ ὑπάρχοντα ἐπεχει- 20 ρήθη.

32. Ἐπειδὴ δὲ αἱ νῆες πλήρεις ἦσαν καὶ ἐξέκειτο πάντα ἤδη, ὅσα ἔχοντες ἐμελλον ἀνάξεσθαι, τῇ μὲν σάλπιγγι σιωπῇ ὑπεσημάνθη, εὐχὰς δὲ τὰς νομιζομένας πρὸ τῆς ἀναγωγῆς οὐ κατὰ ναῦν ἐκάστην, ξύμπαντες δὲ ὑπὸ κήρυκος ἐποιοῦντο, κρα- 25 τήρᾳς τε κεράσαντες παρ' ἅπαν τὸ στράτευμα καὶ ἐκπώμασι χρυσοῖς τε καὶ ἀργυροῖς οἳ τε ἐπιβάται καὶ οἱ ἄρχοντες σπένδοντες. ξυνεπεύχοντο δὲ καὶ ὁ ἄλλος ὄμιλος ὁ ἐκ τῆς γῆς τῶν

sprechen. — 1. ἐς τὰ μακρότατα „aufs äusserste.“ — 2. αὐτῷ τινι „man (jeder) selbst.“ — 3. καταλόγοις χρηστοῖς, durch ungefälschte Stammlisten. (Auch in Athen suchte mancher durch Bestechung der Last des Kriegsdienstes sich zu entziehen.) — 6. ᾧ — προσετάχθη, in dem Zweige, wobei 'ein Jeder angestellt war. — 7. ἐπίδειξιν εἰκασθῆναι, es wurde mehr darin eine Schau- stellung (Demonstration) vermuthet (wie sie Nikias auch wirklich nur beab-

sichtigte, s. Cap. 47). — 15. ἐπὶ μεταβολῇ „zum Umsatz“, als beiläufige Handelsspeculation. — 17. τόλμης θάρβει „staunenswürdige Kühnheit des Wagnisses“. — 19. ὑπερβολῇ, die Uebermacht der Sikelioten, welche ja unbestritten war. — 20. πρὸς τὰ ὑπάρχοντα, im Vergleich mit dem gegenwärtigen Besitz.

25. ὑπὸ κήρυκος, praecunte praecone; der Herold sprach die Gebete vor. — 27. οἱ ἄρχοντες, die Offiziere. — 28. ὁ ἐκ τῆς γῆς, vom Lande aus.

τε πολιτῶν καὶ εἴ τις ἄλλος εὐνους παρῆν σφίσι, παιωνίσαντες δὲ καὶ τελεώσαντες τὰς σπονδὰς ἀνήγοντο, καὶ ἐπὶ κέρως τὸ πρῶτον ἐκπλεύσαντες ἄμιλλαν ἤδη μέχρι Αἰγίνης ἐποιοῦντο. καὶ οἱ μὲν ἐς τὴν Κέρκυραν, ἐνθαπερ καὶ τὸ ἄλλο στράτευμα τῶν
 5 ξυμμάχων ξυνελέγετο, ἡπείγοντο ἀφικέσθαι.

9. Lysander (Plut. Lysand. 2. 7. 8. 16. 17).

2. Λέγεται δὲ ὁ Λυσάνδρου πατὴρ Ἀριστόκλειτος οἰκίας μὲν οὐ γενέσθαι βασιλικῆς, ἄλλως δὲ γένους εἶναι τοῦ τῶν Ἡρακλειδῶν. ἐτράφη δὲ ὁ Λύσανδρος ἐν πενίᾳ, καὶ παρέσχεν ἑαυτὸν εὐτακτον, ὡς εἴ τις ἄλλος, πρὸς τοὺς ἐθισμοὺς καὶ ἀνδρώδη
 10 καὶ κρείττονα πάσης ἡδονῆς, πλὴν εἴ τινα τιμῶμένοις καὶ κατορθοῦσιν αἱ καλαὶ πράξεις ἐπιφέρουσι. ταύτης δὲ οὐκ αἰσχρόν ἐστιν ἡττᾶσθαι τοὺς νέους ἐν Σπάρτῃ. βούλονται γὰρ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς πάσχειν τι τοὺς παῖδας αὐτῶν πρὸς δόξαν, ἀλγυνομένους τε τοῖς ψόγοις καὶ μεγαλυνομένους ὑπὸ τῶν ἐπαίνων.
 15 ὁ δὲ ἀπαθὴς καὶ ἀκίνητος ἐν τούτοις ὡς ἀφιλότιμος πρὸς ἀρετὴν καὶ ἀργὸς καταφρονεῖται. τὸ μὲν οὖν φιλότιμον αὐτῷ καὶ φιλόνοιον ἐκ τῆς Λακωνικῆς παρέμεινε παιδείας ἐγγενόμενον, καὶ οὐδὲν τι μέγα χρὴ τὴν φύσιν ἐν τούτοις αἰτιᾶσθαι. θεραπευτικὸς δὲ τῶν δυνατῶν μᾶλλον ἢ κατὰ Σπαρτιάτην φύ-
 20 σει δοκεῖ γενέσθαι καὶ βάρος ἐξουσίας διὰ χρεῖαν ἐνεγκεῖν εὐκόλος· ὁ πολιτικῆς δεινότητος οὐ μικρὸν ἐνιοι ποιοῦνται μέρος. ἴδιον δὲ αὐτοῦ μάλιστα τὸ καλῶς πενίαν φέροντα, καὶ μηδαμοῦ κρατηθέντα μηδὲ διαφθαρόντα χρήμασιν αὐτόν, ἐμπλήσαι τὴν πατρίδα πλούτου καὶ φιλοπλουτίας καὶ παῦσαι θαυμαζομένην
 25 ἐπὶ τῷ μὴ θανατᾶζειν πλούτον, εἰσάγοντα χρυσίου καὶ ἀργυρίου πλῆθος μετὰ τὸν Ἀττικὸν πόλεμον, ἑαυτῷ δὲ μηδεμίαν δραχμὴν

— 1. παιωνίσαντες, vgl. zu Xen. Hell. II, 4, 17 (s. unten). — 2. ἐπὶ κέρως, in langer Reihe, da die Einfahrt des Peiraeus ziemlich eng ist.

7. τῶν Ἡρακλειδῶν, ist wohl nur ungenau anstatt der Abkunft von Doriern überhaupt gesetzt. Denn er wird sonst zu den μόθαιες gerechnet, Kindern von Helotinnen mit Spartiaten, welche oft durch spartiatische Erziehung zum gleichen Stande erhoben wurden. — 10.

κρείττονα — ἐπιφέρουσι. Sinn: er verschmähte jedes Vergnügen, ausser das, welches etwa die schöne That durch Ehre u. Gelingen verursacht. — 11. ταύτης — ἡττᾶσθαι, dieser Lust sich hingeben. — 17. πάσχειν τι πρὸς δόξαν, empfänglich sein für Ehre und empfindlich für Unehre (fama). — 19. θεραπευτικὸς δὲ κτλ. zum Diener der Mächtigen scheint er von Natur mehr als dem Spartaner ziemt geschaffen zu sein, und gefügig ge-

ὑπολειπόμενον. Λιονυσίου δὲ τοῦ τυράννου πέμψαντος αὐτοῦ ταῖς θυγατράσι πολυτελῇ χιτῶνι τῶν Σικελῶν οὐκ ἔλαβεν, εἰπὼν φοβεῖσθαι, μὴ διὰ ταῦτα μᾶλλον αἰσχυραὶ φανῶσιν.

7. Ὁ μὲν Καλλικρατίδας ἄξια τῆς Λακεδαιμόνος διανοηθεῖς, καὶ γενόμενος τοῖς ἄκροις ἐνάμιλλος τῶν Ἑλλήνων διὰ 5 δικαιοσύνην καὶ μεγαλοψυχίαν καὶ ἀνδρείαν, μετ' οὐ πολὺν χρόνον ἐν Ἀργινοῦσαις καταναυμαχηθεὶς ἠφανίσθη. τῶν δὲ πραγμάτων ὑποφερομένων οἱ σύμμαχοι πρεσβείαν πέμποντες εἰς Σπάρτην ἤτοῦντο Λύσανδρον ἐπὶ τὴν ναυαρχίαν, ὥς πολὺ προθυμότερον ἀντιληφόμενοι τῶν πραγμάτων ἐκείνου στρατη- 10 γοῦντος. τὰ δὲ αὐτὰ καὶ Κῦρος ἄξιων ἐπέστελλεν. ἐπεὶ δὲ νόμος ἦν οὐκ ἔῶν δις τὸν αὐτὸν ναυαρχεῖν ἐβούλοντό τε χαρίζεσθαι τοῖς συμμάχοις οἱ Λακεδαιμόνιοι, τὸ μὲν ὄνομα τῆς ναυαρχίας Ἀράκῳ τινὶ περιέθεσαν, τὸν δὲ Λύσανδρον ἐπιστολέα τῷ λόγῳ, τῷ δ' ἔργῳ κύριον ἀπάντων ἐξέπεμψαν. τοῖς μὲν 15 οὖν πλείστοις τῶν πολιτευομένων καὶ δυναμένων ἐν ταῖς πόλεσι πάλαι ποθοῦμενος ἦκεν· ἥλπιζον γὰρ ἔτι μᾶλλον ἰσχύσειν δι' αὐτοῦ παντάπασι τῶν δήμων καταλυθέντων· τοῖς δὲ τὸν ἀπλοῦν καὶ γενναῖον ἀραπῶσι τῶν ἡγεμόνων τρόπον ὁ Λύσανδρος τῷ Καλλικρατίδᾳ παραβαλλόμενος ἐδόκει πανοῦργος εἶναι καὶ σοφί- 20 στής, ἀπάταις τὰ πολλὰ διαποικίλλων τοῦ πολέμου καὶ τὸ δίκαιον ἐπὶ τῷ λυσιτελοῦντι μεγαλύνων, εἰ δὲ μὴ, τῷ συμφέροντι χρώμενος ὥς καλῶ, καὶ τὸ ἀληθὲς οὐ φύσει τοῦ ψεύδους κρείττον ἡγούμενος, ἀλλ' ἐκατέρου τῇ χρεῖᾳ τὴν τιμὴν ὀρίζων. τῶν δ' ἄξιούντων μὴ πολεμεῖν μετὰ δόλου τοὺς ἀφ' Ἡρακλέους γε- 25 γονότας καταγελᾶν ἐκέλευεν· „Ὅπου γὰρ ἡ λεοντῇ μὴ ἐφικνεῖται, προσραπτέον ἐκεῖ τὴν ἄλωπεκῇ.“

8. Τοιαῦτα δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ περὶ Μίλητον ἰστόρηται. τῶν γὰρ φίλων καὶ ξένων, οἷς ὑπέσχετο συγκαταλύσειν τε τὸν δῆμον καὶ συνεκβαλεῖν τοὺς διαφόρους, μεταβαλομένων καὶ διαλλα- 30 γέντων τοῖς ἐχθροῖς, φανερώς μὲν ἦδυσθαι προσεποιεῖτο καὶ συνδιαλλάττειν, κρύφα δὲ λοιδορῶν αὐτοὺς καὶ κακίζων παρώξυνεν ἐπιθέσθαι τοῖς πολλοῖς. ὥς δὲ ἦσθετο γινομένην τὴν ἐπανάστασιν, ὁξέως βοηθήσας καὶ παρεισελθὼν εἰς τὴν πόλιν

nug, aus Noth den Druck der Gewalt zu ertragen.

4. Καλλικρατίδας war ναύαρχος i. J. 406. — 8. ὑποφερομένων, als

die Dinge schlecht gingen, Sparta's Macht herunterkam. — 22. ἐπὶ τῷ λυσιτελοῦντι, wennes Nutzen brachte, hielt er das Recht hoch.

οἷς πρώτοις ἐπιτύχοι τῶν νεωτεριζόντων ἐχάλεπαινε τῇ φωνῇ καὶ προσῆγε τραχυνόμενος ὥς ἐπιθήσων δίκην αὐτοῖς, τοὺς δὲ ἄλλους ἐκέλευε θαρρεῖν καὶ μηδὲν ἔτι προσδοκᾶν δεινὸν αὐτοῦ παρόντος. ὑπεκρίνετο δὲ ταῦτα καὶ διεποίκιλλε τοὺς δημοτικω-
 5 τάτους καὶ κρατίστους βουλόμενος μὴ φεύγειν, ἀλλ' ἀποθανεῖν ἐν τῇ πόλει μέινοντας. ὃ καὶ συνέβη· πάντες γὰρ ἀπεσφάγησαν οἱ καταπιστεύσαντες. ἀπομνημονεύεται δὲ ὑπὸ Ἀνδροκλείδου λόγος πολλήν τινα κατηγορῶν τοῦ Λυσάνδρου περὶ τοὺς ὅρκους εὐχέριαν. ἐκέλευε γὰρ, ὥς φησι, τοὺς μὲν παῖδας ἀστραγά-
 10 λους, τοὺς δὲ ἄνδρας ὅρκοις ἑξαπατᾶν, ἀπομιμούμενος Πολυκράτη τὸν Σάμιον, οὐκ ὀρθῶς τύραννον στρατηγός, οὐδὲ Λακωνικὸν ὃν τὸ χρῆσθαι τοῖς θεοῖς ὥσπερ τοῖς πολεμίοις, μᾶλλον δὲ ὑβριστικώτερον. ὁ γὰρ ὅρκῳ παρακρανούμενος τὸν μὲν ἐχθρὸν ὁμολογεῖ δεδιέναι, τοῦ δὲ θεοῦ καταφρονεῖν.

15 16. Ὁ δὲ Λύσανδρος ἀπὸ τούτων γενόμενος αὐτὸς μὲν ἐπὶ Θράκης ἐξέπλευσε, τῶν δὲ χρημάτων τὰ περιόντα καὶ ὅσας δωρεὰς αὐτὸς ἢ στεφάνους ἐδέξατο, πολλῶν, ὥς εἰκὸς, διδόντων ἄνδρσι δυνατωτάτῳ καὶ τρόπον τινὰ κυρίῳ τῆς Ἑλλάδος, ἀπέστειλεν εἰς Λακεδαιμόνα διὰ Γυλίππου τοῦ στρατηγῆσαντος περὶ
 20 Σικελίαν. — —

17. Οἱ δὲ φρουριώτατοι τῶν Σπαρτιατῶν οὐχ ἥμισυ καὶ διὰ τοῦτο τὴν τοῦ νομίσματος ἰσχὺν φοβηθέντες, ὥς οὐχὶ τῶν τυχόντων ἀποτομένην πολιτῶν, τὸν τε Λύσανδρον ἐλοιδοροῦν καὶ διεμαρτύραντο τοῖς ἐφόροις ἀποδιοπομπεῖσθαι πᾶν τὸ ἀργύ-
 25 ριον καὶ τὸ χρυσίον ὥσπερ κῆρας ἐπαγωγίμους. οἱ δὲ προὔθεσαν γνώμην. καὶ Θεόπομπος μὲν φησι Σικραφίδαν, Ἔφορος δὲ Φλογίδαν εἶναι τὸν ἀποφηνάμενον, ὥς οὐ χρὴ προσδέχεσθαι νόμισμα χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ χρῆσθαι τῷ πατρίῳ. τοῦτο δὲ ἦν σιδηροῦν, πρῶτον μὲν ὅξει καταβα-
 30 πτόμενον ἐκ πυρός, ὅπως μὴ καταχαλκεύοιτο, ἀλλὰ διὰ τὴν βα-

2. προσῆγε (intrans.), er betrug sich, kam heran. — 11. οὐδὲ Λακωνικὸν ὃν, absolutes Particip: während es doch auch nicht Lakonenart ist.

15. ἀπὸ τούτων γεν. nachdem er dies beendet, nämlich die Einsetzung der 30 in Athen.

22. οὐχὶ τῶν τυχόντων, nicht die geringsten, sondern oft gerade die ersten. — 24. ἀποδιοπομπεῖσθαι, averuncare, zum Teufel schicken. — 25.

κῆρας ἐπαγωγίμους, ein ausländisches (herbeigeschlepptes) Unheil (κῆρες plur. bei Späteren nur allgemeiner: Uebel, perniciēs, pestis). —

26. γνώμην προτιθέναι, eine Berathung anstellen. — Θεόπομπος aus Chios, Ἔφορος aus Kyme, Geschichtschreiber zur Zeit Philipps und Alexanders d. G. — 30. ἐκ πυρός, unmittelbar nach dem Glühfeuer. — καταχαλκεύοιτο, damit es nicht eingeschmolzen werden könne zu

φῆν ἄστομον καὶ ἀδρανὲς γίνοιτο, ἔπειτα βαρύνσταθμον καὶ
 δυσπαρακόμιστον καὶ ἀπὸ πολλοῦ τινος πλήθους καὶ ὄγκου μι-
 κράν τινα ἀξίαν δυνάμενον. κινδυνεύει δὲ καὶ τὸ πάμπαν ἀρ-
 χαῖον οὕτως ἔχειν, ὀβελίσκοις χρωμένων νομίσμασι σιδηροῖς,
 ἐνίων δὲ χαλκοῖς· ἀφ' ὧν παραμένει πλήθος ἔτι καὶ νῦν τῶν 5
 κερμάτων ὀβολοὺς καλεῖσθαι, δραχμὴν δὲ τοὺς ἑξ ὀβολοὺς·
 τοσοῦτων γὰρ ἡ χεὶρ περιεδράττετο. τῶν δὲ Λυσάνδρου φίλων
 ὑπεναντιουμένων καὶ σπουδασάντων ἐν τῇ πόλει καταμεῖναι τὰ
 χρήματα, δημοσίᾳ μὲν ἔδοξεν εἰσάγεσθαι νόμισμα τοιοῦτον, ἂν
 δέ τις ἀλῶ κεκτημένος ἰδίᾳ, ζημίαν ὥρισαν θάνατον, ὥσπερ 10
 τοῦ Λυκούργου τὸ νόμισμα φοβηθέντος, οὐ τὴν ἐπὶ τῷ νομί-
 σματι φιλαργυρίαν, ἣν οὐκ ἀφήρει τὸ μὴ κεκτῆσθαι τὸν ἰδιώτην,
 ὥς τὸ κεκτῆσθαι τὴν πόλιν εἰςποιεῖτο, τῆς χρείας ἀξίαν προς-
 λαμβανούσης καὶ ξῆλον. οὐ γὰρ ἦν δημοσίᾳ τιμώμενον ὀρῶν-
 τας ἰδίᾳ καταφρονεῖν ὥς ἀχρήστου, καὶ πρὸς τὰ οἰκεία νομίζειν 15
 ἐκάστῳ μηδεὶς ἀξίον πρᾶγμα τὸ κοινῇ οὕτως εὐδοκιμοῦν καὶ
 ἀγαπῶμενον.

VI. SPARTANISCHE UND THEBANISCHE HEGEMONIE; ZEIT DES VERFALLS.

Xenophons Geschichtschreibung.

Den Xenophon lernt schon der Tertianer bei der Lectüre der Anabasis als eins der grössten Feldherrngenies kennen und bewundern; sein Buch verdient auch noch, nachdem es zum Exercirplatze für die griechische Conjugation gedient hat, ihm in gutem Andenken zu bleiben als seltenes und lauterer Originalproduct eines klaren und besonnenen Geistes. Wenn wir nun zur Einleitung für die nachfolgenden Abschnitte einige Worte über den Schriftsteller zu sagen haben, so sollen diese vornemlich nur dienen, das gewonnene Bild von dem Heerführer Xenophon zu vervollständigen durch eine Hinweisung auf den Politiker Xenophon. Geboren in Athen um 444,

anderem Gebrauch. — 1. ἄστομον, unlenksam, unbiegsam, d. i. unbrauchbar zum Schmieden, ἀδρανὲς, spröde. — 2. ἀπὸ πολλοῦ πλήθους, bei grosser Menge. — 3. κινδυνεύει — ἔχειν, es scheint auch in den ältesten Zeiten so gewesen zu sein. — 12. ἣν οὐκ ἀφήρει κτλ. Sinn: die

Habsucht wurde nicht so sehr verringert durch das Verbot des Privatbesitzes, wie gefördert durch die Erlaubniss eines Staatsschatzes, indem der Nutzen (das Bedürfniss) den Werth aufdeckte und das Streben erweckte. — 14. οὐ γὰρ ἦν, es war nicht möglich.

der Sohn des Gryllos, verdankte er bekanntlich den Kern seiner Bildung (man sagt auch, in der Schlacht bei Delion 424 die Lebensrettung) dem unterrichtenden Umgange des Sokrates, dessen Lehren er mit Eifer und Begier aufnahm und in einem wenigstens äusserlich höchst treuen Bilde der Nachwelt aufbewahrt hat. Zugleich aber sog er von ihm einen starken Widerwillen gegen das Treiben der athenischen Demokratie ein und fühlte sich der ihm eigenen soldatischen Natur gemäss wohler in den Fesseln strengen Gehorsams und unbedingter Unterordnung unter die überlegene Geisteskraft einzelner Persönlichkeiten, wie sie in Sparta und andern ähnlich organisirten Staaten zu Hause war. Nachdem er daher auf Veranlassung eines boiotischen Gastfreundes Proxenos an dem Zuge des jüngeren Kyros (welcher durch seine Parteinahme für Sparta am Ende des peloponnesischen Krieges sich den Athenern feindlich erwiesen hatte) Theil genommen, ward nach dem Tode der ursprünglichen Führer, namentlich des Spartiaten Klearchos, in Folge seiner männlichen Entschlossenheit und Umsicht ihm hauptsächlich die Leitung des Rückzuges von dem ganzen Heere freiwillig übertragen, und er löste die schwierigste Aufgabe mit dem glänzendsten Erfolge, indem er die schon selbst sich verloren wählenden Griechen fast unversehrt an die Küste des aigaiischen Meeres zurückbrachte und darauf bei dem spartanischen Heerführer Thibron, so wie namentlich dessen Nachfolger Agesilaos Dienste nahm. Als er dann 394 mit Letzterem nach Lysanders Fall bei Haliartos gegen die Verbündeten des sog. Korinthischen Krieges in Griechenland einrückte und in der Schlacht bei Koroneia gegen seine Vaterstadt mitfocht, wurde er verbannt, erhielt aber von seinen spartanischen Freunden in der Nähe von Olympia ein Landgut bei Skillus, wo er den grössten Theil seiner übrigen Lebenszeit (bis 354) in schriftstellerischer Thätigkeit verbrachte.

Aus dem Gesagten geht nun schon zur Genüge hervor — was für den gegenwärtigen Zweck die Hauptsache ist — dass Xenophon seiner Vaterstadt Athen mit Leib und Seele abtrünnig geworden ist, ein Umstand, welcher auf seine Geschichtsauffassung und Geschichtschreibung nicht ohne den bedeutendsten Einfluss bleiben konnte. Während Thukydides, trotz 20jährigem Exil, dennoch überall Athen in den Vordergrund der Betrachtung stellt und seine Sympathien für das „*κοινὸν παιδευτήριον*“ von Hellas überall unverkennbar hervortreten, so steht in Xenophons sieben Büchern *Ἑλληνικά*, welche offenbar als Fortsetzung von Jenes Werke angelegt sind, Sparta als der Hauptstaat Griechenlands so viel wie irgend möglich voran, und allen andern Personen wie Zuständen wird, wenigstens von der Eroberung Athens 404 an, eine ungebührliche Vernachlässigung zu Theil. Namentlich ist für den Feldherrn Xenophon fast unverzeihlich die gänzliche Verkennung fremden Verdienstes in diesem Fache bei den Athenern Iphikrates, Chabrias, Timotheos, Konon, vor allen andern aber eine Versündigung an dem Geist der Geschichte zu nennen die Behandlung des The-

baners Epaminondas, von dessen grossen und einzigen Eigenschaften wir aus X.'s Werke allein, wo sein Name wie seine Thaten vielfach geflissentlich verschwiegen werden, kaum eine leise Ahnung erhalten würden. Freilich hat bei dieser letzten Partie des Werkes, deren Abfassung in X.'s höchstes Alter fällt (es schliesst mit der Schlacht bei Mantinea), wohl die betrübende Betrachtung störend und verbitternd mitgewirkt, wie der Spartiatenstaat so schnell und gänzlich von seiner Höhe herabgestürzt war und alle Anzeichen inneren und äusseren Verfalles auch dem Auge des eingenommensten Bewunderers nicht mehr zu verbergen im Stande war. Und das mag dem übrigens mit Recht seiner Klarheit und Einfachheit wegen „die attische Biene“ genannten Schriftsteller einigermassen zur Entschuldigung gereichen.

1. Die Herrschaft der Dreissig und der Tod des Theramenes (Xen. Hellen. II 3, 11—4, 2).

II 3, 11. Οἱ δὲ τριάκοντα ἡρέθησαν μὲν ἐπεὶ τάχιστα τὰ μακρὰ τεῖχη καὶ τὰ περὶ τὸν Πειραιᾶ καθηρέθη· αἰρεθέντες δὲ ἐφ' ὅτε ξυγγράφαι νόμους, καθ' οὓσιν αὖς πολιτεύουσιντο, τούτους μὲν αἰεὶ ἐμελλον ξυγγράφειν τε καὶ ἀποδεικνύναι, βουλὴν δὲ καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς κατέστησαν ὥς ἐδόκει αὐτοῖς. ἔπειτα 5 πρῶτον μὲν οὓς πάντες ἤδεσαν ἐν τῇ δημοκρατίᾳ ἀπὸ συκοφαντίας ζῶντας καὶ τοῖς καλοῖς καὶ ἀγαθοῖς βαρεῖς ὄντας, συλλαμβάνοντες ὑπὴγον θανάτου· καὶ ἥ τε βουλὴ ἡδέως αὐτῶν κατεψηφίζετο οἱ τε ἄλλοι ὅσοι ξυνήδεσαν ἑαυτοῖς μὴ ὄντες τοιοῦτοι οὐδὲν ἡχθοντο. ἐπεὶ δὲ ἥρξαντο βουλευέσθαι ὅπως 10 ἂν ἐξείη αὐτοῖς τῇ πόλει χρῆσθαι ὅπως βούλονται, ἐκ τούτου πρῶτον μὲν πέμψαντες εἰς Λακεδαίμονα Αἰσχίνην τε καὶ Ἀριστοτέλην ἐπεισαν Λύσανδρον φρουροὺς σφίσι ξυμπρᾶξαι ἔλθειν, ἕως δὴ τοὺς πονηροὺς ἐκποδῶν ποιησάμενοι καταστήσαιτο 15 τὴν πολιτείαν· θρέψειν δὲ αὐτοὶ ὑπισχνοῦντο. ὁ δὲ πεισθεὶς 16 τοὺς τε φρουροὺς καὶ Καλλίβιον ἀρμοστὴν ξυνέπραξεν αὐτοῖς πεμφθῆναι. οἱ δ' ἐπεὶ τὴν φρουρὰν ἔλαβον, τὸν μὲν Καλλίβιον ἐθεράπευον πάσῃ θεραπείᾳ, ὥς πάντα ἐπαινοῖν ἃ πράττειν,

4. ἀποδεικνύναι promulgare, durch öffentliche Aufstellung zur Kenntniss bringen. — 7. καλοῖς καγαθοῖς,

wie lat. optimis civibus. — 8. ὑπὴγον θανάτου, arcessebant capitis. — 11. ὅπως ἂν ἐξείη, quomodo sibi po-

- τῶν δὲ φρουρῶν τούτου ξυμπέμποντος αὐτοῖς οὓς ἐβούλοντο, ξυνελάμβανον οὐκ ἐτι τοὺς πονηροὺς τε καὶ ὀλίγου ἀξίους, ἀλλ' ἤδη οὓς ἐνόμιζον ἥκιστα μὲν παρωθουμένους ἀνέχεσθαι, ἀντιπράττειν δέ τι ἐπιχειροῦντας πλείστους ἂν τοὺς ξυνεθέλοντας
- 5 λαμβάνειν. τῷ μὲν οὖν πρώτῳ χρόνῳ ὁ Κριτίας τῷ Θηραμένει ὁμογνώμων τε καὶ φίλος ἦν· ἐπεὶ δὲ αὐτὸς μὲν προπετῆς ἦν ἐπὶ τὸ πολλοὺς ἀποκτείνειν, ἅτε καὶ φυγῶν ὑπὸ τοῦ δήμου, ὁ δὲ Θηραμένης ἀντέκοπτε, λέγων ὅτι οὐκ εἰκὸς εἶη θανατοῦν, εἴ τις ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ δήμου, τοὺς δὲ καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς μηδὲν
- 10 κακὸν εἰργάζετο, ἐπεὶ καὶ ἐγὼ, ἔφη, καὶ σὺ πολλὰ δὴ τοῦ ἀρέσκειν ἔνεκα τῇ πόλει καὶ εἶπομεν καὶ ἐπράξαμεν· ὁ δέ, ἔτι γὰρ οἰκείως ἐχρήτο τῷ Θηραμένει, ἀντέλεγεν ὅτι οὐκ ἐγχωροίῃ τοῖς πλεονεκτεῖν βουλομένοις μὴ οὐκ ἐκποδᾶν ποιῆσθαι τοὺς ἱκανωτάτους διακωλύειν· εἰ δέ, ὅτι τριάκοντά ἐσμεν καὶ οὐχ εἷς,
- 15 ἥτιόν τι οἶε ὥσπερ τυραννίδος ταύτης τῆς ἀρχῆς χοῖναι ἐπιμελεῖσθαι, εὐήθης εἶ. ἐπεὶ δὲ ἀποθνησκόντων πολλῶν καὶ ἀδίκως, πολλοὶ δὴλοι ἦσαν, ξυνιστάμενοί τε καὶ θαυμάζοντες, τί ἔσοιτο ἡ πολιτεία, πάλιν ἔλεγεν ὁ Θηραμένης, ὅτι εἰ μὴ τις κοινωνοὺς ἱκανοὺς λήψοιτο τῶν πραγμάτων, ἀδύνατον ἔσοιτο τὴν ὀλίγαρχίαν διαμένειν· ἐκ τούτου μέντοι Κριτίας καὶ οἱ ἄλλοι τριάκοντα, ἤδη φοβούμενοι καὶ οὐχ ἥκιστα τὸν Θηραμένην, μὴ
- 20 συρρυσθῆσαν πρὸς αὐτὸν οἱ πολῖται, καταλέγουσι τριςχιλίους τοὺς μετέξοντας δὴ τῶν πραγμάτων. ὁ δ' αὖ Θηραμένης καὶ πρὸς ταῦτα ἔλεγεν ὅτι ἄτοπον δοκοίῃ ἑαυτῷ γε εἶναι τὸ πρῶτον μὲν βουλομένους τοὺς βελτίστους τῶν πολιτῶν κοινωνοὺς ποιήσασθαι τριςχιλίους, ὥσπερ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἔχοντά τινα ἀνάγκην καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς εἶναι, καὶ οὗτ' ἔξω τούτων σπου-

testas fieret. — 1. τῶν φρουρῶν verb. mit οὓς ἐβούλ. — 3. παρωθουμένους, sich bei Seite schieben zu lassen. — 4. ἀντιπράττειν κτλ., die bei einem Widerstandsversuche die meisten Mithelfer finden würden. — 6. ἐπεὶ δὲ Anakoluth; Wiederaufnahme der Rede unten Z. 16: ἐπεὶ δέ. — 12. τοῖς πλεονεκτεῖν βουλ., wenn man die Obermacht behaupten wolle. — 15. ἥτιόν τι ὥσπερ, nicht eben so wie bei einer T. — 22. καταλέγουσι τριςχιλίους. Diese 3000 werden daher oft οἱ ἐν καταλόγῳ genannt, im Gegensatze der

übrigen Athener οἱ ἔξω τοῦ καταλόγου. — 25. βουλομένους. „Das von βουλομένους abhängige κοινωνοὺς ποιήσασθαι muss noch einmal zu ἄτοπον gedacht werden: es sei unverständlich, dass wenn sie die besten zu Theilhabern machen wollten, sie 3000 dazu machten.“ — 26. ὥσπερ τὸν ἀριθμὸν ἔχοντά (accus. absol.) — 27 καὶ — οἷον τε εἶη wie nach voraufgegangenem εἶ): als ob diese Zahl die Trefflichen gerade in sich begreifen müsste und es unmöglich ausser diesen Brave und unter ihnen Schlechte geben könnte.

δαίους οὐτ' ἐντὸς τούτων πονηροὺς οἷόν τε εἶη γενέσθαι·
 ἔπειτα δ', ἔφη, ὁρῶ ἔργωγε δύο ἡμᾶς τὰ ἐναντιώτατα πράττον-
 τας, βιαίαν τε τὴν ἀρχὴν καὶ ἥττονα τῶν ἀρχομένων κατα-
 σκευαζομένους. ὁ μὲν ταῦτ' ἔλεγεν. οἱ δ' ἐξέτασιν ποιήσαντες
 τῶν μὲν τριςχιλίων ἐν τῇ ἀγορᾷ, τῶν δ' ἔξω τοῦ καταλόγου 5
 ἄλλων ἄλλαχοῦ, ἔπειτα κελεύσαντες ἐπὶ τὰ ὄπλα, ἐν ᾧ ἐκείνοι
 ἀπεληλύθεσαν πέμψαντες τοὺς φρουροὺς καὶ τῶν πολιτῶν τοὺς
 ὁμογνώμονας αὐτοῖς τὰ ὄπλα πάντων πλὴν τῶν τριςχιλίων
 παρείλοντο, καὶ ἀνακομίσαντες ταῦτα εἰς τὴν ἀκρόπολιν ξυνέ-
 θηκαν ἐν τῷ ναῷ. τούτων δὲ γενομένων, ὥς ἐξὸν ἦδη ποιεῖν 10
 αὐτοῖς ὅ,τι βούλονται, πολλοὺς μὲν ἐχθρας ἔνεκα ἀπέκτεινον,
 πολλοὺς δὲ χρημάτων. ἔδοξε δ' αὐτοῖς, ὅπως ἔχοιεν καὶ τοῖς
 φρουροῖς χρήματα διδόναι, καὶ τῶν μετοίκων ἕνα ἕκαστον
 λαβεῖν, καὶ αὐτοὺς μὲν ἀποκτείνειν, τὰ δὲ χρήματα αὐτῶν ἀπο-
 σημήνασθαι. ἔκέλευον δὲ καὶ τὸν Θηραμένην λαβεῖν ὄντινα 15
 βούλοιτο. ὁ δ' ἀπεκρίνατο, Ἄλλ' οὐ δοκεῖ μοι, ἔφη, καλὸν εἶναι
 φάσκοντας βελτίστους εἶναι ἀδικώτερα τῶν συκοφαντῶν ποιεῖν.
 ἐκείνοι μὲν γὰρ παρ' ὧν χρήματα λαμβάνοιεν ἤην εἶων, ἡμεῖς
 δὲ ἀποκτενοῦμεν μηδὲν ἀδικοῦντας, ἵνα χρήματα λαμβάνωμεν;
 πῶς οὐ ταῦτα τῷ παντὶ ἐκείνων ἀδικώτερα; οἱ δ' ἐμποδῶν 20
 νομίζοντες αὐτὸν εἶναι τῷ ποιεῖν ὅ,τι βούλονται, ἐπιβουλεύου-
 σιν αὐτῷ, καὶ ἰδίᾳ πρὸς τοὺς βουλευτὰς ἄλλος πρὸς ἄλλον
 διέβαλλον ὥς λυμαινόμενον τὴν πολιτείαν. καὶ παραγγείλαντες
 τοῖς νεανίσκοις οἱ ἐδόκουν αὐτοῖς θρασύτατοι εἶναι ξιφίδια 25
 ὑπὸ μάλης ἔχοντας παραγενέσθαι, ξυνέλεξαν τὴν βουλὴν. ἐπεὶ
 δὲ ὁ Θηραμένης παρῆν, ἀναστὰς ὁ Κριτίας ἔλεξεν ὧδε.

Ὡς ἄνδρες βουλευταί, εἰ μὲν τις ὑμῶν νομίζει πλέονας τοῦ
 καιροῦ ἀποθνήσκειν, ἐννοησάτω ὅτι ὅπου πολιτεῖαι μεδίستانται

— 3. ἥττονα τῶν ἀρχομένων. Die auserlesenen 3000 sind schwächer als der rechtlose Rest der Bürger, welcher mindestens das Drei- oder Vierfache dieser Zahl betrug. — 6. κελεύσαντες ἐπὶ τὰ ὄπλα kann nur heissen: den Befehl geben die Waffen zu ergreifen. Das passt aber weder zum vorhergehenden ἐξέτασιν (wo sie die Waffen schon haben), noch zum folgenden ἀπεληλύθεσαν. Die Stelle scheint verdorben; zu vermuthen ist eine ähnliche List, wie sie Hippias nach Hipparchos' Ermordung anwandte (Thuc. IV 58):

Historisches Quellenbuch I, 2.

man liess die Leute die Waffen in Haufen legen, unter dem Vorwande, dass sie unbewaffnet eine Rede anhören sollten. — 13. καὶ τῶν μετ' ἕνα ἕκαστον, d. h. auch solle jeder (der 30) einen von den (reichen) Metoiken greifen. — 14. ἀποσημήνασθαι: versiegeln, mit Beschlag belegen. Die Rede des Theramenes ist ein klassisches Muster für den unverhüllten Vortrag schroffster Parteigrundsätze. — 25. ὑπὸ μάλης, sub ala, unterm linken Arm, der von dem Mantel bedeckt und unbewegt gehalten wurde. — 27. τοῦ και-

πανταχοῦ ταῦτα γίγνεται· πλείστοις δ' ἀνάγκη ἐνθάδε πολε-
 μίους εἶναι τοῖς εἰς ὀλιγαρχίαν μεθιστάσιν διὰ τε τὸ πολυανθρω-
 ποτάτην τῶν Ἑλληνίδων τὴν πόλιν εἶναι καὶ διὰ τὸ πλείστον
 χρόνον ἐν ἐλευθερίᾳ τὸν δῆμον τεθράφθαι. ἡμεῖς δὲ γνόντες
 5 μὲν τοῖς οἷοις ἡμῖν τε καὶ ὑμῖν χαλεπὴν πολιτείαν εἶναι δημο-
 κρατίαν, γνόντες δὲ ὅτι Λακεδαιμονίοις τοῖς περισσώσασι ἡμᾶς
 ὁ μὲν δῆμος οὐποτ' ἂν φίλος γένοιτο, οἱ δὲ βέλτιστοι αἰεὶ ἂν
 πιστοὶ διατελοῖεν, διὰ ταῦτα σὺν τῇ Λακεδαιμονίᾳ γνῶμη
 τήνδε τὴν πολιτείαν καθίσταμεν. καὶ ἔγινε τινα αἰσθανώμεθα
 10 ἐναντίον τῇ ὀλιγαρχίᾳ, ὅσον δυνάμεθα ἐκποδὼν ποιούμεθα·
 πολὺ δὲ μάλιστα ἡμῖν δοκεῖ δίκαιον εἶναι, εἴ τις ἡμῶν αὐτῶν
 λυμαίνεται ταύτῃ τῇ καταστάσει, δίκην αὐτὸν διδόναι. νῦν
 οὖν αἰσθανόμεθα Θηραμένην τούτου οἷς δύναται ἀπολλύντα
 ἡμᾶς τε καὶ ὑμᾶς. ὥς δὲ ταῦτα ἀληθῆ, ἣν κατανοήτε, εὐρήσετε
 15 οὔτε ψέγοντα οὐδένα μᾶλλον Θηραμένους τούτου τὰ παρόντα
 οὔτε ἐναντιούμενον, ὅταν τινὰ ἐκποδὼν βουλώμεθα ποιήσασθαι
 τῶν δημαγωγῶν. εἰ μὲν τοίνυν ἐξ ἀρχῆς ταῦτα ἐρίγνωσκε, πο-
 λέμιος μὲν ἦν, οὐ μέντοι πονηρός γ' ἂν δικαίως ἐνομιζέτο, νῦν
 δὲ αὐτὸς μὲν ἄρξας τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους πίστεως καὶ φιλίας,
 20 αὐτὸς δὲ τῆς τοῦ δήμου καταλύσεως, μάλιστα δὲ ἐξορκήσας
 ἡμᾶς τοῖς πρώτοις ὑπαγομένοις εἰς ἡμᾶς δίκην ἐπιτιθέναι, νῦν
 ἐπεὶ καὶ ὑμεῖς καὶ ἡμεῖς φανερώς ἐχθροὶ τῷ δήμῳ γεγενήμεθα,
 [οὐκέτ' αὐτῷ τὰ γιγνόμενα ἀρέσκει] ὅπως αὐτὸς μὲν αὖ ἐν τῷ
 ἀσφαλεῖ καταστῇ, ἡμεῖς δὲ δίκην ῥῶμεν τῶν πεπραγμένων.
 25 ὥστε οὐ μόνον ὥς ἐχθρῷ αὐτῷ προσήκει, ἀλλὰ καὶ ὥς προδότῃ
 ὑμῶν τε καὶ ἡμῶν διδόναι τὴν δίκην. καίτοι τοσούτῳ μὲν δει-
 νότερον προδοσίᾳ πόλεμον, ὅσῳ χαλεπώτερον φυλάξασθαι τὸ
 ἀφανὲς τοῦ φανεροῦ, τοσούτῳ δ' ἐχθρῶν, ὅσῳ πολεμίοις μὲν
 ἀνθρώποι καὶ σπένδονται αὐτοῖς καὶ πιστοὶ γίνονται, ὃν δ'
 30 ἂν προδιδόντα λαμβάνωσι, τούτῳ οὔτε ἐσπέισατο πώποτε οὐδεὶς
 οὔτ' ἐπίστευσε τοῦ λοιποῦ. ἵνα δὲ εἰδῇτε ὅτι οὐ καὶνὰ ταῦτα
 οὗτος ποιεῖ, ἀλλὰ φύσει προδότης ἐστίν, ἀναμνήσω ὑμᾶς τὰ
 τούτῳ πεπραγμένα. οὗτος γὰρ ἐξ ἀρχῆς μὲν τιμώμενος ὑπὸ τοῦ
 δήμου, κατὰ τὸν πατέρα Ἄγνωννα προπετέστατος ἐγένετο τὴν

ροῦ, *plures quam tempus postulare videtur*. — 35. τοῖς οἷοις ἡμῖν scil. οὖσιν: Leuten wie wir sind. — 14. ὥς δὲ — εὐρήσετε: wie wahr dies ist, werdet ihr, falls ihr überlegt,

darin finden, dass u. s. w. — 19. ἄρξας — αὐτῷ, leichte Anakoluthe. — 28. ὅσῳ, als. — 34. κατὰ τὸν πατέρα „nach dem Beispiele seines Vaters“ (der im J. 411 die Oligar-

δημοκρατίαν μεταστῆσαι εἰς τοὺς τετρακοσίους, καὶ ἐπρώτευν
 ἐν ἐκείνοις. ἐπεὶ δ' ἤσθετο ἀντίπαλόν τι τῇ ὀλιγαρχίᾳ ξυνιστά-
 μενον, πρῶτος αὖ ἡγεμὼν τῷ δήμῳ ἐπ' ἐκείνους ἐγένετο.
 ὅθεν δήπου καὶ κόθορνος ἐπικαλεῖται· καὶ γὰρ ὁ κόθορνος
 ἀρμόττειν μὲν τοῖς ποσὶν ἀμφοτέροις δοκεῖ, ἀποβλέπει δ' ἀπ' 5
 ἀμφοτέρων. δεῖ δὲ, ὦ Θηράμενες, ἄνδρα τὸν ἄξιον ξῆν οὐ
 προάγειν μὲν δεινὸν εἶναι εἰς πράγματα τοὺς ξυνόντας, ἣν δέ
 τι ἀντικόπτῃ, εὐθύς μεταβάλλεσθαι, ἀλλ' ὥσπερ ἐν νηὶ διαπο-
 νεῖσθαι, ἕως ἂν εἰς οὖρον καταστῶσιν; εἰ δὲ μή, πῶς ἂν ἀφί-
 κοιντό ποτε ἔνθα δεῖ, εἰ ἐπειδάν τι ἀντικόψῃ, εὐθύς εἰς τάναν- 10
 τία πλείοιεν; καὶ εἰσὶ μὲν δήπου πᾶσαι μεταβολαὶ πολιτειῶν
 θανατηφόροι, σὺ δὲ διὰ τὸ εὐμετάβολος εἶναι πλείστοις μὲν
 μεταίτιος εἰ ἐξ ὀλιγαρχίας ὑπὸ τοῦ δήμου ἀπολωλέναι, πλεί-
 στοις δ' ἐκ δημοκρατίας ὑπὸ τῶν βελτιόνων. οὗτος δέ τοι ἐστίν 15
 ὃς ταχθεὶς ἀνελέσθαι ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τοὺς καταδύντας Ἀθη-
 ναίων ἐν τῇ περὶ Λέσβου ναυμαχίᾳ αὐτὸς οὐκ ἀνελόμενος ὅμως
 τῶν στρατηγῶν κατηγορῶν ἀπέκτεινεν αὐτούς, ἵνα αὐτὸς περι-
 σωθῇ. ὅστις γε μὴν φανερός ἐστὶ τοῦ μὲν πλεονεκτεῖν αἰεὶ
 ἐπιμελούμενος, τοῦ δὲ καλοῦ καὶ τῶν φίλων μηδὲν ἐντροπόμενος,
 πῶς τούτου χρὴ ποτε φείσασθαι; πῶς δ' οὐ φυλάξασθαι, εἰδό- 20
 τας αὐτοῦ τὰς μεταβολάς, ὥς μὴ καὶ ἡμᾶς ταὐτὸ δυνασθῇ ποι-
 ῆσαι; ἡμεῖς οὖν τοῦτον ὑπάγομεν καὶ ὥς ἐπιβουλεύοντα καὶ ὥς
 προδιδόντα ἡμᾶς τε καὶ ὑμᾶς. ὥς δ' εἰκότα ποιοῦμεν, καὶ τὰδ'
 ἐννοήσατε. καλλίστῃ μὲν γὰρ δήπου δοκεῖ πολιτεία εἶναι ἡ Λακε-
 δαιμονίων· εἰ δὲ ἐκεῖ ἐπιχειρήσειέ τις τῶν ἐφόρων ἀντὶ τοῦ 25
 τοῖς πλείοσι πείθεσθαι ψέγειν τε τὴν ἀρχὴν καὶ ἐναντιοῦσθαι
 τοῖς πραττομένοις, οὐκ ἂν οἴεσθε αὐτὸν καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν
 ἐφόρων καὶ ὑπὸ τῆς ἄλλης ἀπάσης πόλεως τῆς μεγίστης τιμω-
 ρίας ἀξιοθῆναι; καὶ ὑμεῖς οὖν, ἐὰν σωφρονῆτε, οὐ τούτου ἀλλ'
 ὑμῶν αὐτῶν φείσεσθε, ὥς οὗτος σωθεὶς μὲν πολλοὺς ἂν μέγα 30
 φρονεῖν ποιήσεις τῶν ἐναντία γινωσκόντων ὑμῖν, ἀπολόμενος
 δὲ πάντων καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ τῶν ἔξω ὑποτέμῳι ἂν τὰς
 ἐλπίδας.

chie beförderte). — 2. ἀντίπαλόν τι, eine Gegenpartei. — 5. ἀποβλέπει ist verderbt; der Sinn erfordert: er fällt ab, gleitet ab, viell. ἀπολείπει. — 7. προάγειν εἰς πράγματα, in Schwierigkeiten verwickeln. — 16. ναυμαχία, bei den Arginusen

i. J. 406. — 17. ἀπέκτεινεν, ihre Verurtheilung durchgesetzt hat. — 19. τοῦ δὲ καλοῦ, griechischer Ausdruck für Recht und Sittlichkeit. — 24. καλλίστῃ. Kritias schrieb auch ein Buch Λακεδαιμονίων πολιτεία. — 26. τοῖς πλείοσι, der Mehrzahl der

τούτῳ ὅμοιοι δυσμενεῖς ὑμῖν γενήσονται, ἀλλὰ μὴν καὶ Ἀντιφῶντος ὑφ' ὑμῶν ἀπολλυμένου, ὃς ἐν τῷ πολέμῳ δύο τριήρεις εὖ πλεούσας παρείχετο, ἠπιστάμην ὅτι καὶ οἱ πρόθυμοι τῇ πόλει γεγεννημένοι πάντες ὑπόπτως ὑμῖν ἔξοιεν. ἀντεῖπον δὲ καὶ ὅτε τῶν μετοίκων ἕνα ἕκαστον λαβεῖν ἔφασαν χρῆναι· εὐδηλον γὰρ ἦν ὅτι τούτων ἀπολομένων καὶ οἱ μέτοικοι ἅπαντες πολέμιοι τῇ πολιτείᾳ ἔσονται. ἀντεῖπον δὲ καὶ ὅτε τὰ ὅπλα τοῦ πλήθους παρηροῦντο, οὐ νομίζων χρῆναι ἀσθενῇ τὴν πόλιν ποιεῖν· οὐδὲ γὰρ τοὺς Λακεδαιμονίους ἐώρων τούτου ἕνεκα βουλομένους περισῶσαι ἡμᾶς, ὅπως ὀλίγοι γενόμενοι μηδὲν δυναίμεθα ἀν-¹⁰ τοὺς ὠφελεῖν· ἔξην γὰρ αὐτοῖς, εἰ τούτου γ' ἐδέοντο, καὶ μηδένα λιπεῖν ὀλίγον ἐτι χρόνον τῷ λιμῷ πιέσαντας. οὐδέ γε τὸ φρουροὺς μισθοῦσθαι ξυνήρεσκέ μοι, ἔξδον αὐτῶν τῶν πολιτῶν τοσούτους προσλαμβάνειν, ἕως ῥαδίως οἱ ἄρχοντες ἐμέλλομεν τῶν ἀρχομένων κρατήσιν. ἐπεὶ γε μὴν πολλοὺς ἐώρων ἐν τῇ πόλει¹⁵ τῇ ἀρχῇ τῇδε δυσμενεῖς, πολλοὺς δὲ φυγάδας γιγνομένους, οὐκ αὖ ἐδόκει μοι οὕτε Θρασύβουλον οὕτε Ἄνυτον οὕτε Ἀλκιβιάδην φυγαδεύειν· ἦδειν γὰρ ὅτι οὕτω γε τὸ ἀντίπαλον ἰσχυρὸν ἔσεται, εἰ τῷ μὲν πλήθει ἡγεμόνες ἱκανοὶ προσγενήσονται, τοῖς δ' ἡγεῖσθαι βουλομένοις ξυμμάχοι πολλοὶ φανήσονται. ἱ ταῦτα²⁰ οὖν νουθετῶν ἐν τῷ φανερῷ πότερα εὐμενὴς ἂν δικαίως ἢ προδότης νομίζοιτο; οὐχ' οἱ ἐχθροὺς, ὧς Κριτία, κωλύοντες πολλοὺς ποιεῖσθαι, οὐδ' οἱ ξυμμάχους πλείστους διδάσκοντες κτᾶσθαι, οὗτοι τοὺς πολεμίους ἰσχυροὺς ποιοῦσιν, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον οἱ ἀδίκως τε χρήματα ἀφαιρούμενοι καὶ τοὺς οὐδὲν ἀδικοῦντας²⁵ ἀποκτείνοντες, οὗτοί εἰσιν οἱ καὶ πολλοὺς τοὺς ἐναντίους ποιοῦντες καὶ προδιδόντες οὐ μόνον τοὺς φίλους ἀλλὰ καὶ ἑαυτοὺς δι' αἰσχροκέρδειαν. εἰ δὲ μὴ ἄλλως γνωστὸν ὅτι ἀληθῆ λέγω, ὧδε ἐπισκέψασθε. πότερον οἴεσθε Θρασύβουλον καὶ Ἄνυτον καὶ τοὺς ἄλλους φυγάδας ἢ ἐγὼ λέγω μᾶλλον ἂν ἐνθάδε βού-³⁰ λεσθαι γίγνεσθαι ἢ ἢ οὗτοι πράττουσιν; ἐγὼ μὲν γὰρ οἶμαι νῦν μὲν αὐτοὺς νομίζειν ξυμμάχων πάντα μεστὰ εἶναι· εἰ δὲ τὸ κράτιστον τῆς πόλεως προσφιλῶς ἡμῖν εἶχε, χαλεπὸν ἂν ἡγεῖσθαι εἶναι καὶ τὸ ἐπιβαίνειν ποι τῆς χώρας. ἢ δ' αὖ εἶπεν ὡς ἐγὼ εἰμι οἷος αἰεὶ ποτε μεταβάλλεσθαι, κατανοήσατε καὶ ταῦτα.³⁵

1. Ἀντιφῶντος, ein anderer als der bekannte Redner, welcher schon 411 auf Betrieb des Theramenes selbst hingerichtet wurde.

— 29. Ἄνυτος, der Hauptankläger des Sokrates, ein Führer der Demokraten neben Thrasybulos. — 35. οἷος mit Inf. ita comparatus,

τὴν μὲν γὰρ ἐπὶ τῶν τετρακοσίων πολιτείαν καὶ αὐτὸς δῆπου
ὁ δῆμος ἐψηφίσατο, διδασκόμενος ὡς οἱ Λακεδαιμόνιοι πάσῃ
πολιτείᾳ μᾶλλον ἢ δημοκρατίᾳ πιστεύσειαν. ἐπεὶ δὲ γε ἐκεί-
νοι μὲν οὐδὲν ἀνέεσαν, οἱ δὲ ἀμφὶ Ἀριστοτέλην καὶ Μελάνθιον
5 καὶ Ἀρίσταρχον στρατηγοῦντες φανεροὶ ἐγένοντο ἐπὶ τῷ χώματι
ἔρυμα τειχίζοντες, εἰς ὃ ἐβούλοντο τοὺς πολεμίους δεξάμενοι
ὑφ' αὐτοῖς καὶ τοῖς ἐταίροις τὴν πόλιν ποιήσασθαι, εἰ ταῦτ'
αἰσθόμενος ἐγὼ διεκάλυσα, τοῦτ' ἐστὶ προδότην εἶναι τῶν φί-
λων; ἀποκαλεῖ δὲ κόθορνόν με, ὡς ἀμφοτέροις περιώμενον ἄρ-
10 μύττειν. ὅστις δὲ μηδετέροις ἀρέσκει, τοῦτον ὦ πρὸς τῶν θεῶν
τί ποτε καὶ καλέσαι χρή; σὺ γὰρ δὴ ἐν μὲν τῇ δημοκρατίᾳ πάν-
τωνμισοδημότατος ἐνομίζου, ἐν δὲ τῇ ἀριστοκρατίᾳ πάντων
μισοχρηστότατος γεγένησαι. ἐγὼ δ', ὦ Κριτία, ἐκείνοις μὲν αἰ-
ποτε πολέμῳ τοῖς οὐ πρόσθεν οἰομένοις καλὴν ἂν δημοκρατίαν
15 εἶναι, πρὶν καὶ οἱ δοῦλοι καὶ οἱ δι' ἀπορίαν δραχμῆς ἂν ἀπο-
δόμενοι τὴν πόλιν δραχμῆς μετέχοιεν, καὶ τοῖς δὲ γ' αὖ αἰ-
ἐναντίος εἰμὶ οἷ οὐκ οἶονται καλὴν ἂν ἐγγενέσθαι ὀλιγαρχίαν,
πρὶν εἰς τὸ ὑπ' ὀλίγων τυραννεῖσθαι τὴν πόλιν καταστήσειαν.
τὸ μέντοι σὺν τοῖς δυναμένοις καὶ μεθ' ἵππων καὶ μετ' ἄσπι-
20 δων ὠφελεῖν διατάττειν τὴν πολιτείαν πρόσθεν ἄριστον ἡγού-
μην εἶναι καὶ νῦν οὐ μεταβάλλομαι. εἰ δ' ἔχεις εἰπεῖν, ὦ Κρι-
τία, ὅπου ἐγὼ ξὺν τοῖς δημοτικοῖς ἢ τυραννικοῖς τοὺς καλοὺς
τε κἀγαθοὺς ἀποστερεῖν πολιτείας ἐπεχείρησα, λέγε· ἐὰν γὰρ
ἐλεγχθῶ ἢ νῦν ταῦτα πράττων ἢ πρότερον πώποτε πεποιηκώς,
25 ὁμολογῶ τὰ πάντων ἐσχατώτατα παθὼν ἂν δικαίως ἀποθνήσκην.
Ὡς δ' εἰπὼν ταῦτα ἐπαύσατο, καὶ ἡ βουλὴ δῆλη ἐγένετο
εὐμενῶς ἐπιθορυβήσασα, γνοὺς ὁ Κριτίας ὅτι εἰ ἐπιτρέψοι
τῇ βουλῇ διαψηφίζεσθαι περὶ αὐτοῦ, ἀναφεύξειτο, καὶ
τοῦτο οὐ βιωτὸν ἡγήσάμενος, προσελθὼν καὶ διαλεχθεὶς τι τοῖς
30 τριάκοντα ἐξῆλθε, καὶ ἐπιστῆναι ἐκέλευσε τοὺς τὰ ἐργχειρίδια
ἔχοντας φανερώς τῇ βουλῇ ἐπὶ τοῖς δρυφάκτοις. πάλιν δ' εἰσελ-
θὼν εἶπεν, Ἐγὼ, ὦ βουλῇ, νομίζω προστάτου ἔργον εἶναι οἷον

ul. — 4. οὐδὲν ἀνέεσαν, die Spartiaten liessen nicht vom Kriege ab. — 5 ἐπὶ τῷ χώματι ἔρυμα. Die 400 erbauten auf der Landzunge Eetioneia, welche von Norden her den Eingang zum Hafen Peiraeus einengt und beherrscht, eine Zwingburg (zur Aufnahme der Lakedaimonier), welche aber bald

vom Demos unter Führung des Theramenes zerstört ward. — 16. δραχμῆς μετέχοιεν, spottende Andeutung der täglichen Besoldung für die Mitglieder des Rathes. — 31. δρυφάκτοις, an die Schranken, welche die Sitzungsabänke zum Zuhörerraum scheiden. — 32. προστάτου ἔργον,

δεῖ, ὅς ἂν ὁρῶν τοὺς φίλους ἐξαπατωμένους μὴ ἐπιτρέπη. καὶ ἐγὼ οὖν τοῦτο ποιήσω. καὶ γὰρ οἷδε οἱ ἐφεστηκότες οὗ φασιν ἡμῖν ἐπιτρέψειν, εἰ ἀνήσομεν ἄνδρα τὸν φανερώς τὴν ὀλιγαρχίαν λυμαινόμενον. ἔστι δὲ ἐν τοῖς καινοῖς νόμοις τῶν μὲν ἐν τοῖς τριεχιλοῖς ὄντων μηδὲνα ἀποθνήσκειν ἄνευ τῆς ὑμετέρας 5 ψήφου, τῶν δ' ἔξω τοῦ καταλόγου κυρίους εἶναι τοὺς τριάκοντα θανατοῦν. ἐγὼ οὖν, ἔφη, Θηραμένην τουτοῦ ἐξαλείφω ἐκ τοῦ καταλόγου, ξυνδοκοῦν ἅπασιν ἡμῖν. καὶ τοῦτον, ἔφη, ἡμεῖς θανατοῦμεν. ἀκούσας ταῦτα ὁ Θηραμένης, ἀνπεθήσεν ἐπὶ τὴν ἐστίαν καὶ εἶπεν, Ἐγὼ δ', ἔφη, ὦ ἄνδρες, ἱκετεύω τὰ πάντων 10 ἐννομώτατα, μὴ ἐπὶ Κριτίας εἶναι ἐξαλείφειν μήτε ἐμὲ μήτε ὑμῶν ὃν ἂν βούληται, ἀλλ' ὅνπερ νόμον οὗτοι ἔγραψαν περὶ τῶν ἐν τῷ καταλόγῳ, κατὰ τοῦτον καὶ ὑμῖν καὶ ἐμοὶ τὴν κρίσιν εἶναι. καὶ τοῦτο μὲν, ἔφη, μὰ τοὺς θεοὺς οὐκ ἄγνοῶ, ὅτι οὐδὲν μοι ἔρκεσει ὅδε ὁ βωμός, ἀλλὰ βούλομαι καὶ τοῦτο ἐπιδείξαι, ὅτι 15 οὗτοι οὐ μόνον εἰσὶ περὶ ἀνθρώπους ἀδικώτατοι, ἀλλὰ καὶ περὶ θεοὺς ἀσεβέστατοι. ὑμῶν μέντοι, ἔφη, ὦ ἄνδρες καλοὶ κἀγαθοί, θαυμάζω, εἰ μὴ βοηθήσετε ὑμῖν αὐτοῖς, καὶ ταῦτα γινώσκοντες ὅτι οὐδὲν τὸ ἐμὸν ὄνομα εὐεξαλειπτότερον ἢ τὸ ὑμῶν ἐκάστου. ἔκ δὲ τούτου ἐκέλευσε μὲν ὁ τῶν τριάκοντα κήρυξ 20 τοὺς ἑνδεκα ἐπὶ τὸν Θηραμένην. ἐκεῖνοι δὲ εἰσελθόντες σὺν τοῖς ὑπηρέταις, ἡγουμένου αὐτῶν Σάτυρου τοῦ θρασυτάτου τε καὶ ἀναιδιστάτου, εἶπε μὲν ὁ Κριτίας, Παραδίδομεν ὑμῖν, ἔφη, Θηραμένην τουτοῦ κατακεκριμένον κατὰ τὸν νόμον· ὑμεῖς δὲ λαβόντες καὶ ἀπαγαγόντες οἱ ἑνδεκα οἱ δεῖ τὰ ἐκ τούτων πρᾶτ- 25 τετε. ὥς δὲ ταῦτα εἶπεν, εἶλκε μὲν ἀπὸ τοῦ βωμοῦ ὁ Σάτυρος, εἶλκον δὲ οἱ ὑπηρέται. ὁ δὲ Θηραμένης ὥσπερ εἰκὸς καὶ θεοὺς ἐπεκαλεῖτο καὶ ἀνθρώπους καθορᾶν τὰ γιννόμενα. ἡ δὲ βουλὴ ἡσυχίαν εἶχεν, ὁρῶσα καὶ τοὺς ἐπὶ τοῖς δρυφάκτοις ὁμοίους Σάτυρον καὶ τὸ ἐμπροσθεν τοῦ βουλευτηρίου πλήρες τῶν φρον- 30 ρῶν, καὶ οὐκ ἄγνοούντες ὅτι ἐργχειρίδια ἔχοντες παρήσαν. οἱ δ' ἀπήγαγον τὸν ἄνδρα διὰ τῆς ἀγορᾶς μάλα μεγάλη τῇ φωνῇ δηλοῦντα οἷα ἐπασχε. λέγεται δ' ἐν ῥῆμα καὶ τοῦτο αὐτοῦ. ὥς εἶπεν ὁ Σάτυρος ὅτι οἰμῶξοιτο, εἰ μὴ σιωπήσειεν, ἐπήρετο, Ἄν 35 δὲ σιωπῶ, οὐκ ἄρ', ἔφη, οἰμῶξομαι; καὶ ἐπεὶ γε ἀποθνήσκειν

ὅς ἂν — ἐπιτρέπη = μὴ ἐπιτρέπειν, in bequiem kräftiger Ausdrucksweise mündlicher Rede: es ist die Sache eines Vorsitzenden *comme il faut*,

wenn man es nicht hingehen lässt. — 21. ἐκεῖνοι — εἶπε Constructionswechsel. — 34. οἰμῶξοιτο (und κλαίειν) drückt die Wirkung aus vom Miss-

ἀναγκαζόμενος τὸ κῶνειον ἔπιε, τὸ λειπόμενον ἔφασαν ἀποκοτταβίσαντα εἰπεῖν αὐτόν, Κριτία τοῦτ' ἔστω τῷ καλῷ. καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἄγνοῶ, ὅτι ταῦτα ἀποφθέγματα οἷκ ἀξιόλογα, ἐκείνο δὲ κρίνω τοῦ ἀνδρὸς ἀγαστόν, τὸ τοῦ θανάτου παρεστηκότος
 5 μῆτε τὸ φρόνιμον μῆτε τὸ παιγνιωδὲς ἀπολιπεῖν ἐκ τῆς ψυχῆς.

4. Θηραμένης μὲν δὴ οὕτως ἀπέθανεν· οἱ δὲ τριάκοντα, ὡς ἔξον ἤδη αὐτοῖς τυραννεῖν ἄδεῶς, προεῖπον μὲν τοῖς ἔξω τοῦ καταλόγου μὴ εἰσιέναι εἰς τὸ ἄστυ, ἥγον δὲ ἐκ τῶν χωρίων, ἵν' αὐτοὶ καὶ οἱ φίλοι τοὺς τούτων ἀγροὺς ἔχοιεν. φευγόντων
 10 δὲ εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ ἐντεῦθεν πολλοὺς ἄγοντες ἐνέπλησαν καὶ τὰ Μέγαρα καὶ τὰς Θήβας τῶν ὑποχωρούντων,

2. Thrasybulos befreit Athen (Xen. Hell. 4, 2—43).

Ἐκ δὲ τούτου Θρασύβουλος ὁρμηθεὶς ἐκ Θηβῶν ὡς σὺν ἑβδομήκοντα Φυλὴν χωρίον καταλαμβάνει ἰσχυρόν. οἱ δὲ τριάκοντα ἐβοήθουν ἐκ τοῦ ἄστεος σὺν τε τοῖς τριςχιλίοις καὶ
 15 σὺν τοῖς ἱππεῦσι καὶ μάλ' εὐημερίας οὔσης. ἐπεὶ δὲ ἀφίκοντο, εὐθύς μὲν θρασυνόμενοί τινες τῶν νέων προσέβαλον πρὸς τὸ χωρίον, καὶ ἐποίησαν μὲν οὐδέν, τραύματα δὲ λαβόντες ἀπῆλθον. βουλομένων δὲ τῶν τριάκοντα ἀποτεριχεῖν, ὅπως ἐκπολιορκήσειαν αὐτοὺς ἀποκλείσαντες τὰς ἐφόδους τῶν ἐπιτηδείων,
 20 ἐπιγίγνεται τῆς νυκτὸς χιὼν παμπληθὴς καὶ τῇ ὑστεραίᾳ. οἱ δὲ νιφόμενοι ἀπῆλθον εἰς τὸ ἄστυ, μάλᾳ συχνοὺς τῶν σκευοφόρων ὑπὸ τῶν ἐκ Φυλῆς ἀποβαλόντες. γινώσκοντες δὲ ὅτι καὶ ἐκ τῶν ἀγρῶν λεηλατήσοιεν, εἰ μὴ τις φυλακὴ ἔσοιτο, διαπέμπουσιν εἰς τὰς ἐσχατίας ὅσον πεντεκαίδεκα στάδια ἀπὸ Φυλῆς
 25 τοὺς τε Λακωνικοὺς πλὴν ὀλίγων φρουροὺς καὶ τῶν ἱππέων δύο φυλάς. οὗτοι δὲ στρατοπεδευσάμενοι ἐν χωρίῳ λασίῳ ἐφύ-

handelt werden. — 1. ἀποκοτταβίσαντα, ausspritzen, wie beim Kottabosspiele, wo man die Neige aus dem Becher auf den Boden klatschte und aus dem Klange auf Gunst oder Ungunst des Geliebten (τῷ καλῷ) schloss. — 8. ἥγον, zur Hinrichtung. — 9. φευγόντων κτλ. Als die aus der Hauptstadt Verwiesenen sich in den durch seine natürlichen Populationsverhältnisse der Demokratie günstigen Peiraieus

flüchteten, nahmen die 30 auch von dort viele fest und so füllte sich Megara und Theben.

13. Φυλὴ, ein nicht sehr umfangreiches Bergkastell in den Vorbergen des Parnes gelegen, wo es die directe Strasse von Theben nach Athen beherrscht. Die Entfernung von Athen beträgt nur etwa 5 Stunden. — 23. ἐσχατιαί sind die äussersten Winkel der athenischen Ebene gegen die Bergzüge hin. — 25. δύο φυλάς,

λαττον. ὁ δὲ Θρασύβουλος, ἥδη συνειλεγμένων εἰς τὴν Φυλὴν περὶ ἑπτακοσίους, λαβὼν αὐτοὺς καταβαίνει τῆς νυκτός· θέμενος δὲ τὰ ὅπλα ὅσον τρία ἢ τέτταρα στάδια ἀπὸ τῶν φρουρῶν ἡσυχίαν εἶχεν. ἐπεὶ δὲ πρὸς ἡμέραν ἐρίγνυτο, καὶ ἥδη ἀνίσταντο ὅποι ἐδεῖτο ἕκαστος ἀπὸ τῶν ὅπλων, καὶ οἱ ἱπποκόμοι ψήχον- 5
τες τοὺς ἵππους ψόφον ἐποιοῦν, ἐν τούτῳ ἀναλαβόντες οἱ περὶ Θρασύβουλον τὰ ὅπλα δρόμῳ προσέπιπτον· καὶ ἔστι μὲν οὕς αὐτῶν κατέβαλον, πάντας δὲ τρεψάμενοι ἐδίωξαν ἕξ ἢ ἐπὶ στάδια, καὶ ἀπέκτειναν τῶν μὲν ὀπλιτῶν πλεόν ἢ εἰκοσι καὶ ἑκατόν, τῶν δὲ ἱππέων Νικόστρατόν τε τὸν καλὸν ἐπικαλούμε- 10
νον, καὶ ἄλλους δὲ δύο, ἔτι καταλαβόντες ἐν ταῖς εὐναῖς. ἐπαναχωρήσαντες δὲ καὶ τρόπαιον στησάμενοι καὶ συσκευασάμενοι ὅπλα τε ὅσα ἔλαβον καὶ σκευὴ ἀπῆλθον ἐπὶ Φυλῆς. οἱ δὲ ἕξ ἄστεος ἱππεῖς βοηθήσαντες τῶν μὲν πολεμίων οὐδένα ἔτι εἶδον, 15
προσμείναντες δὲ ἕως τοὺς νεκροὺς ἀνείλοντο οἱ προσήκοντες 15
ἀνεχώρησαν εἰς ἄστυ. ἐκ δὲ τούτου οἱ τριάκοντα, οὐκ ἐτι νομίζοντες ἀσφαλῆ σφίσι τὰ πράγματα, ἐβουλήθησαν Ἐλευσίνα ἐξιδιώσασθαι, ὥστε εἶναι σφίσι καταφυγὴν, εἰ δεήσειε. καὶ παραργείλαντες τοῖς ἱππεῦσιν ἦλθον εἰς Ἐλευσίνα Κριτίας τε καὶ οἱ ἄλλοι τῶν τριάκοντα· ἐξέτασιν τε ποιήσαντες ἐν τοῖς ἱππεῦσι, 20
φάσκοντες εἰδέναι βούλεσθαι πόσοι εἴεν καὶ πόσης φυλακῆς 20
προσδεήσονται, ἐκέλευον ἀπογράφεσθαι πάντας· τὸν δ' ἀπογραψάμενον αἰεὶ διὰ τῆς πυλίδος ἐπὶ τὴν θάλατταν ἐξίεναι. ἐπὶ δὲ τῷ αἰγιαλῷ τοὺς μὲν ἱππέας ἔνθεν καὶ ἔνθεν κατέστησαν, τὸν δ' ἐξιόντα αἰεὶ οἱ ὑπηρέται ξυνέδουν. ἐπεὶ δὲ πάντες ξυνειλημ- 25
μένοι ἦσαν, Λυσίμαχον τὸν ἵππαρχον ἐκέλευον ἀναγαρόντα 25
παραδοῦναι αὐτοὺς τοῖς ἑνδεκα. τῇ δ' ὕστεραία εἰς τὸ Ὠιδεῖον 30
παρεκάλεσαν τοὺς ἐν τῷ καταλόγῳ ὀπλίτας καὶ τοὺς ἄλλους ἱππέας. ἀναστὰς δὲ Κριτίας ἔλεξεν· Ἡμεῖς, ἔφη, ὦ ἄνδρες, οὐδὲν ἤττον ὑμῖν κατασκευάζομεν τὴν πολιτείαν ἢ ἡμῖν αὐτοῖς. 30
δεῖ οὖν ὑμᾶς, ὥσπερ καὶ τιμῶν μετέξετε, οὕτω καὶ τῶν κινδύνων μετέχειν. τῶν οὖν ξυνειλημμένων Ἐλευσινίων καταψη-

also hier 200 Reiter, wenn jeder der 10 Stämme 100 stellte. — 20. ἐν τοῖς ἱππεῦσι im Beisein der Reiterei musterten sie die Bewohner von Eleusis, liessen einen jeden seinen Namen aufgeben und dann eine Pforte nach dem Meere hin passiren. — 27. τὸ Ὠιδεῖον, ein neben dem

dionysischen Theater von Perikles errichteter Rundbau zu musikalischen Aufführungen, dessen Dachwerk zeltähnlich gestaltet, angeblich aus den Masten der bei Salamis, (etwa 449?) gescheiterten persischen Schiffe bestehen sollte. — 28. τοὺς ἄλλους ἱππέας, die übrigen Reiter, welche nicht gerade den

φιστέον ἐστίν, ἵνα ταῦτ' ἡμῖν καὶ θαρρήτε καὶ φοβῆσθε. δείξας δέ τι χωρίον, εἰς τοῦτο ἐκέλευσε φανεράν φέρειν τὴν ψῆφον. οἱ δὲ Λακωνικοὶ φρουροὶ ἐν τῷ ἡμίσει τοῦ Ὠιδείου ἐξωπλισμένοι ἦσαν· ἦν δὲ ταῦτα ἀρεστὰ καὶ τῶν πολιτῶν ὅσοις τὸ πλεονεκτηεῖν μόνον ἔμελεν.

Ἐκ δὲ τούτου λαβὼν ὁ Θρασύβουλος τοὺς ἀπὸ Φυλῆς περὶ χιλίους ἥδη ξυνειλεγμένους, ἀφικνεῖται τῆς νυκτὸς εἰς τὸν Πειραιᾶ. οἱ δὲ τριάκοντα ἐπεὶ ἦσθοντο ταῦτα, ἐβοήθουν εὐθὺς ξύν τε τοῖς Λακωνικοῖς καὶ ξύν τοῖς ἱππεῦσι καὶ τοῖς ὀπλίταις·
 10 ἔπειτα ἐχώρουν κατὰ τὴν εἰς τὸν Πειραιᾶ ἀμαξιτὸν ἀναφέρονσαν. οἱ δὲ ἀπὸ Φυλῆς ἔτι μὲν ἐπεχείρησαν μὴ ἀνιέναι αὐτούς, ἐπεὶ δὲ μέγας ὁ κύκλος ὦν πολλῆς φυλακῆς ἐδόκει δεῖσθαι οὐπω πολλοῖς οὖσι, ξυνεσπειράθησαν ἐπὶ τὴν Μουνυχίαν. οἱ δ' ἐκ τοῦ ἄστεος εἰς τὴν Ἰπποδάμειον ἀγορὰν ἐλθόντες πρῶτον
 15 μὲν ξυνετάξαντο, ὥστε ἐμπλῆσαι τὴν ὁδὸν ἣ φέρει πρὸς τε τὸ ἱερὸν τῆς Μουνυχίας Ἀρτέμιδος καὶ τὸ Βενδίδειον· καὶ ἐγένοντο βάθος οὐκ ἔλαττον ἢ ἐπὶ πεντήκοντα ἀσπίδων. οὕτω δὲ ξυντεταγμένοι ἐχώρουν ἄνω. οἱ δὲ ἀπὸ Φυλῆς ἀντανέπλησαν μὲν τὴν ὁδόν, βάθος δὲ οὐ πλέον ἢ εἰς δέκα ὀπλίτας ἐγένοντο.
 20 ἐτάχθησαν μέντοι ἐπ' αὐτοῖς πελτοφόροι τε καὶ ψιλοὶ ἀκοντισταί, ἐπὶ δὲ τούτοις οἱ πετροβόλοι. οὗτοι μέντοι συχνοὶ ἦσαν· καὶ γὰρ αὐτόθεν προσεγένοντο. ἐν ᾧ δὲ προσήεσαν οἱ ἐναντίοι, Θρασύβουλος τοὺς μετ' αὐτοῦ θέσθαι κελεύσας τὰς ἀσπίδας καὶ αὐτὸς θέμενος, τὰ δ' ἄλλα ὅπλα ἔχων, κατὰ μέσον στὰς ἔλεξεν,
 25 "Ἄνδρες πολῖται, τοὺς μὲν διδάξαι, τοὺς δὲ ἀναμνησαί ὑμῶν βούλομαι, ὅτι εἰσι τῶν προσιόντων οἱ μὲν τὸ δεξιὸν ἔχοντες οὓς ὑμεῖς ἡμέραν πέμπτην τρεψάμενοι ἐδιώξατε, οἱ δ' ἐπὶ τοῦ εὐωνύμου ἐσχατοί, οὗτοι δὲ οἱ τριάκοντα, οἱ ἡμᾶς καὶ πόλεως

Dienst zu versehen hatten. — 10. ἀναφέρονσαν. Das Terrain des Peiraeus hat im Ganzen eine, wenn auch geringe Erhebung über die sumpfige Ebene ἀλίπεδον. Der ἀμαξιτός lief natürlich zwischen den beiden langen Mauern. — 12. ὁ κύκλος, siehe oben Thuk. II. 13, 6, Seite 34. — Ins Hauptthor des Peiraeus einrückend traf man zuerst auf die Ἰπποδάμειος ἀγορά, den von dem philosophischen Baukünstler Hippodamos aus Milet rechtwinkelig angeleg-

ten und kunstmässig ausgeschmückten Markt, von wo links (nach Südosten) abbiegend der Weg auf den eigentlichen Burghügel Μουνυχία führte. Strab. 395: λόφος δ' ἐστὶν ἡ Μουνυχία χερρονησιαῖον — στομίᾳ δὲ μικρᾷ τὴν εἰσόδον ἔχων. Hier lagen die erwähnten Heiligthümer der Artemis und der mit ihr verwandten thrakischen Göttin Bendis. — 20. ἐπ' αὐτοῖς, hinter ihnen. — 22. προσεγένοντο scil. τινές. — ἡμέραν πέμπτην „vor vier Tagen“, nach

ἀπεστέρουν οὐδὲν ἀδικοῦντας καὶ οἰκιῶν ἐξήλαννον καὶ τοὺς φιλτάτους τῶν ἡμετέρων ἀπεσημαίνοντο. ἀλλὰ νῦν τοι παραγεγένηται οὗ οὔτοι μὲν οὔποτε ῥοντο, ἡμεῖς δὲ αἰεὶ εὐχόμεθα. ἔχοντες γὰρ ὅπλα ἐναντίοι μὲν αὐτοῖς καθέσταμεν· οἱ δὲ θεοί, ὅτι ποτὲ καὶ δειπνοῦντες ξυνελαμβανόμεθα καὶ καθεύδοντες ⁵ καὶ ἀγοράζοντες, οἱ δὲ καὶ οὐχ ὅπως ἀδικοῦντες, ἀλλ' οὐδ' ἐπιδημοῦντες ἐφυγαδευόμεθα, νῦν φανερώς ἡμῖν ξυμμαχοῦσι. καὶ γὰρ ἐν εὐδία χειμῶνα ποιοῦσιν, ὅταν ἡμῖν ξυμφέρῃ, καὶ ὅταν ἐργειρῶμεν, πολλῶν ὄντων ἐναντίων ὀλίγοις οὔσι τροπαια ἴστασθαι διδόασιν. καὶ νῦν δὲ κεκομίσασιν ἡμᾶς εἰς χωρίον ἐν ¹⁰ ᾧ οὔτοι μὲν οὔτε βάλλειν οὔτε ἀκοντίζειν ὑπὲρ τῶν προτεταγμένων διὰ τὸ πρὸς ὄρθιον ἵεναι δύναιντ' ἄν, ἡμεῖς δὲ εἰς τὸ κάταντες καὶ δόρατα ἀφιέντες καὶ ἀκόντια καὶ πέτρους ἐξιξόμεθα τε αὐτῶν καὶ πολλοὺς κατατρώσομεν. καὶ ᾤετο μὲν ἄν τις δεήσειν τοῖς γε πρωτοστάταις ἐκ τοῦ ἴσου μάχεσθαι· νῦν δέ, ¹⁵ ἂν ὑμεῖς, ὥσπερ προσήκει, προθύμως ἀφιῆτε τὰ βέλη, ἀμαρτήσεται μὲν οὐδεὶς ὧν γε μεστὴ ἡ ὁδός, φυλαττόμενοι δὲ δραπετεύσουσιν αἰεὶ ὑπὸ ταῖς ἀσπίσιν· ὥστε ἐξέσται ὥσπερ τυφλοὺς καὶ τύπτειν ὅπου ἂν βουλώμεθα καὶ ἐναλλομένους ἀνατρέπειν. ἀλλ', ὧ ἄνδρες, οὕτω χρὴ ποιεῖν ὅπως ἕκαστός τις ἐαντῶ ξυνεί- ²⁰ σεται τῆς νίκης αἰτιώτατος ὧν. αὕτη γὰρ ἡμῖν, ἂν θεὸς θέλῃ, νῦν ἀποδώσει καὶ πατρίδα καὶ οἴκους καὶ ἐλευθερίαν καὶ τιμὰς καὶ παῖδας, οἷς εἰσί, καὶ γυναῖκας. ὧ μακάριοι δῆτα, οἳ ἂν ἡμῶν νικήσαντες ἐπίδωσι τὴν πασῶν ἡδίστην ἡμέραν. εὐδαίμων δὲ καὶ ἂν τις ἀποθάνῃ· μνημείου γὰρ οὐδεὶς οὕτω πλού- ²⁵ σιος ὧν καλοῦ τεύξεται. ἐξάρξω μὲν οὖν ἐγὼ ἡνίκ' ἂν καιρὸς ἦ παιᾶνα· ὅταν δὲ τὸν Ἑννάλιον παρακαλέσωμεν, τότε πάντες ὁμοθυμαδὸν ἀνθ' ὧν ὑβρίσθημεν τιμωρώμεθα τοὺς ἄνδρας.

Ταῦτα δ' εἰπὼν καὶ μεταστραφείς πρὸς τοὺς ἐναντίους, ἡσυχίαν εἶχε· καὶ γὰρ ὁ μάντις παρήγγειλεν αὐτοῖς μὴ πρό- ³⁰

griechisch-römischer Zählmethode. — 2. ἀπεσημαίνοντο, „ist II 3, 21 in der Bedeutung einziehen von Sachen gebraucht; hier auf Personen bezogen müsste es bedeuten: ächten oder zum Tode bestimmen.“ — 6. οὐχ ὅπως — ἀλλ' οὐδέ, nicht nur nicht, sondern nicht einmal. — 15. ἐκ τοῦ ἴσου. Sinn: man sollte glauben, wenigstens die Vorderreihe würde einen schweren Stand haben

(indem sie auf gleichem Terrain ἐκ τοῦ ἴσου würde kämpfen müssen.) — 17. δραπετεύσουσι, sie werden sich unter den Schilden verkriechen. — 25. οὕτω gehört zu καλοῦ, mit nachdrucksvoller Unterbrechung. — Der παιᾶν ist der Gesang an die rettende Gottheit, besonders Apollon; darauf folgt die Anrufung des Kriegsgottes Ἑννάλιος, womit man sich auf den Feind stürzt. — 30. ὁ μάντις, der

τερον ἐπιτίθεσθαι, πρὶν τῶν σφετέρων ἢ πέσοι τις ἢ τρωθεῖη·
 ἐπειδὴν μέντοι τοῦτο γένηται, ἡγησόμεθα μὲν, ἔφη, ἡμεῖς,
 νίκη δ' ὑμῖν ἔσται ἐπομένοις, ἐμοὶ μέντοι θάνατος, ὥς γέ μοι
 δοκεῖ. καὶ οὐκ ἐψεύσατο, ἀλλ' ἐπεὶ ἀνέλαβον τὰ ὅπλα, αὐτὸς
 5 μὲν ὥςπερ ὑπὸ μοίρας τινὸς ἀρόμενος ἐκπηδήσας πρῶτος, ἐμ-
 πεσὼν τοῖς πολεμίοις ἀποθνήσκει, καὶ τέθαιπται ἐν τῇ διαβάσει
 τοῦ Κηφισοῦ· οἱ δ' ἄλλοι ἐνίκων καὶ κατεδίωξαν μέχρι τοῦ
 ὁμαλοῦ. ἀπέθανον δ' ἐνταῦθα τῶν μὲν τριάκοντα Κριτίας τε
 καὶ Ἰππόμαχος, τῶν δ' ἐν Πειραιεὶ δέκα ἀρχόντων Χαρμίδης
 10 ὁ Γλαύκωνος, τῶν δ' ἄλλων περὶ ἐβδομήκοντα. καὶ τὰ μὲν
 ὅπλα ἔλαβον, τοὺς δὲ χιτῶνας οὐδενὸς τῶν πολιτῶν ἐσκύλευ-
 σαν. ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἐγένετο καὶ τοὺς νεκροὺς ὑποσπόνδους
 ἀπεδίδοσαν, προσιώντες ἀλλήλοις πολλοὶ διελέγοντο. Κλεόκρι-
 τος δὲ ὁ τῶν μυστῶν κῆρυξ, μάλ' εὐφρωνος ὢν, κατασιωπη-
 15 σάμενος ἔλεξεν, "Ἄνδρες πολῖται, τί ἡμᾶς ἐξαλύνετε; τί ἀπο-
 κτεῖναι βούλεσθε; ἡμεῖς γὰρ ὑμᾶς κακὸν μὲν οὐδὲν πώποτε
 ἐποιήσαμεν, μετεσχήκαμεν δὲ ὑμῖν καὶ ἱερῶν τῶν σεμνοτάτων
 καὶ θυσιῶν καὶ ἐορτῶν τῶν καλλίστων, καὶ ξυγχορευταὶ καὶ
 ξυμφοιτῆται γεγενήμεθα καὶ ξυστρατιῶται, καὶ πολλὰ μεθ'
 20 ὑμῶν κεκινδυνεύκαμεν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν ὑπὲρ
 τῆς κοινῆς ἀμφοτέρων ἡμῶν σωτηρίας τε καὶ ἐλευθερίας. πρὸς
 θεῶν πατρῶων καὶ μητρῶων καὶ ξυγγενείας καὶ κηδεστίας καὶ
 ἐταιρίας, πάντων γὰρ τούτων πολλοὶ κοινωνοῦμεν ἀλλήλοις,
 αἰδούμενοι καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους παύσασθε ἁμαρτάνοντες
 25 εἰς τὴν πατρίδα, καὶ μὴ πέιθεσθε τοῖς ἀνοσιωτάτοις τριάκοντα,
 οἱ ἰδίων κερδέων ἔνεκα ὀλίγου δεῖν πλείους ἀπεκτόνασιν Ἀθη-
 ναίων ἐν ὀκτῶ μηνσὶν ἢ πάντες Πελοποννήσιοι δέκα ἔτη πολε-
 μοῦντες. ἐξὸν δ' ἡμῖν ἐν εἰρήνῃ πολιτεύεσθαι, οὔτοι τὸν
 πάντων αἰσχιστόν τε καὶ χालεπώτατον καὶ ἀνοσιώτατον καὶ
 30 ἐχθιστόν τε καὶ θεοῖς καὶ ἀνθρώποις πόλεμον ἡμῖν πρὸς ἀλλή-
 λους παρέχουσιν. ἀλλ' εὖ γε μέντοι ἐπίστασθε ὅτι καὶ τῶν

Opferpriester, welcher regelmässig
 zum Stabe eines Heeres gehört. —
 6. τέθαιπται „liegt begraben.“ —
 ἐν τῇ διαβάσει, wo der peiraische
 ἀμαξιτός den Kephissos schneidet.
 — 9. τῶν ἐν Πειραιεὶ δέκα: sie
 bildeten daselbst die den 30 unter-
 geordnete Localbehörde. Der hier
 genannte Charmides war der Oheim

des Philosophen Platon. — 14. ὁ τῶν
 μυστῶν κῆρυξ, einer der ersten Wür-
 denträger bei den eleusinischen My-
 sterien, deren Feier einen staatlichen
 Charakter trug. — 19. ξυμφοιτῆται,
 Schulcameraden. — 23. ἐταιρίας, hier
 natürlich nicht die Genossenschaft
 in politischen Clubs, sondern die
 im Vorhergehenden genannten Be-

νῦν ὑφ' ἡμῶν ἀποθανόντων οἱ μόνον ὑμεῖς ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἔστιν οὓς πολλὰ κατεδακρύνσαμεν.

Ὁ μὲν τοιαῦτα ἔλεγεν· οἱ δὲ λοιποὶ ἄρχοντες καὶ διὰ τὸ τοιαῦτα προσακούειν τοὺς μεθ' ἐαυτῶν ἀπήγαγον εἰς τὸ ἄστυ. τῇ δ' ὕστεραίᾳ οἱ μὲν τριάκοντα πάνν δὴ ταπεινοὶ καὶ ἔρημοι ⁵ ξυνεκάθηντο ἐν τῷ ξυνεδρίῳ· τῶν δὲ τριςχιλίων ὅπου ἕκαστοι τεταγμένοι ἦσαν, πανταχοῦ διεφέροντο πρὸς ἀλλήλους. ὅσοι μὲν γὰρ ἐπεποιήκεσάν τι βιαιότερον καὶ ἐφοβοῦντο, ἐντόνως ἔλεγον ὥς οὐ χρὴ καθυφίεσθαι τοῖς ἐν Πειραιεῖ· ὅσοι δὲ ἐπί-
στευον μηδὲν ἡδίκηκέναι, αὐτοὶ τε ἀνελογίζοντο καὶ τοὺς ἄλ- ¹⁰
λους ἐδίδασκον ὥς οὐδὲν δέοιντο τούτων τῶν κακῶν, καὶ τοῖς τριάκοντα οὐκ ἔφασαν χρῆναι πελθεσθαι οὐδ' ἐπιτρέπειν ἀπολ-
λύναι τὴν πόλιν. καὶ τὸ τελευταῖον ἐψηφίσαντο ἐκείνους μὲν καταπαῦσαι, ἄλλους δὲ ἐλέεσθαι. κατ'εἴλοντο δέκα, ἓνα ἀπὸ φυλῆς.

Καὶ οἱ μὲν τριάκοντα Ἐλευσινιάδε ἀπῆλθον· οἱ δὲ δέκα ¹⁵
τῶν ἐν ἄστει καὶ μάλα τεταραγμένων καὶ ἀπιστούντων ἀλλή-
λοις ξὺν τοῖς ἱππάρχοις ἐπεμέλοντο. ἑξεκάθευδον δὲ καὶ οἱ ἱππεῖς ἐν τῷ Ῥιιδεῖῳ, τοὺς τε ἵππους καὶ τὰς ἀσπίδας ἔχον-
τες, καὶ δι' ἀπιστίαν ἐφώδευον τὸ μὲν ἄφ' ἐσπέρας ξὺν ταῖς
ἀσπίσι κατὰ τὰ τεῖχη, τὸ δὲ πρὸς ὄρθρον ξὺν τοῖς ἵπποις, αἰ ²⁰
φοβούμενοι μὴ ἐπεισεπέσοιέν τινες αὐτοῖς τῶν ἐκ τοῦ Πειραιῶς.
οἱ δὲ πολλοὶ τε ἤδη ὄντες καὶ παντοδαποί, ὅπλα ἐποιοῦντο, οἱ
μὲν ξύλινα, οἱ δὲ οἰσύνια, καὶ ταῦτα ἐλεγκοῦντο. πρὶν δὲ
ἡμέρας δέκα γενέσθαι, πιστὰ δόντες, οἵτινες ξυμπολεμήσειαν,
καὶ εἰ ξένοι εἶεν, ἰσοτέλειαν ἔσεσθαι, ἐξήεσαν πολλοὶ μὲν ὁπλί- ²⁵
ται, πολλοὶ δὲ γυμνῆτες· ἐγένοντο δὲ αὐτοῖς καὶ ἱππεῖς ὥσει
ἐβδομήκοντα· προνομᾶς δὲ ποιούμενοι, καὶ λαμβάνοντες ξύλα
καὶ ὀπώραν, ἐκάθευδον πάλιν ἐν Πειραιεῖ. τῶν δ' ἐκ τοῦ
ἄστεος ἄλλος μὲν οὐδεὶς ξὺν ὅπλοις ἐξῆι, οἱ δὲ ἱππεῖς ἔστιν
ὅτε καὶ ληστὰς ἐχειροῦντο τῶν ἐκ τοῦ Πειραιῶς, καὶ τὴν φά- ³⁰
λαγγα αὐτῶν ἐκακούργουν. περιέτυχον δὲ καὶ τῶν Αἰζωνέων

ziehungen der Festfeier, Schule, Heeresfolge. — 3. οἱ δὲ λοιποὶ „die von den 30 noch übrigen.“ — 11. ὥς οὐδὲν δέοιντο, dass sie gar nicht verlangten nach —, (ironisch). — 17. ἑξεκάθευδον = *excubias agebant*. — 18. τὰς ἀσπίδας. Da die Reiter keine grossen Schilde führen, so stellen sie sich hier also den Hoplitens gleich. — 25. ἰσοτέλειαν.

Diese Auszeichnung befreite von Zahlung des Schutzgeldes *μετοίκιον*, stellte privatrechtlich gleich und verpflichtete zu gleichen Leistungen (daher der Name); alle activen Rechte an der Staatsverwaltung aber waren davon ausgeschlossen. — 31. Αἰζωνέων, aus dem Demos. Αἰζώνη, der südlich von Athen an der Küste

τισὶν εἰς τοὺς αὐτῶν ἀγροὺς ἐπὶ τὰ ἐπιτήδεια πορευομένοις· καὶ τούτους Λυσίμαχος ὁ ἱππαρχος ἀπέσφαξε, πολλὰ λιτα-
νεύοντας καὶ πολλῶν χαλεπῶς φερόντων ἱππέων. ἀνταπέκτει-
ναν δὲ καὶ οἱ ἐν Πειραιεῖ τῶν ἱππέων ἐπ' ἀγροῦ λαβόντες Καλ-
5 λίστρατον φυλῆς Λεοντίδος. καὶ γὰρ ἤδη μέγα ἐφρόνουν, ὥστε
καὶ πρὸς τὸ τεῖχος τοῦ ἄστεος προσέβαλον· εἰ δὲ καὶ τοῦτο δεῖ
εἰπεῖν τοῦ μηχανοποιοῦ τοῦ ἐν τῷ ἄστει, ὃς ἐπεὶ ἔγνω ὅτι κατὰ
τὸν ἐκ Λυκείου δρόμον μέλλοιεν τὰς μηχανὰς προσάγειν, τὰ
ξεύγη ἐκέλευσε πάντα ἀμαξιαίους λίθους ἄγειν καὶ καταβάλλειν
10 ὅπου ἕκαστος βούλοιο τοῦ δρόμου. ὥς δὲ τοῦτο ἐγένετο, πολλὰ
εἰς ἕκαστος τῶν λίθων πράγματα παρείχε. πεμπόντων δὲ πρέ-
σβεις εἰς Λακεδαίμονα τῶν μὲν τριάκοντα ἐξ Ἐλευσίνος, τῶν
δ' ἐν τῷ καταλόγῳ ἐξ ἄστεος, καὶ βοηθεῖν κελεύοντων, ὥς
ἀφεστηκότος τοῦ δήμου ἀπὸ Λακεδαιμονίων, Λύσανδρος λογι-
15 σάμενος ὅτι οἷόν τε εἴη ταχὺ ἐκπολιορκῆσαι τοὺς ἐν τῷ Πει-
ραιεῖ κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλατταν, εἰ τῶν ἐπιτηδείων ἀπο-
κλεισθείησαν, ξυνέπραξεν ἑκατόν τε τάλαντα αὐτοῖς δανεισθῆ-
ναι, καὶ αὐτὸν μὲν κατὰ γῆν ἁρμοστήν, Λίβυν δὲ τὸν ἀδελφὸν
ναυαρχοῦντα ἐκπεμφθῆναι. καὶ ἐξελθὼν αὐτὸς μὲν Ἐλευσῖ-
20 νάδε ξυνελέγετο ὀπλίτας πολλοὺς Πελοποννησίων· ὁ δὲ ναύ-
αρχος κατὰ θάλατταν ἐφύλαττεν ὅπως μηδὲν εἰσπλέοι αὐτοῖς
τῶν ἐπιτηδείων· ὥστε ταχὺ πάλιν ἐν ἀπορίᾳ ἦσαν οἱ ἐν Πει-
ραιεῖ, οἱ δ' ἐν τῷ ἄστει πάλιν αὖ μέγα ἐφρόνουν ἐπὶ τῷ Λυ-
σάνδρῳ. οὕτω δὲ προχωροῦντων Πausanίας ὁ βασιλεὺς φθο-
25 νήσας Λυσάνδρῳ, εἰ κατειργασμένος ταῦτα ἅμα μὲν εὐδοκι-
μήσοι, ἅμα δὲ ἰδίας ποιήσοιτο τὰς Ἀθήνας, πείσας τῶν ἐφόρων
τρεῖς ἐξάγει φρουράν. ξυνείποντο δὲ καὶ οἱ ξύμμαχοι πάντες
πλὴν Βοιωτῶν καὶ Κορινθίων· οὗτοι δὲ ἔλεγον μὲν ὅτι οὐ νο-
μίζοιεν εὐορκεῖν ἂν στρατευόμενοι ἐπ' Ἀθηναίους μηδὲν παρά-
30 σπονδὸν ποιοῦντας· ἔπραττον δὲ ταῦτα, ὅτι ἐρίγνωσκον Λα-
κεδαιμονίους βουλομένους τὴν τῶν Ἀθηναίων χώραν οἰκείαν
καὶ πιστὴν ποιήσασθαι. ὁ δὲ Πausanίας ἐστρατοπεδεύσατο μὲν

liegt. — 6. εἰ δὲ καί — anakoluthische Wendung, der Umgangssprache nachgebildet. — 8. Λυκείον ein Heiligtum des Apollon, östlich vor der Stadt, wozu auch ein Gymnasium gehörte. — 17. αὐτοῖς, den Anstiftern der Gesandtschaft, hauptsächlich wohl

den 30. — 24. προχωροῦντων (unpersönlich), als die Sache so weiter ging. — 27. φρουράν, wie praesidium, ursprünglich wohl bescheidener Ausdruck für ein Heer, nur bei den Spartanern. — 32. οἰκείαν καὶ πιστήν, eigen und unterthänig, wie treue

ἐν τῷ Ἀλιπέδῳ καλουμένῳ πρὸς τῷ Πειραιεῖ δεξιὸν ἔχων κέρα, Λύσανδρος δὲ ξὺν τοῖς μισθοφόροις τὶ εὐώνυμον. πέμπων δὲ πρέσβεις ὁ Πausanίας πρὸς τοὺς ἐν Πειραιεῖ ἐκέλευεν ἀπιέναι ἐπὶ τὰ ἐαυτῶν· ἐπεὶ δ' οὐκ ἐπείθοντο, προσέβαλλεν ὅσον ἀπὸ βοῆς ἔνεκεν, ὅπως μὴ δῆλος εἴη εὐμενῆς αὐτοῖς ὦν. 5 ἐπεὶ δ' οὐδὲν ἀπὸ τῆς προσβολῆς πράξας ἀπῆλθε, τῇ ὑστεραίᾳ λαβὼν τῶν μὲν Λακεδαιμονίων δύο μόρας, τῶν δὲ Ἀθηναίων ἰππέων τρεῖς φυλάς, παρῆλθεν ἐπὶ τὸν κωφὸν λιμένα, σκοπῶν πῇ εὐαποτειχιστότατος εἴη ὁ Πειραιεύς. ἐπεὶ δὲ ἀπιδόντος αὐτοῦ προσέθεόν τινες καὶ πράγματα αὐτῷ παρεῖχον, ἀχθεσθεῖς 10 παρήγγειλε τοὺς μὲν ἰππέας ἐλᾶν εἰς αὐτοὺς ἐνέντας, καὶ τὰ δέκα ἀφ' ἧβης ξυνέπεσθαι· ξὺν δὲ τοῖς ἄλλοις αὐτὸς ἐπηκολούθει. καὶ ἀπέκτειναν μὲν ἐγγὺς τριάκοντα τῶν ψιλῶν, τοὺς δ' ἄλλους κατεδίωξαν πρὸς τὸ Πειραιεῖο θέατρον. ἐκεῖ δὲ ἔτυχον ἐξοπλιζόμενοι οἳ τε πελτασταὶ πάντες καὶ οἱ ὀπλίται τῶν ἐκ 15 Πειραιῶς. καὶ οἱ μὲν ψιλοὶ εὐθύς ἐκδραμόντες ἠκόντιζον, ἔβαλλον, ἐτόξευον, ἐσφενδόνων· οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, ἐπεὶ αὐτῶν πολλοὶ ἐτιτρώσκοντο, μάλα πιεζόμενοι ἀνεχώρουν ἐπὶ πόδα· οἱ δ' ἐν τούτῳ πολὺν μᾶλλον ἐπέκειντο. ἐνταῦθα δὲ ἀποθνήσκει Χαίρων τε καὶ Θίβραχος, ἄμφω πολεμάρχω, καὶ Λακράτης ὁ 20 Ὀλυμπιονίκης καὶ ἄλλοι οἱ τεθαμμένοι Λακεδαιμονίων πρὸ τῶν πυλῶν ἐν Κεραμειῷ. ὁρῶν δὲ ταῦτα ὁ Θρασύβουλος καὶ οἱ ἄλλοι ὀπλίται, ἐβοήθουν, καὶ ταχὺ παρετάξαντο πρὸ τῶν ἄλλων ἐπ' ὀκτώ. ὁ δὲ Πausanίας μάλα πιεσθεὶς καὶ ἀναχωρήσας ὅσον στάδια τέτταρα ἢ πέντε πρὸς λόφον τινά, παρήγγειλε τοῖς 25 Λακεδαιμονίοις καὶ τοῖς ἄλλοις ξυμμάχοις ἐπιχωρεῖν πρὸς ἐαυτόν. ἐκεῖ δὲ ξυνταξάμενος παντελῶς βαθεῖαν τὴν φάλαγγα ἤγρεν ἐπὶ τοὺς Ἀθηναίους. οἱ δ' εἰς χεῖρας μὲν ἐδέξαντο, ἔπειτα δὲ οἱ μὲν ἐξεώσθησαν εἰς τὸν ἐν ταῖς Ἀλαῖς πηλόν, οἱ δὲ ἐνέ-

Verbündete. — 5. ὅσον ἀπὸ βοῆς ἔνεκα, *dicis causa*, nur um den Schein zu retten; eigentlich: insoweit als er das Kriegsgeschrei erhob, aber nicht zu Thätlichkeiten überging. (Vgl. unser: Viel Geschrei und wenig Wille.) — 7. δύο μόρας. „Die gesammte Heeresmacht der Spartaner bestand aus sechs Moren, deren Stärke wechselte, je nachdem dem Bedürfniss entsprechend eine stärkere oder schwächere Aushebung gehalten worden war.“ — 8. κωφὸν

λιμένα, den stillen Hafen, eine der Buchten westlich ausserhalb der Einfassungsmauer des Peiraeus. — 11. ἐνέντας, sc. τοὺς ἵππους; einsprengend. — τὰ δέκα (erg. ἔτη) ἀφ' ἧβης, das jüngste Aufgebot derjenigen, welche bis zu 10 Dienstjahren haben. — 14. τὸ θέατρον, liegt nahe beim Artemistempel an der Burghöhe Munychia. — 18. ἐπὶ πόδα „rückwärts, ohne umzuwenden.“ — 29. ἐν ταῖς Ἀλαῖς, in die Meersümpfe, westlich vom Peiraeus gelegen. —

κλιναν· καὶ ἀποθνήσκουσιν αὐτῶν ὥς πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. ὁ δὲ Πανσανίας τρόπαιον στησάμενος ἀνεχώρησε· καὶ οὐδ' ὥς ὠργίζετο αὐτοῖς, ἀλλὰ λάθρα πέμπων ἐδίδασκε τοὺς ἐν Πειραιεὶ οἷα χρὴ λέγοντας πρέσβεις πέμπειν πρὸς ἑαυτὸν καὶ τοὺς παρόντας ἐφόρους. οἱ δ' ἐπείθοντο. δίστις δὲ καὶ τοὺς ἐν τῷ ἄστει, καὶ ἐκέλευε πρὸς σφᾶς προσιέναι ὥς πλείστους ξυλλεγομένους, λέγοντας ὅτι οὐδὲν δέονται τοῖς ἐν τῷ Πειραιεὶ πολεμεῖν, ἀλλὰ διαλυθέντες κοινῇ ἀμφοτέροι Λακεδαιμονίοις φίλοι εἶναι. ἡδέως δὲ ταῦτα καὶ Ναυκλείδας ἔφορος ὢν ξυνήκουεν· ὥςπερ γὰρ νομίζεται ξὺν βασιλεὶ δύο τῶν ἐφόρων ξυστρατεύεσθαι, καὶ τότε παρῆν οὗτός τε καὶ ἄλλος, ἀμφοτέροι τῆς μετὰ Πανσανίου γνώμης ὄντες μᾶλλον ἢ τῆς μετὰ Λυσάνδρου. διὰ ταῦτα οὖν καὶ εἰς τὴν Λακεδαίμονα προθύμως ἔπεμπον τοὺς τ' ἐκ τοῦ Πειραιῶς ἔχοντας τὰς πρὸς Λακεδαίμονιους σπονδὰς καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐν τῷ ἄστει ιδιώτας, Κηφισοφῶντά τε καὶ Μέλητον. ἐπεὶ μέντοι οὗτοι ὥχοντο εἰς Λακεδαίμονα, ἔπεμπον δὴ καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ἐκ τοῦ ἄστεος λέγοντας ὅτι αὐτοὶ μὲν παραδιδόασι καὶ τὰ τείχη ἃ ἔχουσι καὶ σφᾶς αὐτοὺς Λακεδαιμονίοις χρῆσθαι ὅ,τι βούλονται· ἀξιοῦν δ' ἔφασκαν καὶ τοὺς ἐν Πειραιεὶ, εἰ φίλοι φασὶν εἶναι Λακεδαίμονιους, παραδιδόναι τὸν τε Πειραιᾶ καὶ τὴν Μουννχίαν. ἀκούσαντες δὲ πάντων αὐτῶν οἱ ἔφοροι καὶ οἱ ἑκκλητοί, ἐξέπεμψαν πεντεκαίδεκα ἄνδρας εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐπέταξαν ξὺν Πανσανίᾳ διαλλάξαι ὅπῃ δύναιντο κάλλιστα. οἱ δὲ διήλλαξαν ἐφ' ὧτε εἰρήνην μὲν ἔχειν πρὸς ἀλλήλους, ἀπιέναι δὲ ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστον πλὴν τῶν τριάκοντα καὶ τῶν ἑνδεκα καὶ τῶν ἐν τῷ Πειραιεὶ ἀρξάντων δέκα. εἰ δὲ τινες φοβοῦντο τῶν ἐξ ἄστεος, ἔδοξεν αὐτοῖς Ἑλευσίνα κατοικεῖν. τούτων δὲ περανθέντων Πανσανίας μὲν διῆκε τὸ στράτευμα, οἱ δ' ἐκ τοῦ Πειραιῶς ἀνελθόντες ξὺν τοῖς ὅπλοις εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἔθυσαν τῇ Ἀθηνᾷ. ἐπεὶ δὲ κατέβησαν οἱ στρατηγοί, *ἐνθα δὴ ὁ Θρα-

10. ὥςπερ νομίζεται; so war es wohl erst seit einiger Zeit bei der bedeutenden Schwächung der Königsmacht, s. Xen. Rep. Lac. 13, 5: πάρεσι δὲ καὶ τῶν ἐφόρων, οἱ πολυπραγμονοῦσι (sich bekümmern, einmischen) μὲν οὐδέν, ἦν μὴ ὁ βασιλεὺς προσκαλῇ· ὀρῶντες δὲ ὁ, τι ποιῇ ἕκαστος πάντας σφρονίζουσιν, ὥς τὸ εἰκός. — 17. οἱ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, die

Beamten der noch bestehenden Regierung. — 22. οἱ ἑκκλητοί, vielleicht ein Ausschuss der ἐκκλησία oder diese selbst (die kleinere?). — 26. τῶν ἑνδεκα, die oberste Polizeibehörde, namentlich auch für die Hinrichtungen; II, 3, 54. oben S. 87 Z. 21. — 31. Vor ἐνθα δὴ ist eine Lücke anzunehmen, wie die Nichterwähnung der Volksversammlung beweist, zu

σύβουλος ἔλεξεν· Ἵμῖν, ἔφη, ὦ ἐκ τοῦ ἄστεος ἄνδρες, ξυμβουλευώ ἐγὼ γινῶναι ὑμᾶς αὐτούς. μάλιστα δ' ἂν γνοίητε, εἰ ἀναλογίσαισθε ἐπὶ τίνι ὑμῖν μέγα φρονητέον ἐστίν, ὥστε ἡμῶν ἄρχειν ἐπιχειρεῖν. πότερον δικαιοτέροι ἐστε; ἀλλ' ὁ μὲν δῆμος πενέστερος ὑμῶν ὢν οὐδὲν πώποτε ἔνεκα χρημάτων ὑμᾶς ἡδέ-⁵ κηκεν· ὑμεῖς δὲ πλουσιώτεροι πάντων ὄντες πολλὰ καὶ αἰσχρο ἔνεκα κερδέων πεποιήκατε. ἐπεὶ δὲ δικαιοσύνης οὐδὲν ὑμῖν προσήκει, σκέψασθε εἰ ἄρα ἐπ' ἀνδρεία ὑμῖν μέγα φρονητέον. καὶ τίς ἂν καλλίων κρίσις τούτου γένοιτο ἢ ὡς ἐπολεμήσαμεν πρὸς ἀλλήλους; ἀλλὰ γνώμη φαίητ'· ἂν προέχειν, οἱ ἔχοντες¹⁰ καὶ τεῖχος καὶ ὄπλα καὶ χρήματα καὶ ξυμμάχους Πελοποννησίους ὑπὸ τῶν οὐδὲν τούτων ἐχόντων παρελύθητε; ἀλλ' ἐπὶ Λακεδαιμονίοις δὴ οἴεσθε μέγα φρονητέον εἶναι; πῶς, οἷγε ὥσπερ τοὺς δάκνοντας κύνας κλοιῷ δῆσαντες παραδιδόασιν, οὕτω κἀκεῖνοι ὑμᾶς παραδόντες τῷ ἡδίκημένῳ τούτῳ δῆμῳ¹⁵ οἷχονται ἀπιόντες; οὐ μέντοι γε ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες, ἀξιῷ ἐγὼ ὢν ὁμωμόκατε παραβῆναι οὐδέν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις καλοῖς ἐπιδείξαι, ὅτι καὶ εὖορκοι καὶ ὅσιοι ἐστε. εἰπὼν δὲ ταῦτα καὶ ἄλλα τοιαῦτα, καὶ ὅτι οὐδὲν δεοὶ ταράττεσθαι, ἀλλὰ τοῖς νόμοις τοῖς ἀρχαίοις χρῆσθαι, ἀνέστησε τὴν ἐκκλησίαν. καὶ²⁰ τότε μὲν ἀρχὰς καταστησάμενοι ἐπολιτεύοντο· ὑστέρω δὲ χρόνῳ ἀκούσαντες ξένους μισθοῦσθαι τοὺς Ἑλευσίνοι, στρατευσάμενοι πανδημεὶ ἐπ' αὐτούς τοὺς μὲν στρατηγόνους αὐτῶν εἰς λόγους ἐλθόντας ἀπέκτειναν, τοῖς δὲ ἄλλοις εἰσπέμψαντες τοὺς φίλους καὶ ἀναγκαίους ἐπεισαν ξυναλλαγῆναι· καὶ ὁμόσαντες ὄρκους²⁵ ἥ μὴν μὴ μνησικακήσειν, ἔτι καὶ νῦν ὁμοῦ τε πολιτεύονται καὶ τοῖς ὄρκοις ἐμμένει ὁ δῆμος.

welcher Thrasylbulos nach Z. 20 redet. — 14. κλοιῷ δῆσαντες, mit Anspielung auf das solonische Gesetz, welches κύνα δακόντα παραδοῦναι κελεύει κλοιῷ τριπλήκει δεδεμένον Plutarch. Solon 24. — 26. ἥ μὴν μὴ μνησικακήσειν, sie wollten das Ueble ihnen

nicht nachtragen (daher ἀμνηστία). Der Schwur lautet bei Andok. Myst. 90: καὶ οὐ μνησικακήσω τῶν πολιτῶν οὐδὲν πλὴν τῶν τριάκοντα καὶ τῶν ἑνδεκα, οὐδὲ τούτων ὃς ἂν ἐθέλῃ εὐθύνας διδόναι τῆς ἀρχῆς ἧς ἡρξεν.

3. Die Einnahme der Kadmeia durch Phoibidas im J. 383 (Xen. Hell. V, 2, 25—36).

Ὁ δὲ Φοιβίδας, ἐπεὶ ἡθροίσθησαν αὐτῶ οἱ ὑπολειφθέν-
τες τοῦ Εὐδαμίδου, λαβὼν αὐτοὺς ἐπορεύετο. ὥς δ' ἐγέ-
νοντο ἐν Θήβαις, ἐστρατοπεδεύσαντο μὲν ἕξω τῆς πόλεως περὶ
τὸ γυμνάσιον· στασιαζόντων δὲ τῶν Θηβαίων, πολεμαρχοῦντες
5 μὲν ἐτύγγανον Ἴσμηνίας τε καὶ Λεοντιάδης, διάφοροι δὲ ὄντες
ἀλλήλοις καὶ ἀρχηγὸς ἐκάτερος τῶν ἐταιριῶν. ὁ μὲν οὖν Ἴσμη-
νίας διὰ τὸ μῖσος τῶν Λακεδαιμονίων οὐδὲ ἐπλησίαζε τῷ Φοι-
βίδᾳ· ὁ μὲντοι Λεοντιάδης ἄλλως τε ἐθεράπευεν αὐτόν, καὶ ἐπεὶ
εἰσῳκειώθη, ἔλεγε τάδε. Ἐξεστὶ σοι, ὦ Φοιβίδα, τῇδε τῇ ἡμέρᾳ
10 μέγιστα ἀγαθὰ τῇ σεαυτοῦ πατρίδι ὑπουργῆσαι· ἐὰν γὰρ ἀκο-
λουθήσης ἐμοὶ σὺν τοῖς ὀπλίταις, εἰσάξω σε ἐγὼ εἰς τὴν ἀκρό-
πολιν. τούτου δὲ γενομένου νόμιξε τὰς Θήβας παντάπασιν ὑπὸ
τοῖς Λακεδαιμονίοις καὶ ἡμῖν τοῖς ὑμετέροις φίλοις ἔσεσθαι. καί-
τοι νῦν μὲν, ὥς ὄρας, ἀποκεκήρυκται μηδένα μετὰ σοῦ στρα-
15 τεύειν Θηβαίων ἐπ' Ὀλυνθίους· ἐὰν δέ γε σὺ ταῦτα μεθ' ἡμῶν
πράξῃς, εὐθύς σοι ἡμεῖς πολλοὺς μὲν ὀπλίτας, πολλοὺς δὲ ἱπ-
πέας συμπέμψομεν· ὥστε πολλῇ δυνάμει βοηθήσεις τῷ ἀδελφῷ,
καὶ ἐν ᾧ μέλλει ἐκεῖνος Ὀλυνθον καταστρέφεσθαι, σὺ κατε-
στραμμένος ἔσει Θήβας, πολὺν μείζω πόλιν Ὀλύνθου. ἀκούσας
20 δὲ ταῦτα ὁ Φοιβίδας, ἀνεκουφίσθη· καὶ γὰρ ἦν τοῦ λαμπρόν τι
ποιῆσαι πολὺν μᾶλλον ἢ τοῦ ζῆν ἐραστής, οὐ μὲντοι λογιστικός
γε οὐδὲ πᾶν φρόνιμος ἐδόκει εἶναι. ἐπεὶ δὲ ὠμολόγησε ταῦτα,
προορμῆσαι μὲν αὐτόν ἐκέλευσεν, ὥσπερ ξυνεσκευασμένος ἦν
εἰς τὸ ἀπιέναι. ἡνίκα δ' ἂν ἦ καιρὸς, πρὸς σὲ ἦξω ἐγώ, ἔφη ὁ
25 Λεοντιάδης, καὶ αὐτός σοι ἡγήσομαι. ἐν ᾧ δὲ ἡ μὲν βουλὴ
ἐκάθητο ἐν τῇ ἐν ἀγορᾷ στοᾷ διὰ τὸ τὰς γυναῖκας ἐν τῇ Καδ-
μείᾳ θεσμοφοριάζειν, θέρους δὲ ὄντος καὶ μεσημβρίας πλείστη

2. Εὐδαμίδου, seines Bruders, dem er die Truppen zur Verstärkung für den Krieg gegen Olynthos zuführen sollte. — 6. τῶν ἐταιριῶν, der geschlossenen Parteiclubbs, welche vorzugsweise bestanden ἐπ' ἀρχαῖς καὶ δίκαις, d. h. zur Unterstützung bei Wahlen für die Aemter und in politischen Processen. — 14. ἀποκεκήρυκται, es ist ein öffent-

liches Verbot ergangen; denn Theben neigte zu Olynth hin. — 20. ἀνεκουφίσθη, *animum relevavit*, er gerieth in gehobene Stimmung, ward aufgeregt (eigentl. vom Emporfliegen). — 23. προορμῆσαι ἐκέλευσεν; Leontiadès hiess ihn sich auf den Marsch begeben (weiter vorrücken). — 27. θεσμοφοριάζειν. Bei dem nur von den verheiratheten Frauen gefeierten Ge-

ἦν ἐρημία ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἐν τούτῳ προσελάσας ἐφ' ἵππου ὁ Λεοντιάδης ἀποστρέφει τὸν Φοιβίδαν καὶ ἡγεῖται εὐθύς εἰς τὴν ἀκρόπολιν. καταστήσας δ' ἐκεῖ τὸν Φοιβίδαν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ καὶ παραδοὺς αὐτῷ τὴν βαλανάγραν τῶν πυλῶν, καὶ εἰπὼν μηδένα παριέναι εἰς τὴν ἀκρόπολιν ὄντινα μὴ αὐτὸς κελεύει,⁵ εὐθύς ἐπορεύετο πρὸς τὴν βουλὴν. ἐλθὼν δὲ εἶπε τάδε· Ὅτι μὲν, ὦ ἄνδρες, Λακεδαιμόνιοι κατέχουσι τὴν ἀκρόπολιν, μηδὲν ἀθυμεῖτε· οὐδενὶ γάρ φασι πολέμοιοι ἦκειν, ὅστις μὴ πολέμου ἐρᾷ· ἐγὼ δὲ τοῦ νόμου κελεύοντος ἐξεῖναι πολεμάρχῳ λαβεῖν, εἴ τις δοκεῖ ἄξια θανάτου ποιεῖν, λαμβάνω τουτονὶ Ἰσμηνίαν,¹⁰ ὡς πολεμοποιῶντα. καὶ ὑμεῖς δὲ οἱ λοχαγοὶ τε καὶ οἱ μετὰ τούτων τεταγμένοι, ἀνίστασθε, καὶ λαβόντες ἀπάγετε τούτον ἐνθα εἴρηται. οἱ μὲν δὴ εἰδότες τὸ πρᾶγμα παρῆσαν τε καὶ ἐπέιθοντο καὶ ξυνελάμβανον· τῶν δὲ μὴ εἰδόντων, ἐναντίων δὲ ὄντων τοῖς περὶ Λεοντιάδην, οἱ μὲν ἐφυγον εὐθύς ἔξω τῆς¹⁵ πόλεως, δειδαντες μὴ ἀποθάνοιεν· οἱ δὲ καὶ οἰκαδὲ πρῶτον ἀπεχώρησαν· ἐπεὶ δὲ εἰργμένον τὸν Ἰσμηνίαν ἦσθοντο ἐν τῇ Καδμεΐᾳ, τότε δὴ ἀπεχώρησαν εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ ταῦτα γινώσκοντες Ἀνδροκλείδα τε καὶ Ἰσμηνίαν μάλιστα τριακόσιοι. ὡς δὲ ταῦτ' ἐπέπρακτο, πολέμαρχον μὲν ἀντὶ Ἰσμηνίου ἄλλον εἵλοντο,²⁰ ὁ δὲ Λεοντιάδης εὐθύς εἰς Λακεδαίμονα ἐπορεύετο. εὗρε δ' ἐκεῖ τοὺς μὲν ἐφόρους καὶ τῆς πόλεως τὸ πλῆθος χαλεπῶς ἔχοντας τῷ Φοιβίδᾳ, ὅτι οὐ προσταχθέντα ὑπὸ τῆς πόλεως ταῦτα ἐπεπράχει· ὁ μὲντοι Ἀγησίλαος ἔλεγεν ὅτι, εἰ μὲν βλαβερά τῇ Λακεδαίμονι πεπραχὼς εἴη, δίκαιος εἴη ζημιοῦσθαι· εἰ δὲ ἀγαθὰ,²⁵ ἀρχαῖον εἶναι νόμιμον ἐξεῖναι τὰ τοιαῦτα αὐτοσχεδιάζειν. αὐτὸ οὖν τοῦτ', ἔφη, προσήκει σκοπεῖν, πότερον ἀγαθὰ ἢ κακὰ ἐστί τὰ πεπραγμένα. ἔπειτα μὲντοι ὁ Λεοντιάδης ἐλθὼν εἰς τοὺς ἐκκλήτους ἔλεγε τοιάδε. Ἄνδρες Λακεδαιμόνιοι, ὡς μὲν πολεμικῶς ὑμῖν εἰχὼν οἱ Θηβαῖοι, πρὶν τὰ νῦν πεπραγμένα γενέσθαι,³⁰ καὶ ὑμεῖς ἐλέγετε· ἑωρᾶτε γὰρ αἰὲν τούτους τοῖς μὲν ὑμετέροις δυσμενεσί φιλικῶς ἔχοντας, τοῖς δ' ὑμετέροις φίλοις ἐχθροῦς

heimfeste der Demeter, θεσμοφóρια, durften keine Männer zugegen sein; ebenso wie in Rom beim Feste der Bona Dea. — 11. πολεμοποιῶντα; wie das gemeint ist, zeigt S. 100 Z. 14 ff. — 13. ἐνθα εἴρηται „ins Gefängniß“. Derselbe Euphemismus oben S. 87

Z. 25 und öfter. — 20. ἄλλον, nämlich den Archias, über welchen S. 101 Z. 9. — 23. Φοιβίδᾳ. Nach späteren Schriftstellern ward er abgesetzt und um 1000 Drachmen gestraft (ein Fall, der schon bedeutendes Privatvermögen in Sparta voraussetzt), natür-

ὄντας. οὐκ ἐπὶ μὲν τὸν ἐν Πειραιεῖ δῆμον, πολεμιώτατον ὄντα
 ὑμῖν, οὐκ ἠθέλησαν συστρατεύειν; Φωκεῦσι δὲ ὅτι ὑμᾶς εὐμε-
 νεῖς ὄντας ἐώρων, ἐπεστράτευνον; ἀλλὰ μὴν καὶ πρὸς Ὀλυνθίους
 εἰδότες ὑμᾶς πόλεμον ἐκφέροντας ξυμμαχίαν ἐποιοῦντο, καὶ
 5 ὑμεῖς γε τότε μὲν ἀεὶ προσείχετε τὸν νοῦν, πότε ἀκούσεσθε βια-
 ζομένους αὐτοὺς τὴν Βοιωτίαν ὑφ' αὐτοῖς εἶναι· νῦν δ' ἐπεὶ
 τάδε πέπρακται, οὐδὲν ὑμᾶς δεῖ Θηβαίους φοβεῖσθαι· ἀλλ'
 ἀρκέσει ὑμῖν μικρὰ σκυτάλη ὥστε ἐκεῖθεν πάντα ὑπηρετεῖσθαι
 ὅσων ἂν δέησθε, ἐὰν ὥσπερ ἡμεῖς ὑμῶν, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἡμῶν
 10 ἐπιμελησθε. ἀκούουσι ταῦτα τοῖς Λακεδαιμονίοις ἔδοξε τὴν τε
 ἀκρόπολιν ὥσπερ κατεῖληπτο φυλάττειν καὶ Ἰσμηνίᾳ κρίσιν
 ποιῆσαι. ἐκ δὲ τούτου πέμπουσι δικαστὰς Λακεδαιμονίων μὲν
 τρεῖς, ἀπὸ δὲ τῶν συμμαχίδων ἓνα ἅφ' ἐκάστης καὶ μικρᾶς καὶ
 μεγάλης πόλεως. ἐπεὶ δὲ ξυνεκαθέζετο τὸ δικαστήριον, τότε δὴ
 15 κατηγορεῖτο τοῦ Ἰσμηνίου καὶ ὡς βαρβαρίζοι καὶ ὡς ξένος τῷ
 Πέρσῃ ἐπ' οὐδενὶ ἀγαθῷ τῆς Ἑλλάδος γεγεννημένος εἶη καὶ ὡς
 τῶν παρὰ βασιλέως χρημάτων μετεληφὼς εἶη καὶ ὅτι τῆς ἐν τῇ
 Ἑλλάδι ταραχῆς πάσης ἐκεῖνός τε καὶ Ἀνδροκλείδας αἰτιώτατοι
 εἶεν. ὁ δὲ ἀπελογεῖτο μὲν πρὸς πάντα ταῦτα, οὐ μὲντοι ἔπειθε
 20 γε τὸ μὴ οὐ μεγαλοπράγμων τε καὶ κακοπράγμων εἶναι. καὶ
 ἐκεῖνος μὲν κατεψηφίσθη καὶ ἀποθνήσκει· οἱ δὲ περὶ Λεοντιά-
 δην εἶχόν τε τὴν πόλιν καὶ τοῖς Λακεδαιμονίοις ἔτι πλείω ὑπε-
 ρέτουν ἢ προσετάρτετο αὐτοῖς.

4. Befreiung Thebens durch Pelopidas 379

(Xen. Hell. V, 4, 1—12).

Πολλὰ μὲν οὖν ἂν τις ἔχοι καὶ ἄλλα λέγειν καὶ Ἑλληνικὰ
 25 καὶ βαρβαρικά, ὡς θεοὶ οὔτε τῶν ἀσεβούντων οὔτε τῶν ἀνόσια
 ποιούντων ἀμελοῦσι· νῦν γε μὴν λέξω τὰ προκείμενα. Λακε-

lich nur um den Schein zu retten. — 2. Φωκεῦσι. Im Beginn des sogen. korinthischen Krieges 395 zog Ismenias mit 6000 Mann aus Theben gegen die von einem spartanischen Harmosten commandirten Phokier und besiegte sie völlig. — 8. σκυτάλη, hier = Depesche; Beschreibung bei Plutarch. Lysand. 19. — 17. τῶν παρὰ βασιλέως χρημάτων,

welche der Satrap Tithraustes i. J. 396 zur Anstiftung des sogen. korinthischen Krieges an die Häupter der demokratischen Staaten gesandt hatte. — 20. μεγαλοπράγμων καὶ κακοπράγμων, ein Wagehals und unruhiger Kopf, durch den Sprachgebrauch des Parteihasses gleichbedeutend mit: Wühler und Volksverderber.

δαιμόνιοι τε γὰρ οἱ ὁμόσαντες αὐτονόμους ἐάσειν τὰς πόλεις τὴν ἐν Θήβαις ἀκρόπολιν κατασχόντες ὑπ' αὐτῶν μόνων τῶν ἀδικηθέντων ἐκολάσθησαν, πρῶτον οὐδ' ὑφ' ἐνὸς τῶν πώποτε ἀνθρώπων κρατηθέντες, τοὺς τε τῶν πολιτῶν εἰσαγαγόντας εἰς τὴν ἀκρόπολιν αὐτοὺς καὶ βουλευθέντας Λακεδαιμονίους τὴν ⁵ πόλιν δουλεύειν, ὥστε αὐτοὶ τυραννεῖν, τὴν τούτων ἀρχὴν ἐπὶ μόνον τῶν φυγόντων ἤρκεσαν καταλύσαι. ὥς δὲ τοῦτ' ἐγένετο διηγῆσομαι.

Ἦν τις Φυλλίδας, ὃς ἐγραμμάτευε τοῖς περὶ Ἀρχίαν πολεμάρχοις, καὶ τᾶλλα ὑπηρετῆκει, ὥς ἐδόκει, ἄριστα. τούτῳ δ' ¹⁰ ἀφιγμένῳ Ἀθήναζε κατὰ πρᾶξιν τινα καὶ πρόσθεν γνώριμος ὢν Μέλων τῶν Ἀθήναζε πεφευγόντων Θηβαίων συγγίγνεται, καὶ διαπυθόμενος μὲν τὴν περὶ Ἀρχίαν τε τὸν πολεμαρχοῦντα καὶ τὴν περὶ Φίλιππον τυραννίδα, γνούς δὲ ἔτι μᾶλλον μισοῦντα αὐτὸν τὰ οἴκοι αὐτοῦ, πιστὰ δούς καὶ λαβὼν συνέθετο ὥς δεῖ ¹⁵ ἕκαστα γίνεσθαι. ἐκ δὲ τούτου προςλαβὼν ὁ Μέλων ἔξ τοὺς ἐπιτηδειοτάτους τῶν φευγόντων ξιφίδια ἔχοντας καὶ ἄλλο ὄπλον οὐδέν, ἔρχεται πρῶτον μὲν εἰς τὴν χώραν νυκτός· ἔπειτα δὲ ἡμερεύσαντες ἐν τινι τόπῳ ἐρήμῳ πρὸς τὰς πύλας ἦλθον, ὥς δὴ ἐξ ἀγροῦ ἀπionτες, ἡνίκαπερ οἱ ἀπὸ τῶν ἔργων ὀψιαίτατοι. ²⁰ ἐπεὶ δ' εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, διενυκτέρευσαν μὲν ἐκείνην τὴν νύκτα παρὰ Χάρωνί τινι, καὶ τὴν ἐπιούσαν δ' ἡμέραν διημέρευσαν. ὁ μὲν οὖν Φυλλίδας τὰ τε ἄλλα ἐπεμελεῖτο τοῖς πολεμάρχοις, ὥς Ἀφροδίσια ἄγουσιν ἐπ' ἐξόδῳ τῆς ἀρχῆς, καὶ δὴ καὶ γυναικας πάλαι ὑπισχνούμενος ἄξειν αὐτοῖς τὰς σεμνοτάτας ²⁵ καὶ καλλίστας τῶν ἐν Θήβαις, τότε ἔφη ἄξειν. οἱ δὲ, ἦσαν γὰρ τοιοῦτοι, μάλα ἡδέως προσεδέχοντο νυκτερεύειν. ἐπεὶ δὲ ἐδείπνησάν τε καὶ συμπροθυμουμένου ἐκείνου ταχὺ ἐμεθύσθησαν, πάλαι κελευόντων ἄγειν τὰς ἐταίρας, ἐξελθὼν ἦγαγε τοὺς περὶ

3. πρῶτον für πρότερον früherhin (oder ist zu schreiben πρὸ τοῦ?) — 4. τοὺς εἰσαγαγόντας καὶ βουλευθέντας, vorangestelltes Object, wiederaufgenommen mit τὴν τούτων ἀρχὴν, wie im lebhaften Ausdruck energischer mündlicher Rede. — 9. τοῖς περὶ Ἀρχίαν πολεμάρχοις, ausserdiesem selbst nur noch der sogleich genannte Philippos. — 20. ὥς δὴ, wie wenn sie eben kämen (anschei-

nend). — 20. ἡνίκαπερ, zur Zeit, wo die letzten Feldarbeiter (heimkehren). — 24. Ἀφροδίσια „hier kein Fest zu Ehren der Göttin, sondern ein ausschweifendes Gelage zur Feier der glücklich beendeten Amtsführung, wie es die Seeleute zur Feier einer glücklich vollbrachten Seefahrt heilten. Vergl. Plutarch, Kimon u. Lucull. 1: ἡδὴ λοιπὸν Ἀφροδίσια τῶν πολέμων καὶ στρατηγιῶν ἄγοντα παί-

- Μέλωνα, τρεῖς μὲν στείλας ὥς δεσποίνας, τοὺς δ' ἄλλους ὥς
 θεραπαίνας. ἀκκείνους μὲν εἰσέγαγεν εἰς τὸ ταμειὸν τοῦ πο-
 λεμαρχείου, αὐτὸς δ' εἰσελθὼν εἶπε τοῖς περὶ Ἀρχίαν ὅτι οὐκ
 ἂν φασιν εἰσελθεῖν αἱ γυναῖκες, εἴ τις τῶν διακόνων ἔνδον
 5 ἔσοιτο. ἔνθεν οἱ μὲν ταχὺ ἐκέλευον πάντας ἐξιέναι, ὁ δὲ Φυλ-
 λίδας δούς οἶνον εἰς ἐνὸς τῶν διακόνων ἐξέπεμψεν αὐτούς. ἐκ
 δὲ τούτου εἰσέγαγε τὰς ἐταίρας δῆ, καὶ ἐκάθιζε παρ' ἐκάστῳ.
 ἦν γὰρ σύνθημα, ἐπεὶ καθίζουσιν, παίειν εὐθὺς ἀνακαλυψα-
 μένους. οἱ μὲν δὴ οὕτω λέγουσιν αὐτοὺς ἀποθανεῖν, οἱ δὲ καὶ
 10 ὥς κωμαστὰς εἰσελθόντας τοὺς ἀμφὶ Μέλωνα ἀποκτείνειν τοὺς
 πολεμάρχους. λαβὼν δὲ ὁ Φυλλίδας τρεῖς αὐτῶν ἐπορεύετο ἐπὶ
 τὴν τοῦ Λεοντιάδου οἰκίαν· κόψας δὲ τὴν θύραν εἶπεν ὅτι
 παρὰ τῶν πολεμάρχων ἀπαγγεῖλαι τι βούλοιο. ὁ δὲ ἐτύγγανε
 μὲν χωρὶς κατακείμενος ἔτι μετὰ δεῖπνον, καὶ ἡ γυνὴ ἐριουρ-
 15 γοῦσα παρεκάθητο. ἐκέλευσε δὲ τὸν Φυλλίδα πειστὸν νομίζων
 εἰσιέναι. οἱ δ' ἐπεὶ εἰσῆλθον, τὸν μὲν ἀποκτείναντες, τὴν δὲ
 γυναῖκα φοβήσαντες κατεσιώπησαν. ἐξιόντες δὲ εἶπον τὴν θύ-
 ραν κεκλειῆσθαι· εἰ δὲ λήψουσιν ἀνεωγμένην, ἡπείλυσαν ἀπο-
 κτείνειν ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ. ἐπεὶ δὲ ταῦτ' ἐπέπρακτο,
 20 λαβὼν δύο ὁ Φυλλίδας τῶν ἀνδρῶν ἦλθε πρὸς τὸ ἀναγκαῖον,
 καὶ εἶπε τῷ εἰργμοφύλακι ὅτι ἄνδρα ἄγοι παρὰ πολεμάρχων ὃν
 εἰρξαι δέοι. ὥς δὲ ἀνέωξε, τοῦτον μὲν εὐθὺς ἀπέκτειναν, τοὺς
 δὲ δεσμώτας ἔλυσαν. καὶ τούτους μὲν ταχὺ τῶν ἐκ τῆς στοᾶς
 ὅπλων καθελόντες ὥπλισαν, καὶ ἀγαγόντες ἐπὶ τὸ Ἀμφεῖον
 25 θέσθαι ἐκέλευον τὰ ὅπλα. ἐκ δὲ τούτου εὐθὺς ἐκήρυττον ἐξιέ-
 ναι πάντας Θηβαίους, ἱππέας τε καὶ ὀπλίτας, ὥς τῶν τυράννων
 τεθνεώτων. οἱ δὲ πολῖται, ἕως μὲν νῦν ἦν, ἀπιστοῦντες ἡσυ-
 χίαν εἶχον· ἐπεὶ δ' ἡμέρα τ' ἦν καὶ φανερόν ἦν τὸ γεγεννημένον,
 ταχὺ δὴ καὶ οἱ ὀπλίται καὶ οἱ ἱππεῖς σὺν τοῖς ὅπλοις ἐξε-
 30 βοήθουν. ἔπεμψαν δ' ἱππέας οἱ κατεληλυθότες καὶ ἐπὶ τοὺς

ζειν.“ — 7. τὰς ἐταίρας δῆ: scilicet; die angeblichen H., vgl. S. 101 zu Z. 20. — 14. χωρὶς κατακείμενος, er lag allein noch nach der Mahlzeit auf der κλίνη, dem Speisesopha. — 18. κεκλειῆσθαι „geschlossen zu halten“. — 20. τὸ ἀναγκαῖον, das Gefängniss (der Zwinger), euphemistisch, vgl. Seite 99 Z. 13. — 23. τῶν ἐκ τῆς στοᾶς ὅπλων, sie nahmen von den Waffen, die als Siegesbeute

älterer Zeiten in der Markthalle hin-
 gen; Plut. de genio Socr. 34: τοῖς
 δὲ ὄχλοις ὅπλα παρεῖχον αἱ στοαὶ
 πληρεῖς οὖσαι παντοδαπῶν λαφύ-
 ρων. — 24. τὸ Ἀμφεῖον, wahrschein-
 lich das zum Heiligthum geweihte
 Haus des Heroen (wie in Athen das
 Ἑρέχθειον); es lag nördlich gegen-
 über der Kadmeia auf einem Hügel,
 war also ein strategisch wichtiger
 Punkt. — 30. οἱ κατεληλυθότες,

πρὸς τοῖς ὁρίοις Ἀθηναίων δύο τῶν στρατηγῶν. οἱ δ' εἰδό-
 τες τὸ πρᾶγμα ἐφ' ὃ ἀπεστάλκεσαν * ὁ μὲντοι ἐν τῇ ἀκροπόλει
 ἀρμοστής ἐπεὶ ἤσθετο τὸ νυκτερινὸν κήρυγμα, εὐθὺς ἐπεμψεν
 εἰς Πλαταιάς καὶ Θεσπιάς ἐπὶ βοήθειαν. καὶ τοὺς μὲν Πλα-
 ταιέας αἰσθόμενοι προσιόντας οἱ τῶν Θηβαίων ἱππεῖς, ἀπαντή- 5
 σαντες ἀπέκτειναν αὐτῶν πλεον ἢ εἴκοσιν· ἐπεὶ δὲ εἰσῆλθον
 ταῦτα πράξαντες καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τῶν ὁρίων ἤδη παρήσαν,
 προσέβαλον πρὸς τὴν ἀκρόπολιν. ὥς δὲ ἔγνωσαν οἱ ἐν τῇ ἀκρο-
 πόλει ὀλίγοι ὄντες, τὴν τε προθυμίαν τῶν προσιόντων ἀπάντων
 ἐώρων, καὶ τῶν κηρυγμάτων μεγάλων γιγνομένων τοῖς πρώτοις 10
 ἀναβᾶσιν, ἐκ τούτων φοβηθέντες εἶπον ὅτι ἀπίοιεν ἄν, εἰ σφί-
 σιν ἀσφάλειαν μετὰ τῶν ὅπλων ἀπιοῦσι διδοῖεν. οἱ δὲ ἄσμενοί
 τε ἔδοσαν ἃ ἤτουν, καὶ σπεισάμενοι καὶ ὄρκους ὁμόσαντες ἐπὶ
 τούτοις ἐξέπεμπον. ἐξιόντων μὲντοι, ὅσους ἐπέγνωσαν τῶν
 ἐχθρῶν ὄντας, συλλαμβάνοντες ἀπέκτειναν. ἦσαν δὲ τινες οἱ 15
 καὶ ὑπὸ Ἀθηναίων τῶν ἀπὸ τῶν ὁρίων ἐπιβοηθησάντων ἐξε-
 κλάπησαν καὶ διεσώθησαν. οἱ μὲντοι Θηβαῖοι καὶ τοὺς παῖδας
 τῶν ἀποθανόντων, ὅσοις ἦσαν, λαβόντες ἀπέσφαξαν.

5. Pelopidas (Plut. Pelop. 3. 4. 18. 26—28).

3. Πελοπίδα τῷ Ἰππόκλου γένος μὲν ἦν εὐδόκιμον ἐν Θή-
 βαῖς ὥσπερ Ἐπαμεινώνδα, τραφεὶς δὲ ἐν οὐσίᾳ μεγάλη καὶ 20
 παραλαβὼν ἔτι νέος λαμπρὸν οἶκον ὥρμησε τῶν δεομένων τοῖς
 ἀξίοις βοθεῖν, ἵνα κύριος ἀληθῶς φαίνοιτο χρημάτων γεγο-
 νώς, ἀλλὰ μὴ δοῦλος. οἱ μὲν οὖν ἄλλοι τῷ Πελοπίδᾳ χάριν
 ἔχοντες ἐχρῶντο τῇ πρὸς αὐτοὺς ἐλευθεριότητι καὶ φιλανθρω-
 πίᾳ, μόνον δὲ τῶν φίλων τὸν Ἐπαμεινώνδαν οὐκ ἐπειθε τοῦ 25

die glücklich heimgekehrten Ver-
 schwörer. — 1. ἐπὶ τοὺς — στρα-
 τηγῶν, zu den zwei an der Grenze
 stehenden athenischen Strategen.
 Die Athener unterstützten also die Ver-
 schwörung von Staatswegen und hat-
 ten nach einem spätern Gewährs-
 mann sogar ein Corps im thriasischen
 Felde bei Eleusis aufgestellt. Da
 dies hier nothwendiger Weise deut-
 lich zu erwähnen war, so scheint
 unsre Stelle verdorben zu sein, zu-
 mal da hinter ἀπεστάλκεσαν mit
 Sicherheit eine Lücke angenommen

werden kann. — 4. Πλαταιάς. Diese
 Stadt, welche im peloponnesischen
 Kriege (427) zerstört war, wurde
 nach dem Frieden des Antalkidas
 wieder aufgebaut und musste nach
 der Natur der Verhältnisse dann
 gegen Theben mit Sparta stehen.
 — 10. κηρυγμάτων. „Man hatte
 grosse Preise ausgesetzt für die,
 welche die Burg zuerst ersteigen
 würden“. — 14. τῶν ἐχθρῶν, die zu
 ihren Gegnern gehörten, also The-
 baner waren, nicht von der sparta-
 nischen Besatzung.

πλούτου μεταλαμβάνειν· αὐτὸς μέντοι μετεῖχε τῆς ἐκείνου πενίας ἐσθῆτος ἀφελείᾳ καὶ τραπέξης λιτότητι καὶ τῷ πρὸς τοὺς πό-
 νους ἀόκνῳ καὶ κατὰ στρατείας ἀδόλῳ καλλωπιζόμενος, ὥσπερ
 ὁ Εὐριπίδου Καπανεύς, ᾧ βίος μὲν ἦν πολὺς, ἥκιστα δὲ
 5 δι' ὄλβον γαῦρος ἦν, αἰσχυρόμενος, εἰ φανεῖται πλείοσι
 χρώμενος εἰς τὸ σῶμα τοῦ τὰ ἐλάχιστα κεκτημένου Θηβαίων.
 Ἐπαμεινώνδας μὲν οὖν συνήθη καὶ πατρῶαν οὔσαν αὐτῷ τὴν
 πενίαν ἔτι μᾶλλον εὕζωνον καὶ κοῦφον ἐποίησε φιλοσοφῶν καὶ
 μονότροπον βίον ἀπ' ἀρχῆς ἐλόμενος· Πελοπίδᾳ δὲ ἦν μὲν
 10 γάμος λαμπρός, ἐγένοντο δὲ καὶ παῖδες, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἀμε-
 λῶν τοῦ χρηματίζεσθαι καὶ σχολάζων τῇ πόλει τὸν ἅπαντα
 χρόνον ἡλάττωσε τὴν οὐσίαν. τῶν δὲ φίλων νουθετούντων
 καὶ λεγόντων, ὡς ἀναγκαίου πράγματος ὀλιγορεῖ, τοῦ χρήματα
 ἔχειν· „Ἀναγκαίου, νῆ Δία, Νικοδήμῳ τούτῳ,“ ἔφη, δειξας
 15 τινὰ χωλὸν καὶ τυφλόν.

4. Ἦσαν δὲ καὶ πρὸς πᾶσαν ἀρετὴν πεφυκότες ὁμοίως,
 πλὴν ὅτι τῷ γυμνάζεσθαι μᾶλλον ἔχαιρε Πελοπίδας, τῷ δὲ μαν-
 θάνειν Ἐπαμεινώνδας, καὶ τὰς διατριβὰς ἐν τῷ σχολάζειν ὁ μὲν
 περὶ παλαίστρας καὶ κυνηγέσια, ὁ δὲ ἀκούων τι καὶ φιλοσοφῶν
 20 ἐποιεῖτο. πολλῶν δὲ καὶ καλῶν ὑπαρχόντων ἀμφοτέροις πρὸς
 δόξαν, οὐδὲν οἱ νοῦν ἔχοντες ἡγοῦνται τηλικούτον, ἡλίκον τὴν
 διὰ τοσούτων ἀγῶνων καὶ στρατηγιῶν καὶ πολιτειῶν ἀνεξέλεγ-
 κτον εὐνοίαν καὶ φιλίαν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἐμμείνασαν.
 εἰ γάρ τις ἀποβλέψας τὴν Ἀριστείδου καὶ Θεμιστοκλέους καὶ
 25 Κίμωνος καὶ Νικίου καὶ Ἀλκιβιάδου πολιτείαν, ὅσων γέγονε
 μεστὴ διαφορῶν καὶ φθόνων καὶ ζηλοτυπιῶν πρὸς ἀλλήλους,
 σκέψαιτο πάλιν τὴν Πελοπίδου πρὸς Ἐπαμεινώνδαν εὐμένειαν
 καὶ τιμὴν, τούτους ἂν ὀρθῶς καὶ δικαίως προσαγορεύσειε συνάρ-
 χοντας καὶ συστρατήγους ἢ ἐκείνους, οἳ μᾶλλον ἀλλήλων ἢ τῶν
 30 πολεμίων ἀγωνιζόμενοι περιεῖναι διετέλεσαν. αἰτία δὲ ἀληθινὴ
 μὲν ἦν ἡ ἀρετὴ, δι' ἣν οὐ δόξαν, οὐ πλοῦτον ἀπὸ τῶν πράξεων
 μετιόντες, οἷς ὁ χαλεπὸς καὶ δύσερις ἐμφύεται φθόνος, ἀλλ'

2. τῷ πρὸς τοὺς πόνοις ἀόκνῳ
 die Unverdrossenheit im Mühsal;
 κατὰ στρατείας ἀδόλῳ Ehrlichkeit
 in der Kriegführung (letzteres hier
 wenig passend; etwa ἀδόξῳ, als:
 Bescheidenheit, die keinen hohen
 Rang in Anspruch nimmt?). — 8.
 εὕζωνον, d. h. er machte sich die

angeborene Armuth bequem und er-
 trägtlich durch den Stand eines
 Philosophen, der von der grossen
 Welt zurückgezogen lebt.

22. ἀνεξέλεγκτος εὐνοία tadellose
 d. i. ungetrübte Zuneigung. — 31.
 ἀπὸ τῶν πράξεων, durch ihre Tha-

ἔρωτα θεῖον ἀπ' ἀρχῆς ἐρασθέντες ἀμφοτέρω τοῦ τὴν πατρίδα λαμπροτάτην καὶ μεγίστην ἐφ' ἑαυτῶν ἰδεῖν γενομένην, ὥςπερ ἰδίους ἐπὶ τοῦτο τοῖς αὐτῶν ἐχρῶντο κατορθώμασιν. οὐ μὴν ἀλλ' οἱ γε πολλοὶ νομίζουσιν αὐτοῖς τὴν σφοδρὰν φιλίαν ἀπὸ τῆς ἐν Μαντινείᾳ γενέσθαι στρατείας, ἣν συνεστρατεύσαντο 5 Λακεδαιμονίοις ἐτι φίλοις καὶ συμμάχοις οὕσι πεμφθείσης ἐκ Θηβῶν βοηθείας. τεταγμένοι γὰρ ἐν τοῖς ὀπλίταις μετ' ἀλλήλων καὶ μαχόμενοι πρὸς τοὺς Ἀρκάδας, ὥς ἐνέδωκε τὸ κατ' αὐτοὺς κέρας τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τροπὴ τῶν πολλῶν ἐργόνει, συνασπίσαντες ἡμύναντο τοὺς ἐπιφερομένους. καὶ Πελο- 10 πίδας μὲν ἐπὶ τὰ τραύματα λαβὼν ἐναντία πολλοῖς ἐπικατεργήναι νεκροῖς ὁμοῦ φίλοις καὶ πολεμίοις, Ἐπαμεινώνδας δέ, καίπερ ἀβιώτως ἔχειν αὐτὸν ἡγούμενος, ὑπὲρ τοῦ σώματος καὶ τῶν ὀπλῶν ἔστη προελθὼν καὶ διεκινδύνευσεν πρὸς πολλοὺς μόνος, ἐργωκῶς ἀποθανεῖν μᾶλλον ἢ Πελοπίδαν ἀπολιπεῖν κείμενον. 15 ἦδη δὲ καὶ τούτου κακῶς ἔχοντος, καὶ λόγῃ μὲν εἰς τὸ στήθος, ξίφει δὲ εἰς τὸν βραχίονα τετρωμένου, προσεβοήθησεν ἀπὸ θατέρου κέρως Ἀγηςίπολις ὁ βασιλεὺς τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ περιεποίησεν ἀνελπίστως αὐτοὺς ἀμφοτέρους.

18. Τὸν δ' ἱερὸν λόχον, ὥς φασι, συνετάξατο Γοργίδας 20 πρῶτος ἐξ ἀνδρῶν ἐπιλέκτων τριακοσίων, οἷς ἡ πόλις οἰκησιν καὶ δίαιταν ἐν τῇ Καδμείᾳ στρατοπεδευομένοις παρεῖχε, καὶ διὰ τοῦθ' ὁ ἐκ πόλεως λόχος ἐκαλοῦντο· τὰς γὰρ ἀκροπόλεις ἐπιεικῶς οἱ τότε πόλεις ὠνόμαζον. ἔνιοι δὲ φασιν ἐξ ἐραστῶν καὶ ἐρωμένων γενέσθαι τὸ σύστημα τοῦτο. καὶ Παμμένους ἀπομνη- 25 μονεύεται τι μετὰ παιδιᾷς εἰρημένον· οὐ γὰρ ἔφη τακτικὸν εἶναι τὸν Ὀμήρου Νέστορα κελεύοντα κατὰ φύλα καὶ φρήτρας συλλοχίζεσθαι τοὺς Ἕλληνας,

ᾧ φρήτρη φρήτρηφιν ἀρήγη, φύλα δὲ φύλοις, δέον ἐραστὴν παρ' ἐρώμενον τάττειν. φυλέτας μὲν γὰρ φυλε- 30 τῶν καὶ φράτορας φρατόρων οὐ πολὺν λόγον ἔχειν ἐν τοῖς δεινοῖς, τὸ δ' ἐξ ἐρωτικῆς φιλίας συνηρμοσμένου στίφος ἀδιά-

ten erstrebend. — 1. θεῖον ἔρωτα ἐρασθέντες, von göttlicher Liebe ergriffen. — 2. ὥςπερ ἰδίους κτλ., sie sahen persönliche Erfolge gleichsam als dazu speciell gemachte an. — 5. ἐν Μαντινείᾳ. Im Jahre 385 zog Sparta auf schwache Vorwände hin gegen Mantinea, welches erobert

u. zerstört ward; s. Xen. Hell. V, 2. — 11. τραύματα ἐναντία, auf der Brust.

25. Παμμένους, einer der leitenden Männer Thebens neben Pel. und Epam. — 27. Ὀμήρου, Iliad. II, 363. — 32. ἐρωτικὴ φιλία ist ein leidenschaftlich gefasstes, innig gepflegtes

λυτον εἶναι καὶ ἄρρηκτον, ὅταν οἱ μὲν ἀγαπῶντες τοὺς ἐρωμέ-
 νους, οἱ δὲ αἰσχυνόμενοι τοὺς ἐρωῶντας ἐμμένωσι τοῖς δεινοῖς
 ὑπὲρ ἀλλήλων. καὶ τοῦτο θαυμαστὸν οὐκ ἔστιν, εἶγε δὴ καὶ
 μὴ παρόντας αἰδοῦνται μᾶλλον ἐτέρων παρόντων, ὥς ἐκεῖνος
 5 ὁ τοῦ πολεμίου κείμενον αὐτὸν ἐπισφάττειν μέλλοντος δεόμενος
 καὶ ἀντιβολῶν διὰ τοῦ στέρνου διεῖναι τὸ ξίφος „Ὅπως“ ἔφη
 „μὴ με νεκρὸν ὁ ἐρώμενος ὄρων κατὰ νώτου τετρωμένον αἰ-
 σχυνθῇ.“ Λέγεται δὲ καὶ τὸν Ἰόλεων τοῦ Ἡρακλέους ἐρώμενον
 ὄντα κοινωνεῖν τῶν ἄθλων καὶ παρασπίζειν. Ἀριστοτέλης δὲ
 10 καὶ καθ' αὐτὸν ἔτι φησὶν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἰόλεω τὰς κατα-
 πιστώσεις ποιεῖσθαι τοὺς ἐρωμένους καὶ τοὺς ἐραστάς. εἰκὸς
 οὖν καὶ τὸν λόχον ἱερὸν προσαγορεύεσθαι, καθότι καὶ Πλάτων
 ξένθεον φίλον τὸν ἐραστὴν προσεῖπε. λέγεται δὲ διαμεῖναι μέ-
 χρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης ἀήτητον· ὥς δὲ μετὰ τὴν μάχην
 15 ἐφορῶν τοὺς νεκροὺς ὁ Φίλιππος ἔστη κατὰ τοῦτο τὸ χωρίον,
 ἐν ᾧ συνετύγγανε κεῖσθαι τοὺς τριακοσίους, ἐναντίους ἀπηντη-
 κότας ταῖς σαρίσαις ἅπαντας ἐν τοῖς ὅπλοις καὶ μετ' ἀλλήλων
 ἀναμειγμένους, θανυμάσαντα καὶ πυθόμενον, ὥς ὁ τῶν ἐρα-
 στῶν καὶ τῶν ἐρωμένων οὗτος εἴη λόχος, δακρῦσαι καὶ εἰπεῖν
 20 „Ἀπόλονται κακῶς οἱ τούτους τι ποιεῖν ἢ πάσχειν αἰσχυρὸν ὑπο-
 νοῦντες.“

26. Ἐπεὶ δὲ Ἀλεξάνδρου τοῦ Φερῶν τυράννου πολεμοῦν-
 25 τος μὲν ἐκ προδῆλου πολλοῖς Θετταλῶν, ἐπιβουλεύοντος δὲ πᾶ-
 σιν, ἐπρέσβευσαν εἰς Θήβας αἱ πόλεις στρατηγὸν αἰτούμεναι καὶ
 δύναμιν, ὄρων ὁ Πελοπίδας τὸν Ἐπαμεινώνδαν τὰς ἐν Πελο-
 ποννησῶ πράξεις διοικεῖν, αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπέδωκε καὶ προσέ-
 νειμε τοῖς Θεσσαλοῖς, μήτε τὴν ἰδίαν ἐπιστήμην καὶ δύναμιν

Freundschaftsbündniss zwischen einem Manne und einem Jüngling, wie es in seiner hier wenigstens unbezweifelten Reinheit und Lauterkeit der nordische Betrachter kaum versteht und zu würdigen weiss. Der Jüngere wird von dem Aeltern in aller griechischen Tugend gebildet und angeleitet; dafür zollt er jenem auch wieder unbedingte Verehrung und Treue bis in den Tod. In einzelnen Staaten, vornemlich dorisches, hatte auch die Gesetzgebung dieses Verhältniss zu regeln und für die Zwecke des Staatsverbandes zu benutzen gesucht. Was

die Frauenwelt der Alten im Allgemeinen nicht bot und nicht bieten konnte, dafür gewährte einigermaßen Ersatz diese Männerliebe, wohin sich eben die bei den Griechen sonst so oft vermisste moderne Sentimentalität geflüchtet hat. Die schönste Verklärung der ganzen Sitte aber finden wir hier in der heiligen Schaar der Thebaner. — 2. ἐμμένωσι τοῖς δεινοῖς, in der Gefahr Stand halten. — 10. καθ' αὐτόν, zu seiner Zeit.

26. πράξεις διοικεῖν, *res ordinare*. — ἐπέδωκε, erbot sich freiwillig. Dieser (zweite) Zug fällt ins Jahr 368. — προσένειμε, stellte sich zu

ἀργοῦσαν περιορᾶν ὑπομένων, μήτε ὅπου πάρεστιν Ἐπαμεινών-
 δας ἐτέρου δεῖσθαι στρατηγοῦ νομίζων. ὥς οὖν ἐστράτευσεν
 ἐπὶ Θεσσαλίαν μετὰ δυνάμεως, τὴν τε Λάρισσαν εὐθὺς παρέ-
 λαβε καὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἐλθόντα καὶ δεόμενον διαλλάττειν
 ἐπειρᾶτο καὶ ποιεῖν ἐκ τυράννου πρᾶον ἄρχοντα τοῖς Θεσσαλοῖς 5
 καὶ νόμιμον. ὥς δὲ ἦν ἀνῆκεστος καὶ θηριώδης καὶ πολλὴ μὲν
 ὤμοτης αὐτοῦ, πολλὴ δὲ ἀσέλγεια καὶ πλεονεξία κατηγορεῖτο,
 τραχυνόμενου τοῦ Πελοπίδου πρὸς αὐτὸν καὶ χαλεπαίνοντος
 ἀποδράς ὥχeto μετὰ τῶν δορυφόρων. ὁ δὲ Πελοπίδας ἄδειάν
 τε πολλὴν ἀπὸ τοῦ τυράννου τοῖς Θεσσαλοῖς ἀπολιπὼν καὶ πρὸς 10
 ἀλλήλους ὁμόνοϊαν αὐτὸς εἰς Μακεδονίαν ἀπῆρε, Πτολεμαίου
 μὲν Ἀλεξάνδρῳ τῷ βασιλεύοντι τῶν Μακεδόνων πολεμοῦντος,
 ἀμφοτέρων δὲ μεταπεμπομένων ἐκεῖνον ὥς διαλλακτὴν καὶ δικα-
 στήν καὶ σύμμαχον καὶ βοηθὸν τοῦ δοκοῦντος ἀδικεῖσθαι γενη-
 σόμενον. ἐλθὼν δὲ καὶ διαλύσας τὰς διαφορὰς καὶ καταγαγὼν 15
 τοὺς φεύγοντας, ὅμηρον ἔλαβε τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως Φί-
 λιππον καὶ τριάκοντα παῖδας ἄλλους τῶν ἐπιφανεστάτων καὶ
 κατέστησεν εἰς Θήβας, ἐπιδειξάμενος τοῖς Ἕλλησιν, ὥς πόρρω
 διήκει τὰ Θηβαίων πράγματα τῇ δόξῃ τῆς δυνάμεως καὶ τῇ
 πίστει τῆς δικαιοσύνης. οὗτος ἦν Φίλιππος ὁ τοῖς Ἕλλησιν 20
 ὕστερον πολεμήσας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, τότε δὲ παῖς ὢν ἐν
 Θήβαις παρὰ Παμμένει δίαιταν εἶχεν. ἐκ δὲ τούτου καὶ ξηλω-
 τὴς γεγενῆσθαι ἔδοξεν Ἐπαμεινώνδου, τὸ περὶ τοὺς πολέμους
 καὶ τὰς στρατηγίας δραστήριον ἴσως κατανοήσας, ὃ μικρὸν ἦν
 τῆς τοῦ ἀνδρὸς ἀρετῆς μόριον, ἐγκρατείας δὲ καὶ δικαιοσύνης 25
 καὶ μεγαλοψυχίας καὶ πραότητος, οἷς ἦν ἀληθῶς μέγας ἐκεῖνος,
 οὐδὲν οὔτε φύσει Φίλιππος οὔτε μιμήσει μετέσχε.

27. Μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν τῶν Θετταλῶν αἰτιωμένων τὸν
 Φεραῖον Ἀλέξανδρον ὥς διαταράττοντα τὰς πόλεις, ἀπεστάλη
 μετὰ Ἰσμηνίου πρεσβεύων ὁ Πελοπίδας καὶ παρῆν οὔτε οἰκο- 30
 θεν ἄγων δύναμιν οὔτε πόλεμον προσδοκήσας, αὐτοῖς δὲ τοῖς
 Θετταλοῖς χρῆσθαι πρὸς τὸ κατεπεῖγον τῶν πραγμάτων ἀναγ-

Gebote. — 11. Πτολεμαῖος, genannt Ἀλωρίτης von der Stadt Ἀλωρός am thermaischen Busen, aus einer Nebenlinie des Königshauses entsprossen, hatte König Alexanders Thron während dessen Abwesenheit in Thessalien einzunehmen gesucht. — 23. γεγενῆσθαι ἔδοξεν. Wegen des hier

unstatthaften Hiatus hat man vermuthet γεγενῆσθαι τιςὶν ἔδοξεν — κατανοήσασιν, letzteres auch jedenfalls dem Sinne des Ganzen entsprechender.

29. ἀπεστάλη, i. J. 366. — 32. πρὸς τὸ κατεπεῖγον τῶν πραγμ. im Drange

- καζόμενος. ἐν τούτῳ δὲ πάλιν τῶν κατὰ Μακεδονίαν ταραττομένων (ὁ γὰρ Πτολεμαῖος ἀνηγήκει τὸν βασιλέα καὶ τὴν ἀρχὴν κατέσχευ, οἱ δὲ φίλοι τοῦ τεθνηκότος ἐκάλουν τὸν Πελοπίδαν), βουλούμενος μὲν ἐπιφανῆναι τοῖς πράγμασιν, ἰδίους δὲ στρατιώ-
- 5 τας οὐκ ἔχων, μισθοφόρους τινας αὐτόθεν προσλαβόμενος μετὰ τούτων εὐθύς ἐβάδιζεν ἐπὶ τὸν Πτολεμαῖον. ὥς δ' ἐγγὺς ἀλλήλων ἐγένοντο, τοὺς μὲν μισθοφόρους Πτολεμαῖος χρήμασι διαφθείρας ἐπεισεν ὥς αὐτὸν μεταστῆναι, τοῦ δὲ Πελοπίδου τὴν δόξαν αὐτὴν καὶ τοῦνομα δεδοικῶς ἀπήντησεν ὥς κρείσσονι,
- 10 καὶ δεξιωσάμενος καὶ δεηθεὶς ὡμολόγησε τὴν μὲν ἀρχὴν τοῖς τοῦ τεθνηκότος ἀδελφοῖς διαφυλάξειν, Θηβαίοις δὲ τὸν αὐτὸν ἐχθρὸν ἔξειν καὶ φίλον ὁμήρους δ' ἐπὶ τούτοις τὸν νῖον Φιλόξενον ἔδωκε καὶ πεντήκοντα τῶν ἐταίρων. τούτους μὲν οὖν ἀπέστειλεν εἰς Θήβας ὁ Πελοπίδας, αὐτὸς δὲ βαρέως φέρων
- 15 τὴν τῶν μισθοφόρων προδοσίαν, καὶ πυνθανόμενος τὰ πλεῖστα τῶν χρημάτων αὐτοῖς καὶ παῖδας καὶ γυναῖκας ἀποκεῖσθαι περὶ Φάρσαλον, ὥστε τούτων κρατήσας ἱκανὴν δίκην ὧν καθύβρισται λήψεσθαι, συναγαγὼν τῶν Θεσσαλῶν τινας ἤκεν εἰς Φάρσαλον. ἀρτίως δ' αὐτοῦ παρεληλυθότος Ἀλέξανδρος ὁ τύραννος ἐπε-
- 20 φαίνεται μετὰ τῆς δυνάμεως. καὶ νομίσαντες οἱ περὶ τὸν Πελοπίδαν ἀπολογησόμενον ἤκειν ἐβάδιζον αὐτοὶ πρὸς αὐτόν, ἐξώλη μὲν ὄντα καὶ μαιφόνον εἰδότες, διὰ δὲ τὰς Θήβας καὶ τὸ περὶ αὐτοὺς ἀξίωμα καὶ δόξαν οὐδὲν ἂν παθεῖν προσδοκήσαντες. ὁ δέ, ὥς εἶδεν ἀνόπλους καὶ μόνους προσιόντας, ἐκείνους μὲν
- 25 εὐθύς συνέλαβε, τὴν δὲ Φάρσαλον κατέσχε, φρίκην δὲ καὶ φόβον ἐνεργάσατο τοῖς ὑπηκόοις πᾶσιν ὥς γε μετὰ τὴν τηλικαύτην ἀδικίαν καὶ τόλμαν ἀφειδήσων ἀπάντων καὶ χρησόμενος οὕτω τοῖς παραπίπτουσιν ἀνθρώποις καὶ πράγμασιν, ὥς τότε γε κομιδῇ τὸν ἑαυτοῦ βίον ἀπεγνώκως.
- 30 28. Οἱ μὲν οὖν Θηβαῖοι ταῦτα ἀκούσαντες ἔφερον βαρέως καὶ στρατιὰν ἐξέπεμπον εὐθύς, δι' ὁργὴν τινα πρὸς τὸν Ἐπαμεινώνδαν ἐτέρους ἀποδείξαντες ἄρχοντας. τὸν δὲ Πελοπίδαν εἰς

der Umstände. — 4. ἐπιφανῆναι τοῖς πρ., er wollte sich auf dem Kriegsschauplatze zeigen. — 26. ὥς γε μετὰ τὴν, er flösste Allen die Furcht ein, dass er nach solcher Frevelthat keinen mehr schonen und mit dem, was ihm in die Hände falle, so umgehen werde, wie ein am Leben Verzwei-

felnder (doch ist ὥς γε nur Conjectur für das unbrauchbare ὥστε; auch ὥς τότε γε scheint verdorben).

31. δι' ὁργὴν τινα, weil er bei seinem ersten glänzenden Einfalle in Lakonien die Grenze des Amtsjahres als Boiotarch überschritten

τὰς Φερὰς ἀπαγαγὼν ὁ τύραννος τὸ μὲν πρῶτον εἶα τοὺς βου-
 λομένους αὐτῷ διαλέγεσθαι, νομίζων ἐλεεινὸν γεγονέναι καὶ
 ταπεινὸν ὑπὸ τῆς συμφορᾶς· ἐπεὶ δὲ τοὺς μὲν Φεραίους ὁ Πε-
 λοπίδας ὀδυρομένους παρεκάλει θαρρεῖν, ὥς νῦν μάλιστα δώ-
 σοντος τοῦ τυράννου δίκην, πρὸς δὲ αὐτὸν ἐκείνου ἀποστείλας ⁵
 ἔλεγεν, ὥς ἄτοπός ἐστι τοὺς μὲν ἀθλίους πολίτας καὶ μηδὲν
 ἀδικοῦντας ὀσημέραι στρεβλῶν καὶ φονεύων, αὐτοῦ δὲ φειδό-
 μενος, ὃν μάλιστα γινώσκει τιμωρησόμενον αὐτὸν ἄνπερ δια-
 φύγη, θαυμάσας τὸ φρόνημα καὶ τὴν ἄδειαν αὐτοῦ „Τί δὲ“
 φησὶ „σπεύδει Πελοπίδας ἀποθανεῖν;“ Κἀκεῖνος ἀκούσας ¹⁰
 „Ὅπως“ εἶπε „σὺ τάχιον ἀπολῇ, μᾶλλον ἢ νῦν θεομισῆς γενό-
 μενος.“ ἐκ τούτου διεκώλυσεν ἐντυγχάνειν αὐτῷ τοὺς ἐκτός.
 ἡ δὲ Θήβη, θυγάτηρ μὲν Ἰάσονος οὔσα, γυνὴ δὲ Ἀλέξανδρου,
 πυνθανομένη παρὰ τῶν φυλαττόντων Πελοπίδαν τὸ θαρραλέον
 αὐτοῦ καὶ γενναῖον ἐπεθύμησεν ἰδεῖν τὸν ἄνδρα καὶ προσεπειν. ¹⁵
 ὥς δὲ ἦλθε πρὸς αὐτὸν καὶ ἄτε δὴ γυνὴ τὸ μὲν μέγεθος τοῦ
 ἦθους οὐκ εὐθύς ἐν τοσαύτῃ συμφορᾷ κατεῖδε, κουρᾷ δὲ καὶ
 στολῇ καὶ διαίτῃ τεκμαίρομένη λυπρὰ καὶ μὴ πρέποντα τῇ δόξῃ
 πάσχειν αὐτὸν ἀπεδάκρυσε, τὸ μὲν πρῶτον ἀγνοῶν ὁ Πελο-
 πίδας, τίς εἴη γυναικῶν, ἐθαύμαζεν, ὥς δὲ ἔγνω, προσηγό- ²⁰
 ρευσεν αὐτὴν πατρόθεν· ἦν γὰρ τῷ Ἰάσονι συνήθης καὶ φίλος.
 εἰπούσης δὲ ἐκείνης „Ἐλεῶ σου τὴν γυναικα“ „Καὶ γὰρ ἐγώ
 σε“ εἶπεν „ὅτι ἄδετος οὔσα ὑπομένεις Ἀλέξανδρον.“ οὗτος
 ἔθιγέ πως ὁ λόγος τῆς γυναικός· ἐβαρύνετο γὰρ τὴν ὀμότητα ²⁵
 καὶ τὴν ὕβριν τοῦ τυράννου, μετὰ τῆς ἄλλης ἀσελγείας καὶ τὸν
 νεώτατον αὐτῆς τῶν ἀδελφῶν παιδικὰ πεποιημένον. διὸ καὶ
 συνεχῶς φοιτῶσα πρὸς τὸν Πελοπίδαν καὶ παρρησιαζομένη
 περὶ ὧν ἔπασχεν ὑπερίμπλατο θυμοῦ καὶ φρονήματος καὶ δυσ-
 μενείας πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον.

hatte, weshalb er auch vor Gericht
 gestellt worden war; s. Corn. Nep.
 Epam. 8. — 13. Ἰάσονος, des frühern
 Tyrannen von Pherai, welcher die

Thebaner in der Schlacht bei Leuk-
 tra unterstützen wollte, jedoch zu
 spät kam. — 26. παιδικὰ, Liebes-
 knabe im unzüchtigen Sinne.

6. Die Schlacht bei Leuktra 371

(Xen. Hell. VI, 4, 4—16).

Ὁ Κλεόμβροτος ἀναβὰς ἀπὸ τῆς θαλάττης, ἐστρατοπεδεύσατο ἐν Λεύκτροις τῆς Θεσπικῆς. οἱ δὲ Θηβαῖοι ἐστρατοπεδεύσαντο ἐπὶ τῷ ἀπαντικρὺ λόφῳ οὐ πολὺ διαλείποντες, οὐδένας ἔχοντες συμμάχους ἄλλ' ἢ τοὺς Βοιωτοὺς. ἔνθα δὴ τῷ Κλεομβρότῳ οἱ μὲν φίλοι προσιόντες ἔλεγον, ὦ Κλεόμβροτε, εἰ ἀφήσεις τοὺς Θηβαίους ἄνευ μάχης, κινδυνεύσεις ὑπὸ τῆς πόλεως τὰ ἔσχατα παθεῖν. ἀναμνησθήσονται γάρ σου καὶ ὅτε εἰς Κυνὸς κεφαλὰς ἀφικόμενος οὐδὲν τῆς χώρας τῶν Θηβαίων ἐδῆσας, καὶ ὅτε ὕστερον στρατεύων ἀπεκρούσθης τῆς ἐμβολῆς, Ἀγησιλάου ἀεὶ ἐμβάλλοντος διὰ τοῦ Κιθαιρώνος. εἶπερ οὖν ἢ σαντοῦ κήδει ἢ τῆς πατρίδος ἐπιθυμῆς, ἀκτέον ἐπὶ τοὺς ἄνδρας. οἱ μὲν φίλοι τοιαῦτα ἔλεγον. οἱ δ' ἐναντίοι, Νῦν δὴ, ἔφασαν, δηλώσει ὁ-ἀνὴρ εἰ τῷ ὄντι κήδεται τῶν Θηβαίων, ὥσπερ λέγεται. ὁ μὲν δὲ Κλεόμβροτος ταῦτα ἀκούων παρωξύνετο πρὸς τὸ μάχην συνάπτειν. τῶν δ' αὖ Θηβαίων οἱ προεστώτες ἐλογίζοντο ὥς εἰ μὴ μαχοῖντο, ἀποστήσονται μὲν αἱ περριοικίδες αὐτῶν πόλεις, αὐτοὶ δὲ πολιορκήσονται· εἰ δὲ μὴ ἔξοι ὁ δῆμος ὁ Θηβαίων τὰπιτήδεια, ὅτι κινδυνεύσοι καὶ ἡ πόλις αὐτοῖς ἐναντία γενέσθαι. ἄτε δὲ καὶ πεφευγότες πρόσθεν πολλοὶ αὐτῶν ἐλογίζοντο κρεῖττον εἶναι μαχομένους ἀποθνήσκειν ἢ πάλιν φεύγειν. πρὸς δὲ τούτοις παρεθάρρυνε μὲν τι αὐτοὺς καὶ ὁ χρησμὸς ὁ λεγόμενος ὥς δέοι ἐνταῦθα Λακεδαιμονίους ἡττηθῆναι ἔνθα τὸ τῶν παρθένων ἦν μνημα, αἱ λέγονται διὰ τὸ βιασθῆναι ὑπὸ Λακεδαιμονίων τινῶν ἀποκτεῖναι ἑαυτάς. καὶ ἐκόσμησαν δὴ τοῦτο τὸ μνημα οἱ Θηβαῖοι πρὸ τῆς μάχης. ἀπηγ-

2. ἐν Λεύκτροις. Ungefähr andert-halb deutsche Meilen südwestlich von Theben lag der offene Flecken Leuk-tra in einer baumlosen Ebene, wel-che nördlich von einer Reihe niedrer Hügel begrenzt wird. — 8. εἰς Κυνὸς κεφαλὰς, nämlich dem boiotischen, welches nordwärts von Theben zu su-chen ist. Hier lagerte Kl. nach der Befreiung Thebens 378 eine Zeitlang, wagte aber nichts zu unternehmen. — 9. ὕστερον, i. J. 376 versuchte Kl. gegen Theben zu ziehen, ward

aber beim Uebergange über den Ki-thairon von der boiotischen und athenischen Besatzung der Höhen zum Rückzuge gezwungen. — 11. τῆς π. ἐπιθυμῆς, d. h. wenn du nicht verbannt werden willst. — 22. ὁ χρη-σμὸς. Nach Diodor XV, 54 lautete die Lokalsage: Λεύκτρος ἦν, ἀφ' οὗ τὸ πεδῖον τοῦτο ἔσχε τὴν προς-ηγوریαν. τούτου θυγατέρας καὶ Σκεδάσον τινὸς ὁμοίως κόρας πρέσ-βεις Λακεδαιμονίων ἐβιάσαντο· αἱ δὲ ὕβρισιθῆσαι τὴν συμφορὰν οὐκ

γέλλετο δὲ καὶ ἐκ τῆς πόλεως αὐτοῖς ὥς οἱ τε νεφ' πάντες αὐτόμα-
 τοι ἀνεφύγοντο, αἷ τε ἰέρειαι λέγοιεν ὥς νίκην οἱ θεοὶ φαίνουσιν.
 ἐκ δὲ τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὰ ὄπλα ἔφασαν ἀφανῆ εἶναι, ὥς τοῖ
 Ἡρακλέους εἰς τὴν μάχην ἐξωρημένον. οἱ μὲν δὲ τινες λέγου-
 σιν ὥς ταῦτα πάντα τεχνάσματα ἦν τῶν προεσθηκότων. εἰς δ' ⁵
 οὖν τὴν μάχην τοῖς μὲν Λακεδαιμονίοις πάντα τὰναντία ἐρίγνετο,
 τοῖς δὲ πάντα καὶ ὑπὸ τῆς τύχης κατωρθοῦτο. ἦν μὲν γὰρ μετ'
 ἄριστον τῷ Κλεομβρότῳ ἡ τελευταία βουλὴ περὶ τῆς μάχης· ἐν
 δὲ τῇ μεσημβρίᾳ ὑποπινόντων καὶ τὸν οἶνον παροξύναι τι αὐ-
 τοὺς ἔλεγον. ἐπεὶ δὲ ὠπλίζοντο ἑκάτεροι καὶ πρόδηλον ἦδη ἦν ¹⁰
 ὅτι μάχῃ ἔσοιτο, πρῶτον μὲν ἀπιέναι ὠρημένων ἐκ τοῦ Βοιω-
 τίου στρατεύματος τῶν τὴν ἀγορὰν παρεσκευακότων καὶ σκευο-
 φόρων τινῶν καὶ τῶν οὐ βουλομένων μάχεσθαι, περιούντες κύκλω
 οἷ τε μετὰ τοῦ Ἰέρωνος μισθοφόροι καὶ οἱ τῶν Φωκέων πελτα-
 σταὶ καὶ τῶν ἱππέων Ἡρακλεῶται καὶ Φλιάσιοι ἐπιθήμενοι τοῖς ¹⁵
 ἀπιοῦσιν ἐπέστρεψάν τε αὐτοὺς καὶ κατεδίωξαν πρὸς τὸ στρατό-
 πεδον τὸ τῶν Βοιωτῶν· ὥστε πολὺ μὲν ἐποίησαν μεῖζόν τε καὶ
 ἀθροώτερον ἢ πρόσθεν τὸ τῶν Βοιωτῶν στρατεύμα. ἔπειτα δέ,
 ἅτε καὶ πεδίου ὄντος τοῦ μεταξὺ, προετάξαντο μὲν τῆς ἑαυτῶν
 φάλαγγος οἱ Λακεδαιμόνιοι τοὺς ἱππέας, ἀντετάξαντο δ' αὐτοῖς ²⁰
 καὶ οἱ Θηβαῖοι τοὺς ἑαυτῶν. ἦν δὲ τὸ μὲν τῶν Θηβαίων ἱπι-
 κὸν μεμελετηκὸς διὰ τε τὸν πρὸς Ὀρχομενίους πόλεμον καὶ διὰ
 τὸν πρὸς Θεσπιάς, τοῖς δὲ Λακεδαιμονίοις κατ' ἐκείνουν τὸν
 χρόνον πονηρότατον ἦν τὸ ἱππικόν. ἔτρεφον μὲν γὰρ τοὺς ἵπ-
 πους οἱ πλουσιώτατοι· ἐπεὶ δὲ φρουρὰ φανθείη, τότε ἦκεν ὁ ²⁵
 συντεταγμένος· λαβὼν δ' ἂν τὸν ἵππον καὶ ὄπλα ὅποια δοθείη
 αὐτῷ ἐκ τοῦ παραχορήμα ἂν ἐστρατεύετο· τῶν δ' αὖ στρατιω-
 τῶν οἱ τοῖς σώμασιν ἀδυνατώτατοι καὶ ἥκιστα φιλότιμοι ἐπὶ τῶν
 ἱππων ἦσαν. τοιοῦτον μὲν οὖν τὸ ἱππικὸν ἑκατέρων ἦν. τῆς
 δὲ φάλαγγος τοὺς μὲν Λακεδαιμονίους ἔφασαν εἰς τρεῖς τὴν ³⁰

ἐνέγκασαι, τῇ πατρίδι τῇ πεμφάσῃ
 τοὺς ὑβριστὰς καταρσάμεναι τὸν
 βίον αὐτοχειρίᾳ κατέστρεψαν. (Ge-
 nauer vielleicht Paus. IX, 13, 5.) —
 9. ὑποπινόντων, mit griechischer
 Freiheit des genet. absol. für ὑπο-
 πίνοντας. — 13. τῶν οὐ βουλομένων.
 Vgl. Paus. IX, 13, 8: τῷ δὲ Ἐπα-
 μεινῶνδρα καὶ ἐς ἄλλους Βοιωτῶν
 ὑποπτα ἦν, ἐς δὲ τοὺς Θεσπιεῖς καὶ
 περιεσσότερον· δέσας οὖν μὴ σφᾶς
 παρὰ τὸ ἔργον προδῶσιν, ἀποχωρήσιν

παρεῖχεν ἀπὸ στρατοπέδου τοῖς ἐθέ-
 λουσιν οἰκᾶδε· καὶ οἱ Θεσπιεῖς τε
 ἀπαλλάσσονται πανδημεὶ καὶ εἰ τι-
 σιν ἄλλοις Βοιωτῶν ὑπὴν δύσνοια
 ἐς τοὺς Θηβαίους. — 15. Ἡρακλεῶται,
 aus der i. J. 426 von Sparta ge-
 gründeten Herakleia in Trachis bei
 den Thermopylen. — 25. φρουρὰν
 φαίνειν, einen Feldzug ankündigen;
 ὁ συντεταγμένος, der Aufgebotene. —
 27. ἐν τῷ παραχορήμα, aus dem
 Stegreif. — 30. εἰς τρεῖς τὴν ἐνω-

ἐνωμοτίαν ἄγειν· τοῦτο δὲ συμβαίνειν αὐτοῖς οὐ πλέον ἢ εἰς δώδεκα τὸ βάθος. οἱ δὲ Θηβαῖοι οὐκ ἔλαττον ἢ ἐπὶ πεντήκοντα ἄσπίδων συνεστραμμένοι ἦσαν, λογιζόμενοι ὥς εἰ νικήσειαν τὸ περὶ τὸν βασιλέα, τὸ ἄλλο πᾶν εὐχέριωτον ἔσοιτο. ἔπει δὲ ἦρ-
 5 ξατο ἄγειν ὁ Κλεόμβροτος πρὸς τοὺς πολεμίους, πρῶτον μὲν πρὶν καὶ αἰσθῆσθαι τὸ μετ' αὐτοῦ στράτευμα ὅτι ἡγοῖτο, καὶ δὴ καὶ οἱ ἱππεῖς συνεβελήκεσαν καὶ ταχὺ ἤττηντο οἱ τῶν Λακεδαιμο-
 νίων· φεύγοντες δὲ ἐνεπεπτώκεσαν τοῖς ἑαυτῶν ὀπλίταις, ἔτι δὲ ἐνέβαλλον οἱ τῶν Θηβαίων λόχοι. ὅμως δέ, ὥς οἱ μὲν περὶ
 10 τὸν Κλεόμβροτον τὸ πρῶτον ἐκράτουν τῇ μάχῃ, σαφεῖ τούτῳ τεκμηρίῳ γνοίῃ τις ἂν· οὐ γὰρ ἂν ἐδύναντο αὐτὸν ἀνελῆσθαι καὶ ζῶντα ἀπενεγκεῖν, εἰ μὴ οἱ πρὸ αὐτοῦ μαχόμενοι ἐπεκράτουν ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ. ἔπει μὲντοι ἀπέθανε Λείνων τε ὁ πολέμαρ-
 χος καὶ Σφοδρίας τῶν περὶ δαμοσίαν καὶ Κλεώνυμος ὁ υἱὸς αὐ-
 15 τοῦ, * καὶ οἱ μὲν ἵπποι καὶ οἱ συμφορεῖς τοῦ πολέμαρχου καλού-
 μενοι οἳ τε ἄλλοι ὑπὸ τοῦ ὄχλου ὠθούμενοι ἀνεχώρουν, οἱ δὲ τοῦ εὐωνύμου ὄντες τῶν Λακεδαιμονίων ὥς ἑώρων τὸ δεξιὸν ὠθού-
 μενον, ἐνέκλιναν· ὅμως δὲ πολλῶν τεθνεώτων καὶ ἤττημένοι, ἔπει διεβήσαν τὴν τάφρον ἢ πρὸ τοῦ στρατοπέδου ἔτυχεν οὐσα
 20 αὐτοῖς, ἔθεντο τὰ ὅπλα κατὰ χώραν ἐνθεν ὥρμητο. ἦν μὲντοι οὐ πάνυ ἐν ἐπιπέδῳ, ἀλλὰ πρὸς ὀρθίῳ μᾶλλον τι τὸ στρατόπε-
 δον. ἐκ δὲ τούτου ἦσαν μὲν τινες τῶν Λακεδαιμονίων οἱ ἀφό-
 ρητον τὴν συμφορὰν ἡγούμενοι τό τε τροπαιὸν ἔφασαν χρῆναι
 κωλύειν ἰστάναι τοὺς πολεμίους, τοὺς τε νεκροὺς καὶ ὑποσπόν-

μοτίαν, d. h. sie stand in 3 Rotten. Jede der 6 spartanischen μόραι zerfiel in 4 λόχοι zu je 4 ἐνωμοτίαι. Kl. hatte aber nur von 4 μόραι den ersten und zweiten λόχος, wahrscheinlich bis zur 35. Jahresklasse; der kämpfenden Spartiaten waren etwa 700; also hielt die ἐνωμοτία hier etwa 22 Mann. Die gesammte Stärke der Lakedaimonier berechnen auf 4000 Mann Rüstow u. Köchly Gesch. des griech. Kriegswesens S. 171 ff., deren Darstellung überhaupt für die mündliche Ergänzung und Erläuterung der unzureichenden Andeutungen Xenophons über die berühmte schiefe Schlachtordnung herbeizuziehen ist. — 1. συμβαίνειν, hieraus ergebe sich (oder: dies ergebe) für sie nicht mehr als 12 M.

in der Tiefe. Man bemerke, wie Xen. in dieser ganzen Darstellung sichtlich bemüht ist die Spartaner zu entschuldigen und den Ruhm der Gegner herabzudrücken! Er polemisiert offenbar gegen die herrschende Meinung. — 6. καὶ δὴ = ἤδη im Nachsatze. — 14. τῶν περὶ δαμοσίαν, aus dem königlichen Zelte, welches δαμοσία heisst als vom Volke gegeben. In demselben wohnten ausser dem Könige die Polemarchen u. 3 von den ὁμοῖοι Erwählte, welche zusammen den Kriegsrath bildeten. — 15. καὶ οἱ μὲν ἵπποι. Hier beginnt der Nachsatz; die Stelle ist aber verdorben. Die συμφορεῖς sind nicht weiter bekannt; etwa: Adjutanten? — 19. ἔτυχεν οὐσα, nur zufällig; denn die Spartaner pflegten

δους, ἀλλὰ διὰ μάχης πειρᾶσθαι ἀναιρεῖσθαι. οἱ δὲ πολέμαρ-
χοι, ὁρῶντες μὲν τῶν συμπάντων Λακεδαιμονίων τεθνεώτας
ἐγγὺς χιλίους, ὁρῶντες δ' αὐτῶν Σπαρτιατῶν, ὄντων τῶν ἐκεῖ
ὡς ἑπτακοσίων, τεθνηκότας περὶ τετρακοσίους, αἰσθανόμενοι
δὲ τοὺς συμμάχους πάντας μὲν ἀθύμως ἔχοντας πρὸς τὸ μά-⁵
χεσθαι, ἔστι δὲ οὓς αὐτῶν οὐδὲ ἀχθομένους τῷ γεγεννημένῳ,
συλλέξαντες τοὺς ἐπικαιριωτάτους ἐβουλεύοντο τί χρὴ ποιεῖν.
ἐπεὶ δὲ πᾶσιν ἐδόκει ὑποσπόνδους τοὺς νεκροὺς ἀναιρεῖσθαι,
οὕτω δὴ ἔπεμψαν κήρυκα περὶ σπονδῶν. οἱ μὲντοι Θηβαῖοι
μετὰ ταῦτα καὶ τρόπαιον ἐστήσαντο καὶ τοὺς νεκροὺς ὑποσπόν-¹⁰
δους ἀπέδωκαν.

Γενομένων δὲ τούτων, ἵ μὲν εἰς τὴν Λακεδαίμονα ἀγγελῶν
τὸ πάθος ἀφικνεῖται γυμνοπαιδιῶν τε οὔσης τῆς τελευταίας καὶ
τοῦ ἀνδρικοῦ χοροῦ ἔνδον ὄντος· οἱ δὲ ἔφοροι ἐπεὶ ἤκουσαν τὸ
πάθος, ἔλυποῦντο μὲν, ὥςπερ, οἶμαι, ἀνάγκη· τὸν μὲντοι χορὸν¹⁵
οὐκ ἐξήγαγον, ἀλλὰ διαγωνίσασθαι εἶων· καὶ τὰ μὲν ὀνόματα
πρὸς τοὺς οἰκείους ἐκάστου τῶν τεθνεώτων ἀπέδωκαν· προεῖπον
δὲ ταῖς γυναιξὶ μὴ ποιεῖν κρᾶνγὴν, ἀλλὰ σιγῇ τὸ πάθος φέρειν.
τῇ δ' ὕστεραίᾳ ἦν ὁρᾶν, ὧν μὲν ἐτέθνασαν οἱ προσήκοντες,
λιπαροὺς καὶ φαιδροὺς ἐν τῷ φανερῷ ἀναστρεφόμενους, ὧν δὲ²⁰
ζῶντες ἡγγελμένοι ἦσαν, ὀλίγους ἂν εἶδες, τούτους δὲ σκυθρω-
ποὺς καὶ ταπεινοὺς περιμόντας.

7. Erster Einfall des Epaminondas in Lakonien 369 (Xen. Hell. VI, 5, 23—52).

Οἱ μὲν Θηβαῖοι καλῶς σφίσιςιν ὦντο ἔχειν, ἐπεὶ ἐβε-
βοηθήκεσαν μὲν, πολέμιον δὲ οὐδένα ἐτι ἐώρων ἐν τῇ χώρᾳ,
καὶ ἀπιέναι παρεσκευάζοντο· οἱ δὲ Ἀρκάδες καὶ Ἀργεῖοι καὶ
Ἥλειοι ἐπειθον αὐτοὺς ἡγεῖσθαι ὡς τάχιστα εἰς τὴν Λακωνικὴν,²
ἐπιδεικνύντες μὲν τὸ ἑαυτῶν πλῆθος, ὑπερεπαινοῦντες δὲ τὸ

keine Verschanzungen zum Schutze ihres Lagers anzulegen. — 13. γυμνοπαιδιῶν „eine Art von Turnfest, wobei Knaben, Jünglinge und Männer sich in allen gymnastischen und orchestischen Künsten zu zeigen hatten. Dem Apollon galten namentlich tanzenden und singenden Ephe-

benchöre auf dem Marktplatze. In den Festgesängen wurden nicht blos die Götter, sondern auch die Treflichkeit tapferer Bürger gepriesen“. — 14. ἔνδον ὄντος, war im Gange, nämlich im Kreise der Zuschauer.

23. Die Ankunft des Epaminondas im Peloponnes hatte den Agesilaos

τῶν Θηβαίων στρατεύματα. καὶ γὰρ οἱ μὲν Βοιωτοὶ ἐγυμνάζοντο πάντες περὶ τὰ ὄπλα, ἀγαλλόμενοι τῇ ἐν Λεύκτροις νίκη· ἡκολούθουν δ' αὐτοῖς καὶ Φωκεῖς ὑπήκοοι γεγενημένοι καὶ Εὐβοεῖς ἀπὸ πασῶν τῶν πόλεων καὶ Λοκροὶ ἀμφοτέρω καὶ Ἀκαρνανες καὶ Ἡρακλεῶται καὶ Μηλιεῖς· ἡκολούθουν δ' αὐτοῖς καὶ ἐκ Θετταλίας ἱππεῖς τε καὶ πελτασταί. ταῦτα δὴ συνειδόμενοι καὶ τὴν ἐν Λακεδαιμόνι ἐρημίαν λέγοντες ἐκέτευσον μηδαμῶς ἀποτρέπεσθαι, πρὶν ἐμβαλεῖν εἰς τὴν τῶν Λακεδαιμονίων χώραν. οἱ δὲ Θηβαῖοι ἤκουον μὲν ταῦτα, ἀντελογίζοντο δὲ ὅτι δυσεμβολωτάτη μὲν ἡ Λακωνικὴ ἐλέγετο εἶναι, φρουρὰς δὲ καθεστάναι ἐνόμιζον ἐπὶ τοῖς εὐπροσδοκωτάτοις. καὶ γὰρ ἦν Ἰσχύλαος μὲν ἐν Οἰῷ τῆς Σκιρίτιδος, ἔχων νεοδαμῶδεις τε φρουροὺς καὶ τῶν Τεγεατῶν φυγάδων τοὺς νεωτάτους περὶ τετρακοσίους· ἦν δὲ καὶ ἐπὶ Λεύκτρῳ ὑπὲρ τῆς Μαλεάτιδος ἄλλη φρουρά. ἐλογίζοντο δὲ καὶ τοῦτο οἱ Θηβαῖοι, ὥς καὶ συνελθοῦσαν ἂν ταχέως τὴν τῶν Λακεδαιμονίων δύναμιν καὶ μάχεσθαι ἂν αὐτοὺς οὐδαμοῦ ἄμεινον ἢ ἐν τῇ ἑαυτῶν. ἃ δὲ πάντα λογιζόμενοι οὐ πάννυ προπετεῖς ἦσαν εἰς τὸ ἰέναι εἰς τὴν Λακεδαιμόνα. ἐπεὶ μέντοι ἦκον ἐκ τε Καρυῶν λέγοντες τὴν ἐρημίαν καὶ ὑπισχνούμενοι αὐτοὶ ἡγήσεσθαι, καὶ κελεύοντες, ἂν τι ἐξαπατῶντες φαίνωνται, ἀποσφάττειν σφᾶς, παρῆσαν δὲ τινες καὶ τῶν περιόικων ἐπικαλούμενοι καὶ φάσκοντες ἀποστῆσεσθαι, εἰ μόνον φανεῖσαν εἰς τὴν χώραν, ἔλεγον δὲ ὥς καὶ νῦν καλούμενοι οἱ περίοικοι ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν οὐκ ἐθέλοιν βοηθεῖν· πάντα οὖν ταῦτα ἀκούοντες καὶ παρὰ πάντων οἱ Θηβαῖοι ἐπέισθησαν, καὶ αὐτοὶ μὲν κατὰ Καρύας ἐνέβαλον, οἱ δὲ Ἀρκάδες κατὰ Οἶον τῆς Σκιρίτιδος. καὶ εἰ μὲν ἐπὶ τὰ δύσβατα προελθὼν ὁ Ἰσχύ-

aus Arkadien verscheucht. — 6. *συνειδόμενοι*, fragliche Form, vielleicht unorganisch gebildet für *συνειδότες* (sich bewusst) oder für *συνιδόμενοι* (einsehend). — 12. *ἐν Οἰῷ*, einem Flecken an dem Passe, der durch die rauhe Hügellandschaft Skiritis ins eigentliche Lakonien führte. — *νεοδαμῶδεις*, Neubürger hiessen die (zuerst im pelop. Kriege) wegen geleisteter Kriegsdienste freigelassenen Heloten, womit man die immer schwächer werdende Bürgerzahl zu stärken suchte. Sie hatten aber geringere Rechte. — 14. *Λεύκτρον*, ein fester Ort im Ge-

biete von Megalopolis in der Grenzlandschaft Malea, von wo ein Pass nach Lakonien führte. — 15. *ὥς συνελθοῦσαν ἂν* — *καὶ μάχεσθαι*. Statt des Acc. c. inf. ist im ersten Gliede der blosser accus. gesetzt, wobei das einleitende *τοῦτο* überflüssig wird. — 26. *Καρύαι* (Nussdorf), ein Grenzdorf der Skiritis. — Ausser den Thebanern und Arkadern nennt Diodor. XV, 64 noch zwei Abtheilungen von Argeiern und Eleiern, die von Osten und Westen einfallend sich bei Sellasia vereinigten. Sellasia ist eine hochgelegene Festung am Knotenpunkte der verschiedenen

λαος ὑφίστατο, οὐδένα ἂν ταύτῃ γε ἔφασαν ἀναβῆναι· νῦν δὲ βουλούμενος τοῖς Οἰάταις συμμαχοῖς χρῆσθαι, ἔμεινεν ἐν τῇ κώμῃ· οἱ δὲ ἀνέβησαν παμπληθεῖς Ἀρκάδες. ἐνταῦθα δὲ ἀντι-πρόσωποι μὲν μαχόμενοι οἱ περὶ τὸν Ἰσχόλαον ἐπεκράτουν· ἐπεὶ δὲ καὶ ὅπισθεν καὶ ἐκ πλαγίου καὶ ἀπὸ τῶν οἰκιῶν ἀναβαίνον- 5 τες ἔπαιον καὶ ἔβαλλον αὐτούς, ἐνταῦθα ὃ τε Ἰσχόλαος ἀποδνήσκει καὶ οἱ ἄλλοι πάντες, εἰ μὴ τις ἀμφιγνοηθεὶς διέφυγε. διαπραξάμενοι δὲ ταῦτα οἱ Ἀρκάδες ἐπορεύοντο πρὸς τοὺς Θηβαίους ἐπὶ τὰς Καρύας. οἱ δὲ Θηβαῖοι ἐπεὶ ἤσθοντο τὰ πεπραγμένα ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων, πολὺ δὲ θρασύτερον κατέβαινον. 10 καὶ τὴν μὲν Σελλασίαν εὐθύς ἔκαον καὶ ἐπόρθουν· ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ πεδίῳ ἐγένοντο ἐν τῷ τεμένει τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐνταῦθα ἐστρατοπεδεύσαντο· τῇ δ' ὕστεραία ἐπορεύοντο. καὶ διὰ μὲν τῆς γεφύρας οὐδ' ἐπεχείρουν διαβαίνειν ἐπὶ τὴν πόλιν· καὶ γὰρ ἐν τῷ τῆς Ἀλέας ἱερῷ ἐφαίνοντο ἐναντίοι οἱ ὀπλῖται· ἐν 15 δεξιᾷ δ' ἔχοντες τὸν Εὐρώταν παρήεσαν κόντες καὶ πορθοῦντες πολλῶν κἀγαθῶν μεστὰς οἰκίας. τῶν δ' ἐκ τῆς πόλεως αἱ μὲν γυναικες οὐδὲ τὸν καπνὸν ὀρῶσαι ἠνείχοντο, ἅτε οὐδέποτε ἰδοῦσαι πολεμίους· οἱ δὲ Σπαρτιάται ἀτειχιστὸν ἔχοντες τὴν πόλιν, ἄλλος ἄλλη διαταχθεὶς, μάλα ὀλίγοι καὶ ὄντες καὶ φαι- 20 νόμενοι ἐφύλαττον. ἔδοξε δὲ τοῖς τέλεσι καὶ προειπεῖν τοῖς Εἰλωσίην, εἴ τις βούλοιο ὅπλα λαμβάνειν καὶ εἰς τάξιν τίθεσθαι, τὰ πιστὰ λαμβάνειν ὥς ἐλευθέρους ἐσομένους ὅσοι συμπολεμήσαιεν. καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἔφασαν ἀπογράψασθαι πλεον ἢ ἑξακισχιλίους, ὥστε φόβον αὐτοῖς παρεῖχον συντεταγμένοι καὶ 25 λῖαν ἐδόκουν πολλοὶ εἶναι· ἐπεὶ μέντοι ἔμεινον μὲν οἱ ἐξ Ὀρχομενοῦ μισθοφόροι, ἐβόηθησαν δὲ τοῖς Λακεδαιμονίοις Φλιάσιοι τε καὶ Κορίνθιοι καὶ Ἐπιδάυριοι καὶ Πελληνεῖς καὶ ἄλλαι δέ τινες τῶν πόλεων, ἥδη καὶ τοὺς ἀπογεγραμμένους ἦττον ὠρρώδουν. ὥς δὲ προῖον τὸ στράτευμα ἐγένετο κατ' Ἀμύνκλας, ταύτῃ 30 διέβαινον τὸν Εὐρώταν. καὶ οἱ μὲν Θηβαῖοι, ὅπου στρατοπε-

Wege im Thale des Oinus, eines Nebenflusses vom Eurotas, welche den Eingang in die Ebene von Sparta beherrscht. Dass sie damals nicht besetzt war, ist wohl der schlimmste Fehler der Spartaner gewesen. — 7. ἀμφιγνοηθεῖς, misskannt. — 12. τοῦ Ἀπόλλωνος, unbekannt. — 14. γεφύρας, die Brücke Babyka bildete den

Eingang in die Stadt vom linken Eurotasufer aus; in ihrer Nähe lag der Tempel der Athena Alea, der wehrhaften Göttin. — 26. Ὀρχομενοῦ. Truppen aus dem arkadischen Orchomenos, welches von Mantinea befeindet wurde, hatte Agesilaos schon vorher gehabt. — 30. Ἀμύνκλαι, etwa 1 Stunde südwärts vom

δεύοιτο, εὐθύς ὦν ἔκοπτον δένδρων κατέβαλλον πρὸ τῶν τά-
 ξων ὥς ἐδύναντο πλεῖστα, καὶ οὕτως ἐφνυλάττοντο· οἱ δὲ Ἀρ-
 κάδες τούτων τε οὐδὲν ἐποιοῦν, καταλιπόντες δὲ τὰ ὄπλα εἰς
 ἀρπαγὴν ἐπὶ τὰς οἰκίας ἐτρέποντο. ἐκ τούτου δὴ ἡμέρα τρίτη ἢ
 5 τετάρτη προῆλθον οἱ ἱππεῖς εἰς τὸν ἱππόδρομον εἰς Γαιαόχον
 κατὰ τάξεις, οἱ τε Θηβαῖοι πάντες καὶ οἱ Ἥλείοι καὶ ὅσοι Φω-
 κέων ἢ Θετταλῶν ἢ Λοκρῶν ἱππεῖς παρῆσαν. οἱ δὲ τῶν Λακε-
 δαιμονίων ἱππεῖς, μάλα ὀλίγοι φαινόμενοι, ἀντιτεταγμένοι αὐ-
 τοῖς ἦσαν. ἐνέδραν δὲ ποιήσαντες ὀπλιτῶν τῶν νεωτέρων ὅσον
 10 τριακοσίων ἐν τῇ τῶν Τυνδαριδῶν, ἅμα οὗτοι μὲν ἐξέθεον,
 οἱ δ' ἱππεῖς ἤλαννον· οἱ δὲ πολέμοιοι οὐκ ἐδέξαντο, ἀλλ' ἐνέ-
 κλιναν. ἰδόντες δὲ ταῦτα πολλοὶ καὶ τῶν πεζῶν εἰς φρυγὴν
 ὤρμησαν. ἐπεὶ μέντοι οἱ τε διώκοντες ἐπαύσαντο καὶ τὸ τῶν
 Θηβαίων στράτευμα ἔμεινε, πάλιν δὴ κατεστρατοπεδεύσαντο.
 15 καὶ τὸ μὲν μὴ πρὸς τὴν πόλιν προσβαλεῖν ἂν ἔτι αὐτοὺς ἦδη
 τι ἐδόκει θαρραλεώτερον εἶναι· ἐκεῖθεν μέντοι ἀπᾶραν τὸ στρά-
 τευμα ἐπορεύετο τὴν ἐφ' Ἑλος τε καὶ Γύθειον. καὶ τὰς μὲν
 ἀτειχίστους τῶν πόλεων ἐνεπὶμπρασαν, Γυθείῳ δέ, ἔνθα τὰ
 νεώρια τοῖς Λακεδαιμονίοις ἦν, καὶ προσέβαλον τρεῖς ἡμέρας.
 20 ἦσαν δὲ τινες τῶν περιόικων οἱ καὶ ἐπέθεντο καὶ συνεστρατεύ-
 οντο τοῖς μετὰ Θηβαίων.

Ἀκούοντες δὲ ταῦτα οἱ Ἀθηναῖοι ἐν φροντίδι ἦσαν ὅ, τι
 χρὴ ποιεῖν περὶ Λακεδαιμονίων, καὶ ἐκκλησίαν ἐποίησαν κατὰ
 δόγμα βουλῆς. ἔτυχον δὲ παρόντες πρέσβεις Λακεδαιμονίων
 25 τε καὶ τῶν ἐν ὑπολοίπων αὐτοῖς συμμάχων. ὅθεν δὴ οἱ Λα-
 κεδαιμόνιοι Ἀρακος καὶ Ὀκυλλος καὶ Φάραξ καὶ Ἐτυμοκλῆς
 καὶ Ὀλονθεὺς σχεδὸν πάντες παραπλήσια ἔλεγον. ἀνεμίμνη-
 σκόν τε γὰρ τοὺς Ἀθηναίους ὥς αἰέ ποτε ἀλλήλοις ἐν τοῖς με-
 γίστοις καιροῖς παρίσταντο ἐπ' ἀγαθῷ· αὐτοὶ τε γὰρ ἔφασαν
 30 τοὺς τυράννους συνεκβαλεῖν Ἀθήνηθεν, καὶ Ἀθηναίους, ὅτε
 αὐτοὶ ἐπολιορκοῦντο ὑπὸ Μεσσηνίων, προθύμως βοηθεῖν. ἔλε-

Sparta. — 5. Γαιαόχον. Beim Tem-
 pel des Poseidon γαιόχος war die
 Reitbahn (Poseidon ist Schöpfer des
 Rosses). — 10. ἐν τῇ τῶν Τυνδ. scil.
 οἰκίᾳ. Paus. III. 16, 2: οἰκία δὲ
 αὐτοῦ (ἐν Ἀμύνκλαις) πεποιήται
 πλησίον· τὸ δὲ ἐξ ἀρχῆς φασιν
 αὐτὴν οἰκῆσαι τοὺς Τυνδάρεω παῖ-
 δας, χρόνῳ δὲ ὕστερον ἐκτίσαστο
 Φορμίων Σπαρτιάτης. — 16. θαρ-

ραλεώτερον, es schien nun schon
 ziemlich sicher zu sein, dass sie nicht
 angreifen würden. — 17. Ἑλος καὶ
 Γύθειον, die wichtigsten Handels-
 plätze der lakonischen Perioiken. —
 31. ἐπολιορκοῦντο, bedrängt wur-
 den. Es ist von keiner eigent-
 lichen Belagerung die Rede, son-
 dern dem sogenannten dritten mes-
 senischen Kriege 465, wo Kimon die

γον δὲ καὶ ὅς' ἀγαθὰ εἶη, ὅτε κοινῇ ἀμφοτέροι ἐπραττον, ὑπομνησκοντες μὲν ὡς τὸν βάρβαρον κοινῇ ἀπεμαχέσαντο, ἀναμνησκοντες δὲ ὡς Ἀθηναῖοι τε ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἡρέθησαν ἡγεμόνες τοῦ ναυτικοῦ καὶ τῶν κοινῶν χρημάτων φύλακες, τῶν Λακεδαιμονίων ταῦτα συμβουλομένων, αὐτοὶ τε κατὰ γῆν ὁμο-⁵ λογουμένως ὑφ' ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνες προκριθείησαν, συμβουλομένων αὖ ταῦτα τῶν Ἀθηναίων. εἰς δὲ αὐτῶν καὶ ᾧδὲ πως εἶπεν. Ἐὰν δὲ ὑμεῖς καὶ ἡμεῖς, ᾧ ἄνδρες, ὁμολήσωμεν, νῦν ἐλπίς τὸ πάλαι λεγόμενον δεκατευθῆναι Θηβαίους. οἱ μὲντοι Ἀθηναῖοι οὐ πᾶν ἐδέξαντο, ἀλλὰ θροῦς τις¹⁰ τοιοῦτος διῆλθεν ὡς νῦν ταῦτα λέγοιεν, ὅτε δὲ εὖ ἐπραττον, ἐπέκειντο ἡμῖν. μέγιστον δὲ τῶν λεχθέντων παρὰ Λακεδαιμονίων ἐδόκει εἶναι, ὅτι ἡνίκα κατεπολέμησαν αὐτούς, Θηβαίων βουλομένων ἀναστάτους ποιῆσαι τὰς Ἀθήνας, σφίσιν ἐμποδὼν γένοιτο. ὁ δὲ πλεῖστος ἦν λόγος, ὡς κατὰ τοὺς ὄρκους βοη-¹⁵ θεῖν δέοι· οὐ γὰρ ἀδικησάντων σφῶν ἐπιστρατεύοιεν οἱ Ἀρκάδες καὶ οἱ μετ' αὐτῶν τοῖς Λακεδαιμονίοις, ἀλλὰ βοηθησάντων τοῖς Τεγεαταῖς, ὅτι οἱ Μαντινεῖς παρὰ τοὺς ὄρκους ἐπεστράτευσαν αὐτοῖς· διέθει οὖν καὶ κατὰ τούτους τοὺς λόγους θόρυβος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. οἱ μὲν γὰρ δικαίως τοὺς Μαντινεῖς²⁰ ἔφασαν βοηθῆσαι τοῖς περὶ Πρόξενον ἀποθανοῦσιν ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Στάσιππον, οἱ δὲ ἀδικεῖν, ὅτι ὅπλα ἐπήνεγκαν Τεγεαταῖς.

(Hier folgen zwei Reden, eines Korinthers und eines Phliasiers, angefüllt mit politischer Moral und mythischen Erinnerungen, zu Gunsten der Lakedaimonier. Darauf fährt Xenophon fort):²⁵

5, 49. Μετὰ ταῦτα ἐβουλεύοντο οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ τῶν μὲν ἀντιλεγόντων οὐκ ἡνείχοντο ἀκούοντες, ἐψηφίσαντο δὲ βοηθεῖν

athenische Hülfe herbeiführte, später aber schnöde nach Hause geschickt ward. Ueberhaupt übertreibt und verschweigt die Rede Vielerlei, nach Bedürfniss der Sachlage. — 9. τὸ πάλαι λεγ. δεκατευθ., jetzt könne das alte Wort wahr gemacht werden, die Thebaner sollten gezehntet werden. Nämlich i. J. 480 hatten die patriotischen Griechen geschworen, von allem Eigenthum der μηδίζοντες den Zehnten dem delphischen Gotte zu weihen; wozu es freilich nach dem glücklichen Ausgange des Krieges nicht kam. — 13. κατεπολέμησαν, i. J. 404. — 14.

σφίσιν kann hier nicht = αὐτοῖς stehen; man vermuthet σφεῖς. — 15. κατὰ τοὺς ὄρκους. Auf dem Friedenscongress zu Sparta vor der Schlacht bei Leuktra war beschlossen, die Theilnehmer sollten βοηθεῖν τοῖς ἀδικουμέναις πόλεσιν, also ein Defensivbündniss. — 22. Τεγεαταῖς. In Tegea war die Partei des Kallibios und Proxenos, welche eine Einigung von ganz Arkadien wünschte, der gegnerischen unter Stasippos im Kampfe unterlegen. Darauf kamen die Mantineer den Besiegten zu Hülfe, Agesilaos aber unterstützte die Aristokraten gegen Jene.

πανδημεί, καὶ Ἴφικράτην στρατηγὸν εἵλοντο. ἐπεὶ δὲ τὰ ἱερὰ ἐγένετο καὶ παρήγγειλεν ἐν Ἀκαδημείᾳ δειπνοποιεῖσθαι, πολλοὺς ἔφασαν προτέρους αὐτοῦ Ἴφικράτους ἐξελθεῖν. ἐκ δὲ τούτου ἤγειτο μὲν ὁ Ἴφικράτης, οἱ δ' ἠκολούθουν, νομίζοντες ἐπὶ
 5 καλὸν τι ἔργον ἠγγήσεσθαι. ἐπεὶ δὲ ἀφικόμενος εἰς Κόρινθον διέτριβέ τινας ἡμέρας, εὐθὺς μὲν ἐπὶ ταύτῃ τῇ διατριβῇ πρῶτον ἔφεγον αὐτόν· ὥς δ' ἐξήγαγέ ποτε, προθύμως μὲν ἠκολούθουν ὅποι ἠγοῖτο, προθύμως δ', εἰ πρὸς τεῖχος προσάγοι, προσέβαλλον. τῶν δ' ἐν τῇ Λακεδαίμονι πολεμίων Ἀρκάδες μὲν καὶ
 10 Ἀργεῖοι καὶ Ἡλεῖοι πολλοὶ ἀπεληλύθεσαν, ἅτε ὁμοροὶ οἰκοῦντες, οἱ μὲν ἄγοντες οἱ δὲ φέροντες ὅ,τι ἠρπάκεσαν. οἱ δὲ Θηβαῖοι καὶ οἱ ἄλλοι τὰ μὲν καὶ διὰ τοῦτο ἀπιέναι ἐβούλοντο ἐκ τῆς χώρας, ὅτι ἐώρων ἐλάττονα τὴν στρατιὰν καθ' ἡμέραν γιγνομένην, τὰ δέ, ὅτι σπανιώτερα τὰ ἐπιτήδεια ἦν· τὰ μὲν γὰρ ἀνῆλωτο, τὰ
 15 δὲ διήρπαστο, τὰ δὲ ἐξεκέχυτο, τὰ δὲ κατεκέκαστο· πρὸς δ' ἔτι καὶ χειμῶν ἦν, ὥστ' ἤδη πάντες ἀπιέναι ἐβούλοντο. ὥς δ' ἐκεῖνοι ἀπεχώρουν ἐκ τῆς Λακεδαίμονος, οὕτω δὴ καὶ ὁ Ἴφικράτης τοὺς Ἀθηναίους ἀπῆγεν ἐκ τῆς Ἀρκαδίας εἰς Κόρινθον. εἰ μὲν οὖν ἄλλο τι καλῶς ἐστρατήγησεν, οὐ ψέγω· ἐκεῖνα μέντοι ἃ ἐν
 20 τῷ χρόνῳ ἐκείνῳ ἔπραξε, πάντα εὐρίσκω τὰ μὲν μάτην, τὰ δὲ καὶ ἀσυμφόρως πεπραγμένα αὐτῷ. ἐπιχειρήσας μὲν γὰρ φυλάτειν ἐπὶ τῷ Ὀνειῷ, ὅπως μὴ δύναιντο οἱ Βοιωτοὶ ἀπελθεῖν οἴκαδε, παρέλιπεν ἀφύλακτον τὴν καλλίστην παρὰ Κεγχρείας πάροδον. μαθεῖν δὲ βουλόμενος εἰ παρεληλυθότες εἶεν οἱ Θη-
 25 βαῖοι τὸ Ὀνειον ἔπεμψε σκοποὺς τοὺς τε Ἀθηναίων ἱππέας καὶ τοὺς Κορινθίων ἄπαντας. καίτοι ἰδεῖν μὲν οὐδὲν ἤττον ὀλίγοι τῶν πολλῶν ἱκανοί· εἰ δὲ δέοι ἀποχωρεῖν, πολὺ ῥᾶον τοῖς ὀλίγοις ἢ τοῖς πολλοῖς καὶ ὁδοῦ εὐπόρου τυχεῖν καὶ καθ' ἡσυχίαν ἀποχωρῆσαι· τὸ δὲ πολλοὺς τε προσάγειν καὶ ἤττονας τῶν ἐναν-
 30 τίων πῶς οὐ πολλὴ ἀφροσύνη; καὶ γὰρ δὴ ἅτε ἐπὶ πολὺ παραταξάμενοι χωρίον οἱ ἱππεῖς διὰ τὸ πολλοὶ εἶναι, ἐπεὶ ἔδει ἀποχωρεῖν, πολλῶν καὶ χαλεπῶν χωρίων ἐπελάβοντο· ὥστε οὐκ ἐλάττους ἀπώλυντο εἰκοσιν ἱππέων. καὶ τότε μὲν οἱ Θηβαῖοι ὅπως ἐβούλοντο ἀπῆλθον.

22. ἐπὶ τῷ Ὀνειῷ, dem Gebirgszuge südöstlich von Korinth, welches den Zugang zum Isthmos beherrscht. An dessen Fusse liegt Kenchreia, der Osthafen von Korinth. — Die folgende Kritik der Massregeln des

Iphikrates, obwohl sich Manches dagegen einwenden lässt, scheint der Vermuthung Raum zu geben, dass dieser Feldherr überhaupt Sparta abgeneigt war und die hier gestellte Aufgabe nur ungern übernahm.

8. Schlacht bei Mantinea 362

(Xen. Hell. VII, 5, 4—27).

Ἐν ὅσῳ δὲ ταύτ' ἐπράττετο, Ἐπαμεινώνδας ἐξήει, Βοιω-
 τοὺς ἔχων πάντας καὶ Εὐβοέας καὶ Θετταλῶν πολλοὺς παρὰ τε
 Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν ἐναντίων αὐτῷ. Φωκεῖς μέντοι οὐκ ἠκο-
 λούθουν, λέγοντες ὅτι συνθῆκαι σφίσιν αὐτοῖς εἶεν, εἴ τις ἐπὶ
 Θήβας ἴοι, βοηθεῖν· ἐπ' ἄλλους δὲ στρατεύειν οὐκ εἶναι ἐν ταῖς 5
 συνθήκαις. ὁ μέντοι Ἐπαμεινώνδας ἐλογίζετο καὶ ἐν Πελοπον-
 νήσῳ σφίσιν ὑπάρχειν Ἀργεῖους τε καὶ Μεσσηνίους καὶ Ἀρκά-
 δων τοὺς τὰ σφέτερα φρονοῦντας. ἦσαν δ' οὗτοι Τεγεᾶται καὶ
 Μεγαλοπολῖται καὶ Ἀσεᾶται καὶ Παλλαντιεῖς, καὶ εἴ τινες δὴ
 πόλεις διὰ τὸ σμικραί τε εἶναι καὶ ἐν μέσαις ταύταις οἰκεῖν 10
 ἵναγκάζοντο. ἐξῆλθε μὲν δὴ ὁ Ἐπαμεινώνδας διὰ ταχέων ἐπεὶ
 δὲ ἐγένετο ἐν Νεμέᾳ, ἐνταῦθα διέτριβεν, ἐλπίζων τοὺς Ἀθη-
 ναίους παριόντας λήψεσθαι, καὶ λογιζόμενος μέγα ἂν τοῦτο γε-
 νέσθαι τοῖς μὲν σφετέροις συμμάχοις εἰς τὸ ἐπιρροῶσαι αὐτούς,
 τοῖς δὲ ἐναντίοις εἰς τὸ εἰς ἀθυμίαν ἐμπεσεῖν, ὥς δὲ συνελόντι 15
 εἰπεῖν, πᾶν ἀγαθὸν εἶναι Θηβαίοις ὅ,τι ἐλαττοῖντο Ἀθηναῖοι.
 ἐν δὲ τῇ διατριβῇ αὐτοῦ ταύτῃ συνήεσαν πάντες οἱ ὁμοφρο-
 νοῦντες εἰς τὴν Μαντίνειαν. ἐπεὶ μέντοι ὁ Ἐπαμεινώνδας
 ἤκουσε τοὺς Ἀθηναίους τὸ μὲν κατὰ γῆν πορεύεσθαι ἀπεγνω-
 κέναι, κατὰ θάλατταν δὲ παρασκευάζεσθαι ὥς διὰ Λακεδαίμο- 20
 νος βοηθήσοντας τοῖς Ἀρκάσιν, οὕτω δὴ ἀφορμήσας ἐκ τῆς
 Νεμέας ἀφικνεῖται εἰς τὴν Τεγέαν. εὐτυχῇ μὲν οὖν οὐκ ἂν
 ἔγωγε φῆσαιμι τὴν στρατηγίαν αὐτῷ γενέσθαι· ὅσα μέντοι προ-
 νοίας ἔργα καὶ τόλμης ἐστίν, οὐδέν μοι δοκεῖ ἀνὴρ ἐλλίπειν.
 πρῶτον μὲν γὰρ ἔγωγε ἐπαινώ αὐτοῦ ὅτι τὸ στρατόπεδον ἐν 25
 τῷ τείχει τῶν Τεγεατῶν ἐποίησατο, ἐνθ' ἐν ἀσφαλεστέρῳ τε
 ἦν ἢ εἰ ἔξω ἐστρατοπεδεύετο, καὶ τοῖς πολεμίοις ἐν ἀδηλοτέρῳ
 ὅ,τι πρᾶττοιο. καὶ παρασκευάζεσθαι δέ, εἴ του ἐδεῖτο, ἐν τῇ

1. ἐπράττετο. Die Mantineer und einige Genossen hatten sich von dem arkadischen Bunde losgesagt, und wandten sich nach Sparta und Athen um Schutz gegen die heranrückenden Thebaner. — 3. Ἀλεξάνδρου, dem Tyrannen von Phera, der kurz vorher (nach Pelopidas' Tode) besiegt und zur Heeresfolge

gezwungen war. Die ἐναντίοι sind Bürger der andern thessalischen Städte, auf deren Wunsch eben Theben den Tyrannen bekämpft hatte. — 9. Ἀσεᾶται, aus der kleinen Stadt Asea am Alpheios östlich von Megalopolis; Παλλαντιεῖς aus Pallantion in der Nähe von Tegea. — 16. πᾶν — Ἀθηναῖοι, alles sei ein Vor-

πόλει ὄντι εὐπορώτερον ἦν. τῶν δ' ἑτέρων ἔξω στρατευομένων
 ἔξῃν ὄραν, εἴτε τι ὀρθῶς ἐπράττετο εἴτε τι ἡμάρτανον. καὶ μὴν
 οἰόμενος κρείττων τῶν ἀντιπάλων εἶναι, ὅποτε ὀρώη χωροῖς
 πλεονεκτοῦντας αὐτούς, οὐκ ἐξήγετο ἐπιτίθεσθαι. ὄρων δὲ οὕτε
 5 πόλιν αὐτῷ προσχωροῦσαν οὐδεμίαν τόν τε χρόνον προβαίνοντα,
 ἐνόμισε πρακτέον τι εἶναι· εἰ δὲ μή, ἀντὶ τῆς πρόσθεν εὐκλείας
 πολλήν ἀδοξίαν προσεδέχετο. ἐπεὶ οὖν κατεμάνθανε περὶ μὲν
 τὴν Μαντίνειαν τοὺς ἀντιπάλους πεφυλαγμένους, μεταπεμπο-
 μένους δὲ Ἀργεσίλαόν τε καὶ πάντας τοὺς Λακεδαιμονίους, καὶ
 10 ἥσθητο ἐξεστρατευμένον τὸν Ἀργεσίλαον καὶ ὄντα ἤδη ἐν τῇ
 Πελλήνῃ, δειπνοποιησάμενος καὶ παραγγείλας ἡγεῖτο τῷ στρατεύ-
 ματι εὐθύς ἐπὶ Σπάρτην. καὶ εἰ μὴ Κρής θεία τινὶ μοίρᾳ
 προσελθὼν ἐξήγγειλε τῷ Ἀργεσίλῳ προσιὸν τὸ στρατεύμα, ἔλα-
 βεν ἂν τὴν πόλιν ὥσπερ νεοττιὰν παντάπασιν ἔρημον τῶν ἀμν-
 15 νουμένων. ἐπεὶ μέντοι προπυθόμενος ταῦτα ὁ Ἀργεσίλαος ἐφθῆ
 εἰς τὴν πόλιν ἀπελθὼν, διαταξάμενοι οἱ Σπαρτιάται ἐφύλαττον,
 καὶ μάλα ὀλίγοι ὄντες· οἱ τε γὰρ ἱππεῖς αὐτοῖς πάντες ἐν Ἀρ-
 καδίᾳ ἀπῆσαν καὶ τὸ ξενικὸν καὶ τῶν λόχων δώδεκα ὄντων οἱ
 τρεῖς. ἐπεὶ δὲ ἐγένετο Ἐπαμεινώνδας ἐν τῇ πόλει τῶν Σπαρ-
 20 τιατῶν, ὅπου μὲν ἔμελλον ἐν τε ἰσοπέδῳ μαχεῖσθαι καὶ ἀπὸ
 τῶν οἰκιῶν βληθῆσεσθαι, οὐκ εἰσῆει ταύτην, οὐδ' ὅπου γε μηδὲν
 πλεον μάχῃ οἴσεσθαι τῶν ὀλίγων πολλοὶ ὄντες· ἐνθα δὲ πλεον-
 εκτεῖν ἂν ἐνόμιζε, τοῦτο λαβὼν τὸ χωρίον κατέβαινε καὶ οὐκ
 ἀνέβαινε εἰς τὴν πόλιν. τὸ γε μὴν ἐντεῦθεν γενόμενον ἔξεστι
 25 μὲν τὸ θεῖον αἰτιᾶσθαι, ἔξεστι δὲ λέγειν ὥς τοῖς ἀπονουημέ-
 νοις οὐδεὶς ἂν ὑποσταίῃ. ἐπεὶ γὰρ ἡγεῖτο Ἀρχίδαμος οὐδὲ ἑκα-
 τὸν ἔχων ἄνδρας, καὶ διαβὰς ὅπερ ἐδόκει τι ἔχειν κώλυμα ἐπο-
 ρεύετο πρὸς ὄρθιον ἐπὶ τοὺς ἀντιπάλους, ἐνταῦθα δὴ οἱ πῦρ

theil für die Thebaner, wodurch die Athenergeschwächt würden. — 4. οὐκ ἐξήγετο liess sich nicht verleiten. — 8. πεφυλαγμένους, in gedeckter Stellung standen. — 11. Πελλήνη, Stadt in Lakonien, eine Tagereise nördlich von Sparta am Eurotas, auf dem Wege nach Megalopolis. — 13. Κρής. „Diodor. XV, 82 nennt Κρήτας τινὰς ἡμεροδρομούς.“ — 18. δώδεκα ὄντων; vgl. zu VI, 4, 12 S. 111 Z. 30. Es war also von jeder μόρα der 1. u. 2. λόχος aufgebotten. — 22. μηδὲν πλεον

μάχῃ οἴσεσθαι nichts mehr im Kampfe ansichten; nämlich in der Enge. — 24. οὐκ ἀνέβαινε, er drang nicht vor auf dem Burghügel, nach Analogie von andern Städten hier πόλις genannt (vgl. Plut. Pelop. 18, oben Seite 105). Nach Polyb. IX, 8 gelangte er bis zum Markte und beherrschte die am Flusse gelegenen Stadttheile. — γενόμενον „was die folgenden Vorfälle anbetrifft“. — 26. ὑποσταίῃ: Ver zweifelte n mag Keiner Widerstand leisten. —

πνέοντες, οἱ νενικηκότες τοὺς Λακεδαιμονίους, οἱ τῷ παντὶ πλέονες καὶ προσέτι ὑπερδέξια χωρία ἔχοντες, οὐκ ἐδέξαντο τοὺς περὶ τὸν Ἀρχίδαμον, ἀλλ' ἐγκλίνουσι. καὶ οἱ μὲν πρῶτοι τῶν Ἐπαμεινώνδου ἀποθνήσκουσιν· ἐπεὶ μέντοι ἀγαλλόμενοι τῇ νίκῃ ἐδίωξαν οἱ ἔνδοθεν πορρωτέρω τοῦ καιροῦ, οὗτοι αὖ ἀπο-⁵ θνήσκουσι· περιεγέγραπτο γὰρ, ὡς ἔοικεν, ὑπὸ τοῦ θείου μέχρι ὅσου ἡ νίκη ἐδέδοτο αὐτοῖς. καὶ ὁ μὲν δὴ Ἀρχίδαμος τρόπαιόν τε ἴστατο ἔνθα ἐπεκράτησε καὶ τοὺς ἐνταῦθα πεσόντας τῶν πολεμίων ὑποσπόνδους ἀπεδίδου. ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας λογιζόμενος ὅτι βοηθήσοιεν οἱ Ἀρκάδες εἰς τὴν Λακεδαίμονα, ἐκείνοις¹⁰ μὲν οὐκ ἐβούλετό καὶ πᾶσι Λακεδαιμονίοις ὁμοῦ γενομένοις μάχεσθαι, ἄλλως τε καὶ εὐτυχηκόσι, τῶν δὲ ἀποτετυχηκότων· πάλιν δὲ πορευθεὶς ὡς ἐδύνατο τάχιστα εἰς τὴν Τεγέαν τοῖς μὲν ὀπλίτας ἀνέπανσε, τοὺς δ' ἱππέας ἐπεμψεν εἰς τὴν Μαντινείαν, δεηθεὶς αὐτῶν προσκαρτερεῖν, καὶ διδάσκων ὡς πάντα¹⁵ μὲν εἰκὸς ἔξω εἶναι τὰ τῶν Μαντινέων βοσκήματα, πάντας δὲ τοὺς ἀνθρώπους, ἄλλως τε καὶ σίτου συγκομιδῆς οὔσης. καὶ οἱ μὲν ᾤχοντο· οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἱππεῖς ὀρμηθέντες ἐξ Ἐλευσίνος ἐδιπνοποίησαντο μὲν ἐν Ἰσθμῷ, διελθόντες δὲ τὰς Κλεωνὰς ἐτύγχανον προσιόντες εἰς τὴν Μαντινείαν καὶ καταστρατοπεδευσάμενοι ἐν-²⁰ τὸς τείχους ἐν ταῖς οἰκίαις. ἐπεὶ δὲ δῆλοι ἦσαν προσελάννοντες οἱ πολέμιοι ἐδέοντο οἱ Μαντινεῖς τῶν Ἀθηναίων ἱππέων βοηθῆσαι, εἴ τι δύναιντο· ἔξω γὰρ εἶναι καὶ τὰ βοσκήματα πάντα καὶ τοὺς ἐργάτας, πολλοὺς δὲ καὶ παῖδας καὶ γεραιτέρους τῶν ἐλευθέρων· ἀκούσαντες δὲ ταῦτα οἱ Ἀθηναῖοι ἐκβοηθοῦσιν, ἔτι ὄντες ἀνά-²⁵ ριστοι καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ ἵπποι. ἐνταῦθα δὴ τούτων αὐτὴν ἀρετὴν τίς οὐκ ἂν ἀγασθεῖη; οἱ καὶ πολὺ πλείονας ὀρῶντες τοὺς πολεμίους, καὶ ἐν Κορίνθῳ δυστυχήματος γεγεννημένου τοῖς ἱππεῦσιν οὐδὲν τούτων ἐπελογίσαντο, οὐδ' ὅτι καὶ Θηβαίοις καὶ Θετταλοῖς τοῖς κρατίστοις ἱππεῦσιν εἶναι δοκοῦσιν ἔμελλον μά-³⁰ χεσθαι, ἀλλ' αἰσχυρόμενοι, εἰ παρόντες μηδὲν ὠφελήσειαν τοὺς συμμαχούς, ὡς εἶδον τάχιστα τοὺς πολεμίους, συνέρραξαν, ἐρῶν-

12. τῶν δέ, auf die Thebaner zu beziehen: die Seinen. — 15. προσκαρτερεῖν, diese Mühe noch dazu auszuhalten. — 19. Κλεωνάς, zwischen Korinth und Argos gelegen. — 28. δυστυχήματος. Ist damit, wie wahrscheinlich, eine eben bei Korinth empfangene Niederlage gemeint, so

mag Z. 19. hinter Ἰσθμῷ einiges ausgefallen sein, was auch sonst wegen der Angabe der Reiseroute wahrscheinlich ist. Denn es übersteigt den Glauben, dass sie den Marsch vom Isthmos bis Mantinea auf steilen Bergpfaden in einer Nacht ohne Rast zurückgelegt hätten. — 32. συν-

τες ἀνασώσασθαι τὴν πατρίαν δόξαν. καὶ μαχόμενοι αἵτιοι μὲν
 ἐγένοντο τὰ ἔξω πάντα σωθῆναι τοῖς Μαντινεῦσιν, αὐτῶν δὲ
 ἀπέθανον ἄνδρες ἀγαθοί, καὶ ἀπέκτειναν δὲ δῆλον ὅτι τοιού-
 5 τούς· οὐδὲν γὰρ οὕτω βραχὺ ὄπλον ἐκάτεροι εἶχον ὧ οὐκ ἐξι-
 κνοῦντο ἀλλήλων. καὶ τοὺς μὲν φιλίους νεκρούς οὐ προήκαντο,
 τῶν δὲ πολεμίων ἦν οὗς ὑποσπόνδους ἀπέδωσαν. ὁ δ' αὖ Ἐπα-
 μεινῶνδας, ἐνθυμούμενος ὅτι ὀλίγων μὲν ἡμερῶν ἀνάγκη ἔσοιτο
 ἀπιέναι διὰ τὸ ἐξῆκειν τῇ στρατείᾳ τὸν χρόνον, εἰ δὲ καταλεί-
 10 ψοι ἐρήμους οἷς ἦλθε σύμμαχος, ἐκείνοι πολιορκήσονται ὑπὸ
 τῶν ἀντιπάλων, αὐτὸς δὲ τῇ ἑαυτοῦ δόξῃ παντάπασιν ἔσοιτο
 λελυμασμένος, ἡττημένος μὲν ἐν Λακεδαιμόνι σὺν πολλῷ ὀπλι-
 τικῷ ὑπ' ὀλίγων, ἡττημένος δὲ ἐν Μαντινείᾳ ἱππομαχίᾳ, αἵ-
 15 τιος δὲ γεγεννημένος διὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον στρατείαν τοῦ
 συνεστάναι Λακεδαιμονίους καὶ Ἀρκάδας καὶ Ἀχαιοὺς καὶ Ἥλει-
 οὺς καὶ Ἀθηναίους· ὥστε οὐκ ἐδόκει αὐτῷ δυνατόν εἶναι ἀμα-
 χεῖ παρελθεῖν, λογιζομένων ὅτι εἰ μὲν νικῶη, πάντα ταῦτα ἀνα-
 λύσοιτο· εἰ δὲ ἀποθάνοι, καλὴν τὴν τελευτὴν ἡγήσατο ἔσεσθαι
 πειρωμένῳ τῇ πατρίδι ἀρχὴν Πελοποννήσου καταλιπεῖν. τὸ
 20 μὲν οὖν αὐτὸν τοιαῦτα διανοεῖσθαι οὐ πάννυ μοι δοκεῖ θαυμα-
 στὸν εἶναι· φιλοτίμων γὰρ ἀνδρῶν τὰ τοιαῦτα διανοήματα. τὸ
 μέντοι τὸ στράτευμα παρεσκευακέναι ὥς πόνον τε μηδὲνα ἀπο-
 κάμνειν μήτε νυκτὸς μήτε ἡμέρας, κινδύνου τε μηδενὸς ἀφί-
 στασθαι, σπάνιά τε τὰ ἐπιτήδεια ἔχοντας ὅμως πεῖθεσθαι ἐθέ-
 λειν, ταῦτά μοι δοκεῖ θαυμαστότερα εἶναι. καὶ γὰρ ὅτε τὸ
 25 τελευταῖον παρήγγειλεν αὐτοῖς παρασκευάζεσθαι ὥς μάχης ἐσο-
 μένης, προθύμως μὲν ἐλευκοῦντο οἱ ἱππεῖς τὰ κράνη κελεύον-
 τος ἐκείνου, ἐπεγράφοντο δὲ καὶ οἱ τῶν Ἀρκάδων ὀπλῆται ῥό-
 παλα, ὡς Θηβαῖοι ὄντες, πάντες δὲ ἡκονῶντο καὶ λόγχας καὶ
 30 μαχαίρας καὶ ἐλαμπρύνοντο τὰς ἀσπίδας. ἐπεὶ μέντοι οὕτω
 παρεσκευασμένους ἐξήγαγεν, ἄξιον αὖ κατανοῆσαι ἃ ἐποίησε.
 πρῶτον μὲν γὰρ, ὥσπερ εἰκός, συνετάττετο. τοῦτο δὲ πρῶ-
 των σαφηνίζειν ἐδόκει ὅτι εἰς μάχην παρεσκευάζετο· ἐπεὶ γε
 μὴν ἐτέτακτο αὐτῷ τὸ στράτευμα ὥς ἐβούλετο, τὴν μὲν συν-

ἐρραξαν, brachen los, stürzten auf
 einander. — 6. ὁ Ἐπαμειν. — ὥστε
 οὐκ ἐδόκει, tritt anakolutisch an
 die Stelle des Hauptsatzes. — 16.
 ἀναλύσοιτο „wieder gutmachen wür-
 de“. — 17. ἡγήσατο; das zweite

Glied des disjunctiven hypothetischen
 Satzgefüges ist verselbstständigt. — 21.
 πόνον ἀποκάμνειν, einer Beschwerde
 überdrüssig werden. — 27. ἐπεγρά-
 φοντο — ῥόπαλα, sie malten sich
 Keulen auf ihre Schilde, zum Zei-

τομωτάτην πρὸς τοὺς πολεμίους οὐκ ἦγε, πρὸς δὲ τὰ πρὸς ἐσπέραν ὄρη καὶ ἀντιέραν τῆς Τεγέας ἡγεῖτο· ὥστε δόξαν παρείχε τοῖς πολεμίους μὴ ποιήσεσθαι μάχην ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. καὶ γὰρ δὴ ὡς πρὸς τῷ ὄρει ἐγένετο, ἐπεὶ ἐξετάθη αὐτῷ ἡ φάλαγξ, ὑπὸ τοῖς ὑψηλοῖς ἔθετο τὰ ὄπλα, ὥστε εἰκάσθῃ στρατο- 5 πεδευομένῳ. τοῦτο δὲ ποιήσας ἔλυσε μὲν τῶν πλείστων πολεμίων τὴν ἐν ταῖς ψυχαῖς πρὸς μάχην παρασκευήν, ἔλυσε δὲ τὴν ἐν ταῖς συντάξεσιν. ἐπεὶ γὰρ μὴν παραγαγὼν τοὺς ἐπὶ κέρωσ πορευομένους λόχους εἰς μέτωπον ἰσχυρὸν ἐποιήσατο τὸ περὶ ἑαυτὸν ἔμβολον, τότε δὲ ἀναλαβεῖν παραγγείλας τὰ ὄπλα 10 ἡγεῖτο· οἱ δ' ἠκολούθουν. οἱ δὲ πολέμιοι ὡς εἶδον παρὰ δόξαν ἐπιόντας, οὐδεὶς αὐτῶν ἡσυχίαν ἔχειν ἠδύνατο, ἀλλ' οἱ μὲν ἔθεον εἰς τὰς τάξεις, οἱ δὲ παρετάττοντο, οἱ δὲ ἵππους ἐχαλίνουον, οἱ δὲ θώρακας ἐνεδύοντο, πάντες δὲ πεισομένοις τι μᾶλλον ἢ ποιήσουσιν ἐώκεσαν. ὁ δὲ τὸ στρατεύμα ἀντίπρωρον ὥς- 15 περ τριήρη προσῆγε, νομίζων, ὅπῃ ἐμβαλὼν διακόψειε, διαφθερεῖν ὅλον τὸ τῶν ἐναντίων στρατεύμα· καὶ γὰρ δὴ τῷ μὲν ἰσχυροτάτῳ παρεσκευάζετο ἀγωνίζεσθαι, τὸ δὲ ἀσθενέστατον πόρρω ἀπέστησεν, εἰδὼς ὅτι ἡττηθὲν ἀθυμίαν ἂν παράσχοι τοῖς μεθ' ἑαυτοῦ, ῥώμην δὲ τοῖς πολεμίους. καὶ μὴν τοὺς ἱππέας οἱ μὲν 20 πολέμιοι ἀντιπαρετάξαντο ὥσπερ ὀπλιτῶν φάλαγγα βάρυτος ἐφεξῆς καὶ ἔρημον πεζῶν ἀμίππων· ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας αὖ καὶ τοῦ ἱππικοῦ ἔμβολον ἰσχυρὸν ἐποιήσατο, καὶ ἀμίππους πεζοὺς συνέ-

chen, dass sie thebanisch gesinnt wären (die Keule Sinnbild des thebanischen Herakles). — 1. τὰ πρὸς ἐσπέραν ὄρη. Die beiden ziemlich oval gebildeten Ebenen von Tegea und Mantinea sind von Bergen umschlossen, welche nur an dem Berührungspunkte der Ebenen auch einen ebenen Durchgang gestatten. Epam. zog also links an den Bergen entlang, jede Abtheilung in völliger Schlachtordnung, aber ἐπὶ κέρωσ, so dass alle einzelnen Lochoi linksum gewandt marschirten. Als nun auf dem unebenen Terrain die geschlossene Linie sich löste und lang zog (ἐξετάθη), liess er am Fusse der eigentlichen Höhen Halt machen. — 8. τὴν ἐν ταῖς συντάξεσιν. die Schlagfertigkeit ihrer Aufstellung. — παραγαγὼν εἰς μέτωπον, d. h. er liess die hinter-

einander ziehenden Lochen links so aufrücken, dass sie rechtsum gewendet hintereinander standen und ein ἔμβολον entstand, eigentl. Keil, hier zur Bezeichnung der tiefen Masse der Angriffscolonnen, welche aus den Thebanern auf dem linken Flügel gebildet war, und, auch bei gleicher Breite der Front vorn und hinten, wie ein Keil wirkte. — 15. ἀντίπρωρον; Uebergang in ein andres Bild: mit dieser spitz einbohrenden Colonne rückte er an, wie mit einem Schiffsschnabel gegen die Flanke des feindlichen Schiffes, so gegen die langgedehnte Linie der Gegner. — 18. πόρρω ἀπέστησεν, den rechten aus den Peloponnesiern zusammengesetzten Flügel liess er am Platze stehen, um sich nur im Nothfalle zu vertheidigen. — 21. ὥσπερ ὀπλιτῶν φάλαγγα „sie stellten die

- ταξεν αὐτοῖς, νομίζων τὸ ἱππικὸν ἐπεὶ διακόψειεν, ὅλον τὸ ἀν-
τίπαλον νενικηκῶς ἔσεσθαι· μάλα γὰρ χαλεπὸν εὔρειν τοὺς ἐθε-
λήσοντας μένειν, ἐπειδὴν τινες φεύγοντας τῶν ἑαυτῶν ὀρώσι·
καὶ ὅπως μὴ ἐπιβοηθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τοῦ εὐωνύμου κέ-
5 ρατος ἐπὶ τὸ ἐχόμενον, κατέστησεν ἐπὶ γηλόφων τινῶν ἐναντίους
αὐτοῖς καὶ ἱππέας καὶ ὀπλίτας, φόβον βουλόμενος καὶ τούτοις
παρέχειν, ὥς, εἰ βοηθήσοιεν, ὅπισθεν οὗτοι ἐπικαίσοιντο αὐτοῖς.
τὴν μὲν δὴ συμβολὴν οὕτως ἐποιήσατο, καὶ οὐκ ἐψεύσθη τῆς
ἐλπίδος· κρατήσας γὰρ ἡ πρὸς ἐβάλεν ὅλον ἐποίησε φεύγειν τὸ
10 τῶν ἐναντίων. ἐπεὶ γε μὴν ἐκεῖνος ἔπεσεν, οἱ λοιποὶ οὐδὲ τῇ
νίκῃ ὀρθῶς ἔτι ἐδυνάσθησαν χρήσασθαι, ἀλλὰ φυγούσης μὲν αὐ-
τοῖς τῆς ἐναντίας φάλαγγος οὐδένα ἀπέκτειναν οἱ ὀπλίται οὐδὲ
προῆλθον ἐκ τοῦ χωρίου ἔνθα ἡ συμβολὴ ἐγένετο· φυγόντων
δ' αὐτοῖς καὶ τῶν ἱππέων, ἀπέκτειναν μὲν οὐδ' οἱ ἱππεῖς διώ-
15 κοντες οὔτε ἱππέας οὐδ' ὀπλίτας, ὥς περ δὲ ἡττώμενοι πεφοβη-
μένως διὰ τῶν φευγόντων πολεμίων διέπεσον. καὶ μὴν οἱ
ἄμιπποι καὶ οἱ πελτασταὶ συννενικηκότες τοῖς ἱππεῦσιν ἀφίκοντο
μὲν ἐπὶ τοῦ εὐωνύμου, ὥς κρατοῦντες, ἐκεῖ δ' ὑπὸ τῶν Ἀθη-
ναίων οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἀπέθανον.
- 20 Τούτων δὲπραχθέντων τὸνναντίον ἐργένητο οὗ ἐνόμισαν
πάντες ἄνθρωποι ἔσεσθαι. συνελθουσίας γὰρ σχεδὸν ἀπάσης
τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀντιτεταγμένων, οὐδεὶς ἦν ὅστις οὐκ ᾔετο, εἰ
μάχῃ ἔσοιτο, τοὺς μὲν κρατήσαντας ἄρξειν, τοὺς δὲ κρατηθέν-
τας ὑπηκόους ἔσεσθαι· ὁ δὲ θεὸς οὕτως ἐποίησεν, ὥστε ἀμφο-
25 τεροι μὲν τρόπαιον ὥς νενικηκότες ἐστήσαντο, τοὺς δὲ ἰσταμέ-
νους οὐδέτεροι ἐκώλουν, νεκροὺς δὲ ἀμφοτέροι μὲν ὥς νενικη-
κότες ὑποσπόνδους ἀπέδωκαν, ἀμφοτέροι δὲ ὥς ἡττημένοι ὑπο-
σπόνδους ἀπελάμβανον, νενικηκέναι δὲ φάσκοντες ἐκότεροι οὔτε
χώρᾳ οὔτε πόλει οὔτ' ἀρχῇ οὐδέτεροι οὐδὲν πλέον ἔχοντες ἐφά-

Reiter in derselben Tiefe auf, wie eine Phalanx von Hoplitēn, also etwa 8 Mann tief, und zwar ohne Zwischenräume, welche von Leichtbewaffneten zu Fuss hätten eingenommen werden können; dies sind πεζοὶ ἄμιπποι“. — 4. Ἀθηναῖοι. Um die Athener, welche auf dem linken Flügel standen, (welcher ja nicht in dem Kampf kommen sollte), an der Unterstützung des rechten (τὸ ἐχόμενον) zu hindern, liess Epam.

sie durch eine besondere Abtheilung, die er auf den Hügeln in ihrer Flanke aufstellte, fortwährend bedrohen. — 10. ἐπεὶ — ἔπεσεν; der Nebensatz soll den Fall des grossen Gegners so unbemerkt wie nur möglich vorübergehen lassen! — 16. διέπεσον „sie kehrten durch die Linien der Feinde, die sie durchbrochen hatten, zurück“. — 29. χώρᾳ — πλέον ἔχοντες, sie hatten sich verstärkt weder um ein Land.

νησαν ἢ πρὶν τὴν μάχην γενέσθαι· ἀκρισία δὲ καὶ ταραχὴ ἔτι πλείων μετὰ τὴν μάχην ἐγένετο ἢ πρόσθεν ἐν τῇ Ἑλλάδι. ἐμοὶ μὲν δὴ μέχρι τούτου γραφέσθω· τὰ δὲ μετὰ ταῦτα ἴσως ἄλλω μελήσει.

9. Demosthenes (Plutarch. Dem. 7. 12. 16. 28. 29. 30).

7. Τοῦ Δημοσθένους ποτέ φασιν ἐκπεσόντος καὶ ἀπὸν- 5
τος οἰκάδε συγκαλυμμένον καὶ βαρέως φέροντος ἐπακολου-
θῆσαι Σάτυρον τὸν ὑποκριτὴν ἐπιτῆδειον ὄντα καὶ συνελθεῖν.
ὁδυρομένου δὲ τοῦ Δημοσθένους πρὸς αὐτόν, ὅτι πάντων φιλο-
πονώτατος ὢν τῶν λερόντων καὶ μικροῦ δέων καταναλωκέειν
τὴν τοῦ σώματος ἀκμὴν εἰς τοῦτο χάριν οὐκ ἔχει πρὸς τὸν δῆ- 10
μον, ἀλλὰ κραιπαλῶντες ἄνθρωποι ναῦται καὶ ἀμαθεῖς ἀκούον-
ται καὶ κατέχουσι τὸ βῆμα, παρορᾶται δ' αὐτός, „Ἀληθῇ λέγεις,
ὦ Δημοσθένης“ φάναι τὸν Σάτυρον, ἀλλ' ἐγὼ τὸ αἴτιον ἰάσο-
μαι ταχέως, ἂν μοι τῶν Εὐριπίδου τινὰ ῥήσεων ἢ Σοφοκλέους
ἐθελήσης εἰπεῖν ἀπὸ στόματος.“ εἰπόντος δὲ τοῦ Δημοσθένους 15
μεταλαβόντα τὸν Σάτυρον οὕτω πλάσαι καὶ διεξελθεῖν ἐν ᾗθει
πρέποντι καὶ διαθέσει τὴν αὐτὴν ῥῆσιν, ὥσθ' ὅλως ἑτέραν τῷ
Δημοσθένει φανῆναι. πεισθέντα δ' ὅσον ἐκ τῆς ὑποκρισεως
τῷ λόγῳ κόσμον καὶ χάριτος πρόζεστι, μικρὸν ἡγγεσθαι καὶ
τὸ μηδὲν εἶναι τὴν ἄσκησιν ἀμελοῦντι τῆς προφορᾶς καὶ δια- 20
θέσεως τῶν λεγομένων. ἐκ τούτου κατάγειον μὲν οἰκοδομῆσαι
μελετητήριον, ὃ δὴ διεσώζετο καὶ καθ' ἡμᾶς, ἐνταῦθα δὲ πάν-
τως μὲν ἐκάστης ἡμέρας κατιόντα πλάττειν τὴν ὑπόκρισιν καὶ
διαπνεῖν τὴν φωνήν, πολλάκις δὲ καὶ μῆνας ἑξῆς δύο καὶ τρεῖς
συνάπτειν ξυρούμενον τῆς κεφαλῆς θάτερον μέρος ὑπὲρ τοῦ 25
μηδὲ βουλομένῳ πάνυ προελθεῖν ἐνδέχεσθαι δι' αἰσχύνην.

12. Ὡρμήσε μὲν οὖν ἐπὶ τὸ πράττειν τὰ κοινὰ τοῦ Φωκι-
κοῦ πολέμου συνεστῶτος, ὡς αὐτός τέ φησι καὶ λαβεῖν ἔστιν
ἀπὸ τῶν Φιλιππικῶν δημηγοριῶν. λαβὼν δὲ τῆς πολιτείας κα-

5. ἐκπεσόντος, eig. scheitern (vom Schiffe); durchfallen (in der Rede). — 10. ἀκμὴν, *florem aetatis*; er war gegen 29 Jahre alt. — 11. κραιπαλῶντες trunksüchtig war Aischines; ναῦται: Demades, früher Matrose. — 16. μεταλαβόντα wandelte sie um, indem er sie gestaltete. — ἡθει — διαθέσει Charakter und

Stimmung. — 19. μικρὸν — ἄσκησιν; er kam zur Einsicht, dass alle Uebung wenig oder nichts bedeute. — 23. ὑπόκρισιν, Vortrag. — 24. μῆνας — συνάπτειν: *duos vel tres menses continuos*.

28. λαβεῖν, entnehmen. — 29. τῆς πολιτείας ὑπόθεσιν Grundlage sei-

λὴν ὑπόθεσιν τὴν πρὸς Φίλιππον ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων δικαιο-
 λογίαν καὶ πρὸς ταύτην ἀγωνιζόμενος ἀξίως, ταχὺ δόξαν ἔσχε
 καὶ περιβλεπτος ὑπὸ τῶν λόγων ἡρθῆ καὶ τῆς παρρησίας, ὥστε
 θαυμάζεσθαι μὲν ἐν τῇ Ἑλλάδι, θεραπεύεσθαι δ' ὑπὸ τοῦ με-
 5 γάλου βασιλέως, πλείστον δ' αὐτοῦ λόγον εἶναι παρὰ τῷ Φι-
 λίπῳ τῶν δημαγωγούντων, ὁμολογεῖν δὲ καὶ τοὺς ἀπεχθανο-
 μένους, ὅτι πρὸς ἔνδοξον αὐτοῖς ἄνθρωπον ὁ ἀγὼν ἐστὶ. καὶ
 γὰρ Αἰσχίνης καὶ Ὑπερεΐδης τοιαῦτα ὑπὲρ αὐτοῦ κατηγοροῦν-
 τες εἰρήκασιν.

- 10 16. Ἡ δὲ τοῦ Δημοσθένους πολιτεία φανερά μὲν ἦν ἔτι καὶ
 τῆς εἰρήνης ὑπαρχούσης οὐδὲν ἑῶντος ἀνεπιτίμητον τῶν πρατ-
 τομένων ὑπὸ τοῦ Μακεδόνοιο, ἀλλ' ἐφ' ἐκάστῳ ταράττοντος τοὺς
 Ἀθηναίους καὶ διακαίοντος ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον. Διὸ καὶ παρὰ
 Φιλίπῳ πλείστος ἦν λόγος αὐτοῦ καὶ ὅτε πρεσβεύων δέκατος
 15 ἦκεν εἰς Μακεδονίαν, ἤκουσε μὲν πάντων Φίλιππος, ἀντεῖπε δὲ
 μετὰ πλείστης ἐπιμελείας πρὸς τὸν ἐκείνου λόγον. Οὐ μὴν ἔν
 γε ταῖς ἄλλαις τιμαῖς καὶ φιλοφροσύναις ὅμοιον αὐτὸν τῷ Δη-
 μοσθένει παρεῖχεν, ἀλλὰ προσήγετο τοὺς περὶ Αἰσχίνην καὶ
 Φιλοκράτην μᾶλλον. ὅθεν ἐπαινοῦντων ἐκείνων τὸν Φίλιππον,
 20 ὡς καὶ λέγειν δυνατώτατον καὶ κάλλιστον ὀφθῆναι καὶ νῆ Δία
 συμπίειν ἱκανώτατον, ἠναγκάζετο βασκαίνων ἐπισκώπτειν, ὡς
 τὸ μὲν σοφιστοῦ, τὸ δὲ γυναικός, τὸ δὲ σπογγιᾶς εἶη, βασιλέως
 δ' οὐδὲν ἐγκώμιον.

28. Οὐ μὴν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπέλαυσε τῆς πατρίδος κατ-
 25 ελθὼν, ἀλλὰ ταχὺ ἀπέθανε τὸνδε τὸν τρόπον. ὡς Ἀντίπατρος
 καὶ Κρατερός ἡγγέλλοντο προσιόντες ἐπὶ τὰς Ἀθήνας, οἱ μὲν
 περὶ τὸν Δημοσθένην φθάσαντες ὑπεξῆλθον ἐκ τῆς πόλεως,
 ὁ δὲ δῆμος αὐτῶν θάνατον κατέγνω Δημάδου γράψαντος. ἄλ-
 λων δὲ ἄλλαχού διασπαρέντων ὁ Ἀντίπατρος περιέπεμπε τοὺς
 30 συλλαμβάνοντας, ὧν ἡγεμὼν ἦν Ἀρχίας ὁ κληθεὶς φυγαδοθή-
 ρας. τοῦτον δὲ Θούριον ὄντα τῷ γένει λόγος ἔχει τραγωδίας.

ner Politik. — 1. δικαιολογία An-
 waltschaft. — 2. πρὸς ταύτην
 zu diesem Zwecke, in dieser Rich-
 tung. — 3. περιβλεπτος ἡρθῆ, zu
 Ansehn erhoben.

12. ταράττοντος, aufmerksam
 machte u. in Bewegung setzte; δια-
 καίειν, accendere, incitare. — 14.

πρεσβεύων δέκατος, selbzehter
 i. J. 346, worauf der philokrateische
 Frieden folgte. — 16. ἐν ταῖς ἄλ-
 λαις τιμ. καὶ φιλ. in den übrigen
 Ehrenbezeugungen und Aufmerksam-
 keiten.

24. κατελθὼν, nach seiner Ver-
 bannung in Folge des Prozesses we-

ὑποκρίνεσθαι ποτε, καὶ τὸν Αἰγινήτην Πῶλον τὸν ὑπερβαλόντα τῇ τέχνῃ πάντας ἐκείνου γεγυμέναι μαθητὴν ἰστοροῦσιν. οὗτος οὖν ὁ Ἀρχίας Ὑπερείδην μὲν τὸν ῥήτορα καὶ Ἀριστόνικον τὸν Μαραθώνιον καὶ τὸν Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ἀδελφὸν Ἱμεραῖον ἐν Αἰγίνῃ καταφυγόντας ἐπὶ τὸ Αἰάκειον ἀποσπάσας ἔπεμ- 5 ψεν εἰς Κλεωνὰς πρὸς Ἀντίπατρον· κακεῖ διεφθάρησαν, Ὑπερείδου δὲ καὶ τὴν γλῶτταν ἐκμηθῆναι λέγουσι.

29. Τὸν δὲ Δημοσθένην πνθόμενος ἰκέτην ἐν Καλαυρίᾳ ἐν τῷ ἱερῷ Ποσειδῶνος καθέζεσθαι, διαπλεύσας ὑπηρετικοῖς καὶ ἀποβάς μετὰ Θορακῶν δορυφόρων ἔπειθεν ἀναστάντα βαδί- 10 ζειν μετ' αὐτοῦ πρὸς Ἀντίπατρον ὡς δυσχερὲς πεισόμενον οὐδέν. ὁ δὲ Δημοσθένης ἐτύγχανεν ὅψιν ἐωρακῶς κατὰ τοὺς ὕπνους ἐκείνης τῆς νυκτὸς ἀλλόκοτον. ἐδόκει γὰρ ἀνταγωνίζεσθαι τῷ Ἀρχίᾳ τραγωδίαν ὑποκρινόμενος, εὐήμερων δὲ καὶ κατέχων τὸ θέατρον ἐνδεία παρασκευῆς καὶ χορηγίας κρατεῖσθαι. διό 15 τοῦ Ἀρχίου πολλὰ φιλάνθρωπα διαλεχθέντος ἀναβλέψας πρὸς αὐτόν, ὥσπερ ἐτύγχανε καθηήμενος, „ὦ Ἀρχία“ εἶπεν „οὔτε ὑποκρινόμενός με ἔπεισας πώποτε οὔτε νῦν πείσεις ἐπαγγελλόμενος.“ ἀρξαμένου δ' ἀπειλεῖν τοῦ Ἀρχίου μετ' ὀργῆς „Νῦν“ ἔφη „λέγεις τὰ ἐκ τοῦ Μακεδονικοῦ τρίποδος, ἄρτι δ' ὑπεκρίνον. Μι- 20 κρὸν οὖν ἐπίσχες, ὅπως ἐπιστείλω τι τοῖς οἴκοι.“ καὶ ταῦτ' εἰπὼν ἐντὸς ἀνεχώρησε τοῦ ναοῦ· καὶ λαβὼν βιβλίον ὡς γράφειν μέλλων προσήνεγκε τῷ στόματι τὸν κάλαμον, καὶ δακῶν, ὥσπερ ἐν τῷ διανοεῖσθαι καὶ γράφειν εἰώθει, χρόνον τινὰ κατέσχεν, εἴτα συγκαλυψάμενος ἀπέκλινε τὴν κεφαλὴν. οἱ μὲν οὖν 25 παρὰ τὰς θύρας ἐστῶτες δορυφόροι κατεγέλων ὡς ἀποδειλιῶντος αὐτοῦ, καὶ μαλακὸν ἀπεκάλουν καὶ ἀνανδρον, ὁ δ' Ἀρχίας προσελθὼν ἀνίστασθαι παρεκάλει, καὶ τοὺς αὐτοὺς ἀνακνυκλῶν λόγους αὐτῷ ἐπηγγέλλετο διαλλαγὰς πρὸς τὸν Ἀντίπατρον. ἤδη δὲ συνησθημένος ὁ Δημοσθένης ἐμπεφυκός αὐτῷ τοῦ 30

gen angeblicher Bestechung durch Harpalos, i. J. 324. — 6. Κλεωναί zwischen Argos und Korinth.

8. Καλαυρία Insel an der südöstlichen Küste von Argolis, gegenüber Troizen, wo auf breiter Hochfläche des Berges 600 Fuss über dem Meere ein Tempel des Poseidon lag, in älterer Zeit Bundesheiligthum einer Amphiktyonie von Seestädten; später Asyl für Verfolgte. — 9. ὑπηρετικοῖς mit Ruderkähnen. — 14. εὐή-

μερῶν — κρατεῖσθαι: obgleich er Glück machte und die Zuschauer für sich gewann, unterlag er wegen mangelhafter Ausstattung und Geldmittel. — 18. ἔπεισας: du hast mich nie durch deine Darstellung als Schauspieler hingerissen. — 20. Μακρδ. τρίποδος, wie Apollon der Pythia seine Sprüche eingiebt. — 28. ἀνακνυκλῶν, wiederholend. — 30. ἐμπεφυκός — κρατοῦντος, dass ihn das Gift durchdrungen hatte und

φαρμάκου καὶ κρατοῦντος ἐξεκαλύψατο· καὶ διαβλέψας πρὸς τὸν Ἀρχίαν „Οὐκ ἂν φθάνοις“ εἶπεν „ἤδη τὸν ἐκ τῆς τραγωδίας ὑποκρινόμενος Κρέοντα καὶ τὸ σῶμα τοῦτο ῥίπτων ἄταφον. ἐγὼ δ', ὦ φίλε Πόσειδον, ἐτι ζῶν ἐξανίσταμαι τοῦ ἱεροῦ· τῷ δὲ Ἀντιπάτρῳ καὶ Μακεδόσιν οὐδ' ὁ σὸς ναὸς καθαρὸς ἀπολλέλειπται.“ ταῦτ' εἰπὼν καὶ κελεύσας ὑπολαβεῖν αὐτὸν ἤδη τρέμοντα καὶ σφαλλόμενον ἅμα τῷ προελθεῖν καὶ παραλλάξαι τὸν βωμὸν ἔπεσε καὶ στενάξας ἀφῆκε τὴν ψυχὴν.

30. Κατέστρεψε δὲ ἕκτη ἐπὶ δέκα τοῦ Πυανεψιδῶνος μηνός, ἐν ᾗ τὴν σκυθρωποτάτην τῶν Θεσμοφοριῶν ἡμέραν ἄγρουσαι παρὰ τῇ θεῷ νηστεύουσιν αἱ γυναῖκες. τοῦτῳ μὲν ὀλίγον ὕστερον ὁ τῶν Ἀθηναίων δῆμος ἀξίαν ἀποδιδούς τιμὴν εἰκόνα τε χαλκῇν ἀνέστησε καὶ τὸν πρεσβύτατον ἐψηφίσατο τῶν ἀπὸ γένους ἐν Πρωτανεῖῳ σίτησιν ἔχειν. καὶ τὸ ἐπίγραμμα τὸ θρυν-
15 λούμενον ἐπεγράφη τῇ βάσει τοῦ ἀνδριάντος

εἶπερ ἴσῃν δῶμην γνώμη, Δημόσθενες, εἶχες,
οὐποτ' ἂν Ἑλλήνων ἥρξεν Ἀρης Μακεδῶν.

überwältigte. — 2. οὐκ ἂν φθάνοις ὑποκρ.: so spiele doch nun schleunigst den Kreon (in Sophokles' Antigone). — 7. παραλλάξαι, vorübergehen an.

9. κατέστρεψε sc. τὸν βίον. — Πυανεψ. Etwa Ende October (das Datum ist bestritten) feierten die

Weiber das grosse Demeterfest, dessen Mitteltag schwermüthiger Trauer gewidmet und sprichwörtlich ernst gehalten war. — 16. ἴσῃν δῶμην γνώμη d. i. wenn du ein so grosser Feldherr, wie Redner gewesen wärest.

10. Demosthenes über die Schlacht bei Chaironeia

(Demosth. de cor. § 169—179. 188—195. 199—221).

Die Rede περὶ στεφάνου „vom Kranze“ ist gehalten zur Vertheidigung des Antrages, welchen Ktesiphon, ein Anhänger und Bewunderer des Demosthenes, im J. 337/36 stellte, des Inhalts, dem grossen Staatsmann wegen seiner Verdienste, insbesondere um die Wiederherstellung der Festungswerke Athens nach der Niederlage bei Chaironeia, überhaupt aber ὅτι διατελεῖ λέγων καὶ πράττων τὰ ἄριστα τῷ δήμῳ, öffentliche Belobung am Dionysosfeste im Theater und einen goldenen Kranz zuzuerkennen. Dieser Antrag erfuhr heftigen Widerspruch von dem erbitterten Gegner Aischines, welcher es zunächst wegen formeller Bedenken dahin brachte, dass die Verhandlung darüber aufgeschoben ward, und dann gegen den Antragsteller Ktesiphon eine Klage wegen Gesetzwidrigkeit (παρὰνό-

μων) erhob. Wir wissen nicht, wie es geschah, dass nun die Verhandlung und Entscheidung über den Rechtshandel erst im J. 330 (*Alexandro jam Asiam tenente*, sagt Cic. de opt. gen. orat. 7) erfolgte. Demosthenes, als der natürliche Vertheidiger des Ktesiphon und des von ihm gestellten Antrages (wobei er sich nach den Ansichten der guten griechischen Zeit durchaus nicht dem Vorwurfe der Anmassung und des Selbstlobes aussetzte) war nun gewissermassen verpflichtet, in dieser berühmtesten seiner Reden eine ausführliche Begründung und Rechtfertigung seiner ganzen Politik während der Zeit des letzten Kampfes mit Philipp zu geben, was er mit edlem Selbstgefühl und im Bewusstsein, ehrlich und unermüdet seine Mannespflicht gethan zu haben, furchtlos auch gegenüber dem mächtigen Sohne des Siegers, und mit begeisterter Beredsamkeit ausgeführt hat. Wir geben für unsern gegenwärtigen Zweck die folgenden Bruchstücke, betreffend die Zeit von der Einnahme von Elateia durch Philipp (339 October) bis nach der Entscheidungsschlacht. Aus den einfachen und doch grossartigen Worten spricht die edelste, erhabenste Gesinnung.

169. Ἐσπέρα μὲν γὰρ ἦν, ἥκε δ' ἀγγέλλων τις ὡς τοὺς πρυτάνεις, ὡς Ἐλάτεια κατείληπται. καὶ μετὰ ταῦτα οἱ μὲν εὐθὺς ἐξαναστάντες μεταξὺ δειπνοῦντες τοὺς τ' ἐκ τῶν σκηνῶν τῶν κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐξεῖργον καὶ τὰ γέρρα ἐνεπίμπρασαν, οἱ δὲ τοὺς στρατηγούς μετεπέμποντο καὶ τὸν σαλπικτὴν ἐκάλουν. 5 καὶ θορύβου πλήρης ἦν ἡ πόλις. τῇ δ' ὕστερα ἅμα τῇ ἡμέρᾳ οἱ μὲν πρυτάνεις τὴν βουλὴν ἐκάλουν εἰς τὸ βουλευτήριον, ὑμεῖς δ' εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπορεύεσθε, καὶ πρὶν ἐκείνην χρηματίσαι καὶ προβουλεύσαι, πᾶς ὁ δῆμος ἄνω καθῆτο. 170. καὶ μετὰ ταῦθ' ὡς ἦλθεν ἡ βουλὴ καὶ ἀπήγγειλαν οἱ πρυτάνεις τὰ 10 προσηγγελμένα ἑαυτοῖς καὶ τὸν ἥκοντα παρήγαγον κάκεινος εἶπεν, ἡρώτα μὲν ὁ κῆρυξ "τίς ἀγορεύειν βοίλεται;" παρήει δ' οὐδεὶς. πολλάκις δὲ τοῦ κήρυκος ἐρωτῶντος οὐδὲν μᾶλλον ἀνίστατ' οὐδεὶς, ἀπάντων μὲν τῶν στρατηγῶν παρόντων, ἀπάντων δὲ τῶν ῥητόρων, καλούσης δὲ τῆς πατρίδος τῇ κοινῇ φωνῇ τὸν 15 ἐροῦνθ' ὑπὲρ σωτηρίας· ἦν γὰρ ὁ κῆρυξ κατὰ τοὺς νόμους φω-

3. μεταξὺ δειπνοῦντες, mitten von der Mahlzeit, welche gegen Sonnenuntergang gehalten wurde. Die πρυτάνεις, der aus 50 Mitgliedern einer φυλὴ bestehende geschäftsführende Ausschuss der βουλὴ, speisten zusammen im θόλος an der Agora. — τοὺς τ' ἐκ τῶν σκηνῶν, die Verkäufer in den Buden; γέρρα, das Flechtwerk, woraus die Schirmdächer derselben bestanden, wird

angezündet, wie es scheint, als Lärmsignal für die Landbewohner. — 9. ἄνω, oben auf dem Hügel der Pnyx. — χρηματίσαι καὶ προβουλεύσαι, „stehende Ausdrücke, ersteres vom Debattiren eines Berathungsgegenstandes, letzteres vom Fassen eines an die Versammlung zu bringenden und dort weiter zu beratenden Rathschlusses“. — 10. ἀπήγγειλαν, „erstatteten Bericht“.

νὴν ἀφίησι, ταύτην κοινὴν τῆς πατρίδος δίκαιόν ἐστιν ἡγεῖσθαι. 171. καίτοι εἰ μὲν τοὺς σωθῆναι τὴν πόλιν βουλομένους παρελθεῖν ἔδει, πάντες ἂν ὑμεῖς καὶ οἱ ἄλλοι Ἀθηναῖοι ἀναστάντες ἐπὶ τὸ βῆμα ἐβαδίζετε· πάντες γὰρ οἶδ' ὅτι σωθῆναι αὐτὴν ἐβούλεσθε· εἰ δὲ τοὺς πλουσιωτάτους, οἱ τριακόσιοι· εἰ δὲ τοὺς ἀμφοτέρω ταῦτα, καὶ εὐνους τῇ πόλει καὶ πλουσίους, οἱ μετὰ ταῦτα τὰς μεγάλας ἐπιδόσεις ἐπιδόντες· καὶ γὰρ εὐνοία καὶ πλούτῳ τοῦτ' ἐποίησαν. 172. ἀλλ' ὥς ἔοικεν, ἐκεῖνος ὁ καιρὸς καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη οὐ μόνον εὐνουν καὶ πλούσιον ἀνδρα ἐκάλει, ἀλλὰ καὶ παρηκολουθηκότα τοῖς πράγμασιν ἐξ ἀρχῆς, καὶ συλλελογισμένον ὀρθῶς, τίνος ἕνεκα τοῦτ' ἐπραττεν ὁ Φίλιππος καὶ τί βουλόμενος· ὁ γὰρ μὴ ταῦτ' εἰδὼς μὴδ' ἐξητακῶς πόρρωθεν ἐπιμελῶς, οὔτ' εἰ εὐνους ἦν οὔτ' εἰ πλούσιος, οὐδὲν μᾶλλον ἔμελλεν ὅτι χρὴ ποιεῖν εἴσεσθαι οὐδ' ὑμῖν ἔξιν συμ-
 15 βουλεύειν. 173. ἐφάνην τοίνυν οὗτος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐγὼ, καὶ παρελθὼν εἶπον εἰς ὑμᾶς, ἅ μου δυοῖν ἕνεκ' ἀκούσατε προσσχόντες τὸν νοῦν, ἐνὸς μὲν, ἵν' εἰδῆτε ὅτι μόνος τῶν λεγόντων καὶ πολιτευομένων ἐγὼ τὴν τῆς εὐνοίας τάξιν ἐν τοῖς δεινοῖς οὐκ ἔλιπον, ἀλλὰ καὶ λέγων καὶ γράφων ἐξηταζόμεν τὰ δέονθ'
 20 ὑπὲρ ὑμῶν ἐν αὐτοῖς τοῖς φοβεροῖς, ἐτέρου δέ, ὅτι μικρὸν ἀναλώσαντες χρόνον πολλῶ πρὸς τὰ λοιπὰ τῆς πάσης πολιτείας ἔσεσθ' ἐμπειρότεροι. 174. εἶπον τοίνυν ὅτι "τοὺς μὲν ὥς ὑπαρχόντων Θηβαίων Φιλίππῳ λίαν θορυβουμένους ἀγνοεῖν "τὰ παρόντα πράγμαθ' ἡγοῦμαι· εὖ γὰρ οἶδ' ὅτι, εἰ τοῦθ' οὕ-
 25 "τως ἐτύγχανεν ἔχον, οὐκ ἂν αὐτὸν ἡκούομεν ἐν Ἑλατείᾳ ὄντα, "ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις ὁροῖς. ὅτι μέντοι ἵν' ἔτοιμα ποιήσῃται "τὰ ἐν Θήβαις ἦκει, σαφῶς ἐπίσταμαι. ὥς δ' ἔχει (ἔφη) ταῦτα, "ἀκούσατέ μου. 175. ἐκεῖνος ὅσους ἢ πείσαι χρήμασι Θηβαίων ἢ ἐξαπατῆσαι ἐνὴν, ἅπαντας ἡντρεπίσται· τοὺς δ'

— 3. ὑμεῖς die Anwesenden (bei der Gerichtsverhandlung). — 5. οἱ τριακόσιοι „die 300 Höchstbesteuerten, welche für Kriegsbedürfnisse nach der im J. 377 eingeführten Ordnung die grössten Beiträge (εἰσφορά, auch Vorschüsse für die Andern) leisten mussten. Davon sind zu unterscheiden die ἐπιδόσεις, freiwillige Leistungen in ausserordentlichen Fällen: während daher jenes nur den abgeschätzten Reichtum zeigt, beweisen diese zugleich Wohlstand

und Vaterlandsliebe“. — 7. μετὰ ταῦτα, hernach, als der Beschluss zu kämpfen gefasst war. — 13. πόρρωθεν, seit lange. — 16. ἅ — ἀκούσατε, was ihr hören möget. — 18. τὴν τῆς εὐνοίας τάξιν, den Posten des guten Patrioten (eigentl. der guten Gesinnung). — 19. ἐξηταζόμεν, ich wurde befunden, bewährte mich. — 21. πρὸς τὰ λοιπὰ, für die Zukunft; τῆς πολιτείας hängt ab von ἐμπειρότεροι, in der Politik. — 22. ὥς ὑπαρχόντων Θηβαίων Φιλίππῳ, in

"ἀπ' ἀρχῆς ἀνθεσθηκότας αὐτῷ καὶ νῦν ἐναντιούμενους οὐδα-
 "μῶς πείσαι δύνатаι. τί οὖν βούλεται, καὶ τίνος ἔνεκα τὴν
 "Ἐλάτειαν κατέληφεν; πλησίον δύνάμιν δείξας καὶ παραστήσας
 "τὰ ὄπλα τοὺς μὲν ἑαυτοῦ φίλους ἐπάραι καὶ θρασεῖς ποιῆσαι,
 "τοὺς δ' ἐναντιούμενους καταπληῆξαι, ἵν' ἡ συγχωρήσωσι φοβη- 5
 "θέντες ἂν νῦν οὐκ ἐθέλουσιν, ἢ βιασθῶσιν. 176. εἰ μὲν τοί-
 "νυν προαιρησόμεθ' ἡμεῖς" ἔφην "ἐν τῷ παρόντι, εἴ τι δύσκολον
 "πέπρακται Θηβαίοις πρὸς ἡμᾶς, τοῦτου μεμνησθαι καὶ ἀπιστεῖν
 "αὐτοῖς ὥς ἐν τῇ τῶν ἐχθρῶν οὐσί μερίδι, πρῶτον μὲν ἂν
 "εὗξαιτο Φίλιππος ποιήσομεν, εἴτα φοβοῦμαι μὴ προςδεξαμένων 10
 "τῶν νῦν ἀνθεσθηκότων αὐτῷ καὶ μιᾷ γνώμῃ πάντων φιλιπ-
 "πισάντων εἰς τὴν Ἀττικὴν ἔλθωσιν ἀμφοτέρω. ἂν μέντοι πει-
 "σθῇτ' ἐμοὶ καὶ πρὸς τῷ σκοπεῖν, ἀλλὰ μὴ φιλονεικεῖν περὶ ὧν
 "ἂν λέγω γένησθε, οἶμαι καὶ τὰ δέοντα λέγειν δόξειν καὶ τὸν
 "ἐφεσθηκότα κίνδυνον τῇ πόλει διαλύσειν. 177. τί οὖν φημι 15
 "δεῖν; πρῶτον μὲν τὸν παρόντα ἐπανεῖναι φόβον, εἴτα μετα-
 "θέσθαι καὶ φοβεῖσθαι πάντας ὑπὲρ Θηβαίων· πολὺ γὰρ τῶν δει-
 "νῶν εἰσιν ἡμῶν ἐγγυτέρω, καὶ προτέροις αὐτοῖς ἐστὶν ὁ κίν-
 "δυνος· ἔπειτ' ἐξελθόντας Ἐλευσινάδε τοὺς ἐν ἡλικίᾳ καὶ τοὺς
 "ἱππέας δείξαι πᾶσιν ὑμᾶς αὐτοὺς ἐν τοῖς ὅπλοις ὄντας, ἵνα 20
 "τοῖς ἐν Θήβαις φρονοῦσι τὰ ὑμέτερα ἐξ ἴσου γένηται τὸ παρρη-
 "σιάζεσθαι περὶ τῶν δικαίων, εἰδόσιν ὅτι, ὥσπερ τοῖς πωλοῦσι
 "Φιλίππῳ τὴν πατρίδα πάρεσθ' ἢ βοηθήσουσα δύναμις ἐν Ἐλα-
 "τεῖα, οὕτω τοῖς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγωνίζεσθαι βουλομένοις
 "ὑπάρχεθ' ὑμεῖς ἔτοιμοι καὶ βοηθήσετ', εἴαν τις ἐπ' αὐτοὺς ἴη. 25
 "178. μετὰ ταῦτα χειροτονῆσαι κελεύω δέκα πρέσβεις, καὶ ποι-
 "ῆσαι τούτους κυρίους μετὰ τῶν στρατηγῶν καὶ τοῦ πότε δεῖ
 "βαδίζειν ἐκείσε καὶ τῆς ἐξόδου. ἐπειδὰν δ' ἔλθωσιν οἱ πρέσβεις
 "εἰς Θήβας, πῶς χρῆσασθαι τῷ πράγματι παραινῶ; πάνν μοι
 "προςέχετε τὸν νοῦν. μὴ δεῖσθαι Θηβαίων μηδὲν (αἰσχυρὸς γὰρ 30

der Meinung, dass die Theb. dem Philipp gehören (= gehorchen). — 4. ἐπάραι, ποιῆσαι abhängig von βούλεται. — 7. εἴ τι δύσκολον πέπρακται, wenn mit den Th. eine Differenz vorgefallen ist (abschwächender Ausdruck). — 10. προςδεξαμένων, seine Partei ergreifen, sich ihm bequemen. — 13. πρὸς τῷ σκοπεῖν — γένησθε, an die ruhige Ueberlegung herangehen, dazu kommen. — 16. μεταθέσθαι scil. τὴν γνώμην,

seine Ansicht ändern. — 19. Ἐλευσινάδε, weil von dort aus die für das Heer bequemere Strasse nach Theben führte. — καὶ τοὺς ἱππέας, hauptsächlich verstärkender Zusatz: und nicht ohne die Reiter. — 21. ἐξ ἴσου (scil. τοῖς φιλιππίζουσιν) γένηται, ebenso ermöglicht werde, frei das Recht zu vertheidigen. — 27. κυρίους=αὐτοκράτορας. — 30. μὴ δεῖσθαι Θ. μηδὲν, d. h. die Hülfe in der Noth nicht an demüthigende

- “ὁ καιρός), ἀλλ’ ἐπαγγέλλεσθαι βοηθήσειν, ἂν κελεύωσιν, ὡς
 “ἐκείνων μὲν ὄντων ἐν τοῖς ἐσχάτοις, ἡμῶν δὲ ἄμεινον ἢ ἐκεῖ-
 “νοι τὸ μέλλον προορωμένων· ἵν’ ἐὰν μὲν δέξωνται ταῦτα καὶ
 “πεισθῶσιν ἡμῖν, καὶ ἃ βουλόμεθα ὤμεν διωκημένοι καὶ μετὰ
 5 “προσχήματος ἀξίου τῆς πόλεως ταῦτα πράξωμεν, ἂν δ’ ἄρα
 “μὴ συμβῇ κατατυχεῖν, ἐκείνοι μὲν αὐτοῖς ἐγκαλῶσιν, ἂν τι
 “νῦν ἐξαμαρτάνωσιν, ἡμῖν δὲ μηδὲν αἰσχροὺν μηδὲ ταπεινὸν ἢ
 “πεπραγμένον.” ταῦτα καὶ παραπλήσια τούτοις εἰπὼν κατέβην.
 179. συνεπαινεσάντων δὲ πάντων καὶ οὐδενὸς εἰπόντος ἐναν-
 10 τίων οὐδὲν οὐκ εἶπον μὲν ταῦτα, οὐκ ἔγραψα δέ, οὐδ’ ἔγραψα
 μὲν, οὐκ ἐπρέσβευσα δέ, οὐδ’ ἐπρέσβευσα μὲν, οὐκ ἔπεισα δὲ
 Θηβαίους, ἀλλ’ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς διὰ πάντων ἄχρι τῆς τελευτῆς
 διεξῆλθον, καὶ ἔδωκ’ ἑμαυτὸν ὑμῖν ἀπλῶς εἰς τοὺς περιεστηκό-
 τας τῇ πόλει κινδύνους. καὶ μοι φέρε τὸ ψήφισμα τὸ τότε γε-
 15 νόμενον. — —

188. Αὕτη τῶν περὶ Θήβας ἐγένετο πραγμάτων ἀρχὴ καὶ
 κατάστασις πρώτη, τὰ πρὸ τούτων εἰς ἔχθραν καὶ μῖσος καὶ ἀπι-
 στίαν τῶν πόλεων ὑπηγμένων ὑπὸ τούτων. τοῦτο τὸ ψήφισμα
 τὸν τότε τῇ πόλει περιστάντα κίνδυνον παρελθεῖν ἐποίησεν ὥς-
 20 περ νέφος. ἦν μὲν τοίνυν τοῦ δικαίου πολίτου τότε δεῖξαι
 πᾶσιν, εἴ τι τούτων εἶχεν ἄμεινον, μὴ νῦν ἐπιτιμᾶν. 189. ὁ γὰρ
 σύμβουλος καὶ ὁ συκοφάντης, οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδὲν ἐοικότες,
 ἐν τούτῳ πλεῖστον ἀλλήλων διαφέρουσιν· ὁ μὲν γε πρὸ τῶν
 πραγμάτων γνώμην ἀποφαίνεται, καὶ δίδωσιν ἑαυτὸν ὑπεύθυ-
 25 νον τοῖς πεισθεῖσι, τῇ τύχῃ, τοῖς καιροῖς, τῷ βουλομένῳ· ὁ δὲ
 σιγήσας ἡνίκ’ ἔδει λέγειν, ἂν τι δύσκολον συμβῇ, τοῦτο βασκαί-
 νει. 190. ἦν μὲν οὖν, ὅπερ εἶπον, ἐκεῖνος ὁ καιρὸς τοῦ γε
 φροντίζοντος ἀνδρὸς τῆς πόλεως καὶ τῶν δικαίων λόγων· ἐγὼ

Zugeständnisse zu knüpfen. — 1. ὡς ἐκείνων, in Erwägung, dass Jene. — 4. ὤμεν διωκημένοι *constituermus*, ins Werk gesetzt haben. — μετα προσχήματος ἀξίου, mit einer ehrenvollen Einkleidung (äussere Art). — 6. αὐτοῖς ἐγκαλῶσιν, es sich selber zuzuschreiben haben. — 10. οὐκ εἶπον μὲν κτλ. Vielbewundertes Beispiel der Klimax: nicht blos habe ich das gesprochen, aber keinen Antrag gestellt, und nicht blos einen Antrag gestellt, aber keine Gesandtschaft übernommen

u. s. f. (vgl. Cic. pro Milon. 23, 61). — 17. τὰ πρὸ τούτων, in früherer Zeit. — 18. ὑπὸ τούτων, durch Aischines und Consorten. — 24. ὑπεύθυνον, d. h. er übernimmt die Verantwortung für seinen Rath gegenüber den Berathenen, er gibt sich preis und wettet gleichsam mit dem endlichen Ausgange der Begebenheiten und den zufälligen Zeitumständen, kurz er wird sich zu rechtfertigen wissen vor Jedermann. — 26. βασκαίνει, wirft ihm in gehässiger Weise vor. — 27. ἐκεῖνος ὁ καιρὸς, das war

δὲ τοσαύτην ὑπερβολὴν ποιοῦμαι ὥστε, ἂν νῦν ἔχη τις δεῖξαι
 τι βέλτιον, ἢ ὅλως εἴ τι ἄλλο ἐνῆν πλὴν ὧν ἐγὼ προειλόμην,
 ἀδικεῖν ὁμολογῶ. εἰ γὰρ ἔσθ' ὅτι τις νῦν ἐώρακεν, ὃ συνήνεγ-
 κεν ἂν τότεπραχθέν, τοῦτ' ἐγὼ φημι δεῖν ἐμὲ μὴ λαθεῖν. εἰ
 δὲ μήτ' ἔστι μήτε ἦν μήτ' ἂν εἰπεῖν ἔχοι μηδεὶς μηδέπω καὶ 5
 τήμερον, τί τὸν σύμβουλον ἐχρῆν ποιεῖν; οὐ τῶν φαινομένων
 καὶ ἐνόντων τὰ κράτιστα ἐλέσθαι; 191. τοῦτο τοίνυν ἐποίησα
 ἐγὼ, τοῦ κήρυκος ἐρωτῶντος, Αἰσχίνη, "τίς ἀγορεύειν βούλεται",
 οὐ "τίς αἰτιάσθαι περὶ τῶν παρεληλυθότων", οὐδὲ "τίς ἐγγυᾶ-
 σθαι τὰ μέλλοντ' ἔσσεσθαι". σοῦ δ' ἀφώνου κατ' ἐκείνους τοὺς 10
 χρόνους ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καθημένου ἐγὼ παριῶν ἔλεγον.
 ἐπειδὴ δ' οὐ τότε, ἀλλὰ νῦν δεῖξον. εἰπέ, τίς ἢ λόγος, ὅντιν'
 ἐχρῆν εὐπορεῖν, ἢ καιρὸς συμφέρων ὑπ' ἐμοῦ παρελείφθη τῇ
 πόλει; τίς δὲ συμμαχία, τίς πρᾶξις, ἐφ' ἣν μᾶλλον ἔδει με ἀγα-
 γεῖν τουτουσί;

15

192. Ἀλλὰ μὴν τὸ μὲν παρεληλυθὸς αἰεὶ παρὰ πᾶσιν ἀφεῖ-
 ται, καὶ οὐδεὶς περὶ τούτου προτίθησιν οὐδαμοῦ βουλὴν· τὸ δὲ
 μέλλον ἢ τὸ παρὸν τὴν τοῦ συμβούλου τάξιν ἀπαιτεῖ. τότε
 τοίνυν τὰ μὲν ἔμελλεν, ὡς ἐδόκει, τῶν δεινῶν, τὰ δ' ἤδη
 παρῆν, ἐν οἷς τὴν προαίρεσίν μου σκόπει τῆς πολιτείας, μὴ τὰ 20
 συμβάντα σκωφάντει. τὸ μὲν γὰρ πέρας, ὡς ἂν ὁ δαίμων
 βουληθῇ, πάντων γίγνεται· ἡ δὲ προαίρεσις αὐτῇ τὴν τοῦ
 συμβούλου διάνοιαν δηλοῖ. 193. μὴ δὲ τοῦτο ὡς ἀδίκημα ἐμὸν
 θῆς, εἰ κρατῆσαι συνέβη Φιλίππῳ τῇ μάχῃ· ἐν γὰρ τῷ θεῷ τὸ
 τούτου τέλος ἦν, οὐκ ἐν ἐμοί. ἀλλ' ὡς οὐχ ἅπαντα ὅσα ἐνῆν 25
 κατ' ἀνθρώπινον λογισμὸν εἰλόμην, καὶ δικαίως ταῦτα καὶ ἐπι-
 μελῶς ἔπραξα καὶ φιλοπόνως ὑπὲρ δύναμιν, ἢ ὡς οὐ καλὰ καὶ
 τῆς πόλεως ἄξια πράγματα ἐνεστησάμην καὶ ἀναγκαῖα, ταῦτά μοι
 δεῖξον, καὶ τότ' ἤδη κατηγορεῖ μου. 194. εἰ δ' ὁ συμβὰς σκη-
 πτὸς μὴ μόνον ἡμῶν, ἀλλὰ πάντων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων μείζων 30
 γέγονε, τί χρὴ ποιεῖν; ὥσπερ ἂν εἴ τις ναύκληρον πάντ' ἐπὶ

eine rechte Gelegenheit sich zu zei-
 gen für — . — 1. τος. ὑπερβολὴν
 ποιοῦμαι, d. h. ich sage noch so
 viel mehr als ich zu sagen brauchte
 (ich räume meinem Gegner so viel
 ein, thue ein solches Uebergebot in
 der Wette). — 13. λόγος — εὐπορεῖν
 „welchen Rath, der mir hätte zu
 Gebotestehen müssen“. — 16. ἀφεῖται

„gilt ein für allemal für abgethan“.
 — 18. τάξιν „die Rolle“, Person. —
 20. τὴν προαίρεσιν, mein Streben
 betrachte, nicht den Ausgang wirf
 mir vor. — 23. δηλοῖ. „Diod. 11, 11
 χρὴ γὰρ οὐκ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων
 κρίνειν τοὺς ἀγαθοὺς ἀνδρας, ἀλλ'
 ἐκ τῆς προαιρέσεως· τοῦ μὲν γὰρ
 ἡ τύχη κυρία, τοῦ δ' ἡ προαίρε-

σωτηρίᾳ πράξαντα, καὶ πᾶσι κατασκευάσαντα τὸ πλοῖον ἀφ' ὧν ὑπελάμβανε σωθήσεσθαι, εἶτα χειμῶνι χρησάμενον καὶ πονησάντων αὐτῷ τῶν σκευῶν ἢ καὶ συντριβέντων ὅλως, τῆς ναυαγίας αἰτιῶτο. ἀλλ' οὐτ' ἐκυβέρων τὴν ναῦν, φήσκειν ἄν, ὥσπερ οὐδ' ἐστρατήγουν ἐγώ, οὔτε τῆς τύχης κύριος ἦν, ἀλλ' ἐκείνη τῶν πάντων. 195. ἀλλ' ἐκεῖνο λογίζου καὶ ὄρα, εἰ μετὰ Θηβαίων ἡμῖν ἀγωνιζομένοις οὕτως εἵμαρτο πράξαι, τί χρῆν προσδοκᾶν, εἰ μηδὲ τούτους ἔσχομεν συμμάχους, ἀλλὰ Φιλίππῳ προσέθεντο, ὑπὲρ οὗ τότ' ἐκείνος πάσας ἀφῆκε φωνάς; καὶ εἰ νῦν τριῶν ἡμερῶν ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ὁδὸν τῆς μάχης γενομένης τοσοῦτος κίνδυνος καὶ φόβος περιέσθι τὴν πόλιν, τί ἄν, εἴ που τῆς χώρας ταὐτὸ τοῦτο πάθος συνέβη, προσδοκῆσαι χρῆν; ἄρ' οἶσθ' ὅτι νῦν μὲν στήναι, συνελθεῖν, ἀναπνεῦσαι, πολλὰ μία ἡμέρα καὶ δύο καὶ τρεῖς ἔδωσαν τῶν εἰς σωτηρίαν τῇ πόλει, τότε δ' —, 15 οὐκ ἄξιον εἰπεῖν, ἃ γε μηδὲ πείραν ἔδωκε θεῶν τινὸς εὐνοίας καὶ τῷ προβάλλεσθαι τὴν πόλιν ταύτην τὴν συμμαχίαν, ἥς σὺ κατηγορεῖς. —

199. Ἐπειδὴ δὲ πολὺς τοῖς συμβεβηκόσιν ἔγκειται, βούλομαί τι καὶ παράδοξον εἰπεῖν. καί μου πρὸς Διὸς καὶ θεῶν μηδεῖς 20 τὴν ὑπερβολὴν θαυμάσῃ, ἀλλὰ μετ' εὐνοίας ὃ λέγω θεωρησάτω. εἰ γὰρ ἦν ἅπασι πρόδηλα τὰ μέλλοντα γενήσεσθαι, καὶ προηδέσαν πάντες, καὶ σὺ προὔλεγες, Αἰσχίνη, καὶ διεμαρτύρου βοῶν καὶ κεκραγώς, ὅς οὐδ' ἐφθέγξω, οὐδ' οὕτως ἀποστατέον τῇ πόλει τούτων ἦν, εἴπερ δόξης ἢ προγόνων ἢ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος 25 εἶχε λόγον. 200. νῦν μὲν γε ἀποτυχεῖν δοκεῖ τῶν πραγμάτων, ὃ πᾶσι κοινόν ἐστιν ἀνθρώποις, ὅταν τῷ θεῷ ταῦτα δοκῇ· τότε δ' ἀξιοῦσα προεστάναι τῶν ἄλλων, εἴτ' ἀποσταῖα τούτου, Φιλίππῳ προδεδωκέναι πάντας ἂν ἔσχεν αἰτίαν. εἰ γὰρ ταῦτα προεῖτο ἀκονιτί, περὶ ὧν οὐδένα κίνδυνον ὄντιν' οὐχ ὑπέμει-

σις δοκιμάζεται.“ — 2. πονησάντων — τῶν σκευῶν, als ihm die Geräthschaften übel zugerichtet waren. — 9. πάσας ἀφῆκε φωνάς „alle Register zog“. — 10. τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ist sehr reichlich gerechnet im Interesse des Redners, daher sogleich die Beschränkung folgt. — 13. στήναι, συνελθεῖν, ἀναπνεῦσαι. Nach Philipps Siege machte uns die Entfernung von einem oder zwei oder drei Tagen möglich auf der Flucht Halt zu machen, uns zu sammeln,

wieder Athem zu schöpfen, und Vieles zu unsrer Rettung zu thun. — 15. ἃ γε μηδὲ πείραν ἔδωκε erg. αὐτῶν = ἐς πείραν ἦλθε, was ja auch nicht verwirklicht wurde. — 16. τῷ προβάλλεσθαι, das Bündniss wurde wie ein schützender Schild vorgestreckt. — 18. ἔγκειται, er urgirt die Ereignisse, das thatsächliche Resultat meiner Politik. — 26. ταῦτα = τὸ ἀποτυχεῖν, wenn Gott es so will. — 27. ἀποσταῖα τούτου, und dann plötzlich die Hegemonie auf-

ναν οἱ πρόγονοι, τίς οὐχὶ κατέπτυσεν ἂν σοῦ; μὴ γὰρ τῆς πό-
 λεως γε, μῆδ' ἐμοῦ. 201. τίσι δ' ὀφθαλμοῖς πρὸς Διὸς ἑωρῶ-
 μεν ἂν τοὺς εἰς τὴν πόλιν ἀνθρώπους ἀφικνουμένους, εἰ τὰ
 μὲν πράγματ' εἰς ὅπερ νυνὶ περιέστη, ἡγεμῶν δὲ καὶ κύριος
 ἦρέθη Φίλιππος ἀπάντων, τὸν δ' ὑπὲρ τοῦ μὴ γενέσθαι ταῦτ' 5
 ἀγῶνα ἔτεροι χωρὶς ἡμῶν ἦσαν πεπονημένοι, καὶ ταῦτα μηδε-
 πώποτε τῆς πόλεως ἐν τοῖς ἐμπροσθε χρόνοις ἀσφάλειαν ἄδοξον
 μᾶλλον ἢ τὸν ὑπὲρ τῶν καλῶν κίνδυνον ἡρημένης. 202. τίς
 γὰρ οὐκ οἶδεν Ἑλλήνων, τίς δὲ βαρβάρων, ὅτι καὶ παρὰ Θη-
 βαίων καὶ παρὰ τῶν ἐτι τούτων πρότερον ἰσχυρῶν γενομένων 10
 Λακεδαιμονίων καὶ παρὰ τοῦ Περσῶν βασιλέως μετὰ πολλῆς
 χάριτος τοῦτ' ἂν ἀσμένως ἐδόθη τῇ πόλει, ὃ τι βούλεται λα-
 βούσῃ καὶ τὰ ἑαυτῆς ἐχούσῃ τὸ κελεύόμενον ποιεῖν καὶ ἔαν
 ἕτερον τῶν Ἑλλήνων προεστάναι; 203. ἀλλ' οὐκ ἦν ταῦθ', ὥς
 ἔοικε, τοῖς τότε Ἀθηναίοις πάτρια οὐδ' ἀνεκτὰ οὐδ' ἔμφυτα, 15
 οὐδ' ἐδυνήθη πώποτε τὴν πόλιν οὐδεὶς ἐκ παντὸς τοῦ χρόνου
 πείσαι τοῖς ἰσχύουσι μὲν, μὴ δίκαια δὲ πράττουσι προσθεμένην
 ἀσφαλῶς δουλεύειν, ἀλλ' ἀγωνιζομένη περὶ πρωτείων καὶ τιμῆς
 καὶ δόξης κινδυνεύουσα πάντα τὸν αἰῶνα διατετέλεκε. 204. καὶ
 ταῦθ' οὕτω σεμνὰ καὶ προσήκοντα τοῖς ὑμετέροις ἡθεσιν ὑμεῖς 20
 ὑπολαμβάνετε εἶναι, ὥστε καὶ τῶν προγόνων τοὺς ταῦτα πρά-
 ξαντας μάλιστ' ἐπαινεῖτε. εἰκότως· τίς γὰρ οὐκ ἂν ἀγάσαιο
 τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῆς ἀρετῆς, οἳ καὶ τὴν χώραν καὶ τὴν
 πόλιν ἐκλιπεῖν ὑπέμειναν εἰς τὰς τριήρεις ἐμβάντες ὑπὲρ τοῦ
 μὴ τὸ κελεύόμενον ποιῆσαι, τὸν μὲν ταῦτα συμβουλευσάντα 25
 Θεμιστοκλέα στρατηγὸν ἐλόμενοι, τὸν δ' ὑπακούειν ἀποφηνά-
 μενον τοῖς ἐπιταττομένοις Κυρσίλον καταλιθώσαντες, οὐ μόνον
 αὐτόν, ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες αἱ ὑμέτεραι τὴν γυναῖκ' αὐτοῦ.
 205. οὐ γὰρ ἐξήτουν οἱ τότε Ἀθηναῖοι οὔτε ῥήτορα οὔτε στρα-
 τηγὸν δι' ὅτου δουλεύουσιν εὐτυχῶς, ἀλλ' οὐδὲ ζῆν ἡξίου, εἰ 30
 μὴ μετ' ἐλευθερίας ἐξέσται τοῦτο ποιεῖν. ἡγεῖτο γὰρ αὐτῶν
 ἕκαστος οὐχὶ τῷ πατρὶ καὶ τῇ μητρὶ μόνον γεγενῆσθαι, ἀλλὰ
 καὶ τῇ πατρίδι. διαφέρει δὲ τί; ὅτι ὁ μὲν τοῖς γονεῦσι μόνον

gegeben hätte. — 1. μὴ γὰρ κτλ.,
 denn um Gottes Willen nicht die
 Stadt (welche ja betrogen wor-
 den wäre) oder mich (den Unterle-
 genen). — 4. εἰς ὅπερ νυνὶ περι-
 ἔστη, denselben Verlauf wie jetzt

genommen hätten. — 14. προεστάναι,
 die Hegemonie führen. — ὥς ἔοικε,
 wie sich von selbst versteht, wie
 natürlich ist. — 16. ἐκ παντὸς τοῦ
 χρόνου, seit ältester Zeit, von An-
 beginn. — 27. Κυρσίλον. Das Er-

γεγενῆσθαι νομίζων τὸν τῆς εἰμαρμένης καὶ τὸν αὐτόματον θά-
νατον περιμένει, ὁ δὲ καὶ τῇ πατρίδι ὑπὲρ τοῦ μὴ ταύτην ἐπι-
δεῖν δουλεύουσιν ἀποθνήσκειν ἐθελήσει, καὶ φοβερωτέρας ἡγή-
σεται τὰς ὕβρεις καὶ τὰς ἀτιμίας, ἃς ἐν δουλευούσῃ τῇ πόλει.
5 φέρειν ἀνάγκη, τοῦ θανάτου.

206. Εἰ μὲν τοίνυν τοῦτ' ἐπεχείρουν λέγειν, ὥς ἐγὼ προή-
γαγον ὑμᾶς ἄξια τῶν προγόνων φρονεῖν, οὐκ ἔσθ' ὅστις οὐκ ἂν
εἰκότως ἐπιτιμήσειέ μοι. νῦν δ' ἐγὼ μὲν ὑμετέρας τὰς τοιαύτας
προαιρέσεις ἀποφαίνω, καὶ δείκνυμι ὅτι καὶ πρὸ ἐμοῦ τοῦτ'
10 εἶχε τὸ φρόνημα ἡ πόλις, τῆς μέντοι διακονίας τῆς ἐφ' ἐκάστοις
τῶν πεπραγμένων καὶ ἐμαντῶ μετεῖναί φημι, 207. οὗτος δὲ
τῶν ὄλων κατηγορῶν, καὶ κελεύων ὑμᾶς ἐμοὶ πικρῶς ἔχειν ὥς
φόβων καὶ κινδύνων αἰτίῳ τῇ πόλει, τῆς μὲν εἰς τὸ παρὸν τιμῆς
ἐμὲ ἀποστερεῖσαι γλίχεται, τὰ δ' εἰς ἅπαντα τὸν λοιπὸν χρόνον
15 ἐγκώμια ὑμῶν ἀφαιρεῖται. εἰ γὰρ ὥς οὐ τὰ βέλτεστα ἐμοῦ πο-
λιτευσαμένου τουδὶ καταψηφιεῖσθε, ἡμαρτηκέναι δόξετε, οὐ τῇ
τῆς τύχης ἀγνωμοσύνη τὰ συμβάντα παθεῖν. 208. ἀλλ' οὐκ
ἔστιν, οὐκ ἔστιν ὅπως ἡμάρτετε, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὸν ὑπὲρ τῆς
ἀπάντων ἐλευθερίας καὶ σωτηρίας κίνδυνον ἀράμενοι, μὰ τοὺς
20 Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντας τῶν προγόνων καὶ τοὺς ἐν Πλα-
ταιαῖς παραταξαμένους καὶ τοὺς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχήσαντας
καὶ τοὺς ἐπ' Ἀρτεμισίῳ καὶ πολλοὺς ἑτέρους τοὺς ἐν τοῖς δη-
μοσίοις μνήμασι κειμένους ἀγαθοὺς ἄνδρας, οὓς ἅπαντας ὁμοίως
ἡ πόλις τῆς αὐτῆς ἀξιώσασα τιμῆς ἔθαψεν, Αἰσχίνῃ, οὐχὶ τοὺς
25 κατορθώσαντας αὐτοὺς οὐδὲ τοὺς κρατήσαντας μόνους. δικαίως·
ὁ μὲν γὰρ ἦν ἀνδρῶν ἀγαθῶν ἔργον, ἅπασι πέπρακται· τῇ
τύχῃ δ', ἦν ὁ δαίμων ἐνεμεν ἐκάστοις, ταύτῃ κέχρηται. 209.
ἔπειτ', ὧς κατάρατε καὶ γραμματοκύφων, σὺ μὲν τῆς παρὰ του-

eigniss wird bei Herodot. 9, 4 vor das Ausrücken zur Schlacht bei Plataiai verlegt und der Rathsherr Lykides genannt. Andere noch anders.

6. Εἰ μὲν κτλ. Sinn: Wollte ich behaupten, dass erst ich euch zu solcher der Vorfahren würdigen Gesinnung geführt hätte, so würde man das mit Recht übel nehmen können. Nun aber schreibe ich mir nur einen kleinen Theil an der Ausführung des Nöthigen zu. „Der Redner setzt seine Verdienste hier absichtlich auf ein Minimum herab, um das Beneh-

men des Aischines in einem um so grelleren Lichte erscheinen zu lassen.“ — 16. τουδὶ, meinen Clienten Ktesiphon. — 17. ἀγνωμοσύνη, durch Ungunst. — 22. δημοσίοις μνήμασι im Kerameikos, wo die fürs Vaterland Gefallenen von jedem Jahre gemeinsam durch ein Denkmal geehrt wurden. — 25. κατορθώσαντας αὐτούς, nicht die glücklichen Sieger allein. — 28. γραμματοκύφων „Aktenhocker, ἀντὶ τοῦ γραμματέως, ὅτι οἱ γραμματεῖς προκεκυφότες γράφουσιν, Etym. M.“ Aischines war Protokollführer der Volksversamm-

τωνὶ τιμῇς καὶ φιλανθρωπίας ἔμ' ἀποστερηῆσαι βουλόμενος τρο-
 παια καὶ μάχας καὶ παλαιὰ ἔργα ἔλεγες, ὧν τίνος προεδεῖτο
 ὁ παρὼν ἀγὼν οὐτοσί; ἐμὲ δέ, ὃ τρίταγωνιστά, τὸν περὶ τῶν
 πρωτείων σύμβουλον τῇ πόλει παριόντα τὸ τίνος φρόνημα λα-
 βόντ' ἀναβαίνειν ἐπὶ τὸ βῆμ' ἔδει; τὸ τοῦ τούτων ἀνάξια 5
 ἐροῦντος; 210. δικαίως μὲντ' ἂν ἀπέθανον. ἐπεὶ οὐδ' ὑμᾶς, ὃ
 ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀπὸ τῆς αὐτῆς διανοίας δεῖ τὰς τε ἰδίας δίκας
 καὶ τὰς δημοσίας κρίνειν, ἀλλὰ τὰ μὲν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου
 συμβόλαια ἐπὶ τῶν ἰδίων νόμων καὶ ἔργων σκοποῦντας, τὰς
 δὲ κοινὰς προαιρέσεις εἰς τὰ τῶν προγόνων ἀξιώματα ἀποβλέ- 10
 ποντας. καὶ παραλαμβάνειν γε ἅμα τῇ βακτηρίᾳ καὶ τῷ συμ-
 βόλῳ τὸ φρόνημα τὸ τῆς πόλεως νομίζειν ἕκαστον ὑμῶν δεῖ,
 ὅταν τὰ δημόσια εἰσέλῃτε κρινοῦντες, εἴπερ ἄξια ἐκείνων πρᾶτ-
 τειν οἴεσθε χρῆναι.

211. Ἀλλὰ γὰρ ἐμπεσὼν εἰς τὰ πεπραγμένα τοῖς προγόνοις 15
 ὑμῶν ἔστιν ἃ τῶν ψηφισμάτων παρέβην καὶ τῶν πραχθέντων.
 ἐπανελθεῖν οὖν, ὁπόθεν εἰς ταῦτ' ἐξέβην, βούλομαι.

Ὡς γὰρ ἀφικόμεθ' εἰς τὰς Θήβας, κατελαμβάνομεν Φιλίπ-
 που καὶ Θετταλῶν καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων παρόντας πρέσ-
 βεις, καὶ τοὺς μὲν ἡμετέρους φίλους ἐν φόβῳ, τοὺς δ' ἐκείνου 20
 θρασεῖς. ὅτι δ' οὐ νῦν ταῦτα λέγω τοῦ συμφέροντος ἔνεκα
 ἑμαυτῷ, λέγε μοι τὴν ἐπιστολὴν ἣν τότ' ἐπέμψαμεν εὐθύς οἱ
 πρέσβεις. 212. καίτοι τοσαύτη γ' ὑπερβολῇ συκοφαντίας οὗτος
 κέχρηται ὥστ', εἰ μὲν τι τῶν δεόντων ἐπράχθη, τὸν καιρὸν, οὐκ
 ἐμέ φησιν αἴτιον γεγενῆσθαι, τῶν δ' ὡς ἐτέρως συμβάντων 25
 ἀπάντων ἐμὲ καὶ τὴν ἐμὴν τύχην αἰτίαν εἶναι. καὶ ὡς ἔοικεν,
 ὁ σύμβουλος καὶ ῥήτωρ ἐγὼ τῶν μὲν ἐκ λόγου καὶ τοῦ βου-
 λεύσασθαι πραχθέντων οὐδενὸς αὐτῷ συναίτιος εἶναι δοκῶ,
 τῶν δ' ἐν τοῖς ὅπλοις καὶ κατὰ τὴν στρατηγίαν ἀτυχηθέντων

lung gewesen. — 3. ὃ τρίταγωνιστά. Aischines war Anfangs Schauspieler, brachte es aber nicht über den *τρ.*, welcher die unbedeutendsten Rollen gab und bezahlt wurde, was beim *πρωταγωνιστής* nicht der Fall war. Auf letzteres gehen die Worte *περὶ τῶν πρωτείων*, womit Dem. seine eigne Stellung bezeichnet. — 4. τὸ τίνος φρόνημα. Was müsste ich erst für eine hohe Miene annehmen, gegenüber deinen unberechtigten

Schmähungen? — 5. τούτων ἀνάξια geht auf die Vorfahren. — 7. ἀπὸ τῆς αὐτῆς διανοίας, aus denselben Gesichtspunkten beurtheilen. — 8. τὰ — 9. συμβόλαια, die Privathandel über Mein und Dein. — 11. βακτηρίᾳ καὶ τῷ συμβόλῳ. Ein farbiger Stab und eine bronzene Marke sind die Wahrzeichen der athenischen Richter. — 19. τῶν ἄλλων συμμάχων „der Ainiannen, Aitolen, Doloper, Phthioten“. — 25. ὡς ἐτέρως, *secus*, weniger glück-

μόνος αἴτιος εἶναι. πῶς ἂν ὁμότερος συκοφάντης γένοιτ' ἢ καταρατότερος; λέγε τὴν ἐπιστολήν.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

213. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐποιήσαντο τὴν ἐκκλησίαν, προσηγον
ἐκείνους προτέρους διὰ τὸ τὴν τῶν συμμάχων τάξιν ἐκείνους
5 ἔχειν. καὶ παρελθόντες ἐδημηγόρουν πολλὰ μὲν Φίλιππον ἐγκω-
μιάζοντες, πολλὰ δ' ὑμῶν κατηγοροῦντες, πάνθ' ὅσα πάποτ'
ἐναντία ἐπράξατε Θηβαίοις ἀναμιμνήσκοντες. τὸ δ' οὖν κεφάλαιον,
ἡξίου ὦν μὲν εὖ πεπόνθεσαν ὑπὸ Φιλίππου χάριν αὐ-
τοὺς ἀποδοῦναι, ὦν δ' ὑφ' ὑμῶν ἡδίκηντο δίκην λαβεῖν, ὅπο-
10 τέως βούλονται, ἢ διέντας αὐτοὺς ἐφ' ὑμᾶς ἢ συνεμβalόντας
εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ ἐδείκνυσαν, ὡς ᾤοντο, ἐκ μὲν ὧν αὐτοὶ
συνεβούλευον τὰ ἐκ τῆς Ἀττικῆς βοσκήματα καὶ ἀνδράποδα καὶ
τᾶλλ' ἀγαθὰ εἰς τὴν Βοιωτίαν ἦξοντα, ἐκ δὲ ὧν ἡμᾶς ἐρεῖν
ἔφασαν τὰ ἐν τῇ Βοιωτίᾳ διαρπασθισόμενα ὑπὸ τοῦ πολέμου.
15 καὶ ἄλλα πολλὰ πρὸς τούτοις, 214. εἰς ταῦτα δὲ πάντα συντείνου-
ντ' ἔλεγον. ἃ δ' ἡμεῖς πρὸς ταῦτα ἀντείπομεν, τὰ μὲν καθ'
ἕκαστα ἐγὼ μὲν ἀντὶ παντὸς ἂν τιμησαίμην εἰπεῖν τοῦ βίου,
ὑμᾶς δὲ δέδοικα, μὴ παρελθούτων τῶν καιρῶν, ὥσπερ ἂν
εἰ καὶ κατακλυσμὸν γεγενῆσθαι τῶν πραγμάτων ἡγούμενοι,
20 μάταιον ὄχλον τοὺς περὶ τούτων λόγους νομίσῃτε. ὃ τι δ' οὖν
ἐπείδσαμεν ἡμεῖς καὶ ἃ ἡμῖν ἀπεκρίναντο, ἀκούσατε. Λέγε
ταυτὶ λαβών.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ ΘΗΒΑΙΩΝ.

215. Μετὰ ταῦτα τοίνυν ἐκάλουν ὑμᾶς καὶ μετεπέμποντο.
ἐξῆντε, ἐβοηθεῖτε, ἵνα τὰν μέσῃ παραλείπω, οὕτως οἰκείως ὑμᾶς
25 ἐδέχοντο, ὥστ' ἔξω τῶν ὀπλιτῶν καὶ τῶν ἱππέων ὄντων εἰς τὰς
οἰκίας καὶ τὸ ἄστυ δέχεσθαι τὴν στρατιὰν ἐπὶ παῖδας καὶ γυ-
ναῖκας καὶ τὰ τιμιώτατα. καίτοι τρία ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ πᾶ-

lich (opp. ὡς αὐτως). — 4. ἐκείνους, die Gesandten der Philipp befreundeten Staaten. — 11. ἐκ μὲν ὧν — 13. ἦξοντα. Sie bewiesen ihrer Meinung nach deutlich, dass in Folge ihres Planes den Boiotern Vieh und Sklaven und andre werthvolle Dinge aus Attika zufallen würden; „ein wie es scheint auf die belobte

Stumpfsinnigkeit der Thebaner und ihre Unempfänglichkeit für andre als materielle Interessen berechnetes Argument“. — 19. καὶ κατακλυσμόν: „in der Meinung dass, da jene Zeiten vorüber sind, mit ihnen auch gleichsam eine Fluth über diese Dinge hinweggegangen sei (in welcher man Vergangenes ruhen lassen

σιν ἀνθρώποις ἔδειξαν ἐγκώμια Θηβαῖοι καθ' ὑμῶν τὰ κάλλιστα, ἐν μὲν ἀνδρείας¹, ἕτερον δὲ δικαιοσύνης, τρίτον δὲ σωφροσύνης. καὶ γὰρ τὸν ἀγῶνα μεθ' ὑμῶν μᾶλλον ἢ πρὸς ὑμᾶς ἐλόμενοι ποιήσασθαι καὶ ἀμείνους εἶναι καὶ δικαιότερ' ἀξιοῦν ὑμᾶς ἔκριναν Φιλίππου· καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς καὶ παρὰ⁵ πᾶσι δ' ἐν πλείστη φυλακῇ, παιδας καὶ γυναῖκας, ἐφ' ὑμῖν ποιήσαντες σωφροσύνης πίστιν περὶ ὑμῶν ἔχοντες ἔδειξαν. 216. ἐν οἷς πᾶσιν, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ γ' ὑμᾶς ὀρθῶς ἐφάνησαν ἐγνωκότες. οὔτε γὰρ εἰς τὴν πόλιν εἰσελθόντος τοῦ στρατοπέδου οὐδεὶς οὐδὲν οὐδὲ ἀδίκως ὑμῖν ἐνεκάλεσεν· οὕτω σώ-¹⁰ φρονας παρέσχετε ὑμᾶς αὐτούς· δις τε συμπαραταξάμενοι τὰς πρώτας μάχας, τὴν τ' ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ τὴν χειμερινήν, οὐκ ἀμέμπτους μόνον ὑμᾶς αὐτούς, ἀλλὰ καὶ θανυμαστοὺς ἐδείξατε τῷ κόσμῳ, ταῖς παρασκευαῖς, τῇ προθυμίᾳ. ἐφ' οἷς παρὰ μὲν τῶν ἄλλων ὑμῖν ἐρίγνοντο ἔπαινοι, παρὰ δ' ὑμῶν θυσίαι¹⁵ καὶ πομπαὶ τοῖς θεοῖς. 217. καὶ ἔγωγε ἡδέως ἂν ἐροίμην Αἰσχίνην, ὅτε ταῦτ' ἐπράττετο καὶ ζήλου καὶ χαρᾶς καὶ ἐπαίνων ἡ πόλις ἦν μεστή, πότερον συνέθυε καὶ συνευφραίνετο τοῖς πολλοῖς, ἢ λυπούμενος καὶ στένων καὶ δυσμεναίνων τοῖς κοινοῖς ἀγαθοῖς οἴκοι καθῆτο. εἰ μὲν γὰρ παρῇν καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἐξητάζετο, πῶς οὐ δεινὰ ποιεῖ, μᾶλλον δ' οὐδ' ὅσια, εἰ ὦν ὡς ἀρίστων αὐτὸς τοὺς θεοὺς ἐποίησατο μάρτυρας, ταῦθ' ὡς οὐκ ἄριστα νῦν ὑμᾶς ἀξιοῖ ψηφίσασθαι τοὺς ὁμωμοκότας τοὺς θεοὺς; εἰ δὲ μὴ παρῇν, πῶς οὐκ ἀπολωλέναι πολλάκις ἐστὶ δίκαιος, εἰ ἐφ' οἷς ἔχαιρον οἱ ἄλλοι, ταῦτα ἐλυπεῖτο ὀρῶν;²⁰ Λέγε δὴ καὶ ταῦτα τὰ ψηφίσματά μοι.

ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ ΘΥΣΙΩΝ.

218. Οὐκοῦν ἡμεῖς μὲν ἐν θυσίαις ἤμεν τότε, Θηβαῖοι δ' ἐν τῷ δι' ἡμᾶς σεσῶσθαι νομίζειν, καὶ περιειστήκει τοῖς βοη-

müsse)⁶. — 1. ἔδειξαν ἐγκώμια, ertheilen euch (durch die That) dreifaches Lob. — 7. σωφροσύνης πίστιν, Vertrauen auf eure Ehrbarkeit. — 12. ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ, wahrscheinlich dem Kephissos, χειμερινήν die winterliche, vielleicht weil sie bei dem für Athener ungewohnten Frostwetter in gebirgigen Theilen von Phokis stattfand. Denn in die Winterzeit fällt auch das erstre Gefecht.

Indessen haben wir über diese Begebenheiten keine nähere Kunde. — 21. εἰ ὦν — 22. θεοὺς. Sinn: wie, handelt er nicht schändlich oder vielmehr gottlos, wenn er damals hiebei die Götter zu Zeugen anrief als zu einer Segnung, und jetzt verlangt, dass ihr bei eurem Eide vor den Göttern dasselbe für einen Unsegen erklären sollt? — 23. περιειστήκει, die Sache wandte sich so dass die, wel-

θείας δεήσεσθαι δοκοῦσιν ἅφ' ὧν ἔπραττον οὗτοι, αὐτοὺς βοηθεῖν ἑτέροις ἐξ ὧν ἐπείσθητ' ἐμοί. ἀλλὰ μὴν οἷας τότε ἡφίει φωνὰς ὁ Φίλιππος καὶ ἐν οἷαις ἦν ταραχαῖς ἐπὶ τούτοις, ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τῶν ἐκείνου μαθήσεσθε ὧν εἰς Πελοπόννησον ἔπεμ-
 5 πεν. καὶ μοι λέγε ταύτας λαβὼν, ἵν' εἰδῇτε ἡ ἐμὴ συνέχεια καὶ πλάνοι καὶ ταλαιπωρίαί καὶ τὰ πολλὰ ψηφίσματα, ἃ νῦν οὗτος διέσυρε, τί ἀπειργάσατο.

219. Καίτοι πολλοὶ παρ' ὑμῖν, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, γερόνασι ῥήτορες ἔνδοξοι καὶ μεγάλοι πρὸ ἐμοῦ, Καλλίστρατος ἐκεῖνος,
 10 Ἀριστοφῶν, Κέφαλος, Θρασύβουλος, ἕτεροι μυρίοι· ἀλλ' ὅμως οἷδεις πῶποτε τούτων διὰ παντὸς ἔδωκεν ἑαυτὸν εἰς οὐδὲν τῇ πόλει, ἀλλ' ὁ μὲν γράφων οὐκ ἂν ἐπρέσβευσεν, ὁ δὲ πρεσβεύων οὐκ ἂν ἔγραψεν. ὑπέλειπε γὰρ αὐτῶν ἕκαστος ἑαυτῷ ἅμα μὲν ῥαστώνην, ἅμα δ', εἴ τι γένοιτ', ἀναφοράν. 220. τί
 15 οὖν; εἴποι τις ἂν, σὺ τοσοῦτον ὑπερῆρας τοὺς ἄλλους ῥώμῃ καὶ τόλμῃ, ὥστε πάντα ποιεῖν αὐτός; οὐ ταῦτα λέγω, ἀλλ' οὕτως ἐπεπείσμην μέγαν εἶναι τὸν κατειληφότα κίνδυνον τὴν πόλιν, ὥστ' οὐκ ἐδόκει μοι χώραν οὐδὲ πρόνοιαν οὐδεμίαν τῆς ἰδίας ἀσφαλείας διδόναι, ἀλλ' ἀγαπητὸν εἶναι, εἰ μηδὲν παραλιπῶν
 20 τις ἃ δεῖ πράξειεν. 221. ἐπεπείσμην δ' ὑπὲρ ἑμαυτοῦ, τυχὸν μὲν ἀναισθητῶν, ὅμως δ' ἐπεπείσμην, μήτε γράφοντ' ἂν ἐμοῦ γράφαι βέλτιον μηδένα, μήτε πράττοντα πράξει, μήτε πρεσβεύοντα πρεσβεῦσαι προθυμότερον μηδὲ δικαιότερον. διὰ ταῦτα ἐν πᾶσιν ἑμαυτὸν ἔταττον.

che nach des Aischines Machinationen schienen um Hülfe bitten zu müssen, jetzt selber Andern helfen konnten in Folge der Annahme meines Rathes. — 4. εἰς Πελοπόννησον, an seine dortigen Verbündeten: Arkader, Eleier, Messenier, Argeier. — 9. Καλλίστρατος bedeutender Staatsmann zur Zeit der thebanischen Hegemonie, welchen Dem. Anfangs zum Vorbilde nahm. Ἀριστοφῶν aus derselben Zeit (ein andrer am Ende des pelop. Krieges) rühmte sich 75 Mal παρανόμων verklagt und nie verurtheilt zu sein; während Κέφαλος stolz darauf war, trotz vieler eignen Anträge nie angeklagt zu

werden. — 11. εἰς οὐδὲν, bei irgend einer Angelegenheit. — 12. ὁ μὲν γράφων οὐκ ἂν ἐπρ. wenn einer Anträge machte, dann ging er nicht als Gesandter. — 14. εἴ τι γένοιτ' „euphemistisch, si quid accidisset, für den Nothfall“. — ἀναφοράν, einen Rückzug. — 18. χώραν — 19. διδόναι, keinen Raum (zur Ausführung), oder auch nur Gedanken (zu Plänen) für die eigne Sicherheit gestatten. — 20. ἐπεπείσμην κτλ. Ich hegte von mir die Ueberzeugung, vielleicht nur aus Stumpfsinn. — 23. ἑμαυτὸν ἔταττον, stellte ich meine Person hin.

VII. ALEXANDER DER GROSSE.

1. Die Jugend Alexanders (Plut. Alex. 3. 4. 5. 14. 23).

3. Ἐγγενήθη ὁ Ἀλέξανδρος ἱσταμένου μηνὸς Ἑκατομβαιῶνος, ὃν Μακεδόνες Λῶον καλοῦσιν, ἔκτη, καθ' ἣν ἡμέραν ὁ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος ἐνεπρόσθη νεῶς· ὃ γ' Ἡγησίας ὁ Μάγνης ἐπιπεφώνηκεν ἐπιφώνημα κατασβέσαι τὴν πυρκαϊὰν ἐκείνην ὑπὸ ψυχρίας δυνάμενον· εἰκότως γὰρ ἔφη καταφλεχθῆναι τὸν 5 νεῶν τῆς Ἀρτέμιδος ἀσχολουμένης περὶ τὴν Ἀλεξάνδρου μαίωσιν. ὅσοι δὲ τῶν μάγων ἐν Ἐφέσῳ διατρέβοντες ἔτυχον, τὸ περὶ τὸν νεῶν πάθος ἡγούμενοι πάθους ἐτέρου σημεῖον εἶναι, διέθεον τὰ πρόσωπα τυπτόμενοι καὶ βοῶντες ἅτην ἅμα καὶ συμφορὰν μεγάλην τῇ Ἀσίᾳ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τετοκέναι. 10 Φιλίππῳ δὲ ἄρτι Ποτίδαιαν ἡρηκότι τρεῖς ἦγον ἀγγελίαι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον· ἡ μὲν Ἰλλυριοὺς ἠττάσθαι μάχῃ μεγάλη διὰ Παρμενίανος, ἡ δὲ Ὀλυμπάσιν ἱππῶ κέλῃτι νενικηκέναι, τρίτη δὲ περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου γενέσεως. ἐφ' οἷς ἡδόμενον, ὥς εἰκός, ἔτι μᾶλλον οἱ μάντις ἐπῆραν ἀποφαινόμενοι τὸν 15 παῖδα τρισὶ νίκαις συγγεγεννημένον ἀνίκητον ἔσεσθαι.

4. Τὴν μὲν οὖν ἰδέαν τοῦ σώματος οἱ Λυσιππεῖοι μάλιστα τῶν ἀνδριάντων ἐμφαίνουσιν, ὅφ' οὗ μόνου καὶ αὐτὸς ἡξίον πλάττεσθαι. καὶ γὰρ μάλισθ', ἃ πολλοὶ τῶν διαδόχων ὕστερον καὶ τῶν φίλων ἀπεμιμοῦντο, τὴν τε ἀνάτασιν τοῦ αὐχένος εἰς 20 εὐώνυμον ἡσυχῇ κεκλιμένου καὶ τὴν ὑγρότητα τῶν ὀμμάτων διατετήρηκεν ἀκριβῶς ὁ τεχνίτης. Ἀπελλῆς δὲ γράφων τὸν κεραυνοφόρον οὐκ ἐμιμήσατο τὴν χροάν, ἀλλὰ φαιότερον καὶ

1. Ἑκατομβαιῶνος. Plutarch irrt; Al. muss vielmehr im Boedromion (Mitte September bis October 356) geboren sein. — 4. ἐπιφώνημα — 5. δυνάμενον, ein Aufruf frostig genug um den Brand zu löschen. — 7. τῶν μάγων, allgemeiner Ausdruck für asiatische Priester. Die Perser stellten die ephesische Artemis ihrer Anaitis gleich.

20. ἀνάτασιν τοῦ αὐχένος εἰς εὐ-

ώνυμον, das Aufziehen des Nackens mit leiser Wendung nach der linken Seite hin, wobei der aufwärts zum Himmel gerichtete Blick noch hätte hervorgehoben werden können, den unter andern ein schönes Epigramm andeutet: Ἀνδασοῦντι δ' εἰοικεν ὁ χαλκεὺς εἰς Δία· λεύσσαν· Γᾶν ὅπ' ἐμοὶ τίθειμαι, Ζεῦ, σὺ δ' Ὀλυμπον ἔχει. (Auch noch vorhandne Statuen und Büsten drücken dies

πεπινωμένον ἐποίησεν. ἦν δὲ λευκός, ὥς φασιν· ἡ δὲ λευκότης ἐπεφοίνισσεν αὐτοῦ περὶ τὸ στῆθος μάλιστα καὶ τὸ πρόσωπον. ὅτι δὲ τοῦ χρωτὸς ἥδιστον ἀπέπνει καὶ τὸ στόμα κατεῖχεν εὐωδία καὶ τὴν σάρκα πᾶσαν, ὥστε πληροῦσθαι τοὺς χιτωνίσκους, ἀνέγνωμεν ἐν ὑπομνήμασιν Ἀριστοξενείοις. ἔτι δὲ ὄντος αὐτοῦ παιδὸς ἥ τε σφροσύνη διεφαίνετο τῷ πρὸς τὰλλα ῥαгдаῖον ὄντα καὶ φερόμενον σφοδρῶς ἐν ταῖς ἡδοναῖς ταῖς περὶ τὸ σῶμα δυσκίνητον εἶναι καὶ μετὰ πολλῆς προότητος ἵπτεσθαι τῶν τοιούτων, ἥ τε φιλοτιμία παρ' ἡλικίαν ἐμβριθὲς

⁵ εἶχε τὸ φρόνημα καὶ μεγαλόψυχον. οὔτε γὰρ ἀπὸ παντὸς οὔτε πᾶσαν ἡγάπα δόξαν, ὥς Φίλιππος λόγου τε δεινότητι σοφιστικῶς καλλωπιζόμενος καὶ τὰς ἐν Ὀλυμπίᾳ νίκας τῶν ἀρμάτων ἐγκαράττων τοῖς νομίσμασιν, ἀλλὰ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀποπειρωμένων, εἰ βούλοιτ' ἂν Ὀλυμπίασιν ἀγωνίσασθαι στάδιον,

¹⁰ ἦν γὰρ ποδῶκης, „Εἰ γε“ ἔφη „βασιλεῖς ἔμελλον ἔξειν ἀνταγωνιστάς.“ φαίνεται δὲ καὶ καθόλου πρὸς τὸ τῶν ἀθλητῶν γένος ἀλλοτριῶς ἔχων· πλείστους γέ τοι θεῖς ἀγῶνας οὐ μόνον τραγῶδων καὶ αὐλητῶν καὶ κιθαρωδῶν, ἀλλὰ καὶ ῥαψωδῶν, θήρας τε παντοδαπῆς καὶ ῥαβδομαχίας, οὔτε πυγμῆς

¹⁵ οὔτε παγκρατίου μετὰ τινος σπουδῆς ἔθηκεν ἄθλον.

5. Τοὺς δὲ παρὰ τοῦ Περσῶν βασιλέως πρέσβεις ἦκοντας ἀποδημοῦντος Φιλίππου ξενίζων καὶ γενόμενος συνήθης οὕτως ἐχειρώσατο τῇ φιλοφροσύνῃ καὶ τῷ μηδὲν ἐρώτημα παιδικὸν ἐρωτῆσαι μηδὲ μικρόν, ἀλλ' ὁδῶν τε μήκη καὶ πορείας τῆς ἄνω

²⁵ τρόπον ἐκπυνθάνεσθαι, καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, ὅποῖος εἴη πρὸς τοὺς πολέμους, καὶ τίς ἡ Περσῶν ἀλκὴ καὶ δύναμις, ὥστε θαυμάζειν ἐκείνους καὶ τὴν λεγομένην Φιλίππου δεινότητα μηδὲν ἡγεῖσθαι πρὸς τὴν τοῦ παιδὸς ὁρμὴν καὶ μεγαλοπραγμοσύνην. ὁσάκις γοῦν ἀπαγγελλθείη Φίλιππος ἡ πόλιν

³⁰ ἔνδοξον ἤρηκώς ἢ μάχην τινὰ περιβόητον νενικηκώς, οὐ πάνυ φαιδρὸς ἦν ἀκούων, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἡλικιώτας ἔλεγεν „ὦ

vortrefflich aus.) — 1. πεπινωμένον, gebräunt. Der grosse Maler Apelles nahm sich diese Freiheit offenbar um des Effectes willen. In den pompejanischen Gemälden sind alle männlichen Körper bräunlich und so dunkel, wie sie etwa bei Athleten und halbnackten Lastträgern südlicher Länder zu sein pfe-

gen. — 5. ὑπομνήμασιν, den Memoiren eines sonst nicht bekannten Begleiters Al. — Constr. διεφαίνετο τῷ ἐν ταῖς ἡδ. δυσκίνητον εἶναι. — 9. παρὰ τὴν ἡλικίαν praeler aetatem. — 19. ῥαβδομαχίαι, Scheingefechte mit hölzernen Stäben anstatt der Waffen, zur Uebung oder als Schauspiel; vgl. Liv. 26, 51, 4.

παῖδες, πάντα προλήψεται ὁ πατήρ· ἐμοὶ δὲ οὐδὲν ἀπολείψει μεθ' ὑμῶν ἔργον ἀποδείξασθαι μέγα καὶ λαμπρόν.“

14. Εἰς δὲ τὸν Ἴσθμὸν τῶν Ἑλλήνων συλλεγόντων καὶ ψηφισαμένων ἐπὶ Πέρσας μετ' Ἀλεξάνδρου στρατεύειν ἡγεμὼν ἀνυγορεύθη. πολλῶν δὲ καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ φιλοσόφων⁵ ἀπηντηκόντων αὐτῷ καὶ συνηδομένων, ἥλιψε καὶ Διογένην τὸν Σινωπέα ταῦτ' οὐκ ἐποίησεν διατρίβοντα περὶ Κόρινθον. ὥς δὲ ἐκεῖνος ἐλάχιστον Ἀλεξάνδρου λόγον ἔχων ἐν τῷ Κρανείῳ σχολὴν ἤγειν, αὐτὸς ἐπορεύετο πρὸς αὐτόν· ἔτυχε δὲ κατακαίμενος ἐν ἡλίῳ. καὶ μικρὸν μὲν ἀνεκάθισεν ἀνθρώπων τοσούτων¹⁰ ἐπερχομένων καὶ διέβλεψεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. ὥς δὲ ἐκεῖνος ἀσπασάμενος καὶ προσειπὼν αὐτὸν ἠρώτησεν, εἴ τινος τυγχάνει δεόμενος „Μικρόν“ εἶπεν „ἀπὸ τοῦ ἡλίου μετὰσθηθι.“ πρὸς τοῦτο λέγεται τὸν Ἀλέξανδρον οὕτω διατεθῆναι καὶ θαυμάσαι καταφρονηθέντα τὴν ὑπεροψίαν καὶ τὸ μέγεθος τοῦ ἀν-¹⁵δρός, ὥστε τῶν περὶ αὐτόν, ὥς ἀπήεσαν, διαγελόντων καὶ σκαπτόντων „Ἀλλὰ μὴν ἐγώ“ εἶπεν „εἰ μὴ Ἀλέξανδρος ἦμην, Διογένης ἂν ἦμην.“ Βουλόμενος δὲ τῷ θεῷ χρήσασθαι περὶ τῆς στρατείας ἦλθεν εἰς Δελφούς· καὶ κατὰ τύχην ἡμερῶν ἀποφράδων οὐσῶν, ἐν αἷς οὐ νενόμισται θεμιστεῦναι, πρῶτον²⁰ μὲν ἔπεμπε παρακαλῶν τὴν πρόμαντιν. ὥς δὲ ἀρνούμενης καὶ προῖσχομένης τὸν νόμον αὐτὸς ἀναβάς βίᾳ πρὸς τὸν ναὸν εἵλκεν αὐτήν, ἣ δὲ ὥσπερ ἐξητημένη τῆς σπουδῆς εἶπεν· „Ἀνίκητος εἶ, ὦ παῖ,“ τοῦτο ἀκούσας Ἀλέξανδρος οὐκέτι ἔφη χρήζειν ἐτέρου μαντεύματος, ἀλλ' ἔχειν ὃν ἐβούλετο παρ' αὐτῆς²⁵ χρησμόν.

23. Ἦν δὲ καὶ πρὸς οἶνον ἦττον ἢ ἐδόκει καταφερέης. ἔδοξε δὲ διὰ τὸν χρόνον, ὃν οὐ πίνων μᾶλλον ἢ λαλῶν εἵλκεν ἐφ' ἐκάστης κύλικος, αἰεὶ μακρόν τινα λόγον διατιθέμενος, καὶ ταῦτα πολλῆς σχολῆς οὐσης. ἐπεὶ πρὸς γε τὰς πράξεις οὐκ³⁰ οἶνος ἐκείνου, οὐχ ὕπνος, οὐ παιδιὰ τις, οὐ γάμος, οὐ θέα, καθάπερ ἄλλους στρατηγούς, ἐπέσχε. δημοῖ δὲ ὁ βίος, ὃν βιώσας βραχὺν παντάπασι, πλείστων καὶ μεγίστων πράξεων ἐνέ-

3. συλλεγόντων, nach der Zerstörung von Theben im J. 335. — 8. ἐν τῷ Κρανείῳ, der prächtigen Vorstadt von Korinth. — 17. ἦμην, selbne und spätere Form für ἦν. — 20. ἀποφράδων, dies nefasti, ver-

botene Tage. — 23. ἐξητημένη τῆς σπουδῆς, in ihrem Streben unterlegen.

27. καὶ πρὸς οἶνον, ausser der Mässigkeit in andern Beziehungen. — 29. καὶ ταῦτα πολλῆς, und zwar

πλησεν. ἐν δὲ ταῖς σχολαῖς πρῶτον μὲν ἀναστὰς καὶ θύσας
 τοῖς θεοῖς εὐθὺς ἡρίστα καθήμενος· ἔπειτα διημέρευε κυ-
 νηγῶν ἢ δικάζων ἢ συντάττων τι τῶν πολεμικῶν ἢ ἀναγινώ-
 σκων. εἰ δὲ ὁδὸν βαδίζοι μὴ λίαν ἐπείγουσαν, ἐμάνθανεν ἅμα
 5 πορευόμενος ἢ τοξενεῖν ἢ ἐπιβαίνειν ἄρματος ἐλαυνομένου καὶ
 ἀποβαίνειν. πολλάκις δὲ παίζων καὶ ἀλώπεκας ἐθῆρνε καὶ
 ὄρνιθας, ὥς ἔστι λαβεῖν ἐκ τῶν ἐφημερίδων. καταλύσας δὲ
 καὶ τρεπόμενος πρὸς λουτρὸν ἢ ἄλειμμα, τοὺς ἐπὶ τῶν σιτο-
 ποιῶν καὶ μαγείρων ἀνέκρινεν, εἰ τὰ πρὸς τὸ δεῖπνον εὐτρε-
 10 πῶς ἔχουσι. καὶ δειπνεῖν μὲν ὁψὲ καὶ σκότους ἤδη κατακλινό-
 μενος ἤρχετο, θαυμαστὴ δὲ ἦν ἡ ἐπιμέλεια καὶ περιβλεψίς ἐπὶ
 τῆς τραπέζης, ὅπως μὴδὲν ἀνίσως μὴδὲ ὀλιγώρως διανέμοιτο·
 τὸν δὲ πότον, ὥσπερ εἴρηται, μακρὸν ὑπὸ ἀδολεσχίας ἐξέτεινε.
 καὶ τᾶλλα πάντων ἡδιστος ὦν βασιλέων συνεῖναι καὶ χάριτος
 15 οὐδემιάς ἀμοιρῶν, τότε ταῖς μεγαλαυχίαις ἀηδὴς ἐγίνετο καὶ
 λίαν στρατιωτικός, αὐτὸς τε πρὸς τὸ κομπῶδες ὑποφερόμενος
 καὶ τοῖς κόλαξιν ἑαυτὸν ἀνεικῶς ἱππᾶσιμον, ὅφ' ὧν οἱ χαριέ-
 στεροι τῶν παρόντων ἐπετρίβοντο, μῆτε ἀμιλλᾶσθαι τοῖς κόλαξι
 μῆτε λείπεσθαι βουλόμενοι τῶν αὐτῶν ἐπαίνων. τὸ μὲν γὰρ
 20 αἰσχρὸν ἐδόκει, τὸ δὲ κίνδυνον ἔφερε. μετὰ δὲ τὸν πότον
 λουσάμενος ἐκάθεινδε πολλάκις μέγρι μέσης ἡμέρας· ἔστι δ'
 ὅτε καὶ διημέρευεν ἐν τῷ καθεύδειν. αὐτὸς μὲν οὖν καὶ ὅψων
 ἐγκρατὴς ἦν, ὥστε καὶ τὰ σπανιώτατα πολλάκις τῶν ἀπὸ θα-
 λάττης αὐτῷ κομιζομένων ἀκροδρῶν καὶ ἰχθύνων ἐκάστῳ δια-
 25 πεμπόμενος τῶν ἐταίρων πολλάκις ἑαυτῷ μόνῳ μὴδὲν καταλι-
 πεῖν· τὸ μέντοι δεῖπνον ἦν αἰὲν μεγαλοπρεπές, καὶ τοῖς εὐτυ-
 χήμασι τῆς δαπάνης ἅμα συνανυξομένης τέλος εἰς μυρίας δρα-
 χμὰς προῆλθεν. ἐνταῦθα δὲ ἔσθη, καὶ τοσοῦτον ὠρίσθη τελεῖν
 τοῖς ὑποδεχομένοις Ἀλέξανδρον.

nur wenn er viel Musse hatte. —
 3. συντάττων, anordnend, von Re-
 gierungsgeschäften. — 7. ἐφημερίδες,
 die Tagebücher, welche bei Hofe über
 das Privatleben des Königs geführt

wurden; *acta diurna*. — καταλύ-
 σας, wenn er ins Quartier kam. —
 17. ἑαυτὸν ἀνεικῶς ἱππᾶσιμον, d.
 h. er liess sich von Schmeichlern
 missbrauchen.

2. Die Schlacht am Granikos 334

(Arrian. Anab. I, 13—16).

Von den zahlreichen Schriftstellern, welche die Thaten Alexanders schon bei seinen Lebzeiten behandelten, ist uns keiner übrig geblieben. Den ersten Platz unter allen diesen nahmen ein Ptolemaios ὁ Λάγος, einer der Generale Alexanders, dazu sein persönlicher Freund und Vertrauter, und später bekanntlich Gründer der ägyptischen Dynastie, ein Mann, welcher also die Wahrheit zu wissen durchaus im Stande war und, nach seinem sonstigen Charakter zu urtheilen, auch ziemlich rücksichtslos geschrieben haben mag; — und Aristobulos, wie es scheint, ein Techniker im Kriegsbau, und als solcher Begleiter des Königs auf seinen Zügen, der erst im hohen Alter sein Werk herausgab. Ueber den Verlust der beiden, relativ glaubwürdigsten Schriften aber vermag uns einigermassen zu trösten das erhaltene Werk des Arrianos aus Nikomedeia in Bithynien, welcher unter Hadrian und den Antoninen blühte und im römischen Reiche mehrere hohe Staatsämter, worunter auch das Consulat, verwaltete, namentlich aber langjähriger Statthalter von Kappadokien war. Ausgerüstet mit der ganzen philosophisch-rhetorischen Bildung seiner Zeit, warf er sich insbesondere auf historische und antiquarische Studien, als deren Früchte er uns (ausser einer verloren gegangenen Geschichte seines Heimathlandes Bithynien) eine Beschreibung von Indien, eine Küstenfahrt um das schwarze Meer, eine *Τέχνη τακτική*, d. h. eine Darstellung des altgriechischen Kriegswesens, und die *Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου* hinterlassen hat. In dieser letztern sucht er mit einer, so weit das überhaupt möglich war, dem Xenophon entlehnten Einfachheit und Klarheit (er nannte sich selber häufig den jüngern Xenophon) die Thaten des grossen Königs hauptsächlich aus dem militärischen Gesichtspunkte darzustellen, wobei er als seine Hauptquellen die eben angeführten nennt. Die kritische Forschung einerseits und die Anschaulichkeit seiner Schilderungen der Kriegsoperationen andererseits, welche den Sachverständigen überall verrathen, verleihen seiner Geschichte einen bedeutenden Werth und sind namentlich Vorzüge, welche dem gelesensten der Biographen Alexanders, dem schwülstigen Rhetor Q. Curtius Rufus (dessen Zeit sehr streitig), gänzlich abgehen.

13. Ἐν τούτῳ δὲ Ἀλέξανδρος προὔχωρει ἐπὶ τὸν Γρανικὸν ποταμὸν συντεταγμένῳ τῷ στρατῷ, διπλὴν μὲν τὴν φάλαγγα τῶν ὀπλιτῶν τάξας, τοὺς δὲ ἱππέας κατὰ τὰ κέρατα ἄγων, τὰ σκευοφόρα δὲ κατόπιν ἐπιτάξας ἔπεσθαι τοὺς δὲ

2. συντεταγμένῳ, in geschlossenen Massen, obwohl noch nicht zur Schlacht geordnet. — διπλὴν, in zwei Abtheilungen nebeneinander, Historisches Quellenbuch I, 2.

προκατασκευομένους τὰ τῶν πολεμίων ἤγεν αὐτῷ Ἡγέλοχος, ἱππέας μὲν ἔχων τοὺς σαρισσοφόρους, τῶν δὲ ψιλῶν ἐς πεντακοσίους. καὶ Ἀλέξανδρός τε οὐ πολὺ ἀπέιχε τοῦ Γρανικοῦ καὶ οἱ ἀπὸ τῶν σκοπῶν σπουδῇ ἐλαύνοντες ἀπήγγελλον ἐπὶ τῷ
 5 Γρανικῷ πέραν τοὺς Πέρσας ἐφεστάναι τεταγμένους ὡς ἐς μάχην. ἔνθα δὴ Ἀλέξανδρος μὲν τὴν στρατιὰν πᾶσαν συνέτα-
 τεν ὡς μαχουμένους· Παρμενίων δὲ προσελθὼν λέγει Ἀλεξάν-
 δρῳ τάδε.

Ἐμοὶ δοκεῖ, βασιλεῦ, ἀγαθὸν εἶναι ἐν τῷ παρόντι κατα-
 10 στρατοπεδεῦσαι ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τῇ ὄχθῃ ὡς ἔχομεν. τοὺς γὰρ πολεμίους οὐ δοκῶ τολμήσειν πολὺ τῶν πεζῶν λειπομένους πλησίον ἡμῶν ἀνλίσθῃναι, καὶ ταύτῃ παρέξειν ἔωθεν εὐπετῶς τῷ στρατῷ διαβαλεῖν τὸν πόρον· ὑποφθάσομεν γὰρ αὐτοὶ περάσαντες πρὶν ἐκείνους ἐς τάξιν καθίστασθαι. νῦν δὲ οὐκ
 15 ἀκινδύνως μοι δοκοῦμεν ἐπιχειρήσειν τῷ ἔργῳ, ὅτι οὐχ οἶόν τε ἐν μετώπῳ διὰ τοῦ ποταμοῦ ἄγειν τὸν στρατόν. πολλὰ μὲν γὰρ αὐτοῦ ὀρᾷται βαθεά, αἱ δὲ ὄχθαι αὐταὶ ὀρᾷς ὅτι ὑπερύψηλοι καὶ κρημνώδεις εἰσὶν αἱ αὐτῶν· ἀτάκτως τε οὖν καὶ κατὰ κέρας, ἤπερ ἀσθενέστατον, ἐκβαίνουσιν ἐπικείμενοι ἐς
 20 φάλαγγα συντεταγμένοι τῶν πολεμίων οἱ ἱππεῖς· καὶ τὸ πρῶτον σφάλμα ἐς τε τὰ παρόντα χαλεπὸν καὶ ἐς τὴν ὑπερπαντός τοῦ πολέμου κρίσιν σφαλερόν.

Ἀλέξανδρος δέ, Ταῦτα μὲν, ἔφη, ὦ Παρμενίων, γινώσκω· αἰσχύνομαι δέ, εἰ τὸν μὲν Ἑλλήσποντον διέβην εὐπετῶς,
 25 τοῦτο δέ, σμικρὸν ῥεῦμα, οὕτω τῷ ὀνόματι τὸν Γρανικὸν ἐκφανλίσας, εἰρξει ἡμᾶς τοῦ μὴ οὐ διαβῆναι ὡς ἔχομεν. καὶ τοῦτο οὐτε πρὸς Μακεδόνων τῆς δόξης οὐτε πρὸς τῆς ἐμῆς ἐς τοὺς κινδύνους ὀξύτητος ποιοῦμαι· ἀναθαρρήσειν τε δοκῶ τοὺς Πέρσας ὡς ἀξιωμαχοὺς Μακεδόσιν ὄντας, ὅτι οὐδὲν ἄξιον τοῦ
 30 σφῶν δέους ἐν τῷ παραντίκῳ ἔπαθον.

14. Ταῦτα εἰπὼν Παρμενίωνα μὲν ἐπὶ τὸ εὐώνυμον κέρας πέμπει ἡγησόμενον, αὐτὸς δὲ ἐπὶ τὸ δεξιὸν παρήγεν. προετάχθησαν δὲ αὐτῷ τοῦ μὲν δεξιοῦ Φιλώτας ὁ Παρμενίωνος, ἔχων

um sie besser zusammen zu halten. — 2. σαρισσοφόρους, eine leichte Reiterei mit den langen Speeren, aus Thrakern gebildet. — 12. καὶ ταύτῃ, und deshalb. — 16. ἐν μετώπῳ, „in ausgedehnter Schlachtlinie“. — 19. ἤπερ ἀσθενέστατον, wie es am un-

sichersten geschieht. — 22. σφαλερόν, gefährlich, bedenklich. — 25. ἐκφανλίσας, herabsetzend. — 27. πρὸς τῆς δόξης, angemessen dem Ruhme.

32. παρήγε. sc. τὸν ἵππον. — προετάχθησαν τοῦ „nahmen die erste Stelle ein im —, ἐπετάχθη, zunächst

τοὺς ἐταίρους τοὺς ἱππέας καὶ τοὺς τοξότας καὶ τοὺς Ἀγριᾶνας τοὺς ἀκοντιστάς· Ἀμύντας δὲ ὁ Ἀρραβαίου τοὺς τε σαρισοφόρους ἱππέας ἔχων Φιλῶτα ἐπετάχθη καὶ τοὺς Παίονας καὶ τὴν ἰλὴν τὴν Σωκράτους. ἐχόμενοι δὲ τούτων ἐτάχθησαν οἱ ὑπάσπισται τῶν ἐταίρων, ὧν ἡγεῖτο Νικάνωρ ὁ Παρμενίωνος· ἐπὶ δὲ τούτοις ἡ Περδίκκου τοῦ Ὀρόντου φάλαγξ· ἐπὶ δὲ ἡ Κοῖνου τοῦ Πολεμοκράτους· ἐπὶ δὲ ἡ Κρατέρου τοῦ Ἀλεξάνδρου· ἐπὶ δὲ ἡ Ἀμύντου τοῦ Ἀνδρομένους· ἐπὶ δὲ ὧν Φίλιππος ὁ Ἀμύντου ἦρχε. τοῦ δὲ εὐωνύμου πρῶτοι μὲν οἱ Θετταλοὶ ἱππεῖς ἐτάχθησαν, ὧν ἡγεῖτο Κάλας ὁ Ἀρπάλου· ἐπὶ δὲ τούτοις 10 οἱ ξύμμαχοι ἱππεῖς, ὧν ἦρχε Φίλιππος ὁ Μενελάου· ἐπὶ δὲ τούτοις οἱ Θρᾷκες, ὧν ἦρχεν Ἀγάθων· ἐχόμενοι δὲ τούτων πεζοὶ ἢ τε Κρατέρου φάλαγξ καὶ ἡ Μελεάγρου καὶ ἡ Φιλίππου ἔστε ἐπὶ τὶ μέσον τῆς ξυμπάσης τάξεως.

Περσῶν δὲ ἱππεῖς μὲν ἦσαν ἐς διςμυρίους, ξένοι δὲ πεζοὶ 15 μισθοφόροι ὀλίγον ἀποδέοντες διςμυρίων· ἐτάχθησαν δὲ τὴν μὲν ἵππον παρατείναντες τῷ ποταμῷ κατὰ τὴν ὄχθην ἐπὶ φάλαγγα μακράν, τοὺς δὲ πεζοὺς κατόπιν τῶν ἱππέων· καὶ γὰρ ὑπερδέξια ἦν τὰ ὑπὲρ τὴν ὄχθην χωρία. ἡ δὲ Ἀλέξανδρον αὐτὸν καθεώρων (δῆλος γὰρ ἦν τῶν τε ὅπλων τῇ λαμπρότητι 20 καὶ τῶν ἄμφ' αὐτὸν τῇ σὺν ἐκπλήξει θεραπείᾳ) κατὰ τὸ εὐώνυμον σφῶν ἐπέχοντα, ταύτῃ πυκνὰς ἐπέταξαν τῇ ὄχτῃ τὰς ἰλᾶς τῶν ἱππέων.

Χρόνον μὲν δὴ ἀμφοτέρω τὰ στρατεύματα ἐπ' ἄκρου τοῦ ποταμοῦ ἐφесτιῶτες ὑπὸ τοῦ τὸ μέλλον ὀκνεῖν ἡσυχίαν ἦγον 25 καὶ σιγὴ ἦν πολλή ἀφ' ἑκατέρων. οἱ γὰρ Πέρσαι προσέμενον τοὺς Μακεδόνας, ὅποτε ἐσβήσονται ἐς τὸν πόρον, ὥς ἐπικεισόμενοι ἐκβαίνουσιν· Ἀλέξανδρος δὲ ἀναπηδήσας ἐπὶ τὸν ἵππον καὶ τοῖς ἄμφ' αὐτὸν ἐγκელυσάμενος ἐπεσθαί τε καὶ ἄνδρας ἀγαθοὺς γίνεσθαι, τοὺς μὲν προδρομοὺς ἱππέας καὶ μὴν καὶ 30 τοὺς Παίονας προεμβάλλει εἰς τὸν ποταμὸν ἔχοντα Ἀμύνταν

stand“. — 1. τοὺς ἐταίρους τοὺς ἱππέας, die Gardereiter. — Ἀγριᾶνες, am Haimos wohnend, als leichte Truppengebraucht. — 4. ὑπάσπισται τῶν ἐταίρων sind die makedonische Leibgarde, eigentlich: die Schildträger, welche aus den Genossen des Königs (den Rittern) genommen sind, ein Corps, hier von etwa 3000 Mann. — 13. ἡ Κρατέρου; da dieser

schon genannt ist, muss der Name verdorben sein. — 13. ἡ Φιλίππου, nicht derselbe, welcher Z. 8 erwähnt ist. Die ganze Phalanx besteht aus acht Regimentern. — 21. τῇ σὺν ἐκπλήξει θεραπείᾳ „ehrfurchtsvolle Dienstbeflissenheit“. — 22. ἐπέχοντα, anrückend (sonst von Schiffen). — 30. τοὺς ἱππέας abhängig von ἔχοντα. — 31. προεμβάλλει, lässt voranrücken.

τὸν Ἀρραβαίου καὶ τῶν πεζῶν μίαν τάξιν, καὶ πρὸ τούτων τὴν Σωκράτους Ἰλην Πτολεμαῖον τὸν Φιλίππου ἄγοντα, ἣ δὴ καὶ ἐτύγχανε τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἱππικοῦ παντὸς ἔχουσα ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ· αὐτὸς δὲ ἄγων τὸ δεξιὸν κέρας ὑπὸ σαλπύγγων τε καὶ 5 τῷ Ἐνναλίῳ ἀλαλάζοντας ἐμβαίνει εἰς τὸν πόρον, λοξὴν αἰὲ παρατείνων τὴν τάξιν ἣ παρείλκε τὸ ρεῦμα, ἵνα δὴ μὴ ἐκβαίνοντι αὐτῷ οἱ Πέρσαι κατὰ κέρας προσπίπτοιεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὡς ἀνυστὸν τῇ φάλαγγι προσμίξῃ αὐτοῖς.

15. Οἱ δὲ Πέρσαι ἣ πρῶτοι οἱ ἀμφὶ Ἀμύνταν καὶ Σωκρά- 10 τὴν προσέσχον τῇ ὄχθῃ, ταύτῃ καὶ αὐτοὶ ἄνωθεν ἐβαλλον, οἱ μὲν αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἔχθης ἐξ ὑπερδεξίου εἰς τὸν ποταμὸν ἐσακοντίζοντες, οἱ δὲ κατὰ τὰ χθαμαλωτέρα αὐτῆς ἔσπε ἐπὶ τὸ ὕδωρ καταβαίνοντες. καὶ ἦν τῶν τε ἱππέων ὠθισμός, τῶν μὲν ἐκβαίνειν ἐκ τοῦ ποταμοῦ, τῶν δ' εἰργεῖν τὴν ἐκβασιν, καὶ 15 παλτῶν ἀπὸ μὲν τῶν Περσῶν πολλὴ ἄφesis, οἱ Μακεδόνες δὲ ξὺν τοῖς δόρασιν ἐμάχοντο. ἀλλὰ τῷ τε πλήθει πολὺ ἐλαττούμενοι οἱ Μακεδόνες ἐκακοπάθουν ἐν τῇ πρώτῃ προσβολῇ καὶ αὐτοὶ ἐξ ἀβεβαίου τε καὶ ἅμα κάτωθεν ἐκ τοῦ ποταμοῦ ἀμυνόμενοι, οἱ δὲ Πέρσαι ἐξ ὑπερδεξίου τῆς ὄχθης ἄλλως τε καὶ τὸ 20 κράτιστον τῆς Περσικῆς ἵππου ταύτῃ ἐπετέτακτο, οἱ τε Μέμνωνος παῖδες καὶ αὐτὸς ὁ Μέμνων μετὰ τούτων ἐκινδύνευε. καὶ οἱ μὲν πρῶτοι τῶν Μακεδόνων ξυμμίξαντες τοῖς Πέρσαις κατεκόπησαν πρὸς αὐτῶν, ἄνδρες ἀγαθοὶ γενόμενοι, ὅσοι γε μὴ πρὸς Ἀλέξανδρον πελάζοντα ἀπέκλιναν αὐτῶν. Ἀλέξανδρος 25 γὰρ ἤδη πλησίον ἦν, ἅμα οἱ ἄγων τὸ κέρας τὸ δεξιόν, καὶ ἐμβάλλει εἰς τοὺς Πέρσας πρῶτος, ἵνα τὸ πᾶν στίφος τῆς ἵππου καὶ αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες τῶν Περσῶν τεταγμένοι ἦσαν· καὶ περὶ αὐτὸν ξυνειστήκει μάχῃ καρτερά· καὶ ἐν τούτῳ ἄλλαι ἐπ' ἄλλαις τῶν τάξεων τοῖς Μακεδόσι διέβαινον οὐ χαλεπῶς ἦδη. 30 καὶ ἦν μὲν ἀπὸ τῶν ἵππων ἡ μάχῃ, πεζομαχία δὲ μᾶλλον τι

— 3. ἡγεμονία „die täglich wechselnde erste Stelle im Zuge“. — 5. Ἐνναλίῳ, vgl. zu Xen. Hist. Gr. II, 4, 17 (Seite 91). κέρας — ἀλαλάζοντας, Constr. nach dem Sinne! — λοξὴν — 6. ρεῦμα; er liess die Truppen halblinks, der Strömung des Flusses nachgebend, marschiren, um so die Ordnung besser zu erhalten. — 8. ὡς ἀνυστὸν, so viel es möglich war. — 7. κατὰ κέρας in die Flanke, τῇ φά-

λαγγι mit der geschlossenen Front.

15. παλτῶν. „Die Perser führten stets zwei leichte Speere (παλτά), einen zum Wurf, den andern zum Stossen“. — 16. τῷ τε πλήθει — 17. καὶ αὐτοὶ — 18. ἀμυνόμενοι, οἱ δὲ Πέρσαι: die Mak. litten theils durch ihre geringere Zahl, theils durch den Umstand dass sie selber —, die P. dagegen. — 19. ἄλλως τε καὶ oft ganz = insbesondere aber.

ἔωκει. ξυνεχόμενοι γὰρ ἵπποι τε ἵπποις καὶ ἄνδρες ἀνδράσιν ἡγωνίζοντο, οἱ μὲν ἐξῶσαι εἰς ἅπαν ἀπὸ τῆς ὄχθης καὶ ἐς τὸ πεδῖον βιάσασθαι τοὺς Πέρσας, οἱ Μακεδόνες, οἱ δὲ εἰρξαί τε αὐτῶν τὴν ἔκβασιν, οἱ Πέρσαι, καὶ ἐς τὸν ποταμὸν αὐτοῖς ἀπώσασθαι. καὶ ἐκ τούτου ἐπλεονέκτου ἦδη οἱ σὺν Ἀλεξάνδρῳ 5 δρῶν τῇ τε ἄλλῃ θώμῃ καὶ ἐμπειρίᾳ καὶ ὅτι ξυστοῖς κρανεῖνοις πρὸς παλτὰ ἐμάχοντο.

Ἐνθα δὴ καὶ Ἀλεξάνδρῳ ξυντρίβεται τὸ δόρυ ἐν τῇ μάχῃ· ὁ δὲ Ἄρετιν ἦται δόρυ ἕτερον, ἀναβολέα τῶν βασιλικῶν· τῷ δὲ καὶ αὐτῷ πονομένῳ συντετριμμένον τὸ δόρυ ἦν, ὁ δὲ τῷ 10 ἡμίσει κεκλασμένου τοῦ δόρατος οὐκ ἀφανῶς ἐμάχετο, καὶ τοῦτο δείξας Ἀλεξάνδρῳ ἄλλον αἰτεῖν ἐκέλευε· Δημάρατος δέ, ἀνὴρ Κορίνθιος, τῶν ἀμφ' αὐτὸν ἐταίρων, δίδωσιν αὐτῷ τὸ αὐτοῦ δόρυ. καὶ ὃς ἀναλαβὼν καὶ ἰδὼν Μιθριδάτην τὸν Δαρείου γαμβρὸν πολὺ πρὸ τῶν ἄλλων προῖππεύοντα καὶ ἐπά- 15 γοντα ἅμα οἷ ὥσπερ ἔμβολον τῶν ἱππέων, ἐξελαύνει καὶ αὐτὸς πρὸ τῶν ἄλλων· καὶ παίσας ἐς τὸ πρόσωπον τῷ δόρατι καταβάλλει τὸν Μιθριδάτην. ἐν δὲ τούτῳ Ροισάκης μὲν ἐπελαύνει τῷ Ἀλεξάνδρῳ καὶ παίει Ἀλεξάνδρου τὴν κεφαλὴν τῇ κοπίδι· καὶ τοῦ μὲν κράνους τι ἀπέθραυσε, τὴν πληγὴν δὲ ἔσχε τὸ 20 κράνος. καὶ καταβάλλει καὶ τοῦτον Ἀλέξανδρος παίσας τῷ ξυστῷ διὰ τοῦ θώρακος ἐς τὸ στέρνον. Σπιθριδάτης δὲ ἀνετέτατο μὲν ἦδη ἐπ' Ἀλέξανδρον ὀπισθεν τὴν κοπίδα, ὑποφθάσας δὲ αὐτὸν Κλεῖτος ὁ Δρωπίδου παίει κατὰ τοῦ ὤμου καὶ ἀποκόπτει τὸν ὤμον τοῦ Σπιθριδάτου ξὺν τῇ κοπίδι· καὶ ἐν 25 τούτῳ ἐπεκβαίνοντες αἱ τῶν ἱππέων ὅσοις προῦχώρει κατὰ τὸν ποταμὸν προσεγίννοντο τοῖς ἀμφ' Ἀλέξανδρον.

16. Καὶ οἱ Πέρσαι παύμενοί τε πανταχόθεν ἦδη ἐς τὰ πρόσωπα αὐτοῖς τε καὶ ἵπποις τοῖς ξυστοῖς καὶ πρὸς τῶν ἱππέων ἐξωθούμενοι, πολλὰ δὲ καὶ πρὸς τῶν ψιλῶν ἀναμεμιγμένων 30 τοῖς ἱππεῦσι βλαπτόμενοι ἐγκλίνουσι ταύτῃ πρῶτον ἢ Ἀλέξανδρος προεκινδύνευεν. ὥς δὲ τὸ μέσον ἐνεδεδώκει αὐτοῖς, παρερρήννυτο δὴ καὶ τὰ ἐφ' ἐκάτερα τῆς ἵππου, καὶ ἦν δὴ φυγὴ

— 2. εἰς ἅπαν, völlig. — 6. κρανεῖνοις. Das harte Holz des Kornelkirschenbaums ward schon früh neben der Esche zu Stosslanzen verwandt. — 9. ἀναβολεύς Reitknecht, ὃς ἀναβάλλει ἐπὶ τὸν ἵππον. — 10.

τῷ ἡμίσει, d. h. mit dem Stumpf, dem hintern Ende, welches auch eine Spitze hatte, um im Nothfall damit zu kämpfen. — 19. κοπίς, ein kurzer, krummer Säbel.

32. παρερρήννυτο „der technische

καρτερά. τῶν μὲν δὲ ἱππέων τῶν Περσῶν ἀπέθανον ἐς χιλίους. οὐ γὰρ πολλή ἡ διώξις ἐγένετο, ὅτι ἐξετράπη Ἀλέξανδρος ἐπὶ τοὺς ξένους τοὺς μισθοφόρους· ὧν τὸ στίφος, ἥ τὸ πρῶτον ἐτάχθη, ἐκπλήξει μᾶλλον τι τοῦ παραλόγου, ἢ λογισμῷ βεβαίως
 5 ἔμενε. καὶ τοῦτοις τὴν τε φάλαγγα ἐπαγαγὼν καὶ τοὺς ἱππέας πάντῃ προσπесεῖν κελεύσας ἐν μέσῳ δι' ὀλίγου κατακόπτει αὐτούς, ὥστε διέφυγε μὲν οὐδεὶς, ὅτι μὴ διέλαθέ τις ἐν τοῖς νεκροῖς, ἐξωργήθησαν δὲ ἅμφι τοὺς διςχιλίους. ἔπεσον δὲ καὶ ἡγεμόνες τῶν Περσῶν Νιφάτης τε καὶ Πετίνης καὶ Σπιθριδά-
 10 τῆς ὁ Λυδίας σατράπης, καὶ ὁ τῶν Καππαδοκῶν ὑπαρχος Μιθροβουζάνης καὶ Μιθριδάτης ὁ Δαρείου γαμβρὸς καὶ Ἀρβουπάλης ὁ Δαρείου τοῦ Ἀρταξέρξου παῖς καὶ Φαρνάκης, ἀδελφὸς οὗτος τῆς Δαρείου γυναικός, καὶ ὁ τῶν ξένων ἡγε-
 μῶν Ὁμάρης. Ἀρσίτης δὲ ἐκ μὲν τῆς μάχης φεύγει ἐς Φρυ-
 15 γίαν, ἐκεῖ δὲ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸς αὐτοῦ, ὡς λόγος, ὅτι αἷτιος ἐδόκει Πέρσiais γενέσθαι τοῦ ἐν τῷ τότε πταίσματος.

Μακεδόνων δὲ τῶν μὲν ἐταίρων ἅμφι τοὺς εἴκοσι καὶ πέντε ἐν τῇ πρώτῃ προσβολῇ ἀπέθανον· καὶ τούτων χαλκαὶ εἰκόνες ἐν Δίῳ ἐστᾶσιν, Ἀλεξάνδρου κελεύσαντος Λύσιππον ποιῆσαι,
 20 ὅςπερ καὶ Ἀλέξανδρον μόνος προκρινθεὶς ἐποίει· τῶν δὲ ἄλλων ἱππέων ὑπὲρ τοὺς ἐξήκοντα, πεζοὶ δὲ ἐς τοὺς τριάκοντα. καὶ τούτους τῇ ὑστεραίᾳ ἔθαψεν Ἀλέξανδρος ξὺν τοῖς ὅπλοις τε καὶ ἄλλῳ κόσμῳ· γονεῦσι δὲ αὐτῶν καὶ παισὶ τῶν τε κατὰ τὴν χώραν ἀτέλειαν ἔδωκε καὶ ὅσαι ἄλλαι ἢ τῷ σώματι λειτουργίαι
 25 ἢ κατὰ τὰς κτήσεις ἐκάστων εἰσφοραί. καὶ τῶν τετραμμένων δὲ πολλὴν πρόνοιαν ἔσχεν, ἐπελθὼν τε αὐτὸς ἐκάστους καὶ τὰ τραύματα ἰδὼν καὶ ὅπως τις ἐτρώθη ἐρόμενος καὶ ὅ τι πράτ-
 των, εἰπεῖν τε καὶ ἀλαζονεύσασθαι οἱ παρασχών. ὁ δὲ καὶ τῶν Περσῶν τοὺς ἡγεμόνας ἔθαψεν· ἔθαψε δὲ καὶ τοὺς μισθοφό-
 30 ρους Ἑλλήνας οἱ ξὺν τοῖς πολεμίοις στρατεύοντες ἀπέθανον· ὅσους δὲ αὐτῶν αἰχμαλώτους ἔλαβε, τούτους δὲ δῆσας ἐν πέ-
 δαις ἐς Μακεδονίαν ἀπέπεμψεν ἐργάζεσθαι, ὅτι παρὰ τὰ κοινῇ

Ausdruck für das Absprengen der Flügel von der Hauptlinie“. — 19. Δίον nördlich vom thessalischen Olymp, eine schon von Archelaos nach griechischer Art prächtig ausgestattete kleine Stadt. Diese Bildsäulen nahm Metellus nach Besie-

gung des Andriskos 148 mit nach Rom. — 23. τῶν κατὰ τὴν χώραν scil. γιννομένων, vom Ertrage des Landes, wobei auch an Viehzucht gedacht wird; τῷ σώματι λειτουργίαι „persönliche Leistungen“, κατὰ τὰς κτήσεις εἰσφοραί „Vermögenssteuern“.

δόξαντα τοῖς Ἑλλησιν Ἑλληνες ὄντες ἐναντία τῇ Ἑλλάδι ὑπὲρ τῶν βαρβάρων ἐμάχοντο. ἀποπέμπει δὲ καὶ εἰς Ἀθήνας τριακοσίας πανοπλίας Περσικὰς ἀνάθημα εἶναι τῇ Ἀθηνᾷ ἐν πόλει· καὶ ἐπίγραμμα ἐπιγραφῆναι ἐκέλευε τόδε· Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἑλληνες πλὴν Λακεδαιμονίων ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων.

3. Die Schlacht bei Issos 333

(Arrian. Anab. II, 6—12).

6. Ἐτι δὲ ἐν Μαλλῷ ὄντι Ἀλεξάνδρῳ ἀγγέλλεται Δαρεῖον ἐν Σώχοις ξὺν τῇ πάσῃ δυνάμει στρατοπεδεύειν. ὁ δὲ χῶρος οὗτός ἐστι μὲν τῆς Ἀσσυρίας γῆς, ἀπέχει δὲ τῶν πυλῶν τῶν Ἀσσυρίων ἐς δύο μάλιστα σταθμούς. ἔνθα δὴ ξυναγαγὼν τοὺς 10 ἑταίρους φράζει αὐτοῖς τὰ ἐξηγγελμένα ὑπὲρ Δαρείου τε καὶ τῆς στρατιᾶς τῆς Δαρείου. οἱ δὲ αὐτόθεν ὥς εἶχεν ἄγειν ἐκέλευον. ὁ δὲ τότε μὲν ἐπαινέσας αὐτοὺς διέλυσε τὸν ξύλλογον· τῇ δὲ ὑστεραῖα προῆγεν ὥς ἐπὶ Δαρείον τε καὶ τοὺς Πέρσας. δευτεραῖος δὲ ὑπερβαλὼν τὰς πύλας ἐστρατοπέδευσε πρὸς 15 Μυριάνδρῳ πόλει· καὶ τῆς νυκτὸς χειμῶν ἐπιγίγνεται σκληρὸς καὶ ὕδωρ τε ἐξ οὐρανοῦ καὶ πνεῦμα βίαιον· τοῦτο κατέσχεν ἐν τῷ στρατοπέδῳ Ἀλέξανδρον.

Δαρεῖος δὲ τέως μὲν ξὺν τῇ στρατιᾷ διέτριβεν, ἐπιλεξάμενος τῆς Ἀσσυρίας γῆς πεδίον πάντῃ ἀναπεπταμένον καὶ τῷ 20 τε πλήθει τῆς στρατιᾶς ἐπιτήδειον καὶ ἐνιππάσασθαι τῇ ἵππῳ ξύμφορον. καὶ τοῦτο τὸ χωρίον ξυμβούλευσεν αὐτῷ μὴ ἀπολείπειν Ἀμύντας ὁ Ἀντιόχου, ὁ παρ' Ἀλεξάνδρου αὐτόμολος· εἶναι γὰρ τὴν εὐρυχωρίαν πρὸς τοῦ πλήθους τε καὶ τῆς σκευῆς

7. Μαλλός Stadt an der Südspitze der kilikischen Ebene. — 8. Σῶχοι, sonst unbekannt, ist in der Ebene östlich vom Gebirge Amanos zu suchen; über dieses führen die πύλαι Ἀμανικαί (7, 1) und etwa 5 deutsche Meilen weiter südlich die syrischen Pässe, hier mit einer häufigen Verwechslung im Wortgebrauch Ἀσσυριαί genannt. Zwischen beiden in dem nur 1 bis 1½ M. breiten Küstenstreif liegt Issos nahe beim Flösschen Pinaros. Durch diese schmale Küstenstrecke, welche auch

selbst ein Pass genannt werden kann, rückt Alexander Z. 15 nach Süden vor bis Myriandros, an den Eingang der syrischen Pässe. Unterdessen ist Dareios 7, 1 nördlich über die amanischen Pässe ihm in den Rücken gekommen. So steht bei der Schlacht Alexander gegen Norden gerichtet und hat das Gebirge zur Rechten, Dareios gegen Süden. — 16. χειμῶν; es war Anfang Novembers. — 24. εἶναι πρὸς τοῦ, sei vorthellhaft für —. — σκευή die Bewaffung und Ausrüstung. —

τῶν Περσῶν. καὶ ἔμενε Δαρεῖος. ὥς δὲ Ἀλεξάνδρῳ πολλή
 μὲν ἐν Ταρσῷ τριβὴ ἐπὶ τῇ νόσῳ ἐρίγνετο, οὐκ ὀλίγη δὲ ἐν
 Σόλοις, ἵνα ἔθνέ τε καὶ ἐπόμενε, καὶ ἐπὶ τοὺς ὀρεινοὺς Κίλι-
 κας διέτριψεν ἐξελάσας, τοῦτο ἔσφηλε Δαρεῖον τῆς γνώμης·
 5 καὶ αὐτὸς τε ὃ τι περ ἡδιστον ἦν δοξασθέν, ἐς τοῦτο οὐκ
 ἀκουσίως ὑπήχθη καὶ ὑπὸ τῶν καθ' ἡδονὴν ξυνόντων τε καὶ
 ξυνεσομένων ἐπὶ κακῷ τοῖς αἰὲ βασιλεύουσιν ἐπαιρόμενος ἔγνω
 μηκέτι Ἀλέξανδρον ἐθέλειν προῖναι τοῦ πρόσω· ἀλλ' ὀκνεῖν
 γὰρ πυνθανόμενον ὅτι αὐτὸς προσάγοι· καταπατήσειν τε τῇ
 10 ἵππῳ τῶν Μακεδόνων τὴν στρατιὰν ἄλλος ἄλλοθεν αὐτῷ ἐπαί-
 ροντες ἐπέλεγον· καίτοι γε Ἀμύντας ἤξειν τε Ἀλέξανδρον ἰσχυ-
 ρίζετο ὅπου ἂν πύθεται Δαρεῖον ὄντα, καὶ αὐτοῦ προσμένειν
 ἐκέλευεν. ἀλλὰ τὰ χεῖρω μᾶλλον, ὅτι καὶ ἐν τῷ παραντίκῳ
 ἡδῖα ἀκουῖσαι ἦν, ἔπειθε· καί τι καὶ δαιμόνιον τυχόν ἦγεν
 15 αὐτὸν εἰς ἐκεῖνον τὸν χῶρον, οὗ μήτε ἐκ τῆς ἵππου πολλὴ
 ὠφέλεια αὐτῷ ἐγένετο, μήτε ἐκ τοῦ πλήθους αὐτοῦ τῶν τε
 ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀκοντίων τε καὶ τοξευμάτων, μηδὲ τὴν
 λαμπρότητα αὐτὴν τῆς στρατιᾶς ἐπιδεῖξαι ἡδυνήθη, ἀλλὰ Ἀλε-
 ξάνδρῳ τε καὶ τοῖς ἄμφ' αὐτὸν εὐμαρῶς τὴν νίκην παρέδω-
 20 κεν. ἐχρῆν γὰρ ἡδὴ καὶ Πέρσας πρὸς Μακεδόνων ἀφαιρεθῆναι
 τῆς Ἀσίας τὴν ἀρχήν, καθάπερ οὖν Μῆδοι μὲν πρὸς Περσῶν
 ἀφηρέθησαν, πρὸς Μήδων δὲ ἔτι ἔμπροσθεν Ἀσσύριοι.

7. Ὑπερβαλὼν δὴ τὸ ὄρος Δαρεῖος τὸ κατὰ τὰς πύλας τὰς
 Ἀμανικὰς καλουμένας ὥς ἐπὶ Ἰσδὸν προῆγε· καὶ ἐγένετο κατ-
 25 ὅπιν Ἀλεξάνδρου λαθῶν. τὴν δὲ Ἰσδὸν κατασχών, ὅσους διὰ
 νόσον ὑπολελειμμένους αὐτοῦ τῶν Μακεδόνων κατέλαβε, τού-
 τους χαλεπῶς αἰκισάμενος ἀπέκτεινεν· ἐς δὲ τὴν ὑστεραίαν
 προὐχώρει ἐπὶ τὸν ποταμὸν τὸν Πύναρον. καὶ Ἀλέξανδρος ὥς
 ἤκουσεν ἐν τῷ ὀπίσθεν αὐτοῦ ὄντα Δαρεῖον, ἐπεὶ οὐ πιστὸς
 30 αὐτῷ ὁ λόγος ἐφαίνετο, ἀναβιβάσας εἰς τριακόντορον τῶν ἐταί-
 ρων τινὰς ἀποπέμπει ὀπίσω ἐπὶ Ἰσδόν, κατασκηφομένους εἰ τὰ
 ὄντα ἐξαγγέλλεται. οἱ δὲ ἀναπλεύσαντες τῇ τριακοντόρῳ, ὅτι
 κολπώδης ἦν ἡ ταύτη θάλασσα, μᾶλλον τι εὐπετῶς κατέμαθον·

3. ἐπόμενε. Er brachte ein Gene-
 sungsoffer dem Asklepios, stellte
 einen Fackellauf und Wettkämpfe
 an. — 4. ἔσφηλε τῆς γνώμης, machte
 ihn in seinem Entschluss wankend.

— 5. ὃ τι περ ἡδιστον ἦν δοξασθέν,
 was er als das Angenehmste sich
 vorspiegelte. — 6. καθ' ἡδονὴν ξυν-
 όντων, Schmeichlern, die ihm zu
 Gefallen redeten.

αὐτοῦ στρατοπεδεύοντας τοὺς Πέρσας· καὶ ἀπαγγέλλουσιν Ἀλεξάνδρῳ ἐν χειρὶν εἶναι Δαρεῖον.

Ὁ δὲ συγκالέσας στρατηγούς τε καὶ ἰλάρχας καὶ τῶν ξυμμάχων τοὺς ἡγεμόνας παρεκάλει θαρρεῖν μὲν ἐκ τῶν ἤδη σφίσι καλῶς κεινδυννευμένων καὶ ὅτι πρὸς νενικημένους ὁ ἀγὼν ⁵ νενικηκόσιν αὐτοῖς ἔσται καὶ ὅτι ὁ θεὸς ὑπὲρ σφῶν στρατηγεῖ ἄμεινον, ἐπὶ νοῦν Δαρεῖω ἀγαγὼν καθείρξει τὴν δύναμιν ἐκ τῆς εὐρυχωρίας ἐς τὰ στενόπορα, ἵνα σφίσι μὲν ξύμμετρον τὸ χωρίον ἀναπτύξαι τὴν φάλαγγα, τοῖς δὲ ἀχρεῖον τὸ πλήθος ὅτι ἔσται τῇ μάχῃ, οὔτε τὰ σώματα οὔτε τὰς γνώμας παρα- ¹⁰ πλησίοις. Μακεδόνας τε γὰρ Πέρσαις καὶ Μήδοις, ἐκ πάνυ πολλοῦ τρυφῶσιν, αὐτοὺς ἐν τοῖς πόνοις τοῖς πολεμικοῖς πάλαι ἤδη μετὰ κινδύνων ἀσκουμένους, ἄλλως τε καὶ δούλοις ἀνθρώποις ἐλευθέρους, ἐς χεῖρας ἤξειν· ὅσοι τε Ἑλληνες Ἑλλησιν, οὐχ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν μαχεῖσθαι, ἀλλὰ τοῖς μὲν ξὺν ¹⁵ Δαρεῖω ἐπὶ μισθῷ καὶ οὐδὲ τούτῳ πολλῷ κινδυνεύοντας· τοὺς δὲ ξὺν σφίσιν, ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἐκόντας ἀμυνομένους· βαρβάρων τε αὖ Θρᾷκας καὶ Παίονας καὶ Ἰλλυριοὺς καὶ Ἀργιῶνας τοὺς εὐρωστωτάτους τε τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην καὶ μαχιμωτάτους πρὸς τὰ ἀπονώτατά τε καὶ μαλακώτατα τῆς Ἀσίας γένη ²⁰ ἀντιτάξεσθαι· ἐπὶ δὲ Ἀλέξανδρον ἀντιστρατηγεῖν Δαρεῖω. ταῦτα μὲν οὖν ἐς πλεονεξίαν τοῦ ἀγῶνος ἐπέξῃει. τὰ δὲ ἄθλα ὅτι μεγάλα ἔσται σφίσι τοῦ κινδύνου ἐπεδείκνυνεν. οὐ γὰρ τοὺς σατράπας τοὺς Δαρείου ἐν τῷ τότε κρατήσιν, οὐδὲ τὴν ἵππον τὴν ἐπὶ Γρανικῷ ταχθεῖσαν, οὐδὲ τοὺς διςμυρίους ξένους τοὺς ²⁵ μισθοφόρους, ἀλλὰ Περσῶν τε ὅ τι περ ὄφελος καὶ Μήδων καὶ ὅσα ἄλλα ἔθνη Πέρσαις καὶ Μήδοις ὑπήκοα ἐποίκει τὴν Ἀσίαν καὶ αὐτὸν μέγαν βασιλέα παρόντα, καὶ ὥς οὐδὲν ὑπολειφθήσεται σφισιν ἐπὶ τῷδε τῷ ἀγῶνι, ὅτι μὴ κρατεῖν τῆς Ἀσίας ξυμπάσης καὶ πέρας τοῖς πολλοῖς πόνοις ἐπιθεῖναι. ἐπὶ τού- ³⁰ τοις δὲ τῶν τε εἰς τὸ κοινὸν ξὺν λαμπρότητι ἤδη πεπραγμένων ὑπεμύμνησκε καὶ εἰ δὴ τῷ ἰδίᾳ τι διαπρεπὲς ἐς κάλλος τετολ-

2. ἐν χειρὶν εἶναι, ganz in der Nähe, *comminus*. — 4. θαρρεῖν. Der Anfang dieser Rede zeigt, dass in Alexanders Heere augenblicklicher Schrecken und Muthlosigkeit über die gefährliche Lage herrschte. — 22. ἐς πλεονεξίαν, zum Beweise ihrer

Ueberlegenheit. — 26. ο τι περ ὄφελος, die tauglichsten, die Kerntruppen. — 31. ἐς τὸ κοινόν, im Ganzen. — 32. τι διαπρεπὲς ἐς κάλλος, eine besonders glänzende That (den Griechen ergreift der äussere schöne Anblick, auch in Schlacht und Ge-

μημένον, ὀνομαστί ἕκαστον ἐπὶ τῷ ἔργῳ ἀνακαλῶν. καὶ τὸ αὐτοῦ οὐκ ἀκίνδυνον ἐν ταῖς μάχαις ὥς ἀνεπαχθέστατα ἐπεξήει. λέγεται δὲ καὶ Ξενοφῶντος καὶ τῶν ἅμα Ξενοφῶντι μυρίων ἐς μνήμην ἔλθειν, ὥς οὐδέν τι οὔτε κατὰ πληθὸς οὔτε κατὰ τὴν
 5 ἄλλην ἀξίωσιν σφίσις ἐπεικότες, οὐδὲ ἱππέων αὐτοῖς παρόντων Θεσσαλῶν, οὐδὲ Βοιωτῶν ἢ Πελοποννησίων, οὐδὲ Μακεδόνων ἢ Θυράκων, οὐδ' ὅση ἄλλη σφίσις ἵππος ξυντέτακται, οὐδὲ τοξοτῶν ἢ σφενδονητῶν, ὅτι μὴ Κρητῶν ἢ Ῥοδίων ὀλίγων, καὶ τούτων ἐν τῷ κινδύνῳ ὑπὸ Ξενοφῶντος αὐτοσχεδια-
 10 σθέντων, οἱ δὲ βασιλέα τε ξὺν πάσῃ τῇ δυνάμει πρὸς Βαβυλῶνι αὐτῇ ἐτρέψαντο καὶ ἔθνη ὅσα κατιόντων εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον καθ' ὁδὸν σφίσις ἐπεγένετο νικῶντες ἐπῆλθον· ὅσα τε ἄλλα ἐν τῷ τοιῷδε πρὸ τῶν κινδύνων ἐς παράκλησιν ἀνδράσιν ἀγαθοῖς ἐξ ἀγαθοῦ ἡγεμόνος παραινέσθαι εἰκός. οἱ δὲ ἄλλος
 15 ἄλλοθεν δεξιούμενοί τε τὸν βασιλέα καὶ τῷ λόγῳ ἐπαίροντες ἄγειν ἤδη ἐκέλευον.

8. Ὁ δὲ τότε μὲν δειπνοποιεῖσθαι παραγγέλλει· προπέμπει δὲ ὥς ἐπὶ τὰς πύλας τῶν τε ἱππέων ὀλίγους καὶ τῶν τοξοτῶν προκατασκεφομένους τὴν ὁδὸν τὴν ὀπίσσω· καὶ αὐτὸς τῆς νυ-
 20 κτὸς ἀναλαβὼν τὴν στρατιὰν πᾶσαν ἦει, ὥς κατασχεῖν αὐθις τὰς πύλας. ὥς δὲ ἀμφὶ μέσας νύκτας ἐκράτησεν αὐθις τῶν παρόδων, ἀνέπαυε τὴν στρατιὰν τὸ λοιπὸν τῆς νυκτὸς αὐτοῦ ἐπὶ τῶν πετρῶν, προφυλακὰς ἀκριβεῖς καταστησάμενος. ὑπὸ δὲ τὴν ἑω κατῆει ἀπὸ τῶν πυλῶν κατὰ τὴν ὁδόν· καὶ ἕως μὲν
 25 πάντῃ στενόπορα ἦν τὰ χωρία, ἐπὶ κέρως ἦγεν· ὥς δὲ διεχώρει ἐς πλάτος, ἀνέπτυσσεν αἰὲ τὸ κέρας ἐς φάλαγγα, ἄλλην καὶ ἄλλην τῶν ὀπλιτῶν τάξιν παράγων, τῇ μὲν ὥς ἐπὶ τὸ ὄρος, ἐν ἀριστερᾷ δὲ ὥς ἐπὶ τὴν θάλασσαν. οἱ δὲ ἱππεῖς αὐτῷ τέως μὲν κατόπιν τῶν πεζῶν τεταγμένοι ἦσαν, ὥς δὲ ἐς τὴν εὐρυχωρίαν
 30 προήεσαν, συνέτασσε ἤδη τὴν στρατιὰν ὥς ἐς μάχην, πρώτους

fahr). — 1. τὸ αὐτοῦ οὐκ ἀκίνδυνον, sein eignes kühnes Benehmen. — 2. ὥς ἀνεπαχθέστατα, möglichst wenig kränkend (in bescheidener Weise). — 9. αὐτοσχεδιασθέντων „aus dem Stegreife geschaffen“. — 10. οἱ δέ: dennoch (δὲ unattisch zur Hervorhebung des Hauptsatzes). — 12. ἐπῆλθον „durchzogen“.

17. Alexander schickt, schon im Gebirge angekommen und nun entschlossen, gegen Dareios Front zu machen, eine kleine Abtheilung Reiter und Bogenschützen voraus, um den Ausgang in die kleine Seeebene bei Issos wieder zu gewinnen und die Hauptarmee bequem nachrücken zu lassen. — 27. παράγων, liess

μὲν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κέρως πρὸς τῷ ὄρει τῶν πεζῶν τό τε ἄγλημα καὶ τοῖς ὑπασπιστάς, ὧν ἡγεῖτο Νικάνωρ ὁ Παρμενίωνος, ἐχομένην δὲ τούτων τὴν Κοίνου τάξιν, ἐπὶ δὲ τούτοις τὴν Περδικίου. οὗτοι μὲν ἔστε ἐπὶ τὸ μέσον τῶν ὀπλιτῶν ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ἀρξαμένῳ τεταγμένοι ἦσαν, ἐπὶ δὲ τοῦ εὐωνύμου πρώτη 5 μὲν ἡ Ἀμύντου τάξις ἦν, ἐπὶ δὲ ἡ Πτολεμαίου, ἐχομένη δὲ ταύτης ἡ Μελεάργου. τοῦ δὲ εὐωνύμου τοῖς πεζοῖς μὲν Κράτερος ἐπετέτακτο ἄρχειν, τοῦ δὲ ξύμπαντος εὐωνύμου Παρμενίων ἡγεῖτο· καὶ παρήγγελο αὐτῷ μὴ ἀπολείπειν τὴν θάλασσαν, ὥς μὴ κυκλωθεῖεν ἐκ τῶν βαρβάρων, ὅτι πάντα ὑπερφαλαγγή- 10 σειν αὐτῶν διὰ πλήθος ἔμελλον.

Δαρεῖος δέ, ἐπειδὴ ἐξηγγέλθη αὐτῷ προσάγων ἡδὴ Ἀλέξανδρος ὡς ἐς μάχην, τῶν μὲν ἱππέων διαβιβάζει πέραν τοῦ ποταμοῦ τοῦ Πινάρου ἐς τριφυλίους μάλιστα τὸν ἀριθμὸν καὶ μετὰ τούτων τῶν ψιλῶν ἐς διφυλίους, ὅπως τὴν λοιπὴν δύναμιν 15 καθ' ἡσυχίαν συντάξει. καὶ πρώτους μὲν τοῦ ὀπλιτικοῦ τοὺς Ἕλληνας τοὺς μισθοφόρους ἔταξεν ἐς τριφυλίους κατὰ τὴν φάλαγγα τῶν Μακεδόνων. ἐπὶ δὲ τούτοις τῶν Καρδάκων καλουμένων ἐνθεν καὶ ἐνθεν ἐς ἑξακισφυλίους· ὀπλῖται δὲ ἦσαν καὶ οὗτοι. τοσοῦτους γὰρ ἐπὶ φάλαγγος ἀπλῆς ἐδέχετο τὸ χω- 20 ρίον ἵνα ἐτάσσοντο. ἐπέταξε δὲ καὶ τῷ ὄρει τῷ ἐν ἀριστερᾷ σφῶν κατὰ τὸ Ἀλεξάνδρου δεξιὸν ἐς διφυλίους· καὶ τούτων ἔστιν οἱ κατὰ νώτου ἐγένοντο τῆς Ἀλεξάνδρου στρατιᾶς. τὸ γὰρ ὄρος ἵνα ἐπετάχθησαν πῇ μὲν διεχώρει ἐς βάθος καὶ κολπῶδες τι αὐτοῦ ὥσπερ ἐν θαλάσῃ ἐγίνετο· ἔπειτα ἐς ἐπικαμ- 25 πὴν προῖον τοὺς ἐπὶ ταῖς ὑπωρεῖαις τεταγμένους κατόπιν τοῦ δεξιοῦ κέρως τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐποίει. τὸ δὲ ἄλλο πλήθος αὐτοῦ ψιλῶν τε καὶ ὀπλιτῶν, κατὰ ἔθνη συντεταγμένον ἐς βάθος οὐκ ὠφέλιμον, ὅπισθεν ἦν τῶν Ἑλλήνων τῶν μισθοφόρων καὶ τοῦ ἐπὶ φάλαγγος τεταγμένου βαρβαρικοῦ. ἐλέγετο γὰρ ἡ πᾶσα ἡ 30

seitwärts aufrücken. — 1. τὸ ἄγλημα „die Trabantengarde“. — 18. Καρδάκων καλουμένων. „Von der Erziehung der jungen Perser vom 5. bis zum 24. Jahre sprechend sagt Strabo XV p. 784: die in jeder Abhärtung geübten Jünglinge καλοῦνται Κάρδακες, ἀπὸ κλοπείας τρεφόμενοι· κάρδα γὰρ τὸ ἀνδρῶδες καὶ πολεμικὸν λέγεται. — 20. ἐπὶ φάλαγγος

ἀπλῆς, in einfacher Reihenstellung. — 24. διεχώρει ἐς βάθος κτλ., der Berg trat mehr ins Innere des Landes zurück und bildete eine Einbuchtung, dass die Ebene an jener Stelle plötzlich breiter wurde; hierdurch brachte er dann wieder bogenförmig vorlaufend die an seinem Fusse aufgestellten in den Rücken von Alex. rechten Flügel.

ξὺν Δαρείῳ στρατιὰ μάλιστα ἐς ἑξήκοντα μυριάδας μαχίμους εἶναι.

Ἀλέξανδρος δέ, ὡς αὐτῷ πρόσω ἰόντι τὸ χωρίον διέσχευ ὀλίγον ἐς πλάτος, παρήγαγε τοὺς ἱππέας, τοὺς τε ἑταίρους κα-
 5 λουμένους καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ τοὺς Μακεδόνας. καὶ τού-
 τους μὲν ἐπὶ τῷ δεξιῷ κέρα ἅμα οἱ ἔταξε· τοὺς δὲ ἐκ Πελο-
 ποννήσου καὶ τὸ ἄλλο τὸ συμμαχικὸν ἐπὶ τὸ εὐώνυμον πέμπει
 ὡς Παρμενίωνα.

Δαρεῖος δέ, ὡς συντεταγμένη ἦδη ἦν αὐτῷ ἡ φάλαγξ, τοὺς
 10 ἱππέας οὕστινας πρὸ τοῦ ποταμοῦ ἐπὶ τῷδε προτετάχει ὅπως
 ἀσφαλῶς αὐτῷ ἢ ἑκταξίς τῆς στρατιᾶς γένοιτο, ἀνεκάλεσεν ἀπὸ
 ξυνδήματος. καὶ τούτων τοὺς μὲν πολλοὺς ἐπὶ τῷ δεξιῷ κέρα
 πρὸς τῇ θαλάσῃ κατὰ Παρμενίωνα ἔταξεν, ὅτι ταύτῃ μᾶλλον
 τι ἱππᾶσιμα ἦν· μέρος δέ τι αὐτῶν καὶ ἐπὶ τὸ εὐώνυμον πρὸς
 15 τὰ ἴρη παρήγαγεν. ὡς δὲ ἀχρεῖοι ἐνταῦθα διὰ στενότητα τῶν
 χωρίων ἐφαίνοντο, καὶ τούτων τοὺς πολλοὺς παριππεῦσαι ἐπὶ
 τὸ δεξιὸν κέρασιν σφῶν ἐκέλευσεν. αὐτὸς δὲ Δαρεῖος τὸ μέσον
 τῆς πάσης τάξεως ἐπέιχε, καθάπερ νόμος τοῖς Περσῶν βασι-
 λεῖσι τετάχθαι· καὶ τὸν νοῦν τῆς τάξεως ταύτης Ξενοφῶν ὁ
 20 τοῦ Γρύλλου ἀναγέγραφεν.

9. Ἐν τούτῳ δὲ Ἀλέξανδρος κατιδὼν ὀλίγον πᾶσαν τὴν
 τῶν Περσῶν ἵππον μετακεχωρηκυῖαν ἐπὶ τὸ εὐώνυμον τὸ ἑαυ-
 τοῦ ὡς πρὸς τὴν θάλασσαν, αὐτῷ δὲ τοὺς Πελοποννησίους μό-
 νους καὶ τοὺς ἄλλους τῶν ξυμμάχων ἱππέας ταύτῃ τεταγμένους,
 25 πέμπει κατὰ τάχος τοὺς Θεσσαλοὺς ἱππέας ἐπὶ τὸ εὐώνυμον,
 κελεύσας μὴ πρὸ τοῦ μετώπου τῆς πάσης τάξεως παριππεῦσαι,
 τοῦ μὴ καταφανεῖς τοῖς πολεμίοις γενέσθαι μεταχωροῦντας,
 ἀλλὰ κατόπιν τῆς φάλαγγος ἀφανῶς διελθεῖν. προέταξε δὲ τῶν
 μὲν ἱππέων κατὰ τὸ δεξιὸν τοὺς προδρομούς, ὧν ἡγεῖτο Πρω-
 30 τόμαχος, καὶ τοὺς Παίονας, ὧν ἡγεῖτο Ἀρίστων· τῶν δὲ πεζῶν
 τοὺς τοξότας, ὧν ἡρχεν Ἀντίοχος· τοὺς δὲ Ἀργιᾶνας, ὧν ἡρχεν
 Ἀτταλος, καὶ τῶν ἱππέων τινὰς καὶ τῶν τοξοτῶν ἐς ἐπικαμπὴν
 πρὸς τὸ ὄρος τὸ κατὰ νότου ἔταξεν, ὥστε κατὰ τὸ δεξιὸν αὐτῷ
 τὴν φάλαγγα ἐς δύο κέρατα διέχουσιν τετάχθαι, τὸ μὲν ὡς

— 19. τὸν νοῦν, Sinn und Zweck. Xe-
 noph. Anab. I, 8, 22: νομίζοντες οὕ-
 τω καὶ ἐν ἀσφαλεστάτῳ εἶναι, ἢ
 ἡ ἰσχύς αὐτῶν ἐκατέρωθεν ἦ, καὶ εἴ
 τι παραγγεῖλαι χρήσοιεν, ἡμίσει ἂν

χρόνῳ αἰσθάνεσθαι τὸ στρατόπε-
 δον.

32. ἐς ἐπικαμπὴν, wörtlich: in
 eine Biegung; d. h. im Winkel mit
 der Hauptfront, stellte er sie gegen

πρὸς Δαρειὸν τε καὶ τοὺς πέραν τοῦ ποταμοῦ τοὺς πάντας Πέρσας· τὸ δὲ ὡς πρὸς τοὺς ἐπὶ τῷ ὄρει κατὰ νώτου σφῶν τεταγμένους. τοῦ δὲ εὐωνύμου προετάχθησαν τῶν μὲν πεζῶν οἱ τε Κρηῖτες τοξόται καὶ οἱ Θρᾷκες, ὧν ἡγεῖτο Σιτάλκης· πρὸ τούτων δὲ ἡ ἵππος ἢ κατὰ τὸ εὐώνυμον. οἱ δὲ μισθοφόροι ξένοι 5 πᾶσιν ἐπετάχθησαν. ἐπεὶ δὲ οὔτε πυκνὴ αὐτῷ ἡ φάλαγξ κατὰ τὸ δεξιὸν τὸ ἑαυτοῦ ἐφαίνετο, πολὺ τε ταύτῃ ὑπερφαλαγγήσειν οἱ Πέρσαι ἐδόκουν, ἐκ τοῦ μέσου ἐκέλευσε δύο ἱλας τῶν ἐταίρων, τὴν τε Ἀνθεμουσίαν, ἧς ἰλάρχης ἦν Περοΐδας ὁ Μενεσθέως, καὶ τὴν Λευγαίαν καλουμένην, ἧς ἡγεῖτο Παντόρδανος ὁ 10 Κλεάνδρου, ἐπὶ τὸ δεξιὸν ἀφανῶς παρελθεῖν. καὶ τοὺς τοξότας δὲ καὶ μέρος τῶν Ἀγριάνων καὶ τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων ἔστιν οὓς κατὰ τὸ δεξιὸν τὸ αὐτοῦ ἐπὶ μετώπου παραγαγὼν ἔξτεινεν ὑπὲρ τὸ τῶν Περσῶν κέρας τὴν φάλαγγα. ἐπεὶ γὰρ οἱ ὑπὲρ τοῦ ὄρους τεταγμένοι οὔτε κατήεσαν, ἐκδρομῆς τε ἐπ' 15 αὐτοὺς τῶν Ἀγριάνων καὶ τῶν τοξοτῶν ὀλίγων κατὰ πρόσταξιν Ἀλεξάνδρου γενομένης ῥαδίως ἀπὸ τῆς ὑπωρείας ἀνασταλέντες ἐς τὸ ἄκρον ἀνέφυγον, ἔγνω καὶ τοῖς κατ' αὐτοὺς τεταγμένοις δυνατὸν ὄν χρήσασθαι ἐς ἀναπλήρωσιν τῆς φάλαγγος· ἐκείνοις δὲ ἱππέας τριακοσίους ἐπιτάξαι ἐξήρκεσεν. 20

10. Οὕτω δὲ τεταγμένους χρόνον μὲν τινα προῆγεν ἀναπαύων, ὥστε καὶ πάννυ ἐδοξε σχολαία γενέσθαι αὐτῶν ἢ πρός-οδος. τοὺς γὰρ βαρβάρους, ὅπως τὰ πρῶτα ἐτάχθησαν, οὐκέτι ἀντεπῆγε Δαρεῖος, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ταῖς ὄχθαις, πολλαχῇ μὲν ἀποκρήμνους οὔσαις, ἔστι δὲ ὅπου καὶ χάρακα παρατείνας 25 αὐταῖς, ἵνα εὐεφοδώτερα ἐφαίνετο, οὕτως ἔμενεν. καὶ ταύτῃ εὐθὺς δῆλος ἐγένετο τοῖς ἀμφ' Ἀλέξανδρου τῇ γνώμῃ δεδουλωμένος. ὥς δὲ ὁμοῦ ἤδη ἦν τὰ στρατόπεδα, ἐνταῦθα παριππεύων πάντῃ Ἀλέξανδρος παρεκάλει ἄνδρας ἀγαθοὺς γίγνεσθαι, οὐ τῶν ἡγεμόνων μόνον τὰ ὀνόματα ξὺν τῷ πρέποντι κόσμῳ 30 ἀνακαλῶν, ἀλλὰ καὶ ἰλάρχας καὶ λοχαγοὺς ὀνομαστὶ καὶ τῶν ξένων τῶν μισθοφόρων ὅσοι κατ' ἄξίωσιν ἢ τινα ἀρετὴν γνωριμώτεροι ἦσαν· καὶ αὐτῷ πανταχόθεν βοή ἐγένετο μὴ διατρίβειν, ἀλλὰ ἐσβάλλειν ἐς τοὺς πολεμίους. ὁ δὲ ἦγεν ἐν τάξει ἔτι, τὰ μὲν

den Berg auf. — 9. Ἀνθεμουσίαν, von der Stadt Anthemus nördlich über Chalkidike; Λευγαία unbekannt. — 21. ἀναπαύων. „Er liess sie öf-

ters Halt machen, damit sie nicht erschöpft zum Angriff kämen“. — 27. τῇ γνώμῃ δεδουλωμένος, dass sein Selbstvertrauen gebrochen war. —

πρῶτα, καίπερ ἐν ἀπόπτῳ ἤδη ἔχων τὴν Δαρείου δύναμιν, βά-
 δην, τοῦ μὴ διασπασθῆναι τι ἐν τῇ ξυντονωτέρῃ πορείᾳ κυμῆναν
 τῆς φάλαγγος· ὥς δὲ ἐντὸς βέλους ἐρίγνοντο, πρῶτοι δὴ οἱ
 κατ' Ἀλέξανδρον καὶ αὐτὸς Ἀλέξανδρος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τεταγ-
 5 μένος δρόμῳ ἐς τον ποταμὸν ἐνέβαλον, ὥς τῇ τε ὀξύτητι τῆς
 ἐφόδου ἐκπλήξαι τοὺς Πέρσας καὶ τοῦ θᾶσσον ἐς χεῖρας ἐλθόν-
 τας ὀλίγα πρὸς τῶν τοξοτῶν βλάπτεσθαι. καὶ ξυνέβη ὅπως
 εἵκασεν Ἀλέξανδρος. εὐθὺς γὰρ ὥς ἐν χερσὶν ἡ μάχη ἐγένετο,
 τρέπονται τοῦ Περσικοῦ στρατεύματος οἱ τῷ ἀριστερῷ κέρῃ
 10 ἐπιτεταγμένοι· καὶ ταύτῃ μὲν λαμπρῶς ἐνίκα Ἀλέξανδρός τε
 καὶ οἱ ἄμφ' αὐτόν· οἱ δὲ Ἕλληνες οἱ μισθοφόροι οἱ σὺν Δαρείῳ,
 ἧ διέσχε τῶν Μακεδόνων ἡ φάλαγξ ὥς ἐπὶ το δεξιὸν κέρας
 παραρραγεῖσα, ὅτι Ἀλέξανδρος μὲν σπουδῇ ἐς τὸν ποταμὸν
 ἐμβάλων καὶ ἐν χερσὶ τὴν μάχην ποιήσας ἐξώθει ἤδη τοὺς
 15 ταύτῃ τεταγμένους τῶν Περσῶν, οἱ δὲ κατὰ μέσον τῶν Μακε-
 δόνων οὔτε τῇ ἴσῃ σπουδῇ ἤψαντο τοῦ ἔργου καὶ πολλαχῇ
 κρημνώδεσι ταῖς ὁχταῖς ἐντυγχάνοντες τὸ μέτωπον τῆς φάλαγ-
 γος οὐ δυνατοὶ ἐγένοντο ἐν τῇ αὐτῇ τάξει διασώσασθαι, ταύτῃ
 ἐμβάλλουσιν οἱ Ἕλληνες τοῖς Μακεδόσιν ἧ μάλιστα διεσπασμέ-
 20 νην αὐτοῖς τὴν φάλαγγα κατεῖδον. καὶ τὸ ἔργον ἐνταῦθα καρ-
 τερόν ἦν, τῶν μὲν ἐς τὸν ποταμὸν ἀπώσασθαι τοὺς Μακεδόνας
 καὶ τὴν νίκην τοῖς ἤδη φεύγουσι σφῶν ἀνασώσασθαι· τῶν
 Μακεδόνων δὲ τῆς τε Ἀλεξάνδρου ἤδη φαινομένης εὐπραγίας
 μὴ λειφθῆναι καὶ τὴν δόξαν τῆς φάλαγγος, ὥς ἀμάχου δὴ ἐς
 25 τὸ τότε διαβεβοημένης, μὴ ἀφανίσαι. καὶ τι καὶ τοῖς γένεσι τῷ
 τε Ἑλληνικῷ καὶ τῷ Μακεδονικῷ φιλοτιμίας ἐνέπεσεν ἐς ἀλλή-
 λους. καὶ ἐνταῦθα πίπτει Πτολεμαῖός τε ὁ Σελεύκου, ἀνὴρ
 ἀγαθὸς γενόμενος, καὶ ἄλλοι ἐς εἴκοσι μάλιστα καὶ ἑκατὸν τῶν
 οὐκ ἡμελημένων Μακεδόνων.

30 11. Ἐν τούτῳ δὲ αἱ ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ κέρως τάξεις, τετραμ-
 μένους ἤδη τοὺς κατὰ σφᾶς τῶν Περσῶν ὀρῶντες, ἐπὶ τοὺς
 ξένους τε τοὺς μισθοφόρους τοὺς Δαρείου καὶ τὸ πονούμενον

1. ἐν ἀπόπτῳ ἔχων, schon in Ge-
 sichtswerte gelangt. — 2. κυμῆναν:
 auswogend; damit nicht die gerade
 Linie durch das eiligere Vordrängen
 einer Abtheilung eine Ausbauchung
 bekomme und dann zerreisse. — 12. ἧ
 διέσχε κτλ. Dem vorauseilenden
 rechten Flügel vermochte nicht die

ganze Phalanx, wegen grösserer
 Schwierigkeit des Terrains, zu fol-
 gen; so entstand eine Lücke. —
 23. τῆς — εὐπραγίας μὴ λειφθῆ-
 ναι, hinter der Grossthat Al. nicht
 zurückbleiben.

32. τὸ πονούμενον σφῶν, der be-

σφῶν ἐπικάμψαντες ἀπό τε τοῦ ποταμοῦ ἀπώσαντο αὐτοῖς, καὶ κατὰ τὸ παρερρωγὸς τοῦ Περσικοῦ στρατεύματος ὑπερφαλαγγήσαντες ἐς τὰ πλάγια ἐμβεβληκότες ἤδη ἔκοπτον τοὺς ξένους· καὶ οἱ ἱππεῖς δὲ οἱ τῶν Περσῶν κατὰ τοὺς Θετταλοὺς τεταγμένοι οὐκ ἔμειναν ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ ἐν αὐτῷ τῷ ἔργῳ, ἀλλ' 5 ἐπιδιαβάντες εὐρώστως ἐνέβαλλον εἰς τὰς ἱλας τῶν Θετταλῶν· καὶ ταύτῃ ξυνέστη ἱππομαχία κρατερὰ· οὐδὲ πρόσθεν ἐνέκλιναν οἱ Πέρσαι πρὶν Δαρεῖόν τε πεφευγότα ἥσθοντο καὶ πρὶν ἀπορραγῆναι σφῶν τοὺς μισθοφόρους συγκοπέντας ὑπὸ τῆς φάλαγγος. τότε δὲ ἤδη λαμπρά τε καὶ ἐκ πάντων ἡ φυγὴ ἐρίγνυτο· καὶ οἱ τῶν Περσῶν ἵπποι ἐν τῇ ἀναχωρήσει ἐκακοπάθουν, βαρέως ὠπλισμένους τοὺς ἀμβάτας σφῶν φέροντες, καὶ αὐτοὶ οἱ ἱππεῖς κατὰ στενὰς ὁδοὺς πλήθει τε πολλοὶ καὶ πεφοβημένως σὺν ἀταξίᾳ ἀποχωροῦντες οὐ μείον ὑπ' ἀλλήλων καταπατούμενοι ἢ πρὸς τῶν διωκόντων πολεμίων ἐβλάπτοντο. καὶ οἱ Θεσσαλοὶ εὐρώστως αὐτοῖς ἐπέκειντο, ὥστε οὐ μείον ἢ ὡς πεζῶν φόνος ἐν τῇ φυγῇ τῶν ἱππέων ἐρίγνυτο. 15

Δαρεῖος δέ, ὡς αὐτῷ τὸ πρῶτον ὑπ' Ἀλεξάνδρου ἐφοβήθη τὸ κέρως τὸ εὐάνυμον καὶ ταύτῃ ἀπορρηγνύμενον κατεῖδε τοῦ ἄλλου στρατοπέδου, εὐθὺς ὡς εἶχεν ἐπὶ τοῦ ἄρματος σὺν τοῖς 20 πρῶτοις ἔφευγε. καὶ ἔστε μὲν ὁμαλοῖς χωρίοις ἐν τῇ φυγῇ ἐπετύγγανεν, ἐπὶ τοῦ ἄρματος διεσώζετο· ὡς δὲ φάραγγί τε καὶ ἄλλαις δυσχωρίαις ἐνέκυρσε, τὸ μὲν ἄρμα ἀπολείπει αὐτοῦ· καὶ τὴν ἀσπίδα καὶ τὸν κίνδυνον ἐκδύς· ὁ δὲ καὶ τὸ τόξον ἀπολείπει ἐπὶ τοῦ ἄρματος· αὐτὸς δὲ ἵππου ἐπιβάς ἔφευγε· καὶ 25 ἡ νῦξ οὐ διὰ μακροῦ ἐπιγενομένη ἀφείλετο αὐτὸν τὸ πρὸς Ἀλεξάνδρου ἁλῶναι. Ἀλέξανδρος γὰρ ἔστε μὲν φάος ἦν ἀνὰ κράτος ἐδίωκεν· ὡς δὲ συνεσκόταξέ τε ἤδη καὶ τὰ πρὸ ποδῶν ἀφανῇ ἦν, ἐς τὸ ἔμπαινον ἀπετρέπετο ὡς ἐπὶ τὸ στρατόπεδον, τὸ μέντοι ἄρμα τὸ Δαρείου ἔλαβε καὶ τὴν ἀσπίδα ἐπ' αὐτῷ 30 καὶ τὸν κίνδυνον καὶ τὸ τόξον. καὶ γὰρ καὶ ἡ δίωξις βραδυτέρα αὐτῷ ἐγεγόνει, ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ παραρρήξει τῆς φάλαγγος ἐπιστρέψας καὶ αὐτὸς οὐ πρόσθεν ἐς τὸ διώκειν ἐτρέπετο πρὶν

drängte Theil der Ihrigen. — 2. κατὰ τὸ παρερρωγὸς. Die makedonische Phalanx, ohne die geschlagenen Perser zu verfolgen, schwenkte links ein gegen die durch die Abtrennung entblösste Seite der hellenischen

Söldner, ὑπερφαλαγγήσαντες, sie umzingelnd. — 4. καὶ οἱ ἱππεῖς δέ, andererseits aber auch rückte die persische Reiterei vor durch den Fluss gegen den Feind (ἐπιδιαβάντες). — 17. ἡ ὡς πεζῶν, als wie bei

τούς τε μισθοφόρους τοὺς ξένους καὶ τὸ τῶν Περσῶν ἱππικὸν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ ἀπωσθέντας κατείδε.

Τῶν δὲ Περσῶν ἀπέθανον Ἀρσάμης μὲν καὶ Ῥεομίθρης καὶ Ἀτιζύης τῶν ἐπὶ Γρανικῷ ἡγήσαμένων τοῦ ἱππικοῦ· ἀπο-
 5 θνήσκει δὲ καὶ Σαβάκης ὁ Αἰγύπτου σατράπης καὶ Βουβάκης τῶν ἐντίμων Περσῶν· τὸ δὲ ἄλλο πλῆθος εἰς δέκα μάλιστα μυριάδας καὶ ἐν τούτοις ἱππεῖς ὑπὲρ τοὺς μυρίους, ὥστε λέγει Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, ξυνεπισπόμενος τότε Ἀλεξάνδρῳ, τοὺς μετὰ σφῶν διώκοντας Δαρεῖον, ὡς ἐπὶ φάραγγί τινι ἐν τῇ διώ-
 10 ξει ἐγένοντο, ἐπὶ τῶν νεκρῶν διαβῆναι τὴν φάραγγα. τό τε στρατόπεδον τὸ Δαρείου εὐθὺς ἐξ ἐφόδου ἐάλω καὶ ἡ μήτηρ καὶ ἡ γυνή, αὐτὴ δὲ καὶ ἀδελφὴ Δαρείου, καὶ υἱὸς Δαρείου νήπιος· καὶ θυγατέρες δύο ἐάλωσαν καὶ ἄλλαι ἀμφ' αὐτάς Περσῶν τῶν ὁμοτίμων γυναῖκες οὐ πολλαί. οἱ γὰρ ἄλλοι Πέρ-
 15 σαι τὰς γυναῖκας σφῶν ξὺν τῇ ἄλλῃ κατασκευῇ ἐς Δαμασκὸν ἔτυχον ἐσταλκότες· ἐπεὶ καὶ Δαρεῖος τῶν τε χρημάτων τὰ πολλὰ καὶ ὅσα ἄλλα μεγάλῳ βασιλεῖ ἐς πολυτελῇ διαίταν καὶ στρατευσόμενῳ ὅμως συνέπεται πεπόμεναι ἐς Δαμασκόν, ὥστε ἐν τῷ στρατεύματι οὐ πλείονα ἢ τρισχίλια τάλαντα ἐάλω. ἀλλὰ
 20 καὶ τὰ ἐν Δαμασκῷ χρήματα ὀλίγον ὕστερον ἐάλω ὑπὸ Παρμενίωνος ἐπ' αὐτὸ τοῦτο σταλέντος. τοῦτο τὸ τέλος τῇ μάχῃ ἐκείνῃ ἐγένετο ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθηναίοις Νικοκράτους μηνὸς Μαιμακτηριῶνος.

12. Τῇ δὲ ὕστεραίᾳ, καίπερ τετραμένος τὸν μηρὸν ξίφει
 25 Ἀλέξανδρος, ὁ δὲ τοὺς τραυματίας ἐπῆλθε, καὶ τοὺς νεκροὺς ξυναγαγὼν ἔθαψε μεγαλοπρεπῶς σὺν τῇ δυνάμει πάσῃ ἐκτεταγμένη λαμπρότατα ὡς ἐς πόλεμον· καὶ λόγῳ τε ἐπεκόσμησεν ὅσοις τι διαπρεπὲς ἔργον ἐν τῇ μάχῃ ἢ αὐτὸς ξυνέγνω εἰργασ-
 μένον ἢ ἀκοῇ συμφωνούμενον ἔμαθε· καὶ χρημάτων ἐπιδόσει
 30 ὡς ἐκάστους σὺν τῇ ἀξίᾳ ἐτίμησε. καὶ Κιλικίας μὲν ἀποδεικνύει σατράπην Βάλακρον τὸν Νικάνορος, ἓνα τῶν σωματοφυλάκων τῶν βασιλικῶν· ἀντὶ δὲ τούτου ἐς τοὺς σωματοφύλακας κατέλεξε Μένητα τὸν Διονυσίου· ἀντὶ δὲ Πτολεμαίου τοῦ Σελεύκου τοῦ ἀποθανόντος ἐν τῇ μάχῃ Πολυσπέρχοντα
 35 τὸν Σιμμίου ἄρχειν ἀπέδειξε τῆς ἐκείνου τάξεως. καὶ Σολεῦσι

Fusstruppen zu geschehen pflegt. —
 14. τῶν ὁμοτίμων, vom höchsten Stande, aus den ältesten Geschlechtern („Pairs“).

35. Σολεῦσι. Er hatte den Einwohnern von Soloi in Kilikien wegen ihrer persischen Gesinnung eine Contribution von 200 Talenten auferlegt.

τά τε πεντήκοντα τάλαντα ἃ ἔτι ἐνδεᾶ ἦν ἐκ τῶν ἐπιβληθέντων σφίσι χρημάτων ἀνῆκε καὶ τοὺς ὁμήρους ἀπέδωκεν.

Ὁ δὲ οὐδὲ τῆς μητρὸς τῆς Δαρείου οὐδὲ τῆς γυναικὸς ἢ τῶν παίδων ἠμέλησεν. ἀλλὰ λέγουσί τινες τῶν τὰ Ἀλέξανδρου γραψάντων, τῆς νυκτὸς αὐτῆς ἢ ἀπὸ τῆς διώξεως τῆς Δαρείου ⁵ ἐπανῆκεν ἐς τὴν σκηνὴν παρελθόντα αὐτὸν τὴν Δαρείου, ἣτις αὐτῷ ἐξηρημένη ἦν, ἀκοῦσαι γυναικῶν οἰμωγὴν καὶ ἄλλον τοιοῦτον θόρυβον οὐ πόρρω τῆς σκηνῆς· πυθέσθαι οὖν αἵτινες γυναικες καὶ ἀνθ' ὅτου οὕτως ἐγγὺς παρασκηνοῦσι· καὶ τινα ἐξαγγεῖλαι, ὅτι, ὃ βασιλεῦ, ἡ μήτηρ τε καὶ ἡ γυνὴ Δαρείου ¹⁰ καὶ οἱ παῖδες, ὡς ἐξηγγέλθη αὐταῖς ὅτι τὸ τόξον τε τὸ Δαρείου ἔχεις καὶ τὸν κἀνδυν τὸν βασιλικὸν καὶ ἡ ἄσπις ὅτι κεκόμισται ὀπίσω ἡ Δαρείου ὡς ἐπὶ τεθνεῶτι Δαρεῖω ἀνοιμάζουσι. ταῦτα ἀκούσαντα Ἀλέξανδρον πέμψαι πρὸς αὐτάς Λεοννάτον, ἕνα τῶν ἐταίρων, ἐντειλάμενον φράσαι ὅτι ξῆ Δαρείος· τὰ δὲ ὅπλα ¹⁵ καὶ τὸν κἀνδυν ὅτι φεύγων ἀπέλιπεν ἐπὶ τῷ ἄρματι καὶ ταῦτα ὅτι μόνᾳ ἔχει Ἀλέξανδρος. καὶ Λεοννάτον παρελθόντα ἐς τὴν σκηνὴν τὰ τε περὶ Δαρείου εἰπεῖν καὶ ὅτι τὴν θεράπειαν αὐταῖς ξυγχωρεῖ Ἀλέξανδρος τὴν βασιλικὴν καὶ τὸν ἄλλον κόσμον καὶ καλεῖσθαι βασιλίσσας, ἐπεὶ οὐδὲ κατὰ ἔχθραν οἱ γενέσθαι ²⁰ τὸν πόλεμον πρὸς Δαρεῖον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς τῆς Ἀσίας διαπεπολεμῆσθαι ἐννόμως. ταῦτα μὲν Πτολεμαῖος καὶ Ἀριστόβουλος λέγουσι· λόγος δὲ ἔχει καὶ αὐτὸν Ἀλέξανδρον τῇ ὑστεραίᾳ παρελθεῖν εἰσὼ ξὺν Ἡφαιστίωνι μόνῳ τῶν ἐταίρων· καὶ τὴν μητέρα τὴν Δαρείου, ἀμφιγνοήσασαν ὅστις ὁ βασιλεὺς ²⁵ εἴη αὐτοῖν, ἐστάλθαι γὰρ ἄμφω τῷ αὐτῷ κόσμῳ, τὴν δὲ Ἡφαιστίωνι προσελθεῖν καὶ προσκυνῆσαι, ὅτι μείζων αὐτῇ ἐφάνη ἐκεῖνος. ὡς δὲ ὁ Ἡφαιστίων τε ὀπίσω ὑπεχώρησε καὶ τις τῶν ἄμφ' αὐτήν, τὸν Ἀλέξανδρον δείξας, ἐκεῖνον ἔφη εἶναι Ἀλέξανδρον, τὴν μὲν καταιδεσθεῖσαν τῇ διαμαρτίᾳ ὑποχωρεῖν, ³⁰ Ἀλέξανδρον δὲ οὐ φάναι αὐτήν ἀμαρτεῖν· καὶ γὰρ ἐκεῖνον εἶναι Ἀλέξανδρον. καὶ ταῦτα ἐγὼ οὐθ' ὥς ἀληθῆ οὔτε ὥς πάντῃ ἄπιστα ἀνέγραψα. ἀλλ' εἴτε οὕτως ἐπράχθη ἐπαινω Ἀλέξανδρον τῆς τε ἐς τὰς γυναικας κατοικτίσεως καὶ τῆς εἰς ³⁵ τὸν ἐταῖρον πίστεως καὶ τιμῆς· εἴτε πιθανὸς δοκεῖ τοῖς ξυγγραψασιν Ἀλέξανδρος ὡς καὶ ταῦτα ἂν πράξας καὶ εἰπών, καὶ ἐπὶ τῷδε ἐπαινω Ἀλέξανδρον.

4. Belagerung von Tyros 332 (Arrian. Anab. II, 16—24).

16. Τούτῳ τῷ Ἡρακλεῖ τῷ Τυρίῳ ἔφη ἐθέλειν θῦσαι Ἀλέξανδρος. ὥς δὲ ἀπηγγέλθη ταῦτα πρὸς τῶν πρέσβων εἰς τὴν Τύρον, τὰ μὲν ἄλλα ἔδοξε σφίσι ποιεῖν ὃ τι περ ἐπαγγέλλει Ἀλέξανδρος, εἰς δὲ τὴν πόλιν μήτε τινὰ Περσῶν μήτε Μακεδόνων δέχεσθαι, ὥς τοῦτο ἔς τε τὰ παρόντα τῷ λόγῳ εὐπρεπέστατον καὶ ἐς τοῦ πολέμου τὴν κρίσιν, ἄδηλον ἔτι οὖσαν, ἀσφαλέστατόν σφίσι γενησόμενον· ὥς δὲ ἐξηγγέλθη Ἀλεξάνδρῳ τὰ ἐκ τῆς Τύρου, τοὺς μὲν πρέσβεις πρὸς ὁργὴν ὀπίσω ἀπέπεμψεν· αὐτὸς δὲ ξυναγαγὼν τοὺς τε ἐταίρους καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῆς στρατιᾶς καὶ ἰλάρχας ἔλεξεν ὧδε.

17. Ἄνδρες φίλοι καὶ ξύμμαχοι, ἡμῖν οὔτε τὴν ἐπ' Αἰγύπτου πορείαν ἀσφαλῆ ὁρῶ θαλασσοκρατούντων Περσῶν, Δαρεῖόν τε διώκειν ὑπολειπομένους αὐτὴν τε ὀπίσω τὴν τῶν Τυρίων πόλιν ἀμφίβολον καὶ Αἰγυπτον καὶ Κύπρον ἔχομένας πρὸς Περσῶν, οὐδὲ τοῦτο ἀσφαλὲς ἔς τε τὰ ἄλλα καὶ μάλιστα δὴ ἐς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα, μή ποτ' ἄρα ἐπικρατήσαντες αὐτίς τῶν ἐπὶ θαλάσῃ χωρίων οἱ Πέρσαι, προχωρησάντων ἡμῶν ξὺν τῇ δυνάμει ὥς ἐπὶ Βαβυλωνίᾳ τε καὶ Δαρεῖον, αὐτοὶ ξὺν πλείονι στόλῳ μεταγάγοιεν τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἑλλάδα, Λακεδαιμονίων μὲν ἐκ τοῦ εὐθέως ἡμῖν πολεμούντων, τῆς δὲ Ἀθηναίων πόλεως φόβῳ μᾶλλον τι ἢ εὐνοίᾳ τῇ πρὸς ἡμᾶς πρὸς τὸ παρὸν κατεχομένης. ἐξαιρεθείσης δὲ Τύρου ἢ τε Φοινίκη ἔχοιτο ἂν πᾶσα καὶ τὸ ναυτικὸν ὅπερ πλείστον τε καὶ κράτιστον τοῦ Περσικοῦ, τὸ Φοινίκων, παρ' ἡμᾶς μεταχωρήσειν εἰκός· οὐ γὰρ ἀνέξονται οὔτε οἱ ἐρέται οὔτε οἱ ἐπιβάται Φοίνικες ἔχομένων σφίσι τῶν πόλεων αὐτοὶ ὑπὲρ ἄλλων πλεόντες κινδυνεύειν· Κύπρος δὲ ἐπὶ τῷδε ἢ οὐ χαλεπῶς ἡμῖν προσχωρήσει ἢ ἐξ ἐπίπλου εὐμαρῶς ληφθήσεται. καὶ ταῖς τε ἐκ Μακεδονίας ναυσὶ καὶ ταῖς Φοινίσαις πλεόντων ἡμῶν τὴν

1. Τούτῳ τῷ Ἡ., dem Baal-Melkarth, von dessen nach griechischer Art aufgefasstem Wesen Arrian vorher eine Schilderung gegeben hat. — 5. ὥς τοῦτο κτλ.: denn dies würde der geziemendste Vorwand (λόγῳ) sein.

13. ὑπολειπομένους Medium: hinter uns zurücklassend. — 19. μετα-

γάγοιεν, unregelmässiger Optativ; zu erklären als Beziehung auf die spätere Reflexion über den schon gefassten Entschluss. — 20. ἐκ τοῦ εὐθέως, gradezu; nämlich König Agis versuchte schon um die Zeit der Schlacht bei Issos mit persischem Gelde einen Seekrieg. —

θάλασσαν καὶ Κύπρον ἅμα προσγενομένης θαλασσοκρατοῦμένης
τε ἂν βεβαίως καὶ ὁ ἐς Αἴγυπτον στόλος εὐμαρῶς ἡμῖν ἐν
ταύτῳ γίγνεται. Αἴγυπτον δὲ παραστησαμένοις ὑπὲρ τε τῆς
Ἑλλάδος καὶ τῆς οἰκείας οὐδὲν ἔτι ὑποπτον ὑπολείπεται, τὸν
τε ἐπὶ Βαβυλῶνος στόλον μετὰ τοῦ ἐς τὰ οἴκοι ἀσφαλοῦς καὶ ⁵
ξὺν μείζονι ἅμα ἀξιώσει ποιησόμεθα ἀποτετμημένοι τὴν τε θά-
λασσαν Περσῶν ξύμπασαν καὶ τὴν ἐπὶ τάδε τοῦ Εὐφράτου γῆν.

18. Ταῦτα λέγων οὐ χαλεπῶς ἐπειθεν ἐπιχειρεῖν τῇ Τύρῳ,
καὶ τι καὶ θεῖον ἀνέπειθεν αὐτόν, ὅτι ἐνύπνιον αὐτῆς ἐκείνης
τῆς νυκτὸς ἐδόκει αὐτὸς μὲν τῷ τείχει προσάγειν τῶν Τυρίων, ¹⁰
τὸν δὲ Ἡρακλέα δεξιούσθαι τε αὐτὸν καὶ ἀνάγειν ἐς τὴν πόλιν.
καὶ τοῦτο ἐξηγεῖτο Ἀρίστανδρος ὡς ξὺν πόνῳ ἀλωσομένην τὴν
Τύρον, ὅτι καὶ τὰ τοῖ Ἡρακλέους ἔργα ξὺν πόνῳ ἐγένετο. καὶ
γὰρ καὶ μέγα ἔργον τῆς Τύρου ἡ πολιορκία ἐφαίνετο. νῆσός τε
γὰρ αὐτοῖς ἡ πόλις ἦν καὶ τείχεσιν ὑψηλοῖς πάντῃ ὠχύρωτο. ¹⁵
καὶ τὰ ἀπὸ θαλάσσης πρὸς τῶν Τυρίων μᾶλλον τι ἐν τῷ τότε
ἐφαίνετο, τῶν τε Περσῶν ἔτι θαλασσοκρατούντων καὶ αὐτοῖς
τοῖς Τυρίοις νεῶν ἔτι πολλῶν περιουσῶν.

Ὡς δὲ ταῦτα ὁμῶς ἐκράτησε, χῶμα ἔγνω χωννύναι ἐκ τῆς
ἡπείρου ὡς ἐπὶ τὴν πόλιν. ἔστι δὲ πορθμὸς τεναγώδης τὸ ²⁰
χωρίον καὶ τὰ μὲν πρὸς τῇ ἡπείρῳ τῆς θαλάσσης βραχέα καὶ
πηλῶδη αὐτοῦ, τὰ δὲ πρὸς αὐτῇ τῇ πόλει, ἵνα τὸ βαθυτάτον
τοῦ διάπλου, τριῶν μάλιστα ὀργυιῶν τὸ βάθος. ἀλλὰ λίθων
τε πολλῶν ἀφθονία ἦν καὶ ὕλης, ἦντινα τοῖς λίθοις ἄνωθεν
ἐπεφόρουν· χάρακές τε οὐ χαλεπῶς κατεπήγνυντο ἐν τῷ πηλῷ ²⁵
καὶ αὐτὸς ὁ πηλὸς ξύνδεσμος τοῖς λίθοις ἐς τὸ ἐπιμένειν ἐγί-
γνετο. καὶ προθυμία τῶν Μακεδόνων εἰς τὸ ἔργον καὶ Ἀλε-
ξάνδρου πολλὴ ἦν παρόντος τε αὐτοῦ καὶ ἕκαστα ἐξηγουμένου
καὶ τὰ μὲν λόγῳ ἐπαίροντος, τὰ δὲ καὶ χρημάσι τοὺς τι ἐκπρε-
πέστερον κατ' ἀρετὴν πονομένους ἐπικουφίζοντος. ἀλλ' ἔστε ³⁰
μὲν τὸ πρὸς τῇ ἡπείρῳ ἐχώννυντο, οὐ χαλεπῶς προὔχώρει τὸ
ἔργον, ἐπὶ βάθος τε ὀλίγον χωννύμενον καὶ οὐδενὸς ἐξείργον-
τος. ὡς δὲ τῷ τε βαθυτέρῳ ἥδη ἐπέλαζον καὶ ἅμα τῇ πόλει

2. εὐμαρῶς — 3. γίγνεται, wird uns leicht zu gleicher Zeit ermöglicht. — 5. μετὰ τοῦ — ἀσφαλοῦς, ausser der Sicherheit für unsre Heimath. — ἀποτεμένεσθαι τι med.: entreissen, in Besitz nehmen.

16. πρὸς τῶν T. ἐφαίνετο, zur See schien der Vortheil auf Seite der T. zu sein. — 21. βραχέα seichte Stellen. — 29. ἐπαίροντος — 30. ἐπικουφίζοντος, anregend.

αὐτῇ ἐγγὺς ἐρίγνοντο, ἀπὸ τε τῶν τειχῶν, ὑψηλῶν ὄντων, βαλλόμενοι ἐκακοπάθουν, ἅτε καὶ ἐπ' ἐργασία μᾶλλον τι ἢ ὥς ἐς μάχην ἀκριβῶς ἐσταλμένοι, καὶ ταῖς τριήρεσιν ἄλλη καὶ ἄλλη τοῦ χώματος ἐπιπλέοντες οἱ Τύριοι, ἅτε δὴ θαλασσοκρατοῦν-
 5 τες ἔτι, ἄπορον πολλαχῇ τὴν πρὸςχωσιν τοῖς Μακεδόσιν ἐποίουν. καὶ οἱ Μακεδόνες πύργους ἐπάνω τοῦ χώματος, ὃ τι περ προκεχωρήκει αὐτοῖς ἐπὶ πολὺ τῆς θαλάσσης, ἐπέστησαν δύο καὶ μηχανὰς ἐπὶ τοῖς πύργοις. προκαλύμματα δὲ δέροεις καὶ διφθέραι αὐτοῖς ἦσαν, ὥς μήτε πυρφόροις βέλεσιν ἀπὸ τοῦ
 10 τείχους βάλλεσθαι, τοῖς τε ἐργαζομένοις προβολὴν ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι πρὸς τὰ τοξεύματα· ἅμα τε ὅσοι προσπλέοντες τῶν Τυρίων ἔβλαπτον τοὺς χωννύοντας, ἀπὸ τῶν πύργων βαλλόμενοι οὐ χαλεπῶς ἀνασταλῆσεσθαι ἔμελλον.

19. Οἱ δὲ Τύριοι πρὸς ταῦτα ἀντιμηχανῶνται τοῖόνδε.
 15 ναῦν ἱππαγωγὸν κλημάτων τε ξηρῶν καὶ ἄλλης ὕλης εὐφλέκτου ἐμπλήσαντες δύο ἰστοὺς ἐπὶ τῇ πρῶτῃ καταπηγνύουσι καὶ ἐν κύκλῳ περιφράσσουσιν ἐς ὅσον μακρότατον, ὥς φορυτόν τε ταύτῃ καὶ δῆδας ὅσας πλείστας δέξασθαι· πρὸς δὲ πίσσαν τε καὶ θείον καὶ ὅσα ἄλλα ἐς τὸ παρακαλέσαι μεγάλην φλόγα [ἐπὶ]
 20 ταύτῃ ἐπεφόρησαν. παρέτειναν δὲ καὶ κεραλαὶν διπλῇ ἐπὶ τοῖς ἰστοῖς ἀμφοτέροις, καὶ ἀπὸ ταύτης ἐξήρτησαν ἐν λέβησιν, ὅσα ἐπιχυθέντα ἢ ἐπιβληθέντα ἐπὶ μέγα τὴν φλόγα ἐξάψειν ἔμελλεν. ἔρματά τε ἐς τὴν πρύμναν ἐνέθεσαν, τοῦ ἐξᾶραι εἰς ὕψος τὴν πρῶταν πιεζομένης κατὰ πρύμναν τῆς νεῶς. ἔπειτα ἄνεμον
 25 τηρήσαντες ὥς ἐπὶ τὸ χῶμα ἐπιφέροντα ἐξάψαντες τριήρεσι τὴν ναῦν κατ' οὐρὰν εἴλκον. ὥς δὲ ἐπέλαζον ἤδη τῷ τε χώματι καὶ τοῖς πύργοις, πῦρ ἐμβαλόντες εἰς τὴν ὕλην καὶ ὥς βιαιότατα ἅμα ταῖς τριήρεσιν ἐπανελκύσαντες τὴν ναῦν ἐνσελεύουσιν ἄκρῳ τῷ χώματι· αὐτοὶ δὲ οἱ ἐν τῇ νηϊ καιομένη ἤδη ἐξενήξαντο οὐ
 30 χαλεπῶς. καὶ ἐν τούτῳ ἢ τε φλόξ πολλὴ ἐνέπιπτε τοῖς πύργοις καὶ αἱ κεραλαὶ περικλασθεῖσαι ἐξέχεαν ἐς τὸ πῦρ ὅσα ἐς ἑξᾶσιν τῆς φλογὸς παρεσκευασμένα ἦν. οἱ δὲ ἀπὸ τῶν τριηρῶν πλησίον

— 3. ἀκριβῶς ἐσταλμένοι, sorgfältig bekleidet (durch Bekleidung geschützt).—8. προκαλύμματα „Schutzhänge, δέροεις unbearbeitete, διφθέραι bearbeitete Häute.“ — 9. ὥς = ὥστε, daher der Infin. βάλλεσθαι (nachclassisch).

16. ἐπὶ τῇ πρῶτῃ. Das Vordertheil des Branders, welches besonders mit brennbaren Stoffen gefüllt wird, sollte so weit als möglich auf den Damm auflaufen, um die Thürme anzuzünden. Deshalb wird auch Z. 23 Ballast (ἔρματα) in den hintern

τοῦ χώματος ἀνακωχεύοντες ἐτόξευον ἐς τοὺς πύργους, ὥς μὴ ἀσφαλὲς εἶναι πελάσαι ὅσοι σβεστήριόν τι τῇ φλογὶ ἐπέφερον. καὶ ἐν τούτῳ κατεχομένων ἤδη ἐκ τοῦ πυρὸς τῶν πύργων ἐκδραμόντες ἐκ τῆς πόλεως πολλοὶ καὶ ἐς κελήτια ἐμβάντες ἄλλη καὶ ἄλλη ἐποκείλαντες τοῦ χώματος τὸν τε χάρακα οὐ χαλεπῶς⁵ διέσπασαν τὸν πρὸ αὐτοῦ προβεβλημένον καὶ τὰς μηχανὰς ξυμπάσας κατέφλεξαν ὅσας μὴ τὸ ἀπὸ τῆς νεῶς πῦρ ἐπέσχευ. Ἀλέξανδρος δὲ τό τε χῶμα ἀπὸ τῆς ἡπείρου ἀρξαμένους πλατύ-
τερον χωννύει, ὥς πλέονας δέξασθαι πύργους, καὶ τοὺς μηχανοποιοὺς μηχανὰς ἄλλας κατασκευάζειν ἐκέλευσεν. ὥς δὲ¹⁰ ταῦτα παρεσκευάζετο, αὐτὸς τοὺς τε ὑπασπιστὰς ἀναλαβὼν καὶ τοὺς Ἀργιᾶνας ἐπὶ Σιδῶνος ἐστίαλῃ, ὥς ἀθροίσων ἐκεῖ ὅσαι ἤδη ἦσαν αὐτῷ τριήρεις, ὅτι ἀπορώτερα τὰ τῆς πολιορκίας ἐφαίνετο θαλασσοκρατούντων τῶν Τυρίων.

20. Ἐν τούτῳ δὲ Γηρόστρατός τε ὁ Ἀράδου βασιλεὺς καὶ¹⁵ Ἐνυλος ὁ Βύβλου ὥς ἔμαθον τὰς πόλεις σφῶν ὑπ' Ἀλεξάνδρου ἐχομένας, ἀπολιπόντες Αὐτοφραδάτην τε καὶ τὰς ξὺν αὐτῷ νέας παρ' Ἀλέξανδρον σὺν τῷ ναυτικῷ τῷ σφετέρῳ ἀφίκοντο καὶ αἱ τῶν Σιδωνίων τριήρεις σὺν αὐτοῖς, ὥστε Φοινίκων μὲν νῆες ὀρθοήκοντα μάλιστα αὐτῷ παρεγέροντο. ἦγον δὲ ἐν ταῖς αὐταῖς²⁰ ἡμέραις καὶ ἐκ Ρόδου τριήρεις ἧ τε περίπολος καλουμένη καὶ ξὺν αὐτῇ ἄλλαι ἐννέα, καὶ ἐκ Σόλων καὶ Μαλλοῦ τρεῖς καὶ Λυκίας δέκα, ἐκ Μακεδονίας δὲ πεντηκόντορος, ἐφ' ἧς Πρωτέας ὁ Ἀνδρονίκου ἐπέπλει. οὐ πολλῷ δ' ὕστερον καὶ οἱ τῆς Κύπρου βασιλεῖς ἐς τὴν Σιδῶνα κατέσχον ναυσὶν ἑκατὸν μάλιστα καὶ²⁵ εἴκοσιν, ἐπειδὴ τὴν τε ἦσσαν τὴν κατ' Ἰσθὸν Δαρείου ἐπύθοντο καὶ ἡ Φοινίκη πᾶσα ἐχομένη ἤδη ὑπ' Ἀλεξάνδρου ἐφόβει αὐτούς. καὶ τούτοις πᾶσιν ἔδωκεν Ἀλέξανδρος ἄδειαν τῶν πρόσθεν, ὅτι ὑπ' ἀνάγκης μᾶλλον τι ἢ κατὰ γνώμην τὴν σφῶν ἐδόκουν ξυνταχθῆναι τοῖς Πέρσαις ἐς τὸ ναυτικόν.³⁰

Ἐν ᾧ δὲ αἱ τε μηχαναὶ αὐτῷ ξυνεπηγύννυντο καὶ αἱ νῆες ὥς εἰς ἐπίπλουν τε καὶ ναυμαχίας ἀπόπειραν ἐξηρτύνοντο, ἐν τούτῳ δὲ ἀναλαβὼν τῶν τε ἱππέων ἴλας ἔστιν ἃς καὶ τοὺς ὑπασπιστὰς καὶ τοὺς Ἀργιᾶνας τε καὶ τοὺς τοξότας ἐπ' Ἀραβίας στέλλεται

Schiffsraum gehäuft. — 1. ἀνακωχεύειν, anhalten, lawiren. — 8. πλατύτερον. Der erste Damm hatte eine Breite von 200 Fuss.

17. Αὐτοφραδάτης Unterfeldherr

des persischen Flottenführers Memnon. — 21. ἡ περίπολος „das Wachtschiff“, wahrscheinlich eine ähnliche Staatsgaleere, wie in Athen Paralos und Salamina. — 33. ἐπ' Ἀραβίας,

εἰς τὸν Ἀντιλίβανον καλούμενον τὸ ὄρος· καὶ τὰ μὲν βία τῶν ταύτῃ ἐξελών, τὰ δὲ ὁμολογία παραστησάμενος ἐν δέκα ἡμέραις ἐπανῆγεν εἰς τὴν Σιδῶνα, καὶ καταλαμβάνει Κλέανδρον τὸν Πολεμοκράτους ἐκ Πελοποννήσου ἦκοντα καὶ ξὺν αὐτῷ μισθο-
 5 φόρους Ἑλληνας ἐς τετρακισχιλίους.

Ὡς δὲ συνετίετακτο αὐτῷ τὸ ναυτικόν, ἐπιβιάσας τοῖς καταστρώμασι τῶν ὑπασπιστῶν ὅσοι ἱκανοὶ ἐδόκουν ἐς τὸ ἔργον, εἰ μὴ διέκπλοις μᾶλλον τι ἢ ἐν χερσὶν ἢ ναυμαχία γίγνοιτο, ἄρας ἐκ τῆς Σιδῶνος ἐπέπλει τῇ Τύρῳ ξυντεταγμέναις ταῖς
 10 ναυσὶν αὐτὸς μὲν κατὰ τὸ δεξιὸν κέρας, ὃ δὴ ἐς τὸ πέλαγος αὐτῷ ἀνεῖχε, καὶ ξὺν αὐτῷ οἱ τε Κυπρίων βασιλεῖς καὶ ὅσοι Φοινίκων, πλὴν Πυνταγόρου. οὗτος δὲ καὶ Κράτερος τὸ εὐώ-
 νυμον κέρας εἶχον τῆς πάσης τάξεως. τοῖς δὲ Τυρίοις πρότε-
 15 ρον μὲν ναυμαχεῖν ἐγνωσμένον ἦν, εἰ κατὰ θάλατταν ἐπιπλέοι σφίσιν Ἀλέξανδρος. τότε δὲ πλήθος νεῶν πολὺ ἀπροςδοκῆτως κατιδόντες (οἱ γάρ πω πεπυσμένοι ἦσαν τὰς τε Κυπρίων ναῦς καὶ τὰς Φοινίκων ξυμπάσας Ἀλέξανδρον ἔχοντα) καὶ ἅμα ξυν-
 τεταγμένως τοῦ ἐπίπλου γιγνομένου (ὀλίγον γὰρ πρὶν προς-
 20 σχεῖν τῇ πόλει ἀνεκώχευσαν ἔτι πελάγαι αἱ ξὺν Ἀλεξάνδρῳ νῆες· ἔπειτα οὕτω ξυνταξάμενοι, ὥς οὐκ ἀντανήγοντο, πολλῷ τῷ ῥοδίῳ ἐπέπλεον) ταῦτα ὁρῶντες οἱ Τύριοι ναυμαχεῖν μὲν ἀπέγνωσαν· τριήρεσι δέ, ὅσας τῶν λιμένων τὰ στόματα ἐδέ-
 χοντο, βύζην τὸν ἔσπλουν φραξάμενοι ἐφύλασσον, ὥς μὴ ἐς τῶν λιμένων τινὰ ἐγκαθορμισθῆναι τῶν πολεμίων τὸν στόλον.
 25 Ἀλέξανδρος δέ, ὥς οὐκ ἀντανήγοντο οἱ Τύριοι, ἐπέπλει τῇ πόλει· καὶ ἐς μὲν τὸν λιμένα τὸν πρὸς Σιδῶνος βιάζεσθαι ἀπέγνω διὰ στενότητα τοῦ στόματος καὶ ἅμα ἀντιπρώροις τριή-
 ρεσι πολλαῖς ὁρῶν πεφραγμένον τὸν ἔσπλουν· τρεῖς δὲ τὰς ἐξωτάτω ἐφορούσας τῷ στόματι τριήρεις προςπεσόντες οἱ
 30 Φοίνικες καὶ ἀντίπρωροι ἐμβαλόντες καταδύουσιν· οἱ δὲ ἐν

im weitern Sinne des Worts, wo es das Gebiet der heutigen Drusen mit begreift. — 1. τὰ μὲν — τῶν ταύτῃ, einen Theil der dortigen Plätze. — 3. Κλέανδρον, welcher vorigen Winter ausgesandt war, im Pelopon- nese zu werben. — 8. διέκπλους ein in griechischen Seeschlachten ge- bräuchliches Manöver, die feindliche Linie zu durchsegeln und dabei Ruder und Seiten der Schiffe zu

beschädigen. Vgl. zu Herod. VI, 12 (Heft I). — 10. ἐς τὸ πέλαγος ἀνεῖχε, der sich bis auf das hohe Meer aus- dehnte (während der linke Flügel durch die Küste gedeckt war). — 24. τῶν λιμένων, von denen der eine gegen Sidon, der andre gegen Aegypten geöffnet war. — 27. ἀν- τιπρώροις, mit den Feinden zuge- kehrtem Vordertheil. — 30. ἀντίπρω- ροι ἐμβαλόντες, sich mit dem Schna-

ταῖς ναυσὶν οὐ χαλεπῶς ἀπενήξαντο ἐς τὴν γῆν, φιλίαν οὖσαν. τότε μὲν δὴ οὐ πόρρω τοῦ ποιητοῦ χῶματος κατὰ τὸν αἰγιαλόν, ἵνα σκέπη τῶν ἀνέμων ἐφαίνετο, οἱ σὺν Ἀλέξανδρῳ ὤρμιζαντο. τῇ δὲ ὑστεραίᾳ τοὺς μὲν Κυπρίους ξὺν ταῖς σφετέραις ναυσὶ καὶ Ἀνδρομάχῳ τῷ ναυάρχῳ κατὰ τὸν λιμένα τὸν 5 ἐκ Σιδῶνος φέροντα ἐκέλευσεν ἐφορμεῖν τῇ πόλει, τοὺς δὲ Φοίνικας κατὰ τὸν ἐπ' ἐκεῖνα τοῦ χῶματος τὸν πρὸς Αἴγυπτον ἀνέχοντα, ἵνα καὶ αὐτῷ ἡ σκηνὴ ᾗ.

21. Ἦδη δὲ καὶ μηχανοποιῶν αὐτῷ πολλῶν ἐκ τε Κύπρου καὶ Φοινίκης ἀπάσης συλλελεγμένων μηχαναὶ πολλαὶ συμπε- 10 πηγμέναι ἦσαν, αἱ μὲν ἐπὶ τοῦ χῶματος, αἱ δὲ ἐπὶ τῶν νεῶν, ἃς ἐκ Σιδῶνος ἅμα οἱ ἐκόμισεν, αἱ δὲ ἐπὶ τῶν τριηρῶν, ὅσαι αὐτῶν οὐ ταχυνναυτοῦσαι ἦσαν. ὥς δὲ παρεσκεύαστο ἡδη ξύμπαντα, προσῆγον τὰς μηχανὰς κατὰ τε τὸ ποιητὸν χῶμα καὶ ἀπὸ τῶν νεῶν ἄλλη καὶ ἄλλη τοῦ τείχους προσορμιζομένων τε 15 καὶ ἀποπειρωμένων τοῦ τείχους.

Οἱ δὲ Τύριοι ἐπὶ τε τῶν ἐπάλξεων τῶν κατὰ τὸ χῶμα πύργους ξυλίλους ἐπέστησαν, ὥς ἀπομάχεσθαι ἀπ' αὐτῶν, καὶ εἴ πη ἄλλη αἱ μηχαναὶ προσῆγοντο, βέλεσί τε ἡμύνοντο καὶ πυρ- 20 φόροις οἰστοῖς ἔβαλλον αὐτὰς τὰς ναῦς, ὥστε φόβον παρέχειν τοῖς Μακεδόσι πελάζειν τῷ τείχει. ἦν δὲ αὐτοῖς καὶ τὰ τεῖχη κατὰ τὸ χῶμα τό τε ὕψος εἰς πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν μάλιστα πόδας καὶ ἐς πλάτος ξύμμετρον λίθοις μεγάλοις ἐν γύψῳ κειμένοις ξυμπεπηγότα. ταῖς δὲ ἱππαγωγαῖς τε καὶ ταῖς τριήρεσι τῶν Μακεδόνων, ὅσαι τὰς μηχανὰς προσῆγον τῷ τείχει, καὶ 25 ταύτῃ οὐκ εὐπορον ἐρίγνυτο πελάζειν τῇ πόλει, ὅτι λίθοι πολλοὶ ἐς τὸ πέλαγος προβεβλημένοι ἐξεῖργον αὐτῶν τὴν ἐγγὺς προσβολήν. καὶ τούτους Ἀλέξανδρος ἐγνώ ἐξελκῦσαι ἐκ τῆς θαλάσσης· ἡνύετο δὲ χαλεπῶς τοῦτο τὸ ἔργον, οἷα δὴ ἀπὸ νεῶν καὶ οὐκ ἀπὸ γῆς βεβαίον γινόμενον, ἄλλως τε καὶ οἱ 30 Τύριοι ναῦς καταφράξαντες παρὰ τὰς ἀγκύρας ἐπῆγον τῶν τριηρῶν καὶ ὑποτέμνοντες τὰς σχοίνους τῶν ἀγκυρῶν ἄπορον τὴν προσορμίσιν ταῖς πολεμῖαις ναυσὶν ἐποίουν. Ἀλέξανδρος

bel gerade einbohrend. — 5. τὸν ἐκ Σιδῶνος φέροντα, auch Cap. 24, 1; statt des vorherg. πρὸς c. gen., entstanden aus verkehrter Nachahmung des Thukydides. — 8. ἡ σκηνὴ das Hauptquartier.

15. ἀπὸ τῶν νεῶν, d. i. auf den Schiffen (nach griechischer Anschauung des *terminus localis*). — 25. καὶ ταύτῃ — 26. ὅτι auch in der Beziehung, weil. — 31. καταφράξαντες, sie hatten Schiffe mit Schutz-

δὲ τριακοντόρους πολλὰς ἐς τὸν αὐτὸν τρόπον φράξας ἐπέστη-
 σεν ἐγκαρσίας πρὸ τῶν ἀγκυρῶν, ὥς ὑπ' αὐτῶν ἀναστέλλεσθαι
 τὸν ἐπίπλου τῶν νεῶν. ἀλλὰ καὶ ὡς ὕφαλοι κολυμβηταὶ τὰς
 σχοίνους αὐτοῖς ὑπέτεμνον. οἱ δὲ ἀλύσεσιν ἀντὶ σχοίνων εἰς
 5 τὰς ἀγκύρας χρώμενοι, οἱ Μακεδόνες, καθίεσαν, ὥστε μηδὲν
 εἶτι πλέον τοῖς κολυμβηταῖς γίνεσθαι. ἐξάπτοντες οὖν βρόχους
 τῶν λίθων ἀπὸ τοῦ χρώματος ἀνέσπων αὐτοὺς ἔξω τῆς θαλάσ-
 σης· ἔπειτα μηχαναῖς μετεωρίσαντες κατὰ βάθους ἀφίεσαν,
 ἵνα οὐκέτι προβεβλημένοι βλάψειν ἔμελλον. ὅπου δὲ καθαρὸν
 10 πεποίητο τῶν προβόλων τὸ τεῖχος, οὐ χαλεπῶς ἦδη ταύτη αἰ-
 νῆες προσεῖχον.

Οἱ δὲ Τύριοι, πάντη ἄποροι γιννόμενοι, ἔγνωσαν ἐπίπλου-
 ποιήσασθαι ταῖς Κυπρίαις ναυσίν, αἱ κατὰ τὸν λιμένα ἐφώρ-
 μουν τὸν ἐς Σιδῶνα τετραμμένον· ἐκ πολλοῦ δὴ καταπετά-
 15 σαντες τοῦ λιμένος τὸ στόμα ἰστίοις, τοῦ μὴ καταφανῆ γενέσθαι
 τῶν τριηρῶν τὴν πλήρωσιν, ἀμφὶ μέσον ἡμέρας, ὅποτε οἱ τε
 ναῦται ἐπὶ τὰ ἀναγκαῖα ἐσκεδασμένοι ἦσαν καὶ Ἀλέξανδρος
 ἐν τούτῳ μάλιστα ἀπὸ τοῦ ἐπὶ θάτερα τῆς πόλεως ναυτικοῦ
 ἐπὶ τὴν σκηνὴν ἀπεχώρει, πληρώσαντες πεντήρεις μὲν τρεῖς
 20 καὶ τετρήρεις ἕδας, τριήρεις δὲ ἐπὶ ὥς ἀκριβεστάτοις τε τοῖς
 πληρώμασι καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν καταστρωμάτων μάχεσθαι μέλ-
 λουσιν εὐοπλοτάτοις καὶ ἅμα καὶ εὐθαρσεστάτοις ἐς τοὺς ναυ-
 τικοὺς ἀγῶνας, τὰ μὲν πρῶτα ἀτρέμα τῇ εἰρεσίᾳ ἐπὶ μιᾷ νεῷς
 ἐξέπλεον ἄνευ κελευστῶν τὰς κόπας παραφέροντες· ὥς δὲ
 25 ἐπέστρεφον ἤδη ἐπὶ τοὺς Κυπρίους καὶ ἐγγὺς τοῦ καθορᾶσθαι
 ἦσαν, τότε δὴ ξὺν βοῇ τε πολλῇ καὶ ἐγκελευσμῷ ἐς ἀλλήλους
 καὶ ἅμα τῇ εἰρεσίᾳ ξυντόνῳ ἐπεφέροντο.

22. Συνέβη δὲ ἐκείνῃ μὲν τῇ ἡμέρᾳ Ἀλέξανδρον ἀποχω-
 ρῆσαι ἐπὶ τὴν σκηνὴν, οὐ διατρίψαντα δὲ κατὰ τὸ εἰωθός, δι-

wehren versehen gegen die Geschosse der Feinde. — 5. *μηδὲν πλέον γίνεσθαι*, nichts ausgerichtet wurde. — 7. *ἀπὸ τοῦ χρώματος*, von dem Damme aus zogen sie sie auf und schleuderten sie dann in die Tiefe hinab, *κατὰ βάθους*. — 9. *προβεβλημένοι*, als Hinderniss liegend. — 10. *τῶν προβόλων*, „vor der Mauer ins Meer geworfne Steine“. — 18. *ἐν τούτῳ μάλιστα*, „grade zu dieser Zeit, um Mittag.“ (Ueber-

gang in die demonstrative Construction.) — *ἀπὸ τοῦ — ναυτικοῦ* von der Flottenabtheilung auf jener (der nördlichen) Stadtseite. — 19. *ἐπὶ τὴν σκηνὴν*, welches südlich davon lag; vgl. S. 167 Z. 7. — 20. *τοῖς ἀκριβεστάτοις*, der rüstigsten Mannschaft. — 23. *ἐπὶ μιᾷ νεῷς*, ein Schiff hinter dem andern. — 24. *τὰς κόπας παραφέροντες*, Ruder schlagend ohne (lautes) Commando.

ὀλίγον ἐπὶ τὰς ναῦς ἐπανελθεῖν. οἱ δὲ Τύριοι προσπεσόντες ἀπροςδοκῆτως ταῖς ναυσὶν ὁρμούσαις, καὶ ταῖς μὲν πάντῃ κεναῖς ἐπιτυχόντες, τῶν δ' ὑπ' αὐτὴν τὴν βοήν καὶ τὸν ἐπίπλουν χαλεπῶς ἐκ τῶν παρόντων πληρουμένων, τὴν τε Πινυταγόρου τοῦ βασιλέως πεντήρη εὐθύς ὑπὸ τῇ πρώτῃ ἐμβολῇ κατέδυσαν καὶ 5 τὴν Ἀνδροκλέους τοῦ Ἀμαθουσίου καὶ τὴν Πασικράτους τοῦ Κουριέως, τὰς δὲ ἄλλας ἐς τὸν αἰγιαλὸν ἐξωθοῦντες ἔκοπτον.

Ἀλέξανδρος δὲ ὡς ἤσθετο τὸν ἔκπλουν τῶν Τυρίων τριηρῶν, τὰς μὲν πολλὰς τῶν ξὺν αὐτῷ νεῶν, ὅπως ἐκάστη πληρωθεῖη, ἐπὶ τῷ στόματι τοῦ λιμένος ἀνακωχεύειν ἔταξεν, ὡς 10 μὴ καὶ ἄλλαι ἐκπλεύσειαν τῶν Τυρίων νῆες· αὐτὸς δὲ πεντήρεις τε τὰς ξὺν αὐτῷ ἀναλαβὼν καὶ τῶν τριηρῶν ἐς πέντε μάλιστα, ὅσαι ἐφθῆσαν αὐτῷ κατὰ τάχος πληρωθεῖσαι, περιέπλει τὴν πόλιν ὡς ἐπὶ τοὺς ἐκπεπλευκότας τῶν Τυρίων. οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ τείχους, τὸν τε ἐπίπλουν τῶν πολεμίων κατιδόντες καὶ 15 Ἀλέξανδρον αὐτὸν ἐπὶ τῶν νεῶν, βοῇ τε ἐπανάγειν ἐνεκελεύοντο τοῖς ἐκ τῶν σφετέρων νεῶν καί, ὡς οὐκ ἔξακουστὸν ἦν ὑπὸ θοοῦ βου ξυνεχομένων ἐν τῷ ἔργῳ, σημείοις ἄλλοις καὶ ἄλλοις ἐπεκάλουν ἐς τὴν ἀναχώρησιν. οἱ δὲ ὅψε ποτε αἰσθόμενοι τὸν ἐπίπλουν τῶν ἀμφ' Ἀλέξανδρον, ὑποστρέψαντες εἰς 20 τὸν λιμένα ἐφευγον. καὶ ὀλίγαι μὲν τῶν νεῶν φθάνουσιν ὑπεκφυγεῖν, ταῖς δὲ πλείοσιν ἐμβαλοῦσαι αἱ ξὺν Ἀλεξάνδρῳ τὰς μὲν αὐτῶν ἅπλους ἐποίησαν, πεντήρης δὲ τις καὶ τετρήρης αὐτῶν ἐπ' αὐτῷ τῷ στόματι τοῦ λιμένος ἐλήφθησαν. φόνος δὲ τῶν ἐπιβατῶν οὐ πολὺς ἐγένετο. ὡς γὰρ ἤσθοντο ἐχομένας τὰς 25 ναῦς, ἀπενήξαντο οὐ χαλεπῶς ἐς τὸν λιμένα.

Ὡς δὲ οὐδεμία ἔτι τοῖς Τυρίοις ἐκ τῶν νεῶν ὠφέλεια ἦν, ἐπῆγον ἤδη οἱ Μακεδόνες τὰς μηχανὰς τῷ τείχει αὐτῷ. κατὰ μὲν δὴ τὸ χῶμα πρὸς γινόμεναι διὰ ἰσχύν τοῦ τείχους οὐδὲν ἦννον ὅ τι καὶ λόγου ἄξιον· οἱ δὲ κατὰ τὸ πρὸς Σιδῶνα τε- 30 τραμμένον τῆς πόλεως τῶν νεῶν τινας τῶν μηχανοφόρων προσῆγον. ὡς δὲ οὐδὲ ταύτῃ ἦννευ, ἐς τὸ πρὸς νότον αὖ ἄνεμον καὶ πρὸς Αἰγυπτὸν ἀνέχον τεῖχος μετῆει, πάντῃ ἀποπειρώμενος τοῦ ἔργου. καὶ ἐνταῦθα πρῶτον κατεσείσθη τε τὸ τεῖχος ἐπὶ μέγα καί τι καὶ κατηρεῖσθη αὐτοῦ παραρραγόν. τότε μὲν δὴ 35

7. Κουριέως, aus Kurion auf Kypros. — ἐξωθοῦντες ἔκοπτον, warfen sie auf den Strand und stiessen sie

mit den Schnäbeln. — 35. παραρραγόν, ein abgerissenes Stück, wie S. 170 Z. 7. παρερηγμένον, Bresche. —

ὅσον ἐπιβαλὼν γεφύρας ἢ ἐρήριπτο τοῦ τείχους, ἀπεπειράθη ἐς ὀλίγον τῆς προσβολῆς· καὶ οἱ Τυριοὶ οὐ χαλεπῶς ἀπεκρούσαντο τοὺς Μακεδόνους.

23. Τρίτῃ δὲ ἀπὸ ταύτης ἡμέρᾳ νηνεμίαν τε φυλάξας καὶ παρακαλέσας τοὺς ἡγεμόνας τῶν τάξεων ἐς τὸ ἔργον ἐπήγε τῇ πόλει ἐπὶ τῶν νεῶν τὰς μηχανάς. καὶ πρῶτα μὲν κατέσεισε τοῦ τείχους ἐπὶ μέγα. ὥς δὲ ἀποχρῶν εἰς πλάτος ἐφάνη τὸ παρερρηγμένον, τὰς μὲν μηχανοφόρους ναῦς ἐπανάγειν ἐκέλευσεν· ὁ δὲ δύο ἄλλας ἐπήγεν, αἱ τὰς γεφύρας αὐτῷ ἔφερον, αἷς δὲ ἑπιβάλλειν ἐπενόει τῷ κατερρηγμένῳ τοῦ τείχους. καὶ τὴν μὲν μίαν τῶν νεῶν οἱ ὑπασπισταὶ ἔλαβον, ἣ ἐπετέτακτο Ἀδμητος, τὴν ἐτέραν δὲ ἡ Κοίνου τάξις οἱ πεζέταιροι καλούμενοι· καὶ αὐτὸς ξὺν τοῖς ὑπασπισταῖς ἐπιβήσεσθαι τοῦ τείχους ἢ παρεῖκοι ἔμελλε. τὰς τριήρεις δὲ τὰς μὲν ἐπιπλεῖν κατὰ τοὺς λιμένας ἀμφοτέρους ἐκέλευσεν, εἰ πως πρὸς σφᾶς τετραμμένων τῶν Τυρίων βιάσονται τὸν ἔσπλουν· ὅσαι δὲ αὐτῶν βέλη ἀπὸ μηχανῶν βαλλόμενα εἶχον ἢ ὅσαι τοξότας ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων ἔφερον, ταύτας δὲ ἐκέλευσεν ἐν κύκλῳ περιπλεύσας τὸ τεῖχος ἐποκέλλειν τε ὅπῃ παρεῖκοι καὶ ἀνακωχεύειν ἐντὸς βέλους, ἔσπε τοῦ ἐποκέλλαι ἄπορον γίγνοιτο, ὥς πανταχόθεν βαλλομένους τοὺς Τυρίους ἐν τῷ δεινῷ ἀμφιβόλους γίνεσθαι.

Ὡς δὲ αἱ τε νῆες αἱ ξὺν Ἀλεξάνδρῳ προσέσχον τῇ πόλει καὶ αἱ γέφυραι ἐπεβλήθησαν τῷ τείχει ἀπ' αὐτῶν, ἐνταῦθα οἱ ὑπασπισταὶ εὐρώστως κατὰ ταύτας ἀνέβαινον ἐπὶ τὸ τεῖχος· ὃ τε γὰρ Ἀδμητος ἀνὴρ ἀγαθὸς ἐν τῷ τότε ἐγένετο καὶ ἅμα Ἀλέξανδρος εἶπετο αὐτοῖς, τοῦ τε ἔργου αὐτοῦ καρτερῶς ἀπτόμενος καὶ θεατῆς τῶν ἄλλων, ὅτῳ τι λαμπρὸν κατ' ἀρετὴν ἐν τῷ κινδύνῳ ἐτολμᾷτο. καὶ ταύτῃ πρῶτον ἣ ἐπετέτακτο Ἀλέξανδρος ἐλήφθη τὸ τεῖχος, οὐ χαλεπῶς ἀποκρουσθέντων ἀπ' αὐτοῦ τῶν Τυρίων, ἐπεὶ δὴ πρῶτον βεβαίῳ τε καὶ ἅμα οὐ πάντῃ ἀποτόμῳ τῇ προσβάσει ἐχρήσαντο οἱ Μακεδόνες. καὶ Ἀδμητος μὲν, πρῶτος ἐπιβὰς τοῦ τείχους καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἐγκελευόμενος ἐπι-

1. ὅσον *tantum*, nur in so weit dass er Brücken hinüber warf. — ἢ ἐρήριπτο τοῦ τ., wo in der Mauer (ein Stück) eingestürzt war. — 2. ἐς ὀλίγον, eine Zeit lang.

13. ἢ παρεῖκοι, wo es anginge. — 19. ἔσπε τοῦ — 20. γίγνοιτο; die Schiffe sollten innerhalb der Schuss-

weite und zwar nur so lange sich zurückhalten (*ἀνακωχεύειν*), als das Anlanden unmöglich wäre, damit die Feinde, zugleich von allen Seiten bedrängt, bei der Gefahr zweifelhaft (*ἀμφιβόλους*) d. i. unsicher würden, wohin sie sich wenden sollten (Nachahmung von Thukyd. IV 36,

βαίνειν, βληθεὶς λόγχῃ ἀποθνήσκει αὐτοῦ· ἐπὶ δὲ αὐτῷ Ἀλέξανδρος ἔσχε τὸ τεῖχος ξὺν τοῖς ἐταίροις. ὥς δὲ εἶχοντο αὐτῷ πύργοι τε ἔστιν οἱ καὶ μεταπύργια, αὐτὸς μὲν παρῆει διὰ τῶν ἐπάλλεων ὥς ἐπὶ τὰ βασίλεια, ὅτι ταύτῃ εὐπορωτέρα ἐφαίνεται εἰς τὴν πόλιν ἢ κἀθοδος.

5

24. Οἱ δὲ ἐπὶ τῶν νεῶν, οἳ τε Φοίνικες κατὰ τὸν λιμένα τὸν πρὸς Αἰγύπτου, καθ' ὅνπερ καὶ ἐφορμοῦντες ἐτύγγαλλον, βιασάμενοι καὶ τὰ κλεῖθρα διασπάσαντες ἔκοπτον τὰς ναῦς ἐν τῷ λιμένι, ταῖς μὲν μετεώροις ἐμβάλλοντες, τὰς δὲ εἰς τὴν γῆν ἐξωθοῦντες, καὶ οἱ Κύπριοι κατὰ τὸν ἄλλον λιμένα τὸν ἐκ Σιδῶνος φέροντα, οὐδὲ κλεῖθρον τοῦτόν γε ἔχοντα, εἰςπλεύσαντες εἶλον εὐθὺς ταύτῃ τὴν πόλιν. τὸ δὲ πλῆθος τῶν Τυρίων τὸ μὲν τεῖχος, ὥς ἔχόμενον εἶδον, ἐκλείπουσιν, ἀθροισθέντες δὲ κατὰ τὸ Ἀγηνόριον καλούμενόν ἐπέστρεψαν ταύτῃ ἐπὶ τοὺς Μακεδόνους. καὶ Ἀλέξανδρος ξὺν τοῖς ὑπασπισταῖς ἐπὶ τούτους ¹⁵ χωρῆσας τοὺς μὲν αὐτοῦ μαχομένους διέφθειρεν αὐτῶν, τοῖς δὲ φεύγουσιν ἐφείπετο. καὶ φόνος ἦν πολὺς, τῶν τε ἀπὸ τοῦ λιμένος ἐχόντων ἤδη τὴν πόλιν καὶ τῆς Κοίνου τάξεως παρεληλυθυίας εἰς αὐτήν. ὁργῇ γὰρ ἐχώρουν ἐπὶ πᾶν οἱ Μακεδόνες, τῆς τε πολιορκίας τῇ τριβῇ ἀχθόμενοι καὶ ὅτι λαβόντες τινὰς ²⁰ αὐτῶν οἱ Τύριοι πλέοντας ἐκ Σιδῶνος ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀναβιάσαντες, ὅπως ἀποπτον εἴη ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου, σφάξαντες ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν. ἀπέθανον δὲ τῶν μὲν Τυρίων εἰς ὀκτακισχιλίους· τῶν Μακεδόνων δὲ ἐν τῇ τότε προσβολῇ Ἀδμητός τε, ὁ πρῶτος ἐλὼν τὸ τεῖχος, ἀνὴρ ἀγαθὸς γενόμενος, ²⁵ καὶ ξὺν αὐτῷ εἴκοσι τῶν ὑπασπιστῶν· ἐν δὲ τῇ πάσῃ πολιορκίᾳ μάλιστα εἰς τετρακοσίους.

Τοῖς δὲ εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους καταφυγοῦσιν (ἦσαν δὲ αὐτῶν τε τῶν Τυρίων οἱ μάλιστα ἐν τέλει καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀξέμιλλος καὶ Καρχηδονίων τινὲς θεωροὶ εἰς τιμὴν τοῦ Ἡρα- ³⁰ κλέους κατὰ δὴ τίνα νόμον παλαιὸν εἰς τὴν μητρόπολιν ἀφικόμενοι) τούτοις ξύμπασιν ἄδειαν δίδωσιν Ἀλέξανδρος· τοὺς δὲ

Seite 57). — 1. ἐπὶ δὲ αὐτῷ „nach ihm und den Seinigen.“

8. κλεῖθρα, die Verschlüsse sind hier wahrscheinlich Ketten. — 9. μετεώροις, mitten im Wasser befindlich. — 14. τὸ Ἀγηνόριον, ein Hei-

ligthum des Agenor, fabelhaften Gründers von Tyros. — 19. ἐχώρουν, sie gingen vor, verfuhrten; — ἐπὶ πᾶν durchweg, ganz und gar. — 29. οἱ μάλιστα ἐν τέλει, die höchsten Beamten. — 30. θεωροὶ als Festgesandte, die aus Pietät von der

ἄλλους ἠνδραπόδισε, καὶ ἐπράθησαν *Τυρίων τε καὶ τῶν ξένων*
 ὅσοι ἐγκατελήφθησαν, μάλιστα ἐς τρισμυρίους. Ἀλέξανδρος δὲ
 τῷ Ἡρακλεῖ ἔδυσέ τε καὶ πομπὴν ἔστειλε ξὺν τῇ δυνάμει
 ὥπλισμένη καὶ αἱ νῆες ξυνεπόμεπυσαν τῷ Ἡρακλεῖ, καὶ
 5 ἀγῶνα γυμνικὸν ἐν τῷ ἱερῷ καὶ λαμπάδα ἐποίησε καὶ τὴν
 μηχανὴν ἣ τὸ τεῖχος κατεσεῖσθη ἀνέθηκεν εἰς τὸν νεῶν καὶ
 τὴν ναῦν τὴν *Τυρίαν* τὴν ἱερὰν τοῦ Ἡρακλέους, ἦντινα ἐν τῷ
 ἐπίπλῳ ἔλαβε, καὶ ταύτην τῷ Ἡρακλεῖ ἀνέθηκε καὶ ἐπίγραμμα
 ἐπ' αὐτῇ, ἣ αὐτὸς ποιήσας ἢ ὅτου δὴ ἄλλου ποιήσαντος, οὐκ
 10 ἄξιον μνήμης τὸ ἐπίγραμμα διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ αὐτὸ ἀναγράψαι
 ἀπηξιώσα. Τύρος μὲν δὴ οὕτως ἐάλω ἐπὶ ἄρχοντος Ἀνικίτου
 Ἀθήνησι μὴνὸς Ἑκατομβαιῶνος.

5. Aus der Schlacht bei Arbela und Gaugamela

(Plut. Alex. 31 — 33).

31. Ἀλέξανδρος δὲ τὴν ἐντὸς τοῦ *Εὐφράτου* πᾶσαν ὕφ'
 ἑαυτῷ ποιησάμενος ἤλανυν ἐπὶ *Δαρεῖον* ἑκατὸν μυριάσι στρα-
 15 τοῦ καταβαίνοντα. καὶ τις αὐτῷ φράζει τῶν ἐταίρων, ὡς δὴ
 γέλωτος ἄξιον πρᾶγμα, τοὺς ἀκολούθους παίζοντας εἰς δύο
 μέρη διηροκέναι σφᾶς αὐτούς, ὧν ἑκατέρου στρατηγὸν εἶναι
 καὶ ἡγεμόνα, τὸν μὲν Ἀλέξανδρον, τὸν δὲ *Δαρεῖον* ὑπ' αὐτῶν
 προσαγορευόμενον. ἀρξαμένους δὲ βῶλοις ἀκροβολίζεσθαι πρὸς
 20 ἀλλήλους, εἴτα πυγμαῖς, τέλος ἐκκαυῖσθαι τῇ φιλονεικίᾳ καὶ
 μέχρι λίθων καὶ ξύλων, πολλοὺς καὶ δυσκαταπαύστους γεγυ-
 νάσθαι. ταῦτα ἀκούσας ἐκέλευσεν αὐτοὺς μονομαχῆσαι τοὺς ἡγε-
 μόνους καὶ τὸν μὲν Ἀλέξανδρον αὐτὸς ὥπλισε, τὸν δὲ *Δαρεῖον*
Φιλώτας. ἐθεᾶτο δὲ ὁ στρατὸς ἐν οἰωνῷ τινι τοῦ μέλλοντος
 25 τιθέμενος τὸ γιγνόμενον. ἰσχυρᾶς δὲ τῆς μάχης γενομένης ἐνί-
 κησεν ὁ καλούμενος Ἀλέξανδρος, καὶ δωρεὰν ἔλαβε δώδεκα
 κώμας καὶ στολῇ Περσικῇ χρῆσθαι. ταῦτα μὲν οὖν Ἐρατοσθέ-
 νης ἰστόρηκε. τὴν δὲ μεγάλην μάχην πρὸς *Δαρεῖον* οὐκ ἐν

Colonia zu der Mutterstadt abgeordnet wurden. — 5. λαμπάδα, einen Fackelwettlauf, wo es galt, eine brennende Fackel zuerst ans Ziel zu bringen, eine für Feuer- und Lichtgottheiten gebräuchliche

Feier. — 12. Ἑκατομβαιῶνος, im August 332.

13. ἐντὸς τοῦ *Εὐ.*, diesseits des E. — 14. ἑκατὸν μυριάσι, eine offenbar übertriebene Zahl, die jedoch keine auch nur annähernde Berich-

Ἀρβήλοις, ὥσπερ οἱ πολλοὶ γράφουσιν, ἀλλὰ ἐν Γαυγαμήλοις γενέσθαι συνέπεσε. σημαίνειν δέ φασι οἶκον καμήλου τὴν διάλεκτον, ἐπεὶ τῶν πάλαι τις βασιλέων ἐκφυγὼν πολεμίους ἐπὶ καμήλου δρομάδος ἐνταῦθα καθίδρυσεν αὐτήν, ἀποτάξας τινὰς κώμας καὶ προσόδους εἰς τὴν ἐπιμέλειαν. ἡ μὲν οὖν σε- 5 λήνη τοῦ Βοηδρομιῶνος ἐξέλιπε περὶ τὴν τῶν μυσηρίων τῶν Ἀθηνησιν ἀρχήν, ἐνδεκάτῃ δὲ ἀπὸ τῆς ἐκλείψεως νυκτὶ τῶν στρατοπέδων ἐν ὅφει γεγονότων, Δαρεῖος μὲν ἐν ὅπλοις συν- εἶχε τὴν δύναμιν ὑπὸ λαμπάδων ἐπιπορευόμενος τὰς τάξεις, Ἀλέξανδρος δὲ τῶν Μακεδόνων ἀναπαυομένων αὐτὸς πρὸ τῆς 10 σκηνῆς μετὰ τοῦ μάντεως Ἀριστάνδρου διέτριβεν, ἱερουργίας τινὰς ἀπορρήτους ἱερουργούμενος καὶ τῷ Φόβῳ σφαγιαζόμενος. οἱ δὲ πρεσβύτεροι τῶν ἐταίρων καὶ μάλιστα Παρμενίων, ὥς τὸ μὲν πεδίον τὸ μεταξὺ τοῦ Νιφάτου καὶ τῶν ὄρων τῶν Γορ- 15 δυαίων ἅπαν ἑωρᾶτο καταλαμπόμενον τοῖς βαρβαρικοῖς φέγγε- σιν, ἀτέκμαρτος δὲ τις φωνὴ συμμεμιγμένη καὶ θόρυβος ἐκ τοῦ στρατοπέδου καθάπερ ἐξ ἄχανοῦς προσήχει πελάγους, θαυ- μάσαντες τὸ πλῆθος καὶ πρὸς ἀλλήλους διαλεχθέντες, ὥς μέγα καὶ χαλεπὸν ἔργον εἴη συμπεσόντας ἐκ προφανοῦς τοσοῦτον ὥσασθαι πόλεμον, ἀπὸ τῶν ἱερῶν γενομένου τῷ βασιλεῖ προς- 20 ελθόντες ἐπειθον αὐτὸν ἐπιχειρῆσαι νύκτωρ τοῖς πολεμίους καὶ τῷ σκότῳ τὸ φοβερώτατον συγκαλύψαι τοῦ μέλλοντος ἀγῶνος. ὁ δὲ τὸ μνημονευόμενον εἰπὼν „Οὐ κλέπτω τὴν νίκην“, ἐνίοις μὲν ἔδοξε μεираκιώδη καὶ κενὴν ἀπόκρισιν πεποιῆσθαι, παίζων πρὸς τοσοῦτον κίνδυνον, ἐνίοις δὲ καὶ τῷ παρόντι θαρρεῖν καὶ 25 στοχάζεσθαι τοῦ μέλλοντος ὀρθῶς, μὴ διδοὺς πρόφασιν ἥττη- θέντι Δαρείῳ πρὸς ἄλλην αὐτῷ ἀναθαρρῆσαι πείραν, αἰτιω- μένῳ τούτων νύκτα καὶ σκότος, ὥς ὄρη καὶ στενὰ καὶ θάλασ-

tigung zulässt. — 2. τὴν διάλεκτον, das Fremdwort. — 5. εἰς τὴν ἐπιμέλειαν, zur Versorgung, vgl. Strab. 737: ὠνόμασε δ' οὕτως Δαρεῖος ὁ Ὑτάσπεω, κτῆμα δούς εἰς διατρο- φὴν τῇ καμήλῳ τῇ συνεκπεπονη- κνία, μάλιστα τὴν ὁδὸν τὴν διὰ τῆς ἐρήμου Σινδίας i. J. 513. — 6. ἐξέλιπε. „Die Mondfinsterniss fand statt in der Nacht vom 20. zum 21. September 331 und war eine fast to- tale.“ Die Mysterien sind die von Eleusis. Die Schlacht fällt demnach auf den 1. October. — 9. ὑπὸ λαμ-

πάδων, bei Fackelschein. — 14. Νι- φάτης (der Schneeberg) wird mitten in Armenien angesetzt und ist hier nur durch Irrthum in den Text ge- kommen für den später von Alexan- ders Siege zubenannten Berg Νικα- τόριον, vgl. Strab. 737. — τὰ Γορ- δυαῖα ὄρη (das kurdische Geb.) heisst die ganze Kette östlich vom Tigris und nördlich von Arbela. — 20. ὥσασθαι πόλεμον, bellum pro- fligare. — ἀπὸ τῶν ἱερῶν γεν., als er von dem Opfer kam. — 27. αἰ- τιωμένῳ τούτων νύκτα, indem er

σαν τῶν προτέρων. οὐ γὰρ ὅπλων οὐδὲ σωματίων ἀπορία παύσεσθαι πολεμοῦντα Δαρεῖον ἀπὸ τηλικαύτης δυνάμεως καὶ χώρας τοσαύτης, ἀλλ' ὅταν ἀφῇ τὸ φρόνημα καὶ τὴν ἐλπίδα δι' ἐμφανοῦς ἥττης κατὰ κράτος ἐξελεγχθεῖς.

- 5 32. Ἀπελθόντων δὲ τούτων κατακλιθεὶς ὑπὸ σκηνὴν λέγεται τὸ λοιπὸν μέρος τῆς νυκτὸς ὕπνῳ βαθεῖ κρατηθῆναι παρὰ τὸ εἰωθός, ὥστε θαυμάζειν ἐπελθόντας ὄρθρου τοὺς ἡγεμόνας καὶ παρ' αὐτῶν ἐξευεγκεῖν παράγγελμα πρῶτον ἀριστοποιεῖσθαι τοὺς στρατιώτας· ἔπειτα τοῦ καιροῦ κατεπείγοντος εἰσελ-
- 10 θόντα Παρμενίωνα καὶ παραστάντα τῇ κλίνῃ δις ἢ τρίς αὐτοῦ φθέρξασθαι τοῦνομα· καὶ διεγερθέντος οὕτως ἐρωτᾶν, ὅ τι δὴ πεπονθὼς ὕπνον καθεύδοι νενικηκότος, οὐχὶ μέλλοντος ἀγωνιεῖσθαι τὸν μέγιστον τῶν ἀγώνων. τὸν γοῦν Ἀλέξανδρον εἰπεῖν διαμειδιάσαντα· „Τί γάρ; οὐκ ἤδη σοι νενικηκέναι δο-
- 15 κοῦμεν ἀπηλλαγμένοι τοῦ πλανᾶσθαι καὶ διώκειν ἐν πολλῇ καὶ κατεφθαρμένῃ φυγομαχοῦντα χώρα Δαρεῖον;“ οὐ μόνον δὲ πρὸ τῆς μάχης, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτὸν τὸν κίνδυνον ἐπεδείξατο μέγαν καὶ συνεστηκότα τῷ λογίζεσθαι καὶ θαρρεῖν ἑαυτόν. ἔσχε γὰρ ὁ ἀγὼν ὑποτροπὴν καὶ σάλον ἐν τῷ εὐωνύμῳ κέρατι κατὰ
- 20 Παρμενίωνα, τῆς Βακτριανῆς ἵππου ῥόθῳ πολλῷ καὶ μετὰ βίας παρεμπεισοῦσης εἰς τοὺς Μακεδόνας, Μαζαίου δὲ περιπέμψαντος ἔξω τῆς φάλαγγος ἱππεῖς τοῖς σκευοφυλακοῦσι προσβαλοῦντας. διὸ καὶ θορυβούμενος ὑπ' ἀμφοτέρων ὁ Παρμενίων ἀπέστειλε πρὸς Ἀλέξανδρον ἀγγέλους φράζοντας οἴχεσθαι
- 25 τὸν χάρακα καὶ τὰς ἀποσκευάς, εἰ μὴ κατὰ τάχος βοήθειαν ὀχυρὰν ἀπὸ τοῦ στόματος πέμψειε τοῖς ὀπισθεν. ἔνuche μὲν οὖν κατ' ἐκείνο καιροῦ τοῖς περὶ αὐτὸν ἐφόδου διδοὺς σημεῖον ὥς δὲ ἤκουσε τὰ παρὰ τοῦ Παρμενίωνος, οὐκ ἔφη σωφρονεῖν αὐτὸν οὐδὲ ἐντὸς εἶναι τῶν λογισμῶν, ἀλλ' ἐπιλελησθαι τα-
- 30 ραττόμενον, ὅτι νικῶντες μὲν προσκτῆσονται καὶ τὰ τῶν πολεμίων, ἡττωμένοις δὲ φροντιστέον οὐ χρημάτων οὐδὲ ἀνδραπόδων, ἀλλ' ὅπως ἀποθανοῦνται καλῶς καὶ λαμπρῶς ἀγωνιζό-

dieses auf die Nacht schöbe. — 2. ἀπὸ τηλ. bei solcher Macht; eig. ὀρμώμενον. — 4. κατὰ κράτος ἐξελεγχθεῖς, gewaltsam überführt.

12. ὅ τι δὴ πεπονθὼς, was ihn denn angefochten habe, dass er —. — 18. συνεστηκότα fest, geschlossen (opp. zerfahren, unselbständig) zeigte

er sich in seiner Berechnung und der ruhigen Zuversicht. — 19. ὑποτροπὴ καὶ σάλος, Zurückweichen und Schwankung trat ein bei dem Kampfe. — 21. Μαζαῖος, Anführer von einem vorgeschobenen Reitercorps der Perser. — 24. οἴχεσθαι τὸν χάρακα, die Verschanzung des Lagers sei

μενοι. ταῦτα ἐπιστείλας Παρμενίωνι τὸ κράνος περιέθετο, τὸν δὲ ἄλλον ὀπλισμὸν εὐθύς ἀπὸ σκηνῆς εἶχεν, ὑπένδυμα τῶν Σικελικῶν ζωστόν, ἐπὶ δὲ τούτῳ θώρακα διπλοῦν λινοῦν ἐκ τῶν ληφθέντων ἐν Ἰσῶν. τὸ δὲ κράνος ἦν μὲν σιδηροῦν, ἔστιλβε δὲ ὥσπερ ἄργυρος καθαρός, ἔργον Θεοφίλου, συνήρμο-
στο δὲ αὐτῷ περιτραχήλιον ὁμοίως σιδηροῦν, λιθοκόλλητον· μάχαιραν δὲ θαυμαστὴν βαφῇ καὶ κουφότητι, δωρησαμένου τοῦ Κιτιέων βασιλέως, εἶχεν, ἡσκημένος τὰ πολλὰ χρῆσθαι μαχαίρα παρὰ τὰς μάχας. ἐπιπόρωμα δὲ ἐφόρει τῇ μὲν ἐργασία σοβαρώτερον ἢ κατὰ τὸν ἄλλον ὀπλισμὸν· ἦν γὰρ ἔργον Ἑλικῶνος τοῦ παλαιοῦ, τιμὴ δὲ τῆς Ῥοδίων πόλεως, ὑφ' ἧς ἐδόθη δῶρον· ἐχρῆτο δὲ καὶ τούτῳ πρὸς τοὺς ἀγῶνας. ἄχρι μὲν οὖν συντάττων τι τῆς φάλαγγος ἢ παρακελευόμενος ἢ διδάσκων ἢ ἐφορῶν παρεξήλυνεν, ἄλλον ἵππον εἶχε, τοῦ Βουκεφάλᾳ φειδόμενος ἥδη παρήλικος ὄντος· χωροῦντι δὲ πρὸς 15 ἔργον ἐκείνος προσήγετο, καὶ μεταβάς εὐθύς ἤρχεν ἐφόδου.

33. Τότε δὲ τοῖς Θετταλοῖς πλεῖστα διαλεχθεῖς καὶ τοῖς ἄλλοις Ἑλλήσιν, ὡς ἐπέρωσαν αὐτὸν βοῶντες ἄγειν ἐπὶ τοὺς βαρβάρους, τὸ ξυστὸν εἰς τὴν ἀριστερὰν μεταβαλὼν τῇ δεξιᾷ παρεκάλει τοὺς θεοὺς, ὡς Καλλισθένης φησὶν, ἐπευχόμενος, 20 εἶπερ ὄντως Διόθεν ἐστὶ γεγονώς, ἀμῦναι καὶ συνεπιρροῶσαι τοὺς Ἑλλήνας. ὁ δὲ μάντις Ἀρίστανδρος χλανίδα λευκὴν ἔχων καὶ χρυσοῦν στέφανον ἐπεδείκνυτο παριππεύων ἄετον ὑπὲρ κεφαλῆς Ἀλεξάνδρου συνεπαιωρούμενον καὶ κατευθύνοντα τῇ πτήσει ὄρθιον ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ὥστε πολὺ μὲν θάρσος 25 ἐγγενέσθαι τοῖς ὀρῶσιν, ἐκ δὲ τοῦ θαρρεῖν καὶ παρακαλεῖν ἀλλήλους δρόμῳ τοῖς ἱππεῦσιν ἰεμένοις ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἐπικνυμάνειν τὴν φάλαγγα. πρὶν δὲ συμμῖξαι τοὺς πρῶτους ἐξέκλιναν οἱ βάρβαροι, καὶ διωγμὸς ἦν πολὺς, εἰς τὰ μέσα συνελαύνοντος Ἀλεξάνδρου τὸ νικώμενον, ὅπου Λαρεῖος ἦν. 30 πόρωθεν γὰρ αὐτὸν κατεῖδε διὰ τῶν προτεταγμένων ἐν βάθει

verloren. — 2. τῶν Σικελικῶν. Athen. XIV, 658 b führt aus einem Komödiendichter an: ἱμάτια ποικίλ' εἰ λέγοι τις Σικελικά. — 6. περιτραχήλιον, die Halsberge des Mittelalters. — 7. βαφῇ, durch Stählung, Härtung (welche vermittelt Eintauchens des glühenden Eisens in Wasser vollzogen wird). — 9. μάχαιρα

ist ein kurzes Schwert, nur auf einer Seite geschärft und einem Messer ähnlich. — ἐπιπόρωμα, ein Ueberwurf, Reitermantel. — 11. Ἑλικῶν ein berühmter Teppichweber und Verfertiger von Tempelgewändern aus Salamis.

22. χλανίς ein feines Sommerkleid. — 28. ἐπικνυμάνειν, die Phalanx des

τῆς βασιλικῆς ἱλῆς ἐκφανέντα, καλὸν ἄνδρα καὶ μέγαν ἐφ' ἄρματος ὑψηλοῦ βεβῶτα, πολλοῖς ἱππεῦσι καὶ λαμπροῖς καταπεφραγμένον εὖ μάλα συνεσπειραμένοις περὶ τὸ ἄρμα καὶ παρατεταγμένοις δέχεσθαι τοὺς πολεμίους. ἀλλὰ δεινὸς ὀφθαλμὸς ἐγγύθεν Ἀλέξανδρος καὶ τοὺς φεύγοντας ἐμβαλὼν εἰς τοὺς μένοντας ἐξέπληξε καὶ διεσκέδασε τὸ πλεῖστον. οἱ δὲ ἄριστοι καὶ γενναιοτάτοι προὐ τοῦ βασιλέως φρονεούμενοι καὶ κατ' ἀλλήλων πίπτοντες ἐμποδῶν τῆς διώξεως ἦσαν, ἐμπλεκόμενοι καὶ περισπαίροντες αὐτοῖς καὶ ἵπποις. Δαρεῖος δέ, τῶν δεινῶν ἁπάντων ἐν ὀφθαλμοῖς ὄντων καὶ τῶν προτεταγμένων δυνάμεων ἐρείπομένων εἰς αὐτόν, ὥς οὐκ ἦν ἀποστρέψαι τὸ ἄρμα καὶ διεξελάσαι ῥάδιον, ἀλλ' οἷ τε τροχοὶ συνείχοντο πτώμασι πεφυρμένοι τοσοῦτοις οἷ τε ἵπποι καταλαμβανόμενοι καὶ ἀποκρυπτόμενοι τῷ πλήθει τῶν νεκρῶν ἐξήλλοντο καὶ συνετάρατον τὸν τὸν ἡνίοχον, ἀπολείπει μὲν τὸ ἄρμα καὶ τὰ ὄπλα, θήλειαν δέ, ὥς φασι, νεοτόκον ἵππον περιβὰς ἐφυγεν. οὐ μὴν τότε αὖ ἐδόκει διαφυγεῖν, εἰ μὴ πάλιν ἦκον ἕτεροι παρὰ τοῦ Παρμενίωνος ἱππεῖς μετακαλοῦντες Ἀλέξανδρον, ὥς συνεστῶσης ἔτι πολλῆς δυνάμεως ἐκεῖ καὶ τῶν πολεμίων οὐκ ἐνδιδόντων. ὅλως γὰρ αἰτιῶνται Παρμενίωνα κατ' ἐκείνην τὴν μάχην νοθερὸν γενέσθαι καὶ δύσεργον, εἴτε τοῦ γήρως ἤδη τι παραλύνοντος τῆς τόλμης, εἴτε τὴν ἐξουσίαν καὶ τὸν ὄγκον, ὥς Καλλισθένης φησί, τῆς Ἀλεξάνδρου δυνάμεως βαρυνόμενον καὶ προσφθο-νοῦντα. τότε δ' οὖν ὁ βασιλεὺς ἀνιᾶθεις τῇ μεταπέμψει τοῖς μὲν στρατιώταις οὐκ ἔφρασε τὸ ἀληθές, ἀλλ' ὥς ἀνέχων τοῦ φονεύειν καὶ σκοτοῦς ὄντος ἀνάκλησιν ἐσήμανεν· ἐλαύνων δὲ πρὸς τὸ κινδυνεῦον μέρος ἤκουσε καθ' ὁδὸν ἡττῆσθαι παντά-πασιν καὶ φεύγειν τοὺς πολεμίους.

Fussvolkes wogte im Laufe den Reitern nach. — 9. *περισπαίροντες*, indem sie sich im Todeskampfe wälzten zwischen Menschen und Pferden. — *Δαρεῖος δὲ κτλ.* Dieser

Moment der Schlacht ist dargestellt in dem berühmten pompejanischen Mosaik. — 13. *πεφυρμένοι*, vermengt = gehindert durch die Leichen stockten die Räder.

6. Der Tod des Kleitos (Plut. Alex. 50—52).

50. Οὐ πολλῶ δὲ ὕστερον συνηνέχθη καὶ τὰ περὶ Κλεῖτον, οὕτω μὲν ἀπλῶς πυθομένοις τῶν κατὰ Φιλώταν ἀγριώτερα λόγῳ μέντοι συντιθέντες ἅμα καὶ τὴν αἰτίαν καὶ τὸν καιρὸν, οὐκ ἀπὸ γνώμης, ἀλλὰ δυστυχία τινι ταῦτα εὐρίσκομεν πεπραγμένα, τοῦ βασιλέως ὀργὴν καὶ μέθην πρόφασιν τῷ Κλεῖτου⁵ δαίμονι παρασχόντος. ἐπράχθη δὲ οὕτως. Ἦκόν τινες ὁπώραν Ἑλληνικὴν ἀπὸ θαλάσσης τῷ βασιλεῖ κομίζοντες. ὁ δὲ θανάσας τὴν ἀκμὴν καὶ τὸ κάλλος ἐκάλει τὸν Κλεῖτον ἐπιδειξαὶ καὶ μεταδοῦναι βουλόμενος. ὁ δὲ θύων μὲν ἐτύγχανεν, ἀφελὲς δὲ τὴν θυσίαν ἐβάδιξε· καὶ τρία τῶν κατεσπεισμένων προβάτων¹⁰ ἐπηκολούθησεν αὐτῷ. πυθόμενος δὲ ὁ βασιλεὺς ἀνεκoinouτο τοῖς μάντεσιν Ἀριστάνδρῳ καὶ Κλεομάντει τῷ Λάκωνι. φησάντων δὲ πονηρὸν εἶναι τὸ σημεῖον, ἐκέλευσεν ἐκθύσασθαι κατὰ τάχος ὑπὲρ τοῦ Κλεῖτου. καὶ γὰρ αὐτὸς ἡμέρᾳ τρίτῃ κατὰ τοὺς ὕπνους ἰδεῖν ὅψιν ἄτοπον· δόξα γὰρ αὐτῷ τὸν Κλεῖτον¹⁵ μετὰ τῶν Παρμενίωνος υἱῶν ἐν μέλασιν ἱματίοις καθέζεσθαι, τεθνηκότων ἀπάντων. οὐ μὴν ἔφθασεν ὁ Κλεῖτος ἐκθυσάμενος, ἀλλ' εὐθὺς ἐπὶ τὸ δεῖπνον ἦκε, τεθυκότος τοῦ βασιλέως Διοσκουροῖς. πότου δὲ νεανικοῦ συρραγέντος ἤδeto ποιήματα Πρανίχου τινός, ὡς δὲ φασιν ἔνιοι, Πιερίωνος, εἰς τοὺς στρατηγούς²⁰ πεποιημένα τοὺς ἔναρχος ἡττημένους ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐπ' αἰσχύνῃ καὶ γέλῳτι. τῶν δὲ πρεσβυτέρων δυσχεραίνοντων καὶ λαιδορούντων τὸν τε ποιητὴν καὶ τὸν ἄδοντα, τοῦ δὲ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἡδέως ἀκροωμένων καὶ λέγειν κελευόντων, ὁ Κλεῖτος ἤδη μεθύων καὶ φύσει τραχὺς ὢν ὀργὴν²⁵ καὶ αὐθάδης ἡγανάκει μάλιστα, φάσκων οὐ καλῶς ἐν βαρβάρους καὶ πολεμίους ὑβρίζεσθαι Μακεδόνας πολὺν βελτίονας τῶν γελώντων, εἰ καὶ δυστυχία κέχρηται. φήσαντος δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου τὸν Κλεῖτον αὐτῷ συνηγορεῖν δυστυχίαν ἀποφαί-

1. οὐ πολλῶ ὕστερον, nämlich nach der Hinrichtung des Philotas und der Ermordung seines Vaters Parmenion, i. J. 328. — 5. τοῦ βασιλέως — 6. παρασχόντος, indem der König nur Zorn und Trunkenheit dem Unglücksdämon des K. als Handhabe bot. — 8. τὴν ἀκμὴν die Reife. — 10. κατεσπεισμένων, die durch die über sie ausgegossene

Opferspende geweihten Schafe liefen ihm nach. — 13. ἐκθύεσθαι, das Unheil hinwegopfern, ein lustrum darbringen. — 19. πότον — συρραγέντος, das Gelage „ging los“. — 21. ἔναρχος ἡττημένους, in den schwierigen Kämpfen gegen die Bergvölker von Sogdiana. — 29. δυστυχίαν ἀποφαίνοντα τὴν δ., er vertheidigte sich selber, suche sich selbst

νοντα τὴν δειλίαν, ἐπαναστὰς ὁ Κλεῖτος „Αὐτὴ μέντοι σε“ εἶπεν „ἡ δειλία τὸν ἐκ θεῶν ἤδη τῷ Σπιθριδάτου ξίφει τὸν νῶτον ἐκτρέποντα περιεποίησε, καὶ τῷ Μακεδόνων αἵματι καὶ τοῖς τραύμασι τούτοις ἐγένου τηλικούτος, ὥστε Ἀμμωνι σαυτὸν
5 εἰσποιεῖν ἀπειπάμενος Φίλιππον.“

51. Παροξυνθεὶς οὖν ὁ Ἀλέξανδρος „Ἡ ταῦτα“ εἶπεν „ὦ κακὴ κεφαλὴ, σὺ περὶ ἡμῶν ἐκάστοτε λέγων καὶ διαστασιάζων Μακεδόνας χαιρήσειν νομίζεις;“ „Ἄλλ’ οὐδὲ νῦν“ ἔφη „χαιρόμεν, Ἀλέξανδρε, τοιαῦτα τέλη τῶν πόνων κομιζόμενοι,
10 μακαρίζομεν δὲ τοὺς ἤδη τεθνηκότας πρὶν ἐπιδεῖν Μηδικαῖς ῥάβδοις ξαινομένους Μακεδόνας καὶ Περσῶν δεομένους, ἵνα τῷ βασιλεῖ προσέλθωμεν.“ τοιαῦτα τοῦ Κλείτου παρρησιαζομένου καὶ τῶν περὶ Ἀλέξανδρον ἀντανισταμένων καὶ λοιδορούντων αὐτόν; οἱ πρεσβύτεροι κατέχειν ἐπειρῶντο τὸν θόρυβον.
15 ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀποστραφεὶς πρὸς Ξερόδοχον τὸν Καρδιανὸν καὶ τὸν Κολοφώνιον Ἀρτέμιον „Οὐ δοκοῦσιν“ εἶπεν „ὑμῖν οἱ Ἕλληνες ἐν τοῖς Μακεδόσιν ὥσπερ ἐν θηρίοις ἡμίθεοι περιπατεῖν;“ τοῦ δὲ Κλείτου μὴ εἰκοντος, ἀλλὰ εἰς μέσον ἃ βούλεται λέγειν τὸν Ἀλέξανδρον κελεύοντος ἢ μὴ καλεῖν ἐπὶ δεῖ-
20 πνον ἄνδρας ἐλευθέρους καὶ παρρησίαν ἔχοντας, ἀλλὰ μετὰ βαρβάρων ζῆν καὶ ἀνδραπόδων, οἳ τὴν Περσικὴν ζώνην καὶ τὸν διάλευκον αὐτοῦ χιτῶνα προσκυνήσουσιν, οὐκέτι φέρων τὴν ὀργὴν Ἀλέξανδρος μῆλων παρακειμένων ἐνὶ βαλὼν ἔπαισεν αὐτόν καὶ τὸ ἐγχειρίδιον ἐξήτει. τῶν δὲ σωματοφυλάκων ἐνὸς
25 Ἀριστοφάνους φθάσαντος ὑφελέσθαι, καὶ τῶν ἄλλων περιεχόντων καὶ δεομένων, ἀναπηδήσας ἀνεβόα Μακεδονιστὶ καλῶν τοὺς ὑπασπιστάς (τοῦτο δὲ ἦν σύμβολον θορύβου μεγάλου) καὶ τὸν σαλπικτὴν ἐκέλευσε σημαίνειν, καὶ πῦξ ἔπαισεν ὥς διατρίβοντα καὶ μὴ βουλόμενον. οὗτος μὲν οὖν ὕστερον εὐδοκίμησεν ὥς
30 τοῦ μὴ συνταραχθῆναι τὸ στρατόπεδον αἰτιώτατος γενόμενος. τὸν δὲ Κλεῖτον οὐχ ὑφιέμενον οἱ φίλοι μόλις ἐξέωσαν τοῦ ἀνδρῶνος. ὁ δὲ κατ’ ἄλλας θύρας αὐτῆς εἰσῆει μάλα ὀλιγώρως

zu entschuldigen, indem er die Feigheit für Unglück erkläre. — 2. τὸν ἐκ θεῶν, den Göttersohn. — τῷ ξίφει τὸν νῶτον ἐκτρέποντα, der vor dem Schwerte seinen Rücken abwendete, zu bergen suchte; mit gehässiger Andeutung versuchter Flucht. — 4. Ἀμμωνι — 5. Φίλιππον, dass

du dich dem Ammon adoptiren und Ph. als Vater verläugnen konntest.

8. χαιρήσειν νομίζεις, meinst du, dass es dir gut gehen werde? — 9. τέλη τῶν πόνων, solchen Zoll, Zins für unsre Mühen davontragen. — 22. διάλευκον χιτῶνα, vielleicht

καὶ θρασέως Εὐριπίδου τὰ ἐξ Ἀνδρομάχης λαμβεῖα ταῦτα περιαίνων·

οἶμοι, καθ' Ἑλλάδ' ὥς κακῶς νομίζεται. —

οὕτω δὲ λαβὼν παρὰ τινος τῶν δορυφόρων Ἀλέξανδρος αἰχμὴν ἀπαντῶντα τὸν Κλείτον αὐτῷ καὶ παράγοντα τὸ πρὸ τῆς θύρας⁵ παρακάλυμμα διελαύνει. πεσόντος δὲ μετὰ στεναγμοῦ καὶ βρονχήματος εὐθὺς ἀφῆκεν ὁ θυμὸς αὐτόν. καὶ γενόμενος παρ' αὐτῷ καὶ τοῖς φίλους ἰδὼν ἀφάνους ἐστῶτας ἐλκύσασθαι μὲν ἐκ τοῦ νεκροῦ τὴν αἰχμὴν ἔφθασε, παῖσαι δ' αὐτὸν ὀρμήσας παρὰ τὸν τράχηλον ἐπεσχέθη, τῶν σωματοφυλάκων τὰς¹⁰ χεῖρας αὐτοῦ λαβόντων καὶ τὸ σῶμα βίᾳ παρενεργόντων εἰς τὸν θάλαμον.

52. Ἐπεὶ δὲ τὴν τε νύκτα κακῶς κλαίων διήνεγκε καὶ τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν ἤδη τῷ βοᾶν καὶ θρηγεῖν ἀπειρηκὼς ἄνακτος ἔκειτο, βαρεῖς ἀναφέρων στεναγμούς, δειδαντες οἱ φίλοι τὴν¹⁵ ἀποσιώπησιν εἰσῆλθον βίᾳ. καὶ τῶν μὲν ἄλλων οὐ προσίετο τοὺς λόγους, Ἀριστάνδρου δὲ τοῦ μάντεως ὑπομιμνήσκοντος αὐτὸν τὴν τε ὄψιν, ἣν εἶδε περὶ τοῦ Κλείτου, καὶ τὸ σημεῖον, ὥς δὲ πάλαι καθειμαρμένων τούτων, ἔδοξεν ἐνδιδόναι.

7. Alexanders Kampf gegen Poros (Plut. Alex. 60).

60. Τὰ δὲ πρὸς Πῶρον αὐτὸς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ὥς²⁰ ἐπράχθη γέγραφε. φησὶ γὰρ ἐν μέσῳ τῶν στρατοπέδων τοῦ

persische Mode. — 1. τὰ ἐξ Ἀνδρομάχης, der Tragödie des Euripides, wo der alte Peleus, den Uebermuth der Atriden anklagend, spricht V. 694 ff.:

οἶμοι, καθ' Ἑλλάδ' ὥς κακῶς νομίζεται.

ὅταν τροπαῖα πολεμίων στήσῃ στρατός,

οὐ τῶν πονούντων τοῦργον ἡγοῦνται τόδε,

ἀλλ' ὁ στρατηγὸς τὴν δόκησιν ἄρνυται,

ὃς εἰς μετ' ἄλλων μυρίων πάλ- λων δόρυ,

οὐδὲν πλέον δρωὼν ἐνὸς ἔχει πλείῳ λόγον,

σεμνοὶ δ' ἐν ἀρχαῖς ἤμενοι κατὰ πτόλιν

φρονοῦσι δῆμον μεῖζον, ὄντες οὐδένας,

οἱ δ' εἰσὶν αὐτῶν μυρίῳ σοφώ- τεροι,

εἰ τόλμα προσγένοιτο βούλησίς θ' ἅμα

κτλ. — 5. παράγοντα, als er den Thürvorhang zur Seite schlug.

20. Die Schlacht fällt Anfang Mai 326. Uebrigens ist die folgende Skizze Plutarchs in Betreff des Militärischen höchst unvollständig, und die Vergleichung der Darstellungen von Arrian, Curtius, Diodor u. A. zeigt die Schwierigkeit des An-

Ἰθάσπου ῥέοντος ἀντιπόρους ἰστιάντα τοὺς ἐλέφαντας αἰεὶ τὴν Πῶρον ἐπιτηρεῖν τὴν διάβασιν. αὐτὸν μὲν οὖν καθ' ἡμέραν ἐκάστην ψόφον ποιεῖν καὶ θόρυβον ἐν τῷ στρατοπέδῳ πολύν, ἐθίζοντα τοὺς βαρβάρους μὴ φοβεῖσθαι· νυκτὸς δὲ χειμερίου
 5 καὶ ἀσελήνου λαβόντα τῶν πεζῶν μέρος, ἱππεῖς δὲ τοὺς κρατίστους καὶ προσελθόντα πόρρῳ τῶν πολεμίων διαπεραῶσαι πρὸς νῆσον οὐ μεγάλην. ἐνταῦθα δὲ ῥαγδαίου μὲν ἐκχυθέντος ὄμβρου, πρησθήρων δὲ πολλῶν καὶ κεραυνῶν εἰς τὸ στρατόπεδον φερομένων, ὅμως ὁρῶν ἀπολλυμένους τινας καὶ συμφλεγόμε-
 10 νους ὑπὸ τῶν κεραυνῶν ἀπὸ τῆς νησίδος ἄρας προσφέρεσθαι ταῖς ἀντιπέρας ὄχθαις. τράχυν δὲ τὸν Ἰθάσπην ὑπὸ τοῦ χειμῶνος ἐπιόντα καὶ μετέωρον ἔκρηγμα ποιῆσαι μέγα, καὶ πολὺ μέρος ἐκείνην φέρεσθαι τοῦ φεύματος· αὐτὸς δὲ δέξασθαι τὸ μέσον οὐ βεβαίως, ἅτε δὴ συνολισθάνον καὶ περιρρηγνύμενον.
 15 ἐνταῦθα δὲ εἰπεῖν φασιν αὐτόν· „Ὡ Ἀθηναῖοι, ἄρ' αὖ γε πιστεύσατε ἄν, ἡλίους ὑπομένω κινδύνους ἔνεκα τῆς παρ' ὑμῖν εὐδοξίας;“ ἀλλὰ τοῦτο μὲν Ὀνησίκριτος εἶρηκεν, αὐτὸς δὲ φησι τὰς σχεδίας ἀφέντας αὐτοὺς μετὰ τῶν ὀπλῶν τὸ ἔκρηγμα διαβαίνειν ἄχρ' ἡ μαστῶν βρεχομένους, διαβάς δὲ τῶν πεζῶν εἰκοσι
 20 σταδίους προῖπευσαι λογιζόμενος, εἰ μὲν οἱ πολέμιοι τοῖς ἵπποις προσβάλοιεν, πολὺ κρατήσειν, εἰ δὲ κινοῖεν τὴν φάλαγγα, φθήσεσθαι τοὺς πεζοὺς αὐτῷ προσγενομένους· θάτερον δὲ συμβῆναι. τῶν γὰρ ἱππέων χιλίους καὶ τῶν ἄρμάτων ἐξήκοντα συμπεσόντα τρεψάμενος, τὰ μὲν ἄρματα λαβεῖν ἅπαντα, τῶν
 25 δ' ἱππέων ἀνελεῖν τετρακοσίους. οὕτω δὲ συμφρονήσαντα τὸν Πῶρον, ὥς αὐτὸς εἶη διαβεβηκὼς Ἀλέξανδρος, ἐπιέναι μετὰ πάσης τῆς δυνάμεως, πλὴν ὅσον ἐμποδῶν εἶναι τοῖς διαβαίνουσι τῶν Μακεδόνων ἀπέλιπε, φοβηθεὶς δὲ τὰ θηρία καὶ τὸ πλῆθος τῶν πολεμίων αὐτὸς μὲν ἐνσεῖσαι κατὰ θάτερον κέρας, Κοῖνον
 30 δὲ τῷ δεξιῷ προσβαλεῖν κελεῦσαι. γενομένης δὲ τροπῆς ἐκα-

griffs, wie auch den Ernst und die Gefahr des Kampfes in einem weit deutlicheren Lichte. — 1. ἀντιπόρους gegenüber an die Furt, welche man passiren musste. — 9. ὅμως ὁρῶν, obwohl er sah, dennoch —; ὁρῶν, Uebergang vom Subjectsaccusativ in den gebräuchlichern Nom. — 12. μετέωρον ἔκρηγμα ποιῆσαι, der hochgehende Fluss habe einen Durchbruch der Ufer bewirkt und

habe einen Arm dahin ergossen. — 13. δέξασθαι τὸ μέσον, er selbst sei auf das in der Mitte dieses Durchbruches liegende Land gerathen. — 17. Ὀνησίκριτος, ein Philosoph und Obersteuermann des Nearchos, überschwinglicher Lobredner Alexanders in seiner Beschreibung der Feldzüge desselben. — 22. θάτερον, das Erste. — 27. ὅσον ἐμποδῶν εἶναι, so viel als nöthig, um hinderlich zu

τέρωθεν ἀναχωρεῖν ἀεὶ πρὸς τὰ θηρία καὶ συνειλεῖσθαι τοὺς ἐκβιαζομένους, ὅθεν ἤδη τὴν μάχην ἀναμεμιγμένην εἶναι, καὶ μόλις ὀρθόης ὥρας ἀπειπεῖν τοὺς πολεμίους. ταῦτα μὲν οὖν ὁ τῆς μάχης ποιητῆς αὐτὸς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς εἶρηκεν. οἱ δὲ πλείστοι τῶν συγγραφέων ὁμολογοῦσι τὸν Πῶρον ὑπεραίροντα ⁵ τεσσάρων πηγῶν σπιθαμῇ τὸ μῆκος ἱππότου μηδὲν ἀποδεῖν πρὸς τὸν ἐλέφαντα συμμετρία διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸν ὄγκον τοῦ σώματος. καίτοι μέγιστος ἦν ὁ ἐλέφας· σύνεσιν δὲ θαυμαστὴν ἐπεδείξατο καὶ κηδεμονίαν τοῦ βασιλέως, ἐρρωμένου μὲν ἔτι θυμῷ τοὺς προσμαχομένους ἀμυνόμενος καὶ ἀνακόπτων, ¹⁰ ὥς δὲ ἥσθετο βελῶν πλήθει καὶ τραυμάτων κάμνοντα, δείσας μὴ περιρρῶῃ, τοῖς μὲν γόνασιν εἰς γῆν ὑφῆκε πρῶτως ἑαυτόν, τῇ δὲ προνομαίᾳ λαμβάνων ἀτρέμα τῶν δορατίων ἕκαστον ἐξήρει τοῦ σώματος. ἐπεὶ δὲ ληφθέντα τὸν Πῶρον ὁ Ἀλέξανδρος ἡρώτα, πῶς αὐτῷ χρήσεται, „Βασιλικῶς“ εἶπε· προσπυθόμενου ¹⁵ δέ, μὴ τι ἄλλο λέγει, „Πάντα“ εἶπεν „ἐστὶν ἐν τῷ βασιλικῶς.“ οὐ μόνον οὖν ἀφῆκεν αὐτὸν ἄρχειν ὧν ἐβασίλευε σατράπην καλούμενον, ἀλλὰ καὶ προσέθηκε χώραν καὶ τοὺς αὐτονόμους καταστρεψάμενος, ἐν ᾗ πεντεκαίδεκα μὲν ἔθνη, πόλεις δὲ πεντακισχιλίας ἀξιολόγους, κώμας δὲ παμπόλλας εἶναι φασιν· ἄλλην ²⁰ δὲ τρις τοσαύτην ἥς Φίλιππόν τινα τῶν ἐταίρων σατράπην ἀπέδειξεν.

sein. — 6. σπιθαμῇ, er überragte 4 Ellen (à 1½ Fuss) um eine Spanne (¾ Fuss), d. i. ½ πήγυς. — ἱππότου — 7. συμμετρία, d. h. er sei auf dem Elephanten im Verhältniss

nicht anders erschienen, als ein Reiter auf dem Pferde. — 12. μὴ περιρρῶῃ, er möge herabgleiten. — 16. μὴ τι ἄλλο λέγει, ob er nicht vielleicht etwas anderes meine.

